

IV



ЧӘНУБИ
АЗӘРБАЈЧАН
ӘДӘБИЈАТЫ
АНТОЛОГИЈАСЫ

АЗƏРБАЙҖАН ЕЛМЛƏР АКАДЕМИЈАСЫ
НИЗАМИ адына ƏДƏБИЈАТ ИНСТИТУТУ

АЗƏРБАЙҖАН КЛАССИК ИРСИ

Ч Ə Н У Б И
АЗƏРБАЙҖАН
ƏДƏБИЈАТЫ
АНТОЛОГИЈАСЫ

ДӨРД ЧИЛДДƏ

АЗƏРБАЈЧАН ЕЛМЛƏР АКАДЕМИЈАСЫ
НИЗАМИ адына ƏДƏБИЈАТ ИНСТИТУТУ

Ч Ə Н У Б И
АЗƏРБАЈЧАН
ƏДƏБИЈАТЫ
АНТОЛОКИЈАСЫ

ДӨРДҮНЧҮ ЧИЛД

Т ər т и б е д ə н л ə р

Зəһид Əкбəров, Мираббас Асланов, Теймур Əһмədов, Рəфигə
Гасимова, Тамилла Мəммədова, Хураман Гулијева, Назим
Ризван, Бəһлул Абдуллајев

Шəрһлэр, чоғрафи адлар вə лугəт
Хураман Гулијеванындыр

Р е д а к т о р у

Азəрбајчан Емилər Академијасынын академики,
халг јазычысы.

Мирзə Ибраһимов

Чəнуби Азəрбајчан əдəбијаты антолокијасы, IV
чилд, Бакы: Елм, 1994.—404 с.

«Антолокија»нын бу сонунчу—IV чилди Чəнуби Азəрбајчан јазы-
чыларынын 1953-чү илдən мұасир дєврүмүзə гэдэр јазыб-јаратдыгла-
ры эсəрлэри эһатə едир. Бу нəшрин һазырланмасында Иранда чап
олунмуш чохлу китабчадап, елэчə дə «Варлыг», «Дəдə Горгуд», «Үл-
көр», «Күнəш», «Јолдаш», «Ингилаб Јолунда» вə б. дєври нəбуатын
материалларындан истифадə олунмушдур. Охучулар бу «Антолокија»да
јени эсəрлэрйə гаршылашацаг, бу дєврэдəк, үмүнијəтлə, танымадыг-
лары мұəллифлэрлə таныш олачаглар.

К 4702060201—353 64—94
652 (07)—94

© «Елм нəшријати, 1994

Азәрбајҹан Елмләр Академијасы Низами адына Әдәбијјат Институтунун «Чәнуби Азәрбајҹан Әдәбијјаты» шө'бәси јарандығы илк илләрдән башлајараг (1976) Чәнуби Азәрбајҹанымызын тәхминән ики әсрлик бир дөврүнүн зәнкин әдәби өрнәкләринин топланмасы, тәдгиги, елми тәһлили вә нәшри сәнәсиндә мөгсәдјәнлү вә ардычыл фәалијјәт көстәрмишдир.

Халг јазычысы, академик Мирзә Ибраһимовун башчылығы илә шө'бәнин әмәкдашлары дүзкүн елми јол сечиб, әввәлчә илк мәнбәләрин—бәди әсәрләрин топланыб антолокијалар шәклиндә нәшри јолу илә кетмиш, ајры-ајры әдәби шәхсијјәтләрин елми тәрчүмеји-һалынын јарадылмасына хүсусилә диггәт јетирмишләр. Топланмыш вә нәшр едилмиш гијмәтли әдәби-бәди әсәрләрин зәмининдә Азәрбајҹанда тарихи-әдәби просесин Чәнуб бөлкәләриндәки көркәмли сималары, әсас инкишаф мејлләри вә мәрһәләләри бәрәдә елми топуларын вә монографик тәдгигатларын да мејдана чыхмасы мүмкүн олмушдур.

Филолокија елмләри доктору Тејмур Әһмәдовун, филолокија елмләри намизәдләри Заһид Әкбәровун, Мираббас Аслановун, Назим Ризванын, елми ишчиләр Рәфигә Гасымованын, Тамилла Мәммәдованын вә Хураман Гулијеванын бу сәнәдәки фәјдалы вә сәмәрәли әмәјини гејд етмәк лазымдыр.

«Чәнуби Азәрбајҹан әдәбијјаты антолокијасы» силсиләсиндән биринчи чилд 1981-чи илдә, икинчи чилди 1983-чү илдә, үчүнчү чилди исә 1988-чи илдә «Елм» нәшријјаты тәрәфиндән чап едилмишдир.

Биринчи чилддә XIX әсрин, икинчи чилддә XX әсрин гырхынчы илләринә гәдәрки дөврүн әдәби һадисәләри вә сималары әһәт едилмиш, үчүнчү чилддә исә 1941—1953-чү илләр әдәбијјатындан нүмунәләр топланмышдыр. Бу сон чилддә көркәмли милли шаиримиз Мәһмәдһүсәј Шәһријарын, Сәһәнди, Саваланын, Сәнмәзин, Мәфтунун, һәмчинин, Сәмәд Бәһрәнжинин, Мәрзијә Үскүлүнүн вә башгаларынын јарадычылығындан әр сәчијјәви бәди өрнәкләр сечилиб верилмишдир.

Әввәлки чилдләрдә олдуғу кими, «Чәнуби Азәрбајҹан әдәбијјаты антолокијалары»нын бу чилдинә дә Чәнубда доғулмуш вә Чәнубда јазыб-јаратмыш, орадакы әдәби кедшатын биләзаситә иштиракчысы олмуш сәнәткарлардан өрнәкләр салынмышдыр.

1945—46-чы иллэрин милли азадлыг хәрәкатынын сүгутундан сон-
ра кечмиш Советләр Иттифагына мүнәчирәт етмиш, јарадычылыгы-
нын, бүтөвлүкдә ичтимаи вә әдәби-бәдии фәалијјәтинин јарым әср-
лик бир мәрһәләсини Шималдакы сојдашлары вә һәмкарлары илә еј-
ни идеја-мә'нәви, ејни сосиал-тарихи шәрантдә кечирмиш, һәмнишә
онларла ејни мәтбуат вә нәшријјат органларында чап олунмуш шаир
вә әдибләрин әсәрләрини бу чилдә дахил етмәк исә һәм артыг чапдан
чыхмыш алманахларын ваһид тәртиби принципи, һәм дә нәшр имкан-
лары бахымындан мүмкүн олмамышдыр.

Охучуларын мүнәкимәсинә тәгдим олуна бу дөрдүнчү—сонунчу
чилдә Низами адына Әдәбијјат Институтунда дүз он ики ил әввәл
башланмыш «Чәнуби Азәрбајҗан Әдәбијјаты антолокијалары»нын
илк бүтөв, системли, фундаментал нәшринин биринчи силсиләси та-
мамланмыш олур. Инанырыг ки, антолокијалар Азәрбајҗанда өз көк-
ләри е'тибарилә һәмишә ваһид милли әдәби просесин чох бөјүк бир
мәканынын вә мәрһәләсинин әдәби просеси һаггында мүәјјән тәсәввүр
јарада биләчәк вә һәр ики тәјдә ән кениш охучу күтләләри тәрәфин-
дән марагла гаршыланачагдыр.

І Һиссә
ШЕ'РЛӘР

ЭМИР ХОСРОВ ДАРАИ

Зэнчанда тэрэггипэрвэр бир сима кими танынмыш Эмир Хосров Дараи 1892-чи илдэ Бинаруд кэндиндэ анадан олмушдур. О, хэлэ 15—16 јашларында эдэ-бијјатла марагланмыш вэ Рачи, Сэрраф, Гидэчи кими шаирлэрин эсэрлэрини муталиэ етмишдир. Дараи өз ше'рлэриндэ мэдэнијјэт, елм вэ тэрэггини тэрэннүм едэрэк, халгы ишыға чағырмышдыр. О, гадын азадлыгы һаггында биринчи гэээлини чәһалэтин һаким сүрдүјү дөврдэ јазмышдыр. Шаир хэлэ чаван икән азадлыг һэрәкатында иштирак етмишдир.

Даранин беш мин бејтдән чох чап олунмамыш диваны галыб. О, 40-чы илләрдэ совет—Иран мэдэни элагә чәмијјәти Зәнчан ше'бәсинин сәдри олмушдур. Даранин сонракы һәјәты вә јарадычылығы һаггында элимиздә тутарлы јазылы сәнәд јохдур.

ЗАМАН ШАИРИ

Мән заман шаирјәм,
Гәләмим ган јазачаг, ган јазачаг,
Мәни шаир јарадыб өлкәмизин фачиәси,
Нә көзәл гыз, нә јабан көз
Нә көзәлләр бахышы, нә јарын шух јериши,
Ше'римин бүлбүлү јох, меји јох, мүтрүбү јох,
Даһа јер јох оlara сөз гошасан.
Даһа тарих оlara јол вермәз,
Бу заман ган күнүдү,
Инди тарих рисаләт истәр.
Инди шаир әкәр
Инсанларын азадлығына

сөз гошсун.

Инди шаир дә кәрәк гүдрәти-фәрјад олсун,
Инди шаир дили халгын дилиди.
Инди шаир кәрәк илһам ала гандан,
Сөзү тә'сир ала гәмдән кечәчәкдән.
Инди шаир кәрәк од парчасы тәк одлуја
бидад евини.

Сөзү фәрјад ала, та титрәдә дүшмән чаныны,
Ала гардаш ганыны, кәсә јолдаш јаныны
Јата сәнкәрдә, дөјүшмәк башара көһнә дүшмәнлә
 вурушмаг башара
 Мән заман шаиријәм.

Сөзүмүн хәнчәри халгын кәсәриндән итилиб,
Она кәскинлији, парлаглығы тарих вериб.

О күтәлмәз галачаг
Даһа пасланмајачаг
Даш үрәкләр јарачаг.
Мән заман шаиријәм,
Гәләмим ган јазачаг, ган јазачаг.

ГЫШДА БАҢАР

Бәһман ајында азәримиз олду ашикар,
Гыш мөвсүмүнү өлкәмиздә ејләди баһар.
Гушлар охур баһарда һәм јахшы, һәм писи,
Азәр сәсиндән јахшыдыр һәр нәғмәләр ки, вар.
Күл ешги бүлбүлү охудур һәр баһаридә,
Азәр сәсин вәтән һәвәсиндә едәр нисар.
Бүлбүл севәр ону ки, онун арды-дөврәси,
Азәр севән зәманәдә даимиди бәргәрар.
Азәр сәси хәбәр верәр өлкә хәлгинә,
Азадлыг едиб вәтәни зүлмдән кәнар.
Кетди замани-зүлмү ситәм истәјәнләрин,
Милләт өзү өзүјчүн әлә алды ихтијар.
Шад ол, сағ ол, јаша бизим еј шанлы фиргәмиз,
Јахшы шәһамәт илә зүһур етдин игтидар.

ВАР

Билмәм бу шаирин даһа нә мүддәасы вар,
Олдугча пир, башда чаванлыг һәвасы вар.
Дүшмәз о зөвгдән нијә бу ган олан көнүл,
Сән шаһид ол башыңда бир өзкә бәласы вар.
Көнлүм гушу гонуб јенә бир сәрвгамәтә,
Һәр шахәсиндә рөвзәји-ризван сәфасы вар.
Муји-тәла илә гојуб гәлбими ода,
Дүвјаны доландырды, әчәб кимијасы вар.
Ејби будур һәмишә ки, бичарә ашигә,
Бир дәфә рәһм ејләсә, јүз мин чәфасы вар.
Мән ағладыгча ган, күләр ол гашлары каман,

Ахыр демэз үрэкдэ бунун ох жарасы вар.
Хосров, тэсэввүр еләмэ тэк сэнсэн ашити,
Һәр зөвг әһлинин она мин-мин дуасы вар.

НАЗУ ГЭМЗЭ ӨЈРӘНИР

Назу гэмзэ өјрәнир сәндән әкәр чананәләр,
Мәндән өјрәнсин кәрәк диванәлик диванәләр.
Кәр дүшәм диванәтәк базарә һәггим вар мәним,
Мән сәнин рүсваји-ешгин, кам алан биканәләр.
Мән чәһәннәм, сән көзәллик шә'нини чох һифз елә,
Һәр сәдәфдә мәскән етмәз сән кими дүрданәләр.
Шәм' тәк нури-чамалын рөвшән ејләр мәчлиси,
Вар нечә тагәт о шәм'ә јанмасын пәрванәләр.
Инди билдим, каһи-каһи кәр мәнә лүтф ејләдиң,
Салмаға көнлүм гушун сән дамә сәпдин данәләр.
Сән көзәллик шөһрәтиндә, мән бәлаји-ешгдә,
Гој јазылсын ганилә әләмдә бу әфсанәләр.
Мәст олмаз бадәдән сәрв ичсә дә дәрјаны кәр,
Етмәсә кәр чешми-мәстин гәмзеји-мәстанәләр.

ӨЗҮМ-ӨЗҮМӘ

Дејил бу көз јашы көздән ахар мәним үзүмә,
Бухари-бадеји-гәмдир чыхар мәним көзүмә.
Бу гәдр чөврү ситәмлә һәнүз өлмәмишәм,
Нә сәхтә чан имишәм афәрин белә дөзүмә.
Дедим, үрәк, сәни тары бу јардан әл чәк,
Чәк инди чөврү чәфа, сән ки бахмадын сөзүмә.
Дәхи онун үзүнә бахмарам, вәли онсуз,
Әкәр көзүм баха бир күлүзарә, күл көзүмә!
Нә гәдр әл-этәк олдум ки, су сәпә одума,
Һәнүз зүлфи-сијәһилә од вурар көзүмә.
Күнаһ мәндәди, Хосров, күнаһи јохдур онун,
Гули-бијабан олуб од вурмушам өзүмә.

ДИЛБӘРИМ

Кәл шанә вурма зүлми сәмәнсајә, дилбәрим,
Гојма сала күнәш үзүнә сајә, дилбәрим.
Күн көрмәјиб чаһанда әкәр күл чамалыны,

Тә'рифчин шәбиһ еләјәм ајә, дилбәрим,
Аллаһ сәни көзәл јарадыб руһи-пак илә,
Етмә гәбул зәһмәти-пирајә, дилбәрим.
Тәглид етмә, бахма бу рүсва көзәлләрә,
Қим зөвг едилә чых зәрү зибәјә, дилбәрим.
Көјчәк одур ки, сән кими назилә бахмағы,
Ешг атәшилә од вура дүнјајә, дилбәрим.
Де, һансы дашүрәк көрүб ол көзләри, көзү
Гәрг ејләмәз вучудуну дәрјајә, дилбәрим.
Ҷами-ләбин хәјалы илә мәст оланларын,
Нә еһтијачы сагәри-сәһбаја, дилбәрим.
Мин сәрвназ олса Қүлүстани-һүсндә,
Көз дикмишәм о гамәти-рә'наја, дилбәрим.
Хосров, узун данышма, кедиб өзкә фикр елә,
Мејл ејләмәз сәнин кими Шејлаја дилбәрим.

АРЗУ

Таки вез'ин көрүрәм милләти-иранымызын,
 Сорма һалыны бизим һали-пәришанымызын.
 Учалыр һаләси неј тәк көјә әһли-вәтәнин,
 Неч кәсилмәзми нәваси дили-сузанымызын?
 Гызыл үстүндә рәвадыр верә чан милләтимиз,
 Нефти јер алтда гала Азәрбајчанымызын?!
 Бу гәдәр мө'дәни—сәрвәтләримиз, бош доланаг,
 Јаха јохсуллуғ оду риштәсини чанымызын.
 Јерин алтында түкәнмәзди чини торпағымыз,
 Биз һәлә көкләдирик бөјрүнү чајданымызын.
 Аһү әфсус еләмә, түстүләми карханамыз,
 Бәс нәдир түстүләри һоггавү гәлјанымызын?
 Чыхараг, бәсди даһа, һәр чүрә мө'дәнләри биз,
 Артыраг шөһрәтини сәрвәти-саманымызын.
 Галмасын бирчә нәфәр ишсизи бу өлкәмизин,
 Олмасын һалы фәна фәһләвү деһғанымызын.
 Кејиниб әһли-вәтән чүмләси күл тәк бәзәнә,
 Тағ атар риштәси һәр бир јана бостанымызын.
 Ачылар елмү маариф гапысы милләт үчүн,
 Ады аләмдә чыхар елм илә үрфанымызын.
 Бу дул өврәтләр үчүн иш ачыла һәр јанда,
 Бир нәфәр галмаја ишсиз гызу оғланымызын.
 Кәзә шөһримдә трамвај, уча көјләрдә балон,
 Туталар нәгшәсини тазә хијабанымызын.
 Әкә минләрчә трактор, бичә конбајларымыз,
 Зилләти таки азалсын бу мүсәлманымызын.
 Халғ ола чүмләси гардаш, билә өз хөјрү шәрин,
 Галмаја та әсәри һәрзәвү һәдјанымызын.
 Мәкәр инсафды көрәк биз бу гәдәр јолчулары,
 Бәс тохунмазмы бу иш шә'нинә ә'јанымызын.
 Јығыла бир јерә мәзлум гочалар, һәм гарылар,
 Динчәлиб өмр едәләр, фәхриди мәрданымызын.
 Мәрифәт әһли ола өлкәмизин халгы тамам,
 Күчәләрдән кәсилә сәсләри наданымызын.
 Бир көрәјдим јығышыб сәрхош илә тирјакымыз,

* Төрчүмәји-һалы һаггында ба х: III чилд.

Дүшүнүб ејбини һәр тәк-тәки ихванымызын.
Көрмәсәјдим күчәдә мәнзил едән јолчулары,
Зәнн едәрдим дүзәлиб ишләри нөгсанымызын.
Ача күлзари-вәтән, шур еләјә бүлбүлләр,
Сурәти солмаја та милләти-наланымызын.
Јенә Мәһзун вурулуб бу вәтән адлы көзәлә
Чох севир күлли баһарын бу күлүстанымызын.

ВӘТӘНИМ АЗӘРБАЈЧАНА

Еј Вәтән, аләмдә сән руһи-рәванымсан мәним,
Доғма јурдум, мәскәним, арами-чанымсан мәним,
Күлшәним, күлзари-ешгим, буситанымсан мәним,
Иззәтү фәхрим илә динү иманымсан мәним,
Чисмимә гүввәт верән гәлбимдә ганымсан мәним.

Өз чаным тәк истәрәм аләмдә, еј јурдум, сәни,
Һәр заман синәндә чан тәк бәсләмишсән сән мәни.
Ад алыбсан дәһридә, еј гәһрәманлар мәскәни,
Һәр заман дилләрдә сән вирди-зәбанымсан мәним,
Чисмимә гүввәт верән гәлбимдә ганымсан мәним.

Гәһрәман оғланларын јурду бизим елләрдәдир,
Гоч икидләр тәк Чаваншир, Бабәкин дилләрдәдир.
Итмәмиш асарлары, рәнки гызыл күлләрдәдир.
Лаләләрдән рәнк алан бағи-чинанымсан мәним.
Чисмийә гүввәт верән гәлбимдә ганымсан мәним.

Вәсфи сығмаз дилләрә тә'риф едән асланларын,
Аз дејил Шейх Мәһәммәд, һәм дә Сәттәрханларын,
Һәр заман хатирдәдир өлмәз икид оғланларын.
Сән мүчәһидләр анасы, гәһрәманымсан мәним,
Чисмимә гүввәт верән гәлбимдә ганымсан мәним.

Сән јетирмишсән Қороғлу тәк икид инсанлары,
Адланан Гачаг Нәби тәк галдыран үсјанлары,
Јолдашыјла һәмирикаб олмуш Нәчәр тәк чанлары.
Гәһрәманлар мәскәни бир гәһрәмачымысан мәним,
Чисмимә гүввәт верән гәлбимдә ганымсан мәним.

Күнбәкүндән һәлл олур аләмдә чох мүшкүлләрин,
Көһнәдән күлшән варынды, инди ачмыш күүләрин,
Күүләрин ачмыш көрүб шур ејләјир бүлбүлләрин.
Мәһзунун өз јурду, Азәрбајҗанымсан мәним,
Чисмимә гүввәт верән гәлбимдә ганымсан мәним.

АЗӘРБАЈҢАНЛЫ ГАРДАШЛАРЫМА

Өлкәмин саһибһүнәр, еј гәһрәман оғланлары,
Азәристан халгынын шири-жәјан оғланлары.

Мәһрибан гардашларым, јохдур бизим биканәмиз,
Бир ата өвладыјыг аләмдә бирдир ханәмиз.
Бахмарыг хайн сөзүнә, јохдур һеч диванәмиз,
Бу елин, бу өлкәнин ширинзәбан оғлаңлары.

Пакдил әфсәр, низами гардашымдыр һәр заман,
Ифтихарымдыр гәјур, намуслу инсанлар инан.
Уф демәм азадлыг уғрунда әкәр версәм дә чан,
Торху билмәм чәнкидә Сәттарихан оғланлары.

Гој вәтән күлзарә дөңсүн, барә дөңсүн бағымыз,
Гырмызы күүләр, чичәкләрлә бәзәнсин дағымыз,
Мәһв едәк хайнләри, та галмасын бир јағымыз,
Фәхр илә өмр ејләјәк, еј гәһрәман оғланлары.

Гуртарыб фәсли-хәзан, кәлмиш баһар әјјамымыз,
Бадеји-мәшрутәдән ләбриз олубдур чамымыз.
Нури-һүријјәт илә чатды замандан камымыз,
Вәгт кәлиб чатмыш, ојан, еј камыран оғланлары.

ТӘБРИЗ

Кәлмишәм өпмәјә торпағын јенә,
Еј әзиз вәтәним, чананым, Тәбриз!
Нә гәдәр өмрүм вар, истәрәм сәнсиз
Олмасын бир күнүм, бир аным, Тәбриз.

Кэзиб долансам да чүмлэ маһалы,
Мән сәндә тапмышам әглү-кәмалы.
Сәнсэн үрәжимдән силән мәләлы,
Гурбандыр јолунда бу чаным, Тәбриз.

Һалал сүдүндәндир, бәдәндә ганым,
Амалым, әфкарым, билијим, чаным.
Шанлы вәтәнимсән, Азәрбајчаным,
Беһиштим, ровзеји-ризваным, Тәбриз.

Вәфалы оғуллаһ анасын атмаз,
Гүрбәт беһишт олса, вәтәнә чатмаз.
Көрпәләр һеч заман анасыз јатмаз,
Истәрәм башына доланым, Тәбриз.

Бүлбүл тәк севмишәм гөнчә чағыны,
Алмалы, һејвалы бағһа-бағыны.
Кәлмишәм өпмәјә күл јанағыны,
Еј әзиз севкилим, мәканым, Тәбриз.

АҖРЫЛЫҖ

(Тегһранда 1961-чи илдә јазмышам)

А достларым, кимә дејим дәрдини,
Гүрбәт елдә бир дәрд билән тапмадым.
Чох доландым һәр дијары, һәр ели,
Ағлајан чох, дилдән күлән тапмадым.
Нә мүддәтди ел күнүмдән аралы,
Чаным хәстә, шејда көнүл јаралы,
Вәтәниндән ајры дүшән бир инсан,
Өлмәсә дә күнү-күндән саралы...
Чох ағладым көзүм нури кәм олду,
Кечә-күндүз мүнис мәнә гәм олду,
Чәкәммәдим ајрылығын дәрдини,
Сәрв гәддим әјилибән хәм олду...
Нә тез кәлди дағлар башын гар алды,
Тәрлан көнүл јатағыны сар алды,
Һәсрәт галдым ел үзүнә дүнјада,
Лалә кими јанды бағрым, гаралды...
Дејәммәдим пүнһан сөзүм елә мән,
Бүлбүл олдум, һәсрәт галдым күлә мән,
Јанды чаванлығым, гочалдым кетдим,
Нечә дөзүм ијирми дәрд илә мән.*
Јанды никарым да мән тәк одлара,

О нара, гүрбәтлик, бу јерләр нара?
Мән вичдан јанында шәрмәндә олдум,
Онун да күнүнү мән етдим гара.
Хәчиләм, јанында бир сөзүм јохдур,
Чүн онун јанында күнаһым чохдур.
Дејәндә ки, јандым сәнин одуна,
Елә бил гәлбимә пејкандыр, охдур.
Телли дурна көј үзүндә аханда,
Үрәјими јандыранда, јаханда,
Гүрбәт һалын сорушмајын, а достлар,
Көчүб кедән гоншулара баханда.
Елләр көчдү, јалғыз галдыг обада,
Әфсус ки, бизләри јох салан јада,
Нә гоһум-гардаша әлим чатды,
Өмрүмүз гүрбәтдә тез кетди бада.
Көчәнләри јада салдыг, ағладыг,
Көрәнләрин үрәјини дағладыг,
Онлар көчдү, мурадына јетишди,
Көчмәклијә биз дә үмид бағладыг.
Мәһзун, сәнсиз лаләзарын ағласын,
Бағын, бағчан, чәмәнзарын ағласын,
Һичранын да аһу фәған ејләсин,
Вәфалы јар, күлзарын ағласын.

ВӘТӘНДӘН, ГОҲУМЛАРДАН, ЕЛДӘН АҲРЫЛАРКӘН

А достларым, гүрбәт елә дүшәндән,
Гоһум-гардаш, вәтән дејән мән олдум.
Гумру кими аҲры дүшән чәмәндән,
Гәфәс ичрә чәмән дејән мән олдум.

Башына дөндүјүм ағыр елләрим,
Өмрүмүн бағында гызыл күлләрим,
Вәфалы, һөрмәтли гара телләрим,
Гәриб елә јалғыз көчән мән олдум.

Бәлалы олубдур әзәлдән башым,
Үзәт өлкәләрә атылмыш дашым,
Гурумаз үзүмдән ганлы көз јашым,
Гоһумлардан әмин үзән мән олдум.

Бүлбүл кими ажрылмаздым күллөрдөн,
Чаным гэдэр истәдијим еллөрдөн,
Јашылбаш сона тәк ажры көллөрдөн,
Узаглашыб ажры кәзән мән олдум.

Дојунча дојмадым јашыл мешәдән,
Дәстә бағламадым тәр бәнөвшәдән,
Кәзиб доланмагдан, көзәл нәш'әдән,
Әли чыхыб арзу чәкән мән олдум.

Бу јерләрин баһарындан, јазындан,
Ашигләрин сөһбәтиндән, сазындан,
Шөвкәтин, Саранын* хош авазындан,
Узаглашыб ажры дүшән мән олдум.

Јаралы чејран тәк төкүлүр ганым,
Вәтәндән ажрылыр бу гәриб чаным,
Кәрәкдир һичранда Кәрәм тәк јаным*
Әслисиндән узаг кәзән мән олдум.

Лејласыны Мәчнун кими изләјән,
Үзү күлүб дәрдләрини кизләјән,
Јаралы тәк тәбиб јолу көзләјән,
Илләр боју әзаб чәкән мән олдум.

Кетмәлијик, һалаллашаг, достларым,
Ағлајыбан гучаглашаг, достларым,
Даһа вәгтдир узаглашаг, достларым,
Көзүнүздән һәсрәт өпән мән олдум.

Думан галхар бу Мәһзунун башындан,
Дәрја доллар көзләринин јашындан,
Вәтәндән, гоһумдан, јар јолдашындан.
Ажрылыбан көчүб кедән мән олдум.

Арзум будур илләр боју күләсиз,
Бүлбүл кими ашиг олун күлә сиз,
Көзәлликдә охшајырсыз күлә сиз,
О күллөрдән бирин үзән мән олдум.

*Кәдәбәј, 14 август,
1963-чү ил.*

АЧЫГ СҮФРЭЛЭРЭ

Ачылсын сүфрәниз, дүзүлсүн бадә,
Сағлыгла јашајын тазә дүнјада.
Бу һалал чөрәјиз даими олсун,
Әлләрдә гәдәһләр һәр заман долсун.
Елләрдә сәсләнсин сәдәfli сазлар,
Сағ олуб көрәсиз минләрчә јазлар.
Бөјүк дәјишиклик мән көрдүм бурда,
Севиндим бахдыгча бу ана јурда.
Чичәкли көрәндә көзәл бағлары,
Мәһзунун үрәкдән кетди-дағлары.
Бу дүнја дурдугча, сағ олун, дурун,
Јејиб не'мәтләрдән бадәләр вурун.
Бир ата-оғул тәк меһрибансыныз,
Милләтләр ичиндә гәһрәмансыныз.
Көрдүкчә бу гәдәр меһрибан сизи,
Ана вәтәнимин оғланы, гызы,
Артырар өмрүнү гоча Мәһзунун,
Ејләјәр башыны уча Мәһзунун.
Даһа чаванлашар, галмаз һәсрәти,
О гәдәр ки, сиздән көрүб һөрмәти.
Истәрәм бу вәтән, бу ел һәр заман
Гочалыг көрмәсин, һеј галсын чаван.

9 август, 1963.

«КӨЈ-КӨЛ»

Узагдан көрәркән о күл чәмалын,
Кәлдим бүлбүл кими фәғанә, Көј-көл...
Чыхмаз һеч јадымдан чаһү чәлалын,
Мисалын кәлмәјиб чаһана, Көј-көл...
Инсана руһ верир көј чәмәнләрин,
Бәнөвшә әтирли јасәмәнләрин,
Сәнә ашиг олур һәр кәләнләрин,
Вардыр шәбаһәтин ризвана, Көј-көл...
Сәфалы дағлары көрәндә шаир,
Тәб'и дә аз олса олачат маһир,
Мешәләр зүмрүд тәк, сујун чәваһир,
Унутмаз һеч сәни зәманә, Көј-көл...
Әжсик олмаз бу јерләрдән гонағын,
Бир јан обалардыр, бир јан отағын,
Бәхтијар өвладын, оғлун, ушағын,

Долашыб чичәјә, рејһана, Көј-көл...
Кәләнләр дојармы һеч кабабындан,
Кечәләр јатанда ширин хабындан,
Сәрин суларындан, ал-шәрабындан,
Үстүндә кәзәрләр мәстанә Көј-көл...
Көзүмүн өнүндә чанланыр мешә,
Бу јердә чалғыдыр, маһныдыр пешә,
Сүјүн чилвәләнир елә бил шүшә,
Күн вуранда дөнүр мәрчана, Көј-көл...
О дәм ки, ачылар чичәкли јазын,
Үзүр синән үстә өрдәјин, газын,
Руһа гида верир секаһын, сазын,
Јетирир дәрдами дәрманә, Көј-көл...
Бу дүнја мүлкүнүн күлшәни сәнсән,
Низами, Вурғунун мәдфәнч сәнсән,
Бу азад елләрин мәскәни сәнсән,
Дилләрдә олубсан әфсанә, Көј-көл...
Кәпәзин думандан көрүнмүр башы,
Көзәл јарадыбдыр әзәл нәггашы,
Көвһәр, брилјантдыр дағынын дашы,
Шөһрәтин јайылыб һәр јана, Көј-көл.
Унутмағ олармы бу чәлалыны,
Һеј саллам јадыма мәһәмалыны,
Бөјүк Низаминин чох кәламыны,
Дујдугча кәлирәм фәғанә, Көј-көл.
Дојмады һүснүндән өзү Мәһзунун,
Төкәчәк көз јашы көзү Мәһзунун,
Будур, ајрыларкән сөзү Мәһзунун:
—Сәнсиз гәддим дөнәр камана, Көј-көл...
Мән кетсәм дә итбал сизә јар олсун,
Ана вәтән, елим, күнүм вар олсун!
Бағыңызда әлван-әлван бар олсун!
Дөнсүн һәр бир јайын бустана, Көј-көл!

ТАЗӘ ГАНУН

Нә көзәл ганунду, бу тазә ганун.
Милләтин гүссәси, мөһнәти кетди.
Ғаранлыг зинданда јашајан өлкәм,
Күнәш тәк парлатды зүлмәти, кетди.

Чәкилди дуванлар вәтән дағындан,
Сачылды күл, чичәк һәјат бағындан,

Бүлбүлләр сәсләнир күл будағындан,
Бајгушун вај сәси, сөһбәти кетди.

Көр, нечә халгымыз олубду гардаш,
Жығылыб шөһәрдән тирјаки, әјјаш,
Бир нәфәр гочу јох, бир нәфәр овбаш,
Мүфтәхор кәсләрин шөһрәти кетди

Кәндчиләр гуртарды чәллад әлиндән,
Гулаглар тутулмур фәрјад әлиндән,
Бу тазә ганунун азад елиндән,
Бу көзәл өлкәмин зилләти кетди.

Охунур һәр јердә ана сөзләри,
Ачылыб күл кими јохсул үзләри,
Ајылды јухудан халгын көзләри,
Даһа чәһаләтин дәһшәти кетди.

Гејрәтлә لازمдыр газанмаг пулу,
Јорулмаз һеч заман дүз кедән јолу,
Бирлијин күчлүдүр, зорлудур голу,
Мәһв олду хаинләр иззәти кетди.

Јашасын мәчлисим, јашасын милләт!
Јашасын бу мәрам, јашасын һүммәт!
Јашасын бу ишдә чәкәнләр зәһмәт!
Мәһв олду залымлар, һөрмәти кетди.

ИТНАФ

Баһардыр, күл-чичәк ачыбдыр Сәһәнд
Сән јенә күл кими тез хәзан олдун.
Һәлә кам алмамыш фани дүнјадан
Нә тез торпагларда сән ниһан олдун.

Ашиги олмушдун ше'рин, сән'әтин,
Галмышдын гејдинә бәшәријјәтин,
«Сазынын сөзү»дүр* ел арасында,
Чыхмаз јадымыздан ширин сөһбәтин.

Дайми галачаг әсәрин сәнин,
Бәллидир һәр јанда һүнәрин сәнин.
Чох иди үрәкдә аризун, Сәһәнд,
Тез дүшдү үтбајә сәфәрин сәнин.

Сән јада дүшөндө үзүмүз күлмөз,
Тарих синәсиндөн адыны силмөз.
Дејесән, Сәһөндим јанымыздасан,
Әсәр јараданлар һеч заман өлмөз.

БАЈАТЫЛАР

Диријәм нәфәсим вар,
Өлмәмишәм сәсим вар,
Чырпыныб учаммырам,
Дәмирдән гәфәсим вар.

Кәзим һараны, дағлар,
Дағы, араны, дағлар,
Мән истәрәм көрүшмәк,
Кәсиб араны дағлар!

Бағбанам күлүм јанды,
Күлсүз бүлбүлүм јанды,
Вәтән, вәтән демәкдән,
Ағзымда дилим јанды.

Нә нишаным, намым вар,
Нә әлдә бир чамым вар,
Јахындан көрәммирәм,
Узагдан саламым вар.

Дағда лалә гызармыш,
Јелләр вуруб бозармыш,
Гәриб өлсә гүрбәтдә,
Гәбрин кимләр газармыш?

Күн сәһәр күлдү чыхды,
Булуду дәлди чыхды,
Күсүб кедән чејранын,
Дағ! Кенә кәлди чыхды.

НАХӘЛӘФ ӨВЛАДЛАР БАРӘСИНДӘ

Гәм гүссәдән долмушам,
Саралмышам солмушам,
Нахәләф бадәсиндән,
Ичмәмиш мәст олмушам.

Бағбанам бағы әкдим,
Сәһраны, дағы әкдим,
Ширин мејвә јериндә,
Билмәдим ағи әкдим.

Ҳалым бир тәһәр олду,
Хош күнүм гәһәр олду,
Чәфа чәкдим бағ салдым,
Мејвәси зәһәр олду.

Ағачымы јел јыхды,
Гәм, кәдәр мәни сыхды,
Ширин билдиким бағын,
Мејвәси ачы чыхды.

мәчлиси-милли*

Ачылды мәчлиси-милли, вәтән бир новбаһар олду,
Азадлыг бағы күл ачды, сәрасәр лаләзәр олду.
Күнәш нурун көрән вахтда гачыб кизләнди зүлмәтләр,
Ишығланды бүтүн өлкәм, чаһанда пајидар олду.
Һүгүтун халғымыз алды әлә чох ифтихар илә,
Дағылды зүлм өви јексәр, биңадан тарү мар олду.
Ата өвлады тәк халғым олубдур чүмләси гардаш,
Мәһәббәт, бир-бирин севмәк бу күндән ашикар олду.
Күлүр мәзлум олан милләт бу күн ејди-сәадәтдән,
Олуб залым пәришанһал, бу күндә харү зар олду.
Мисали-Јусифи-Кән'ан* гуртарды хәлг зиндандан,
Бу милли мәчлисә халғым бу күндән һөкмдар олду.
Јазыр азәр дилиндә халғымыз чох ифтихар илә,
Гачыб дивн-чәһаләт горхусундан бәркәнар олду.
Дил ачды лал олан бүлбүл, охур шөвгилә күлшәндә,
Хәзаны өлкәмин кетди, јени бир новбаһар олду.
Даһа гәбриндә јат раһәт сән, еј сәрдарымыз, һәр вахт,
Вәтән азад олуб гәмдән, мәрамын бәргәрар олду.
Сәнин бағи-мәрамындан көтүрдү бәһрә өвладын,
Мүғәддәс, пак олан намын бизә бир јадикар олду.
Сән, еј зүлмү әсарәтдән һәмишә зар олан Маһзун,
Азадлыгдан шәфа тапдын сәнә товфиг јар олду.
Сизи, еј мәчлиси-милли, үрәкдән ејләрик тәбрик,
Бу күн бу мәчлиси-милли бизә бир ифтихар олду.

ОЛУР

Мәкәр бәшәрдә, никарым, бу гәддү гамәт олур?!
Көрәндә сәрвү сәни гүссәдән хәчаләт олур?!

Ләтифди күл бәдәнин, еј пәри, чичәкләрдән,
Чәтин ки, гөнчәдә, күлдә белә ләтафәт олур.

Сәфаланыр сәни көрчәк һәјати-күлзарым,
Көрүнмәјәндә мәнә гамәтин гијамәт олур.

Мәһәббәт илә севин дәһрдә вәфалылары,
Оларда һижлә тапылмаз, фәгәт сәдагәт олур.

Сәнин көзәллијинин шөһрәти дүшүбдү дилә,
Нә һуридә, нә пәридә белә мәлаһәт олур.

Вүсала јетмәк оларса нәсиби Мәһзунун,
Бу хәстә көнлүнә, еј маһ, көзәл тәбабәт олур.

КӨНҮЛ

Үрәкдә галмады һәсрәт, никарә јетди көнүл.
Гутарды фәсли-хәзан лаләзарә јетди көнүл.

Баһар мүждәсини бүлбүлә јетирди сәба,
Мисали-бүлбүлү шејда баһарә јетди көнүл.

Ачылды сүнбүлү лалә, бәнөвшә баш верди,
Бәзәнди сәһни-чәмән мүргүзарә јетди көнүл.

Дијари-һичридә һәр бир бәлаја сәбр етди,
Вәфада мөһкәм олуб етибарә јетди көнүл.

Дајанды Хызр кими зүлмәтин чәфаларына,
Тапыб һәјат сујуну ифтихарә јетди көнүл.*

Јетишди камына Мәһзун бу ахыр өмрүндә,
Чаһанда истәдији күлүзарә јетди көнүл.

2 август 19

ОЛСА

Нә дәрдим олар? Сән кими, бир јарымыз олса.
Нејләр мәнә гәм, бир белә гәмхарымыз олса?

Дилшад оларам дэһрдэ ашиглэр ичиндэ,
Сэн тэк, көзэлим, јари-вэфадарымыз олса.

Бир дэфэ кэлиб јаныма көр, һалымы сорса,
Исар едэрэм раһына һэр варымыз олса.

Гој тэ'н еләсин һэр нэ гэдэр ејләсэ әғјар,
Нэ бакым әкэр мин белә әғјарымыз олса.

Нејлэр мәнә бу чөври-хэзан кэлсэ баһарым?
Мин күллэр ачан күлшәнү күлзарымыз олса.

Чүн өмрләрин јохду бу дүнјада вэфасы,
Хошдур бу фәна дэһрдэ асарымыз олса.

Мәһпарәләрин фикри гочалтмаз сәни, Мәһзун!
Кәр тәб'и кэлиб јазмаға әш'арымыз олса.

ГЭЗЭЛИ-ҺИЧРАН

Көзүм јолларда галмыш, бир хәбәр јох әгрәбаләрдән,
Үч илдир алмырам намә рәфигү ашиналәрдән.

Солур күндән-күнә рәнким, хэзан көрмүш күлүстан тэк,
Саралмыш күл'үзарым, рәнкин алмыш кәһрәбаләрдән.

Олуб'дәјмә-дүшәр көнлүм, күсәр көрпә ушаглар тэк,
Зибәс ким чох чәфа көрмүш рәгибү бәд әдаләрдән.

Кечә бир ан јухум кәлмәз, көзүм улдуз сајар көјдә,
Күндүзләр аһу-әфгандыр ишим чөврү чәфаләрдән.

Гәм олмуш мунисү јарым, мәнә һәмдәм олуб налә,
Сызылдар неј кими даим, чалар гәмкин нәваләрдән.

Әкәр күлзарә кетсәм дә, ачылмаз ган олан көнлүм,
Әлим мүддәтди чыхмыш нәш'әдән, зөвгү сәфаләрдән.

Фәгәт бир намә илә шад идим бу гүрбәт елләрдә,
О да, бир кимја олмуш, хәбәр јох бивәфаләрдән.

Нола бу ахыр өмрүмдә көрәјдим јарү әгвамым,
Алајдым кам дөвранидән, чыхајдым мән әзаләрдән.

Сонра өлсәм дә кетмәзди үрәкдә һәсрәтим гәбрә,
Җатардым гәбирдә раһәт, кеҗердим ағ гәбаләрдән.

Сәдагәт јох бу јерләрдә, вәфадан бир әсәр јохдур.
Нә инсанлыг умар Мәһзун белә накәс кәдаләрдән.

ЧАНАНДЫР

Һәмишә һичри-чананда дили-зарым пәришандыр,
Көзүм јашы гутармышдыр, ахан көздән гызыл гандыр.
Көрүнмүр маһи-рухсарым, мәнә зүлмәт олуб аләм,
Гаралмыш бир һәва тәк даима гәлбимдә туфандыр.
Көнүл бимар олуб һәр ан нәфәс чәкдикчә дад ејләр,
Сызылдар неј кими чаным, ишим аһ илә әфғандыр.
Әлачымдан әлин чәк, еј мүәлич, јохду дәрманым!
Бу дәрдимә әлач анчаг мәним, истәкли чанандыр.
Дедим гәм чәкмә еј лалә, сәнин заһирдәдир дағын,
Вәли бу одлу синәмдә мәним мин дағ пүнһандыр.
Мәнәм Мәчнуну бу әсрин, көчәр Лејласыз өвгатым,
Јанымда јохду чананым, јерим куһу бијабандыр.
Көзүндән ганлы јаш төкдүн хәзан фәслиндә бүлбүл тәк,
Һәјат күлзарын, еј Мәһзун, чикәр ганијлә әлвандыр.

МӘҺЗУНИ-НАЛАНАМ

Әкәр заһирдә күлсәм дә үрәкдән чох пәришанам,
Дәвасыз дәрд әлиндән хәстәјәм, мөһтаһи-дәрманам.
Тутуб һичранда бүлбүл тәк фәғаным сәһни-күлзары,
Һәмишә күл хәјалыјла пәришан зару кирјанам.
Көнүл мүддәтди севдаја дүшүб бир Лејли ешгиндә,
Салыб Мәчнунсифәт сәһралара мәбһуту һејранам.
Бу гүрбәт елдә бир шад олмадым бир ләһзә өмрүмдә,
Вәтән олмазса кәр гисмәт мәнә Мәһзун-наланам.

ЧАНЫМ МӘНИМ

Мин бәла һичриндә көрдү натәван чаным мәним.
Һамысы ган ағлајар, кәр көрсә чананым мәним.
Неј кими фәрјад едәр көнлүм, кәсилмәз наләси,
Халгы зинһара кәтирмиш аһу әфғаным мәним.
Сүбһәчән кәлмәз јухум, бир аз јумулмаз көзләрим,

Маһ илә сәјјарәдир һәр кечә мөһманым мәним.
Гәлбими һичран оху көр нечә етмиш чак-чак,
Зәхмдар аһу кими дилдән ахар ганым мәним.
Мин гәми-дүнјаны мән көнлүмдә пүнһан ејләдим,
Өлдүрәр ахыр мәни, бу дәрди-пүнһаным мәним.
Мөһнәти-һичраныдыр бимар едән ашигләри,
Достларын дидарыдыр аләмдә дәрманым мәним.
Бәд әмәл, бир әјри јол дүнјада мүтлэг билмәдим,
Чүнки, амалымла бирдир ше'рү дизаным мәним.
Јох ишим напак илә, сәләһләрин гурбаныјам,
Пакдыр рузиһ-әзәлдән динү иманым мәним.
Тәк Фүзулидән сонра һаким олан бу көнлүмә,
Шәһријар олмуш гәзәл мүлкүндә солтаным мәним.
Чүн, күмүш әш'арымы санмыш гызыл устадымыз,
Доғрусу бу лүтфдән шәрмәндәдир чаным мәним.
Мин тәшәккүр ејләсәм аздыр кенә устадыдан,
Гәтрәјәм, уstadдыр дәрјаји-үмманым мәним.
Һәр заман Ширин илә Фәрһады Мәһзун јад едәр,
Лејлијү Мәчнундур үнвани-дастаным мәним.

ИСТӘЈИР КӘҺВАРӘСИН

Һәр тәбибә сөјләдим аләмдә гәлбим јарәсин,
Галды ачиз, тапмады һеч бир мүалич чарәсин.

Тири-мүжжанијлә етмиш парә-парә көнлүмү,
Нүки-мүжжанына чәкмиш һәр бирин, һәр парәсин.

Зүлфү тәк етди гара аләмдә сүбһү шамымы,
Та ки, мискин гәлбимә көстәрди хали-гарәсин.

Зара кәлмиш аһу әфғанымдан елләр сәрбәсәр,
Бар илаһә тез јетир һәр ашигин мәһпарәсин.

Истәјәр Мәһзун вәтән күнчүндә ахыр мәскәнин,
Нечә ким, бир тифли-налан истәјәр кәһварәсин.

МУНАСИБ-АЛИ-МӘҺЗУН

Доғрудур, ә'јаһларын чох дирһәмү динары вар,
Мәһзунун дүнја бүсатындан фәгәт әша'ры вар.
Чифеји-дүнја кедәр, дүнјаја јохдур е'тибар,

Еј хоша ол кәсләрин һалына ким асары вар.
Һәр фәрағын бир вүсалы, һәр гәмин бир шадлығы,
Һәр күлүн бир бүлбүлү, һәр гөнчәнин бир хары вар.
Хилгәтиндә беләдир. рузи-әзәлдән кәрдишин,
Алты ај фәсли-хәзаны, алты ај күлзары вар.
Бир чаванлыг дөврү вар һәр ашигин, мә'шугәнин,
Һәр гочалмыш Мәһзунун бир диши дүшмүш јары вар.
Мин гочалмыш олса да, чаңанымы истәр көнүл,
Чүн сәдагәт әһлидир, дүз әһди, дүз илгары вар.
Вермәрәм өз јарымын бир дырнағын мин дилбәрә,
Чүн Кәрәмчүн Әслинин күлдән көзәл рүхсары вар.

БАХМАРАМ

Кәр күл үзүн көрүнмәсә күлзарә бахмарам,
Бүлбүл тәк ашигәм күлә мән, харә бахмарам.

Вәслин мүјәссәр олса һәјатымда көр мәнә,
Нә малү дөвләтә, нә дә ким, варә бахмарам.

Та өмр вар фәган едәрәм фиргәтиндә мән,
Өлсәм јолунда төһмәти-әғјарә бахмарам.

Кәр парә-парә ејләсә һичрин бу көнлүмү,
Мәрданәјәм бу јолда, мин азарә бахмарам.

Мүжкан охундан олса шәфа гәлби-заримә,
Оллам рази әкәр дәјә јүз парә, бахмарам.

Сәһраји-һичрдә кәзәрәм лаүбали мән,
Пираһәним кәр олса да сәдпарә бахмарам.

Пәрванәхисләрәм, мәнә мә'шугә шәм'дир,
Шәм'и-рухунда одланарам, нарә бахмарам.

Бир маһивәш вүсалына Мәһзун көнүл вериб,
Ондан савајы бавәр един, јарә бахмарам.

ТӘБИБ

Истәсән билмәк әкәр һали-пәришаңым, тәбиб!
Күнбәкүн әфзун олур бу дәрди-пүнһаным, тәбиб!

Кетмиш элдэн ихтијарым, сәбри-тагәт галмамыш,
Кәр вүсалә јетмәсәм, даимди әфғаным, тәбиб.

Ешг бимары олан мә'шугәсиз өмр ејләмәз,
Чәкмә кәл биһудә зәһмәт, јохду дәрманым, тәбиб!

Хаб көрмәз көзләрим, ган-јаш төкәр арамсыз,
Гуртарыб кетмиш бәдәндә һәр нә вар ганым, тәбиб!

Кәтәдим пүнһан тутам бу ешгими әғјардән,
Фаш гылды сиррими чаки-кирибаным, тәбиб!

Дәрди- һичрандан даһа чисмимдә јох табу тәван,
Руһ чыхмыш бир бәдәндир натәван чаным, тәбиб!

Мин мүалич олса Мәһзунун едәммәз чарәсин,
Бәлкә чарә ејләсин бу дәрдә чананым, тәбиб!

МУНАСИБИ-ҲАЛ

Бу аләм сәјринә беш күндә биз кәлдик нә шөвг илән.
Вәли, кам алмадыг ондан, пәришан олмадан башга.

Бахыб бичарәләр һалына јандыг аһу зар илән,
Нә һасил бөјлә дүнјада чијәр ган олмадан башга.

Шитаб ејлә әчәл, тез кәл едим бу аләмин тәркин,
Ки јох бир ан нәшаты зарн-кирјан олмадан башга.

Бүсатын чәм'ғыл, Мәһзун, узаглаш бөјлә аләмдән,
Ки, абад олмады дил мүлки виран олмадан башга.

Олар бир күн беһишт аләм, вәли, мән олмарам онда,
Күләр руһум сәмаларда, вәли, чан олмадан башга.

АҒЛАРАМ

Бағрымы ган ејләјиб гүрбәтдә һичран ағларам,
Гуртарыб көзүмнән көздән, индисә ган ағларам.

Һәсрәтим дилдә, көзүм јолларда галмыш, еј фәләк,
Дүшмүшәм әгвामидән ајры фирақан ағларам.

Ел-күнүм чохдур мәним әфсус ки, чатмыр әлим,
Нә сәбәбдәндир олуб һалым пәришан ағларам.

Ајрылыг бимарыјам јох башга дәрдим, еј тәбиб,
Етмәсән бу дәрдимә аләмдә дәрман ағларам.

Дүшмүшәм Јагуб тәк Кән'анда Јусифдән чүда,
Мәскәним бејтүлхәзандыр зари-пүнһан ағларам*.

Дүшмүшәм аһу кими бир дамә јох азад едән,
Галмышам бу вадији-һејрәтдә һејран ағларам.

Кәл-кәл, еј фәсли-баһар, күлзара дөндәр аләми,
Инчидир бу көнлүмү фәсли-зимистан ағларам.

Лејлисиз Мәчнуна бәнзәр көрдүјүн Мәһзун бу күн,
Ејләрем диванә тәк фәрјадү әфған ағларам.

24 апрел 1963.

АРЗУ

Әкәр сүлһү сәфа әјјамы ким көрсә бу дүнјаны
Хәјал ет ким, һәјатында көрүбдүр бағи-ризваны.
Әкәр рузи-әзәл, бир ганун олсајды бу аләмдә,
Јәгин биһудә ахмазды әдавәтдән бәшәр ганы.
Хәләјит бир-бирин гардаш кими севсәјди дүнјада,
Мәһәббәт, севки, дилшад ејләјәрди һәр бир инсаны.
Рәјасәт мәснәдиндә кәр ола сүлһүн тәрәфдары,
Дөнәрди күлшәнү күлзара дәһрин чәнк мејданы.
Нәчүн сүлһүн јериндә чәнк ола фәрманрәва халга,
Кәрәкдир бу јени дүнјаја версин сүлһ фәрманы,
Һамы нифрәт едир чәнкдән, сефирләр сүлһү инсанлар,
Илаһи, бәргәрар олсун, чаһанда әдл диваны!
Нәдән өтрү төкүлсүн ночаванлар ганы биһудә,
Кәтирсин тәнкә топлар дағ-дашы, куһү бијабаны.
Нечүн мә'шугәләр шамү сәһәр аһу фәган етсин!
Чаваңлар ганы әлван ејләсин күһилә сәһраны.
Нечүн раһәт һәјаты аләмин даваја чеврилсин?
Нечүн дәһшәтдә гојсун бу сәдалар әһли-дүнјаны?
Төкүлсүн чәнк алаты бүтүн дәрјалара, Мәһзун
Сәадәт јер үзүн тутсун, кәсилсин чәнк туфаны.

НИЧРАН

Гызармыш лалә тәк бағрым сәнин дағи-фәрағында,
Кәзәр Мәчнун олан көнлүм, кечә-күндүз сорағында.
Кәл еј һичран илә һәсрәт көзүм јолда гојан дилбәр!
Кәзәк бир јердә күлзары, баһарын гонча чағында.
Үзүн күндүр, сачын сүнбүл, тутуб әтрин бу дүнјаны,
Тапылмаз бир көзәл сән тәк чаһанда һүсн бағында.
Әмән лә'ли-ләбиндән Хизр тәк өмр ејләр аләмдә*,
Худа аби-һәјатын хәлг едиб назик додағында.
Гызыл күл үстә дүшмүш бир бәнөвшә, мән хәјал етдим,
Бәнөвшә халыны, еј мәһ, көрәркән күл јанағында.
Тапар һичранда ган олмуш бу көнлүм дәрдинә чарә,
Көрәрсә кәр өзүн чанан сәнин вәсләт отағында.
Нола бир дәстә күл, јарәб, олајдым мәндә аләмдә,
Кәзәјдим јар әлиндә, ја дөшүндә, ја бухағында.
Даһа дилшад олар Мәһзун бүтүн дүнја ола азад,
Өләндә интизар өлмәз ана јурдун гучағында.

КӨРМӘСӘ

Ашиг јашармы дәһрдә чананы көрмәсә.
Дилшад олармы бағу күлүстаны көрмәсә.
Билмәзди јар гәдрини һәркиз зәманәдә,
Һәр ким ки, мөһнәтү гәмү һичраны көрмәсә.
Бүлбүл фәған едәрдими биһудә шөвгилә,
Күлшәндә севдији күлү хәнданы көрмәсә.
Чох зөвгсүз јашарды бәшәр аһу зарилә,
Көз гаршысында севдији чејраны көрмәсә.
Лејласына чатардымы ашиг зәманәдә,
Мәчнунвар дәштү бијабаны көрмәсә.
Мисрин әзизи олмазды Јусиф ол заман,
Та ки мәшәггәтү гәмү зинданы көрмәсә*.
Өмр ејләмәзди дәһридә Мәһзун-бинәва,
Јарын о күл чәмалыны нурани көрмәсә.

КӨРМҮШӘМ СӘДАГӘТИНИ

Баһара дөндү һәјатым көрәндә гамәтини,
Нә нөв шәрһ еләјим билмирәм һекајәтини.
Бу чаны вермәјә гурбан јолунда фәхр едәрәм,
Вәфалысан көзәлим, көрмүшәм сәдагәтини.

Алыбды рэнкини күллэр о һүсни-рујундэн,
Көрөндэ тэзим едэрлэр сәнин вәчәһәтини.
Мәләкдә олса иди һүсни-сурәтин, көзәлим,
Хәчаләт олмазды көрчәјин мәләһәтини.
Едәрди фәхр нәзакәтдә чох пәривәшләр,
Нә гәдәр көрмәмишди сәнин нәзакәтини.
Һәмишә дәркаһынын бир кәдасыдыр Мәһзун,
Чыхармаз өлсә дә јаддан сәнин һимајәтини.

КӘЛӘР ЗАМАНИ-ВҮСАЛ

Дөнүбдү гана көнүл, еј пәри, хәјалын илә,
Һачан нәсибим олур шад олан вүсалын илә.
Рәғиб едәндә мәләмәт вүгарым әскилмәз,
Һәмишә фәхр едәрәм, дилбәра, кәмалын илә.
О күл үзүндә көрөндән бәнөвшә халыны мән,
Чүнун олубду бу көнлүм хәјали-халын илә.
Шириндир тутисифәт сөһбәтин һәмишә сәнин,
Едибдир аләми вәлех ширин мәғалын илә.
Мәләкдә јохду бу хисләт ки, сәндә вар, көзәлим,
Одур, севир сәни аләм бу хош хисалын илә.
Олубдур әмринә табә! һамы Сүләјман тәк*,
Мүсәххәр ејләмисән јер үзүн чәмалын илә.
Ғалармы зүлмәти-шәбдән нишанә көрчәк үзүн,
Ишыгланар кечәләр ај кими чәмалын илә.
Дајан фәрагиндә, Мәһзун, кәләр замани-вүсал,
Кечәр о вахтда күнүн нәш'әли ғәзалын илә.

ТАЗӘ КҮЛҮСТАНА ДҮШӘР

Нә заман ким, нәзәрим ол мәһи-табана дүшәр,
Санки бимар көнүл тазача дәрмана дүшәр.
Ғәмү һичраныны јаддан чыхарар ашиги-зар,
Нә заман шух нәзәрин ашиги-налана дүшәр.
Бахма долмуш јер үзү түрфә сәнәмләрлә тамам.
Јенә аләмдә көзүм сән кими чәјрана дүшәр.
Бил ки, бир тишәсинә таб едә билмәз Ғајалар,
Чешмә-Фәрһад ки, Ширин кими чананә дүшәр.
Тапыр өз зәхминә мөлһәм алышан јараларым,
Та ки, бир ләһзә көзүм чаһи-зәнәхдана дүшәр.

Инди аләм дэјншиб, нэш'элидир тазэ һәјат,
Бәхтәвәрдир о бәшәр бу јени дөврана дүшәр.
Чанланар чөври-зимистанда гочалмыш Мәһзун,
О заман ким күл ачар, тазэ күлүстана дүшәр.

ЧАНАНА ЈЕТИШДИН

Шүкр ејлә көнүл, вәсләти-чанана јетишдин,
Чох дәрәд чәкиб ахыры дәрмана јетишдин.
Јандынса әкәр ешг одуна, агибәт еј дил,
Пәрванә кими шәм'и-шәбистана јетишдин.
Солмушду хәзан чөврү илә күләшәни-өмрүн,
Бах тазэ баһар олду, күлүстана јетишдин.
Дөнмүшдү әкәр гана көнүл ешги-вәтәнлә,
Вәсл олду нәсибин, јенә ризвана јетишдин.
Мәһзун, јашамаздын о әсарәтли заманда,
Бахтын сәнә јар олду, бу дөврана јетишдин.

МУСИГИ ДӘРМАН КИМИДИР

Дили-бимарым үчүн мусиги дәрман кимидир,
Онсуз аләмдә бу аләм мәнә зиндан кимидир.
Унудар дәрду гәмин ким ешидәр мусигини,
Санки дүнја о заман бағу күлүстан кимидир.
Нечә чанани севәр чаны кими ашигләр,
Севирәм мусигини, севкили чанан кимидир.
Тара бах, наләси бүлбүл ким күлзары тутуб,
Күл фәрағында о да һалыпәришан кимидир.
Бәхтәвәр кимсәди ол хәлг ки, вар мусигиси,
Мусиги билмәјән өлкә, нечә виран кимидир.
Дил јенә ашиги олмуш бу кезәл мусигинин
Дәјәчәксән ки, бу Мәһзун јенә Сән'ан кимидир.

СӘНДӘН САВАЈ ПӘНАҢЫМ ЈОХ

Мәним сәндән савај аләмдә, еј мәһ, бир пәнаһым јох,
Әлимдә парә-парә гәлбдән гејри күманым јох.
Кәдаји-кујинәм, бир гул һесаб ет барыкаһында,
Өзүн шаһи-әдаләтсән, сәнин тәк падишаһым јох.

Ел дүшманы, дил дүшманы,
Кәл алдатма ел-обаны!

БАТА-БАТ* ЈЕЈӘН УШАГЛАР

Әгрәб јувасы, палчыг евләрдә,
Даш әсриндән галма ијрәнч јадикар,
Өлүмү көзләјән, һәјатдан мә'јус,
Бир овуч ач, чылпаг кәндли јашајар.
Һәлә сөкүлмәдән дағда дан јери,
Тахта гапылары күнәш дөјмәдән
Түстүләр пәјәләр, сәс-сәда гопар,
Чөлә кедән олур, нахыра кедән.
Долуб бошаларкән булаг башлары,
Инәкләр, бузовлар сулардан ичәр.
Дүнјаја кәлиркән јени јолчулар,
Әски јолчулар да дүнјадан көчәр.
Аналар әлләшәр ширин чан үстә,
Јолдан кечәнләри чағырар дағлар.
Һәр јердә көрүнәр чинли, дуалы,
Зәһәрли «бат-бат»дан јејән ушаглар.
Дөвләтли ушағы јејиркән гышда,
Портагалла алма, ананас, банан,
Кәндли ушаглары мејвә дадмазлар.
Онларын мејвәси «бат-бат»ды инан...
Бизим јердә хаган дәјишмә едәр,
Кәндлини сојуб да зәнкинә верәр.
Басыларкән китаб, сүслү зәрникар,
Алтун дијарында хатун сәс салар.
Һисли дахмаларда әкинчи чүрүр,
Өлкәнин шөһрәти дүнјаны бүрүр.

МАҢНЫ

Гар әриди, ахар сулар нилләнди,
Чај-чәмәндә өчәк-бөчәк дилләнди.
Бағ-бағчада јенә бадам күлләнди,
Һаны јурдлар, һаны елләр, һаны јар?

Ким алнына гара јазы јазанды?
Аз өмүрдә гара күнләр узанды.
Бура гүрбәт, нә Лалә, Шамгазанды*,
Һаны јурдлар, һаны елләр, һаны јар?

Күн гызарды, сулар олду зэрникар,
Дашдан-даша чалды бизи рузикар.
Јағыш жағды, јенә кәлди илк баһар,
Һаны јурдлар, һаны елләр, һаны јар?

Илләр боју бизә һөкм сүрдү фарс,
Әсир олдуг, тој-дүјүнләр олду јас.
Бојундакы зәнчирләри басды пас,
Һаны јурдлар, һаны елләр, һаны јар?

Һанкы очаг кечди, һанкы одланды?
Ше'р, гәзәл дәфтәрләри тозланды.
Демәк «инсан һүгүглары» јаланды!
Һаны јурдлар, һаны елләр, һаны јар?

Гар әриди, сел сулары атланды,
Дәли көнлүм һәр дәрдрә гатланды.
Јазыг чисмим ијнәләрә сапланды...
Һаны јурдлар, һаны елләр, һаны јар?

1968

ГАР ЈАҒЫБ ҮСТҮМӘ

Гар јағыб үстүмә, гара ағачам
Әсмәјинчә јелләр, гарлар төкүлмәз.
Гонублар гарғалар башыма ахшам,
Ағырдыр, ахшамын дәрди чәкилмәз...

Күн батана сары узаныр јоллар
Јолларын сонунда ганлы дијар вар.
Кечәләр орада бајгушлар банлар
Хәзаны јаслыдыр, баһары күлмәз.

Гара туфан салыб јенә һај-һују.
Бағларда тиканлыг, јолларда гују.
Зәһәрләниб чохдан чајларын сују,
Зәһәрли чајларын сују ичилмәз.

Мәшригдә ситәмин тәндири јанар,
Шаир дәрвишлији сәлтәнәт санар,
Гара селә анчаг дағлар дајанар,
Намәрдләрә мәрдин башы әјилмәз.

Үстүмө гар жағса күнөш әридәр,
Шимал јели јери күлүстан едәр.
Јад вуруб елләрә гара ләкәләр
Көз јашилә бунча ләкә силинмәз.

1967

НӘ АНЛАДЫГ?

Нә анладыг кәлиб кечән күнләрдән?
Илдырымлар чахды, ишыг әриди.
Дамарларда сојујараг исти ган,
Вүчудумуз гырыг-гырыг әриди.

Булуд кими көлкә салдыг дағлара,
Из галмады кәздијимиз јолларда.
Күвәндик аһ, о күлләнән чағлара...
Баһар кечди, хәзан чағы дағларда,
Нә күл галды, нә бир мејвә, нә јарпаг,
Бир сәс гопду бағчалардан, мешәдән.
— Јохлуг—деди:—Дур кәл бизә ол гонаг!

Мүнәччим тәк һәр шеј мәнә ајдындыр:
Јағыш јағыб бир чох күлләр ачачаг.
Шимшәк чахыб, курулдаркән дағ, дәрә,
Селләр чошуб гара туфан олачаг.
Әлдән-әлә сејр едәрәк дәфтәрим
Ел ичиндә ше'рим һај-күј салачаг.
Кечмәјинчә көзәл Лејла карваны,
Кечә-күндүз көзүм јолда галачаг.

МАҢНЫ

Аналар гара кејиб,
Бәзәниб шаһ арвады.
Ел-оба јас ичиндә,
Тој-дүјүн сарајдады.

Гопубдур гара туфан,
Истидир горхунч Теһран.
Бир нечә өлүм һөкмү,
Имзалајыр намәрд султан.

Ај сөндү, улдуз батды,
Карван жүкүнү чатды.
Намәрдләр бир кечәдә,
Вәтәни јада сатды.

Јүксәлмәз, мәдһ етсәләр,
Шаирләр бир овбашы,
Намәрдин гулу гулдур,
Күнәшә чатса башы.

Улдузлар күмүш халды,
Ај суја ишыг салды.
Көзләдим, кәлмәди јар,
Көзләрим јолда галды.

Кечди сон гәмли кечә,
Улдузлар да батдылар.
Дан јери ишыгланды,
Мәһкуму ојатдылар...

1966

* * *

Гапы-гапы кәзирсиниз һәр сәһәр,
Олачагдан верәрсиниз хош хәбәр.
Һејран-Һејран долашаркән дүнјада
Вәд едәрәк Ширинләри Фәрһада,
Сиздән башга бу әләмдә ев гызы,
Бәхтијардыр, ишыглыдыр улдузу.
Сиз гатланан зүлмә дөзмәз чөлләр дә
Нә вахтадәк сүрүнмәли јолларда?
Ач гарына дијарлардан кечирсиз,
Гонаг етмәз сизи нә Реј, нә Тәбриз...
Кәлин бизим елләр илә танышын,
Гејди атыб бу әсрлә јанашын!
Ситәм сөзүн үстүнүздән силиниз,
Бир данышын, көрәк нәдир дилиниз.
Илләр боју дијар-дијар сејр етмәк,
Чадырларда јашајаркән гәрибтәк,
Һеч јарашар инсан адлы кимсәјә?
Сона чатсын һәм «гарачыг», һәм «пәјә»!
Елләр дөнүн јурда, јурдлар күлләнсин!
Ашыгларын сәдәф сазы дилләнсин.
Ишыг кәлсин, парылдасын ајнамыз,
Гызыл күнәш доғсун, күлсүн дүнјамыз!

Тегран, 1960

ХЭЗАН

(бир парча)

Бир чох хэзан кэлиб кечди.
Бир чох карван.
Бир хэзанда
Јетим галдыг,
Бир хэзанда
Аловландыг.
Эн нәһәјәт,
Хүлјаларын һавасында
Ганадландыг...
Бир хэзанда
Парлаг, гызыл,
Күнөш доғду.
Бир хэзанда,
Булут кэлиб,
Күнү боғду!...
Атлајаркән хэзанлары
заман бизи говалады.
Жәлди заман,
Кечди заман.
Ајры дүшдүк
Јурдумуздан.
Һәсрәт галдыг:
Сәрин-сәрин булаглара,
Күл-чичәкли отлаглара.
Заман кечди...
Биз гурудуг,
Сусуз галан
Ағачлар тәк.
Тәравәтдән
Салды бизи
Билмәм гүрбәт,
Јохса фәләк?

ТЭРӘҺҢАТА ИНАНМА!

Ана күлдүр бир күн солур,
Ана дили ширин олур.
Бизим түрки ширин дилдир,
Хош сәдалы зәнкин дилдир.

Дил—күнәшдир, ишыг сачар,
Сәадәтә гапы ачар.
Ядын дили: «бојундуруг»!
Бир кечиддир: буруг-буруг.
Гој јадлашсын сенаторлар,
Халгы сојан тачир, түччар-
Јалтаг шаир јолун азсын,
Мәдһијјәләр шаһа јазсын.
Кәл атәшә, гызым, јанма
Тәрәһһата чох инанма!
Зәнчи данмаз өз дилини,
Һинди севәр өз елини.
Кимсә јолун чашыб ачмаз.
Түрки дејиб фарси јазмаз!

ИШЧИ

Исти күндә буғда әкдин,
Јолдан кечән карванлара
Сатдын фир'овун..
Сал дашлардан еһрам тикдин,
Бу дүнјадан көчәр икән,
Сүд көлүндә јатсын фир'овун..
Тәхт гајырдын султанлара,
Олсун бир күн:
Гызын кәниз, оғлун гулам,
Күмүш, алтун гәндилләрлә,
Мә'бәдләри ишыглатдын,
«Он фәрманы»—танры сөзүн,
Јазсын хаһам...
Зәнчир, зиндан гајырдын ки,
Јолдашларын зәнчирләнсин,
Бағ бечәртдин, үзүмүнү,
Сәһәр, ахшам ханлар јесин!

Ағламады!
Јалан сөзә инанасан!
Хәнчәр, гылынч гајырдын ки,
Мејданларда төкүлсүн ган.
Кәһриз газдын әрбаб үчүн,
Бостанлығын сусуз галсын,
Башмаг тикдин ханымлара,
Өзүн кәздин ајағјалын.

Көчүб кетдин Чалуса ки,
Тохујасан күллү ипәк,
Тој-дүјүндө шаһ гызына,
Мәләкәјә олсун бәзәк...

Гара јерин көбәјиндән,
Фышгыранда гара алтун,
Сән чалышдын кечә-күндүз,
Јәһудиләр јандырсынлар,
Әрәбләрин јүрд-јувасын.
Гојмадылар, дәрс охујуб,
Ајдынлашыб анлајасан.
Ач көзүнү, гардаш, бир бах!
Кәләк гуруб јолда дүшман!
Нә вахтачан сәни, гардаш,
Әфсанәләр јухуладачаг?
Дур ајаға!..
Гојма, чөлдән әсән, јеллә сөнсүн очаг!..

ЈУРД МАҢНЫСЫ

Диләрәм бир пајыз күнү, сәһәр доғсун гызыл күнәш,
Ал бајрағын ганад ачсын.

Ел-обалар тутсун дүјүн.

Диләрәм, еј көзәл јурдум,
Мурадына халгын јетсин?
Тоз гонубдур сачларына?
Силкин, силкин!
Тозун кетсин!..

Чајларын вар, дәрја, дәрја,
Нәдән сусуз галыб елләр?
Сән, нәсимин гајнағысан,
Нәдән әссин гара јелләр?

Артыг сәнә јарашмаз ки,
Палчыг евләр, топрагча да,
Нәдәндир ки, бир сахсыја,
Чәваһирин сатдым јада

Харичдә јашадығын,
Өз хәлгимин никаһыдыр,
Јетәр, зиндан... јетәр,
Зинданы јых!

Зәнчири гыр!

НӘНӘ-БАЛА

- Ахшам олду, јерини
Һарда салым, Ај нәнә?
Чох јорғунсан узан јат!
Гадан алым, ај нәнә!
— Гаранлыгдыр, ај гызым,
Дур сән јандыр чирағы.
— Нәнә, инди ај чыхар,
Ајдынладар отағы...
— Сән кет, гызым, шамын је,
Пәнир-чөрәк кәтирдин.
— Сән гәнд илә чај алдын?
Ејвај, пулун итирдин.
— Су кәтирдин гоншудан?
— Кәтирмишдим, ај нәнә!
Чатлаг иди кузәмиз
Сују сүзүбдүр кенә.
— Габлашада су кәтир,
— Ахы ахшам вахтыдыр!
Гоншу су-јад вермәјир...

ЈУРД МАҢНЫСЫ

Бир јердә саваш гопса да,
Бир јердә барышды.
Бах Астарада күллү баһар,
Хөјда да гышды.
Әлванды сары дағларымыз
Санки нахышды.

Башдан-баша Азәрбајчан
Бағи-чананды.
Мави Хәзәрин пәрдәси
Мин рәнк чаланды.
Ел ордусудур, галасы
Гарлы Саваланды.

Јурдумда ахар чајлар,
Үзүм бағлары вардыр.
Гышлаглары вар,
Әтирли јајлаглары вардыр.
Улдузлу кечә,

Күллү сәһәр чағлары вардыр.
Бозғирларын ардындан,
Елим бир кечә көчмүш.
Бу јурда гонуб.
Ен-бојуну јахшыча өлчмүш.
Кәһриз чыхарыбды о,
Сәрин шәрбәтин ичмиш.
Елләрдә едән Урмијәни,

Тәбризи күлшән.
Кетсән билирәм, Әрдәбилә
Бир сәһәр еркән
Һәр јердә елин
Нәгшү никарын көрәчәксән.

Алданма ширин сөз десә хан,
Јохду вәфасы.
Хан, бир әзәли дүшмәнимиздир,
Бизә аси.
Дамдан дүшүб артыг
О һәрифин јерә тасы!

Дур јер кешикиндә, икидим!
Бах, ојаныг ол!
Хан сүдлү инәк истәјир,
Әрбабы да петрол.
Вермә, бу һәриф кефлиди, һа!
Өз евинә јол.

Мән сөјләмәрәм һәсрәтә гатлан,
Ситәмә дөз.
Бир чох аналар јоллара
Илләрлә тикиб көз.
Хан версә дә азадлыг
Инанма! Нә јалан сөз!

Кәл кечмә вәтәндән,
Јада бел бағлама, гардаш!
Дөвран белә кетмәз, галмаз
Даш үзәрә даш!
Шимшәк кими чах!
Сел кими ах!
Чалхаланыб даш!

БАҒДАКҮЛ

Бағдакүл, гадан алым
Шәкәрим, сары балым.
Тозланды сән кедәли,
Даш ајнам, күллү халым.

Узунду кечә битмәз.
Чырағым ишыг вермәз,
Ај чыхыр, кәл еј көзәл,
Көлкә тәк бағчаны кәз.

Хатирән көзәл галды,
Пајыздан хәзәл галды
Тоз басмыш дәфтәримдә
Сәнә бир гәзәл галды.

ЈУРДУМУЗ

Сәһәр олду, күн һәр јерә јайылыр,
Гурдлар, гушлар әкинләрдә ајылыр,
Көлкә дүшүр пәрдә-пәрдә јоллара,
Ахар суда, дашлар, гумлар сајылыр.

Јапраг, јапраг кәзир гызыл ишыглар,
Ал ишыглар—гушлар учур бигәрар,
Һәр ишыгда овуч-овуч улдузлар,
Һәр ишыгда дәрин, кизли бир сирр вар.

Чираг кими лаләләрдир одланан
Лаләләрин үзәриндә гызыл ган
Јәр үзүнүн чәннәтидир јурдумуз,
Унут көјү, бизим јердә кәл долан.

ГУРБАНЛЫГ

Јајын исти бир күнүндә,
Дағдан гәмкин күнәш доғду.
Һәлә о күн күн батмадан,
Бегрәнкини Араз боғду*.

Јајылды бир көлкә суда,
Сулар ашды, чатмаланды.

Араз өзүн бир јел саныб,
Бейрәнкини гурбан санды.

О заман ки, бағчалардан,
Гушлар учду, күл әләнди.
Араз удду гурбанлығы,
Гызыл сулар һәлгәләнди.

Узаглардан ахыб кәлән,
Араз оғлун гучаглады.
Гара јердә јатды Сәмәд
Сел ағлады, ел ағлады.

Бейрәнкини јад едәркән,
Чан одланар, үрәк јанар.
Дастанларын охујанлар,
Һөрмәт илә ону анар.

Зүлмәт чөксә үфүгләрә,
Јенә күнүн рәнки галар.
Јүрүш етсә шахта, боран,
Унудулмаз күллү баһар.

Тегһран, 1968

КҮЛ ДӘМӘТИ

Тәбризин бағларындан,
Дәрмишәм әтәк-әтәк.
Һәсрәтлә, иштијагла,
Гырмызы, сары чичәк.

«Јам»дакы чешмәләрдән,
Сәрин су ичән олса,
Күнәшли, исти күндә,
Араздан кечән олса.

Дәрдиким о күлләри,
Ај чыхан заман кәтир.
Вурғунун вә Хәнданын
Гәбринә нисар јетир.

ОХУМА АЈЕЈИ-ЈӘ'С

Дәһридән етмә шикајәт, охума ајеји-јә'с,
Гој нәсим дағдан әсиб, һәм мешә, һәм бағ охусун.

Бир кәрајлы чағыр! Еј түркәдарын мәрд баласы!
Сәнин аһәнкин илә һәм дәрә, һәм дағ охусун.
Гој чәмәнликдә салыб көч вә чадыр гурсун оба,
Обанын гызлары да ејләсин отраг, охусун.
Гој јајылсын обаја, кәндләрә аһәнки-тәрәб,
Саһирин маһныларын бәлкә дә үшшаг охусун.
Бурах әфсанәни, әсрин оху ајдын китабын,
Гој о дүнјаны күдән, әнфасү афаг охусун!

ОЈАНМЫШ

Тарихин әкәр дәфтәрин ачсан, көрәчәксән,
Һәр бабы вә һәр фәсли гызыл ганла бојанмыш!
Бир нечә гызыл гүббәли мә'бәд тикилиркән,
Халгын еви учмуш башына, хәрмәни јанмыш.
Инсан ки, һәјат фәлсәфәсин анламаз олду,
Дүнјада, о әфсанәјә, әфсунә инанмыш.
Шәһанә сарајларда кечә тој тутуларда,
Бир чох гапылар гәмлә вә матәмлә гапанмыш.
Көрдүнмү, сүрү ичрә кедән гурду? Амандыр!
Бах, гујруғуна, көзләринә, санма чобанмыш,
Әсрин о гары дәјәсинә сөјлә ки, бир дә!
Артыг демә лајлај ки, јатан елләр ојанмыш.

«ЛИРИК ШЕРЛӘР КИТАБЫ»

(Хатирәт дәфтәриндән)

ДАЛҒАЛАР ГАБАРМЫШ...

Далғалар габармыш, ачылмыш күлләр,
Сүбһүн һавасында, су пәрдәсиндә.
Дујулур фәрагын гәмли аһәнки,
Ағыр-ағыр учан гушлар сәсиндә...

Чамлыглардан әсән нәсимин
Ипәк ганадлары охшајыр мәни.
Онун саф нәфәси әнкин дәниздә,
Сулары габардыб, ачыр јелкәни.

Үфүгләрдән доған гызыл күнәшин,
Зүмрүд суларда, әрир көлкәшн.

Кәми узаглашыр, узаглашдыгча...
Сәдәфли саһилин кәсилир сәси.

Сәдәфли саһилләр, јашыл орманлар,
Саһилдә тәк галан сарышын никар.
Сулар ајырса да мәни сизләрден,
Мин хатирә бәни сизләрә бағлар.

Далғалар габармыш, сулар көпүрмүш,
Гырылмыш јелкәнин ипәк ганады!
Гушларла бәрабәр, мави шәргидән,
Кәлирик сәнә, еј күлләнән бати!

Еј күлләнән бати! Саралыр рәнкин!
Күмүш саһилләрин кәлир нәзәрә...
Сәндән доған ајын илк ишығлары,
Дамла-дамла дүшүр сулар үзәрә...

Сулар чәкилмишләр, дәниз гушлары,
Гумларда галан өз рузусун арар.
Сулар чәкилмишсә, кайнат сусмуш,
Көнүлдә һәсрәтләр олурлар бидар...

ШЕ'РИН СӘСИ

Күн батаркән гызылланан хәјалларда,
Күл ачарды јазын көзәл ахшамы,
Узатарды мәнә ше'рин пәриси:
Шәраб илә долу, алтун бир чамы...

Мән мәст икән, тарлалардан дујардым:
Бөчәкләрин ашиғанә нәғмәсин...
Ешидәрдим һәм дә јашыл дәрәдән,
Мешәләрдән ахыб кедән су сәсин...

Бүрүнәркән јоллар нахыр кечәндә,
Турунч рәнки булутларнан тозларә,
Нахыр јолдан өтүб, тозлар јатаркән:
Чәмәнликдә раст кәләрдим гызларә...

О гызларын ән ишвәли көзәли,
Узатарды мәнә бир дағ чичәји...

Мән о күлү бир сахсыда сахлардым...
Олсун дејә отағымын бәзәји.

Ај доғаркән көлкәләнмиш суларда,
Ајын күмүш ишыглары титрәрди...
Дағ чичәји верән назлы гыз мәнә...
Шәраб әлә долу бир чам верәрди.

Мән мәст икән о дилбәрин сәсиндә...
Ше'рин мәрмуз, дәрин сәсин дујардым.
О, јатаркән ешгин сөнмәз рәнкилә,
Ше'рин ипәк пәрдәләрин бојардым...

ЈАРЫН ӘТӘҚЛӘРИ

Дүшүнчәли көнлүм јатмаз, динләрди...
Кечәләрин дәринләшән сәсләрин...
Ағырлашан нәзәрләрим қөрәрди...
Суда ајын күмүшләнән әфсәрин,

Јарпагларын хышылтысын андыран,
Инәк сәси дујуларды чәмәндә...
Јабаны күл әтри јолуб сарарды..
Күскүн јарым кәнарыма кәләндә.

Нечә бир әл кечә шамы сөндүрүр,
Та көрмәсин кимсә ешгин пәрдәсин...
Кечә дағда сөндүрәрди Маһтабы,
Сусдурарды бағда нәсимин сәсин.

Лакин, бу күн о сәсләри дујарам,
Јазын сәрин нәфәсиндән, кечәләр...
Јенә һәр шәб хәјалым јолунда,
Јарын ипәк әтәкләри сүрүнәр...

КЕЧӘН КҮНЛӘР

О күнләр ки, сармашыглар, дивардан
Сачларыны бизим баға төкәрди.
О күнләр ки: сон баһарың күнәши
Булудлардан ишыг даға чәкәрди.

О күнләр ки, сулар ипәк пәрдәдә,
Анлашылмаз, дәрин сөzlәр дејәрди.
Сән охурдун титрәк сәслә, сәсиндә...
Ајрылығын јорғун сәси титрәрди.

Һәлә о күн, солмамышды Урмидә,
Нилуфәрләр, ахан сулар башында,
О күнләр ки, мән бир тазә кәнч идим,
Сән дә бир гыз, он дөрд, он беш јашында.

Сәнин ири көзләриндә јанарды.
Һәлә о күн, ешгин сәнмәз рәнкләри,
Бир бахышла јанагларын пөртәрди,
Дијәммәздим, көзәл, бирчә бах бәри.

Јадындамы, бир күн сәһәр ачаркән,
Сәбәтләрлә дәрдин јагут үзүмләр
Бир ил сонра ичдик вәслин бадәсин,
Ај доғаркән, бүллур чамда, еј дилбәр!

Хәзан олду, хәзан билмәз Урмијә!
Сөндүрдүләр елин јанар очағын,
Сән дә солдун, «Давудиләр» соларкән,
Вермәз олду елләр сәнин сорағын.

ЈОЛ ВЕР КЕЧИМ

Төкүлсүн суларын үзүнә,
Ағачлардан гопан јапраглар,
Гој, бағчанын, бағын хәрмәни,
Соврулсун вә олсун таримар...

Баһар јашыллығы, бу сојуг,
Гара топраглара нә кәрәк,
Бу чөлләрдә битән тиканлар?
Бәсләрми бағрында күл-чичәк?

Ич, дәһрин зәһәрли мејиндән,
Јансын чикәрләрин, додағын!
Өлүмүн һәвәскарлы әли гој,
Гырсын өмрүн јашыл будағын.

Гој, гушлар охусунлар... сәсләмә!
Мәрмуз өлкәләрә кедәни...
Јол вер кечим, көзәл! Ахшамдыр,
Ахшамдыр... сахлама сән мәни...

СОН КЕЧӘ

Ај ишығы өпүр сулары,... сулар,
Сојуг бир күлүшлә; узаглаштырлар.
Кечәнин сүкутун јыртан нәғмәләр,
Дағлары ағладан, дашгын дәрәләр,
Чағырыр фәнајә уғрајанлары...
Һүркүдүр гушлары, чалајанлары...
Өз севкилисиндән ајры дүшән бир
Бајгуш ағачлыгларда фәрјад едир...
Чинарлардан гопан гуру будаглар,
Гумларда чағлајан, дуру булаглар,
Титрәдир зүлмәтин далғаларыны,
Ачыр һәјатын бүтүн әсрарыны...
Сүкута алышган, мәнзун көнлүм,
Сәрмәст, динләркән сәрт бахышлы өлүм,
Гара думанлара бүрүнән гул тәк,
Узадыр мәнә бир зәһәрли чичәк!
Ичирдир шүкран илә долу чам.
Нечә ки, ичмишди заваллы анам..
Кечә јарысыдыр, чирағым сөнүр
Башым ағрыјыр, үрәјим дөнүр.
Көј вә јер башыма дөнүр... дөнүр, мән,
Һәлә каинатын сәсин динләркән..
Бахырам узагдан кәлән бир гыза,
Үфүгләрә сары ахан јылдыза...

КИМДИР?

Кечә вәгти улдузлары сајанлар,
Булагларын нәғмәсини дујанлар,
Өз өмрүндән, усананлар, дојанлар,
Сабаһатәк ојаг галан кимләрдир.

Дәниз чошур габараркән далғалар,
Буз сулары ај едәркән зәрникар,
Кечәләрин аһәнки илә бигәрар,
Пәрванә тәк шәм'ә чарпан кимләрдир?

Гызыл, сары жапраглары дагыдан,
Сулар үстә кәһрәбајы бир хәзан,
Бир алакөз, сары күлә охшајан,
Әфсунума мәфтун олан кимләрдир?

Ахшам чағы, тозлу јолда сүрүнән,
Узаглардан шүбһәләр тәк көрүнән,
Гаранлығын өртүсүнә бүрүнән,
Узун-узун фикрә далан кимләрдир!?

Көзәлликдән сәрмәст олан, олмајан,
Јар ешгиндән саралмајан, солмајан,
Бир нәғмә илә көзү јаша долмајан,
Шаирләри дәли санан кимләрдир?

Шаир сөзүн һәр динләјән анармы
Ше'рдәки кизли галан мин гәми?
Ахламајан декил көнүл мәһрәми,
Намәһрәмә һәмдәм олан кимләрдир?

АРЗУ

Зүлмүн тозуну сәһр әлијлә,
Үрәк ајнасындан рәф едә билсәм!
Вәһши көјәрчин тәк ганадланараг,
Узаг үфүгләрә, аһ, кедә билсәм!

Сијаһ далғаларын һәлгәләриндә,
Габаран бир көпүк, чырпынан олсам,
Гүруб пәрдәсиндә, солғун улдуз тәк,
Көз јумар-ачан вәгт саралыб солсам...

Титрәмиш көлкә тәк бирчә көрүнсәм,
Мави пәнчәрәнин бүллур чамында,
Бир парылты олсам јарын көзүндә,
Сөнүк бир нур олсам онун шамында!

Бир тәбәссүм олсам додагларында,
Солғун јанагларын гызыл күл етсәм!
Бир дамла јаш кими ахыб көзүндән;
Атлас әтәјиндән әријиб кетсәм...

СӘҺӘНД ДАҒЫ

Сәһәр еркән алачыглар гурулмуш
«Гарангун»нун кәнарында, отлагда.

Шэфэг күлүр суда, Сәһәнд ојаныр,
Сәдәф рәнкли, инчә ипәк јатагда.

Бахыр Сәһәнд... кечәнилки достлары,
Күләр үзлә, узаглардан сәсләјир...
О бир дағдыр, лакин онун үрәји,
Инсанлара дәрин севки бәсләјир.

Дејир: Кәлин! Сүрүләри отладың,
Чәмәнләрим, чәпәрләрим сизиндир.
Ачлыг көрүб, корлуг чәкән обалар!
Кәлин, ичин, булагларым сизиндир.

Сизин үчүн јамачлары бәзәјиб,
Көзәл гушлар бәсләмишәм сизләрә,
Чираг кими гызыл лалә јандырыб,
Јашыл халы дөшәмишәм һәр јерә.

Кәлин гурун чадырлары... бурахын
Отласынлар отлагларда ат, гојун,
Ушаглары бурахыныз кәзсинләр,
Од јандырыб гаранлыгда, тој тутун!

Сиздән узаг, гара күнләр көрмүшәм,
Чох чәкмишәм һәсрәтизи, бир ил вар,
Дејин көрүм, бу бир илдә нә көрдүз?
Нә ешитдиз, бу дүнјада, обалар?

Кәлин ичин суларымдан дојунча,
Дағын малын јелләриндир, селиндир,
Гајаларым, сујум, отум, отлағым,
Әтәјимдә бәсләдијим елиндир.

ШЕ'РИН ДИЛИ

Гызыл, күмүш, ипәк халча, даш ајна,
Бир тачирә јетәр, ону шад едәр.
Бир раһибдән суал етсән, чәннәтдән
Верәр сәнә көзәл-көзәл хәбәрләр!...
О, шүбһәсиз, өз сөзүнә инанмаз,
Бу дүнјанын көзәллијин дананмаз!..

О, һәгиги шаир икән, шаири,
Дәли санар, ше'рә нәзәр еләмәз.

Ешитмэзсэ сағар дүнја нәғмәсин,
Кор да онун көзәллијин биләмәз.
Башга бир көз, башга дүјғу кәрәк та,
Көзәллијин рәнки ола һүвејда...

Бир сијаси нәзәр ғылмаз, кечәјлән,
Слуркән ај мешәләрдә нүмајан,
Ај ишығы, күнәш ајдынлатмаз һеч,
Онун тутгун көјләрини һеч заман,
Философлар ше'ри оуһам сајарлар,
Һәгигәтин нәғмәсини дујарлар!

Лакин ше'рин илаһәси бир гадын,
Бәјәндији анчаг мәхмәр, ипәкдир,
Она алмаз, ғызыл күпә, ал өрпәк,
Бир дә дәли бир севдашы кәрәкдир!
Ше'р јалныз одлананлар үчүндүр,
Ше'рин дили атәшиндир, дәриндир...

МЭММЭДХҮСЭЈН ШЭҢРИЈАР

ҢЕЈДЭРБАБАЈА САЛАМ*

I ҢИССЭ

Ңејдэрбаба, илдырымлар шаханда,
Селлэр-сулар шаггылдајыб аханда,
Гызлар она сэф баглајыб баханда,
 Салам олсун шөвкөтүзэ, елүзэ,
 Мэним дэ бир адым кэлсүн дилүзэ.
Ңејдэрбаба, кэкликлэрин учанда,
Кол дибиндэн довшан галхыб гачанда,
Бахчаларын чичэклэниб ачанда,
 Биздэн дэ бир мүмкүн олса јад ејлэ,
 Ачылмајан үрэклэри шад ејлэ.
Бајрам јели чардахлары јыханда,
Новрузкүлү, гар чичэји чыханда.
Ағ булудлар көјнөклэрин сыханда
 Биздэн дэ бир јад ејлэјэн сағ олсун,
 Дэрдлэримиз гој дикэлсин, дағ олсун.
Ңејдэрбаба, күн далывы дағласын,
Үзүн күлсүн, булагларын ағласын.
Ушагларын бир дәстэ күл бағласын.
 Јел кэлэндэ, вер кэтирсин бу јана,
 Бэлкэ мэним јатмыш бэхтим ојана.
Ңејдэрбаба сэнин үзүн ағ олсун,
Дөрд бир јанын булаг олсун, бағ олсун,
Биздэн сонра сэнин башын сағ олсун,
 Дүнја гэзав-гэдэр, өлүм-итимди,
 Дүнја боју оғулсузду јетимди.
Ңејдэрбаба, јолум сэннэн кэч олду,
Өмрүм кечди, кэлэммэдим, кеч олду,
Ңеч билмэдим көзэллэрин неч олду,
 Билмэз идим дөнкөлэр вар, дөнүм вар,
 Иткинлик вар, ајрылыг вар, өлүм вар.
Ңејдэрбаба, икид эмэк итирмэз,
Өмүр кечэр, эфсус, бэһрә јетирмэз,
Намөрд олан өмрү баша јетирмэз,
 Биз дэ, валлаһ, унутмарыг сизлэри,
 Көрэммәсәк, һалал еднн бизлэри.

* Тәрчүмеји-һалы һаггында б а х: III чилд.

Һејдәрбаба, Мирәждәр* сәсләнәндә,
 Кәнд ичинә сәсдән-күјдән дүшәндә,
 Ашыг Рүстәм* сазын дилләндирәндә,
 Јадындады нә һөвләсәк гачардым?
 Гушлар тәкин ганад чалыб учардым.
 Шәнкүлава јурду, ашыг алмасы*,
 Қаһ да кедиб орда гонаг галмасы,
 Даш атмасы, алма-һејва салмасы,
 Галыб ширин јуху кими јадымда,
 Әсәр гојуб руһумда, һәр задымда.
 Һејдәрбаба, Гуру көлүн газлары,
 Кәдикләри сазах чалан сазлары,
 Кәнд-көвшәни пајызлары, јазлары,
 Бир синема пәрдәсидир көзүмдә,
 Тәк отуруб, сејр едирәм өзүмдә.
 Һејдәрбаба, Гарачәмән чадасы*,
 Човушларын кәләр сәси, сәдасы,
 Кәрбәлаја кедәнләрин гадасы,
 Дүшсүн бу ач, јолсузларын көзүнә,
 Тәмәддүнүн ујдуг јалан сөзүнә.
 Һејдәрбаба, шејтан бизи аздырыб,
 Мәһәббәти үрәкләрдән газдырыб,
 Гара күнүн сәрневиштин јаздырыб,
 Салыб халгы бир-биринин чанына,
 Барышығы бәләшдириб ганына.
 Көз јашына бахан олса, ган ахмаз,
 Инсан олан хәнчәр белинә тахмаз,
 Амма һејиф, кор тутдуғун бурахмаз,
 Беһиштимиз чәһәннәм олмагдадыр.
 Зиһәччәмиз мәһәррәм олмагдадыр*.
 Хәзан јели јарпағлары төкәндә,
 Булуд дағдан јениб кәндә чөкәндә,
 Шејхүл-Ислам* көзәл сәсин чәкәндә,
 Нискилли сөз үрәкләрә дејәрди,
 Ағачлар да аллаһа баш әјәрди.
 Дашлы булаг даш-гумунан долмасын,
 Бахчалары саралмасын. солмасын,
 Ордан кечән атлы сусуз олмасын,
 Дејнә, булаг, хејрин олсун, ахарсан,
 Үфүгләрә хумар-хумар бахарсан.
 Һејдәрбаба, дағын, дашын сәрәси,
 Кәклик охур, далысында фәрәси,

Гузуларын ағы, бозу, гәрәси.

Бир кедәјдим дағ-дәрәләр узуну,

Охујајдым: «Чобан, гајтар гузуну».

Һејдәрбаба, сулу јерин дүзүндә

Булаг гајнар чај-чәмәнин көзүндә,

«Булағоту» үзәр сујун үзүндә,

Көзәл гушлар ордан кәлиб кечәрләр,

Хәлвәтләјиб булагдан су ичәрләр.

Бичин үстү сүнбүл бичән ораглар,

Елә бил ки, зүлфү дарар дараглар.

Шикарчылар билдирчини сораглар,

Бичинчиләр ајранларын ичәрләр,

Бир һушланыб, сондан дуруб бичәрләр.

Һејдәрбаба, кәндин күнү батанда,

Ушагларын шамын јејиб јатанда,

Ај булуддан чыхыб гаш-көз атанда.

Биздән дә бир сән онлара гиссә де,

Гиссәмиздә чохла гәм гүссә де.

Гары нәнә кечә нағыл дејәндә,

Күләк галхыб гап-бачаны дејәндә.

Гурд кечинин шәнкүлүсүн јејәндә.

Мән гајыдыб бир дә ушаг олајдым,

Бир күл ачыб ондан сора солајдым.

Әммәчанын бал бәлләсин јејәрдим,

Сондан дуруб үс донуму кејәрдим,

Бахчаларда тирикәни дејәрдим.

Ај өзүмү о эздирән күнләрим,

Ағач миниб, ат кәздирән күнләрим.

Һәчи хала чајда палтар јујарды,

Мәммәсәдыг дамларыны суварды,

Һеч билмәздик дағды, дашды, диварды.

Һәр јан кәлди, шыллаг атыб ашардыг,

Аллаһ, нә хош, гәмсиз-гәмсиз јашардыг.

Шејхүл-Ислам миначаты дејәрди,

Мәшәд Рәһим ләббадәни кејәрди,

Мәшд Ачәли бозбашлары јејәрди,

Биз хош идик хејрәт олсун, тој олсун,

Фәрг ејләмәз, һәр нолачаг, гој олсун.

Мәлик Нијаз вәрәндинлин* саларды,

Атын чапыб гыјғачыдан чаларды,

Гырғы тәкин кәдик башын аларды,

Долајыја гызлар ачыб пәнчәрә,

Пәнчәрәләрдә нә көзәл мәнзәрә!

Һејдәрбаба, кәндин тојун тутанда,

Гыз-кэлинлэр һәна, пилтә сатанда*,
 Бәј кэлинә дамнан алма атанда,
 Мәним дә о гызларында көзүм вар,
 Ашыгларын сазларында сөзүм вар.
 Һејдәрбаба, булагларын јарпызы,
 Бостанларын күлбәсәри, гарпызы,
 Чәрчиләрин ағ набаты, саггызы,
 Инди дә вар дамағымда, дад верәр,
 Иткин кедән күнләримдән јад верәр.
 Бајрам иди, кечәгушу охурду,
 Адахлы гыз бәј чорабын тохурду,
 Һәр кәс шалын бир бачадан сохурду,
 Ај нә көзәл гајдады шал салламаг,
 Бәј шалына бајрамлығын бағламаг.
 Шал истәдим мән дә, евдә ағладым*,
 Бир шал алыб, тез белимә бағладым,
 Гуламкилә гачдым, шалы салладым,
 Фатма хала мәнә чораб бағлады,
 Хан нәнәми јада салыб ағлады.
 Һејдәрбаба, Мирзәммәдин бахчасы,
 Бахчаларын туршаширин алчасы,
 Кэлинләрин дүзмәләри, тахчасы,
 Һеј дүзүләр көзләримин рәфиндә,
 Хејмә вурар хатирәләр сәфиндә.
 Бајрам олуб гызыл палчыг эзәрләр,
 Нахыш вуруб отаглары бәзәрләр,
 Тахчаларда дүзмәләри дүзәрләр,
 Гыз-кэлинин фындыгчасы, һәнасы,
 Һәвәсләнир анасы, гајнанасы.
 Бакычынын сөзү, сову, кағызы,
 Инәкләрин буламасы, ағызы,
 Чәршәнбәнин кирдәканы, мөвизи,
 Гызлар дејәр: «Атыл-матыл чәршәнбә,
 Ајна тәкин бәхтим ачыл, чәршәнбә».
 Јумуртаны көјчәк, күллү бојардыг,
 Чаггышдырыб сынанларын сојардыг,
 Ојнамагдан бирчә мэкәр дојардыг
 Әли мәнә јашыл ашыг верәрди,
 Ирза мәнә новрузкүлү дәрәрди.
 Новрузәли хәрмәндә вәл сүрәрди,
 Каһдан ениб күләшләрин күрәрди,
 Дағдан да бир чобан ити һүрәрди,
 Онда көрдүн улаг ајаг сахлады,
 Даға бахыб гулагларын шахлады.

Ахшам башы нахырылан кэлэндә,
 Годуглары чәкиб вурардыг бәндә,
 Нахыр кечиб-кедиб, јетәндә кәндә,
 Һејванлары чылпаг миниб говардыг,
 Сөз чыхсајды, синә кәриб совардыг.
 Јаз кечәси чајда сулар шарылдар,
 Даш гајалар селдә ашыб харылдар,
 Гаранлыгда гурдун көзү парылдар,
 Итләр көрдүн, гурду сечиб улашды,
 Гурд да көрдүн, галхыб кәдикдән ашды. .
 Гыш кечәси төвләләрин отағы,
 Кәтлиләрин отурағы, јатағы,
 Бухарыда јанар одун јанағы,
 Шәбчәрәси, кирдәканы, ијдәси,
 Кәнди басар күлүб-данышмаг сәси.
 Шүча халоглунун Бакы совгәти,
 Дамда гуран самавары сөһбәти,
 Јадымдады шәсли гәдди, гамәти,
 Чүнәммәкин тоју дөндү јас олду,
 Нәнәгызын бәхт ајнасы кас олду.
 Һејдәрбаба, Нәнәгызын көзләри,
 Рәхшәндәнин ширин-ширин сөзләри,
 Түрки дедим, охусунлар өзләри,
 Билсинләр ки, адам кедәр, ад галар,
 Јахшы писдән ағызда бир дад галар.
 Јаз габағы күн күнеји дөвәндә,
 Кәнд ушағы гар күлләсин сөвәндә,
 Күрәкчиләр дағда күрәк зүвәндә,
 Мәним руһум елә билин ордадыр,
 Кәклик кими батыб галыб, гардадыр.
 Гары нәнә узаданда ишини*,
 Күн булудда әјирәрди тешини,
 Гурд гочалыб чәкдирәндә дишини,
 Сүрү галхыб долајыдан ашарды,
 Бадјаларын сүдү ашыб-дашарды.
 Хәччәсултан әммә дишин гысарды,
 Молла Бағыр әмоғлу тез мысарды,
 Тәндир јаныб, түстү еви басарды,
 Чајданымыз әрсин үстә гајнарды,
 Говурғамыз сач ичиндә ојнарды.
 Бостан позуб кәтирәрдик ашағы,
 Долдурардыг евдә тахта-табағы,
 Тәндирләрдә биширәрдик габағы,
 Өзүн јејиб тохумларын чыртдардыг,

Чох жемөкдөн лап аз гала чатдардыг.
 Бэрзэгандан армудсатан кэлэндэ,
 Ушагларын сәси дүшәрди кэндэ,
 Биз дэ бу јандан ешидиб билэндэ,
 Шыллаг атыб бир гышгырыг салардыг,
 Бугда вериб армудлардан алардыг.
 Мирзэ Тағыјнан кечэ кетдик чаја,
 Мән бахырам селдэ боғулмуш аја,
 Бирдән ишыг дүшдү о тај бахчаја,
 «Ејвај»,—дедик;—гурдду!» Гајытдыг гачдыг,
 Һеч билмәдик нә вахт күллүкдән ашдыг.
 Һејдәрбаба, ағачларын учалды,
 Амма Һејиф чаванларын гочалды,
 Тоғлуларын арыглајыб ачалды,
 Көлкә дөндү, күн батды, гаш гәрәлди,
 Гурдун көзү гаранлыгдан бәрәлди.
 Ешитмишәм јаныр аллаһ чырағы,
 Даир олуб мәсчидүзүн булағы,
 Раһат олуб кәндин еви, ушағы,
 Мәнсур ханын әли-голу вар олсун,
 Һарда галса, аллаһ она јар олсун.
 Һејдәрбаба, Молла Ибраһим вар, ја јох?
 Мәктәб ачар, охур ушаглар, ја јох?
 Хәрмән үстү мәктәби бағлар, ја јох?
 Мәндән ахунда јетирәрсән салам,
 Әдәбли бир салами-малакәлам.
 Хәччәсултан әммә кедиб Тәбризә.
 Амма нә Тәбриз ки, кәләммир бизә,
 Балам, дурун, гојаг кедәк еммизә,
 Аға өлдү, тифагымыз дағылды,
 Гојун олан јад кедибән сағылды.
 Һејдәрбаба, дүнја јалан дүнјады,
 Сүлејмандан, Нухдан галан дүнјады*,
 Оғул доған, дәрдә салан дүнјады,
 Һәр кимсәјә һәр нә вериб алыбды,
 Әфлатундан* бир гуру ад галыбды.
 Һејдәрбаба, јарү јолдаш дөндүләр,
 Бир-бир мәни чөлдә гојуб чөндүләр,
 Чешмәләрим, чырағларым сөндүләр,
 Јаман јердә күн дөндү, ахшам олду,
 Дүнја мәнә хәрәбәји-Шам олду.
 Әмоғлујнан кедән кечә Гыпчаға.
 Ај ки, чыхды, атлар кәлди ојаға,
 Дырмашырдыг, дағдан ашырдыг даға,

Мәш Мәмихан көј атыны ојнатды,
 Түфәнкини ашырды шаггылдатды.
 Һејдәрбаба, Гара көлүн дәрәси,
 Хошкинабын јолу, бәнди, бәрәси,
 Орда дүшәр чил кәһлијин фәрәси,
 Орда кечәр јурдумузун өзүнә,
 Биз дә кечәк јурдумузун сөзүнә.
 Хошкинабы јаман күнә ким салыб?
 Сејидләрден ким ғырылыб, ким галыб?
 А Миргафар дам-дашыны ким алыб?
 Булаг кенә кәлиб көлү долдуруп
 Ја гурујуб, бахчалары солдуруп.
 А Миргафар Сејидләрүн тачыјды,
 Шаһлар шикар етмәси ғыјғачыјды,
 Мәрдә ширин, намәрдә чох ачыјды,
 Мәзлумларын һаггы үстә әсәрди,
 Залымлары ғылынч тәкин кәсәрди.
 Мирмустафа дајы, учабој, баба,
 Һејкәлли, саггаллы, Толстој баба,
 Ејләрди јас мәчлисини тој баба,
 Хошкинабын абрусу, әрдәми,
 Мәсчидләрин, мәчлисләрин көркәми.
 Мәчдүс Садат күләрди бағлар кими,
 Курулдарды булудлу дағлар кими,
 Сөз ағзында әрирди јағлар кими,
 Алны ачыг, јахшы, дәрин ганарды,
 Јашыл көзләр чыраг тәкин јанарды.
 Мәним атам сүфрәли бир кишијди,
 Ел әлиндән тутмаг онун ишијди,
 Көзәлләрин ахыра галмышыјды,
 Ондан сонра дөнәркәләр дөнүбләр,
 Мәһәббәтин чырағлары сөнүбләр.
 Мирсәләһин дәлисовлуг етмәси,
 Мирәзизин ширин шахсеј кетмәси,
 Мирмәммәдин гурулмасы, битмәси,
 Инди десәк, әһвалатды, нағылды,
 Кечди-кетди, итди-батды, дағылды.
 Мирәбдүлүн ајнада ғаш јахмасы,
 Чөвчүләриндән ғашынын ахмасы,
 Бојланмасы, дам-дивардан бахмасы,
 Шаһ Аббасын дурбини, јадәш бәхејр*,
 Хошкинабын хош күнү, јадәш бәхејр.
 Ситарәммә нәзикләри јапарды,
 Миргәдир дә һәрдән бирин гапарды,

Гапыб, јејиб, дајча тәкин чапарды,
 Күлмәлијди онун нәзик гаппасы,
 Әммәмин дә әрсининин шаппасы.
 Һејдәрбаба, а Мирһејдәр һејнәјир?
 Јәгин кенә самавары гејнәјир?
 Дај гочалыб алт әнкијнән чејнәјир,
 Гулаг батыб, көзү кириб гашына,
 Јазыг әммә, һава кәлиб башына.
 Ханым әммә Мирәбдүлүн сөзүнү,
 Ешидәндә әјәр ағыз, көзүнү,
 Мәлкамыда* верәр онун өзүнү,
 Даваларын шухлуғылан гатарлар,
 Эти јејиб, башы атыб јатарлар.
 Физзә ханым Хошкинабын күлүјдү,
 А Мирјәһја әмгызынын гулујду,
 Рүхсарә артист иди, севкилијди,
 Сејидһүсејн Мирсәлеһи јамсылар,
 А Мирчәфәр гејрәтлидир, ган салар.
 Сәһәр тездән нахырчылар кәләрди,
 Гојун-гузу дам-бачада мәләрди,
 Әммәчаным көрпәләрин бәләрди,
 Тәндирләрин говзанарды түстүси,
 Чөрәкләрин көзәл ији, истиси.
 Көјәрчинләр дәстә галхыб учаллар,
 Күн сачанда гызыл пәрдә ачаллар,
 Гызыл пәрдә ачыб, јығыб гачаллар,
 Күн учалыб, артар дағын чәлалы,
 Тәбиәтин чаванланар чәмалы.
 Һејдәрбаба, гарлы дағлар ашанда,
 Кечә карван јолун азыб, чашанда,
 Мән һардасам, Тегһранда, ја Кашанда,
 Узағлардан көзүм сечәр онлары,
 Хәјал кәлиб, ашыб кечәр онлары.
 Бир чыхајдым Дамгајанын дашына,
 Бир бахајдым кечмишинә, јашына,
 Бир көрәјдим нәләр кәлмиш башына,
 Мән дә онун гарларыјлан ағлардым,
 Гыш дондуран үрәкләри дағлардым.
 Һејдәрбаба, күл гөнчәси хәнданды,
 Амма һејиф, үрәк гәзасы ганды,
 Зиндәканлыг бир гаранлыг зинданды,
 Бу зинданын дәрбәчәсин ачан јох,
 Бу дарлыгдан бир гуртулуб гачан јох.
 Һејдәрбаба, көјләр бүтүн думанды,

Күнләримиз бир-бириндән јаманды.
Бир-бириздән ајрылмајын, аманды,
 Јахшылығы әлимиздән алыблар,
 Јахшы бизи јаман күнә салыблар.
Бир сорушун бу гарғынмыш фәләкдән,
Нә истәјир бу гурдуғу кәләкдән?
Дејнә, кечирт улдузлары әләкдән,
 Гој төкүлсүн, бу јер үзү дағылсын,
 Бу шејтанлыг гурғусу бир јығылсын!
Бир учајдым бу чырпынан јелинән,
Бағлашајдым дағдан ашан селинән,
Ағлашајдым узаг дүшән елинән,
 Бир көрәјдим ајрылығы ким салды?
 Өлкәмиздә ким гырылды, ким галды
Мән сәнинтәк даға салдым нәфәси,
Сән дә гејтәр, көјләрә сал бу сәси,
Бајгушун да дар олмасын гәфәси,
 Бурда бир шир дарда галыб бағырыр,
 Мүрүввәтсиз инсанлары чағырыр.
Һејдәрбаба, гејрәт ганым гајнаркән,
Гарагушлар сәндән гопуб галхаркән,
О сылдырым дашлар илә ојнаркән,
 Говзан, мәним һиммәтими орда көр,
 Орда әјил, гамәтими дарда көр,
Һејдәрбаба, кечә дурна кечәндә,
Короғлунун көзү гара сечәндә,
Гыратыны миниб, кәсиб-бичәндә,
 Мән дә бурдан тез мәтләбә чатмарам,
 Ејваз кәлиб чатмајынча јатмарам.
Һејдәрбаба, мәрд оғулар доғкинан,
Намәрдләрин бурунларын овкинан,
Кәдикләрдә гурдлары тут боғкинан,
 Гој гузулар ајын-шајын отласын,
 Гојунларын гујругларын гатласын.
Һејдәрбаба, сәнин көнлүн шад олсун,
Дүнја варкән ағзын долу дад олсун,
Сәндән кечән таныш олсун, јад олсун,
 Дејнән мәним шаир оғлум Шәһријар,
 Бир өмүрдүр, гәм үстүнә гәм галар.

II ҺИССӘ

Һејдәрбаба, кәлдим сәни јохлајам,
Бир дә јатам, гучағында јухлујам,

Өмрү говам, бәлкә бурда һахлыјам,
 Ушаглыға дејәм: бизә кәлсән бир
 Ајдын күнләр, ағлар үзә күлсән бир!
 Һејдәрбаба, чәкдин мәни кәтирдин,
 Јурдумуза, јувамыза јетирдин,
 Јусифини ушаг икән итирдин.
 Гоча Јә'губ, итмишсәм дә тапыбсан*,
 Говалајыб гурд ағзындан гапыбсан.
 Кедәнләрин јери бурда көрүнүр,
 Ханым нәнәм ағ кәфәнин бүрүнүр,
 Далымчадыр, һара кедим сүрүнүр:
 Бала, кәлдин? Нијә белә кеч кәлдин?
 Сәбрим сәннән күләшди, сән күч кәлдин.
 Мән көрдүјүм карван чатыб көчүбдү,
 Ајрылығын шәрбәтини ичибди,
 Өмрүмүзүн көчү бурдан кечибди,
 Кечиб кедиб кедәр-кәлмәз јоллара,
 Тозу гонуб бу дашлара, коллара.
 Бурда ширин хатирәләр јатыблар,
 Дашларыјлан башы баша чатыблар,
 Ашналығын дашын биздән атыблар.
 Мән баханда говзаныллар, бахыллар,
 Бир дә јатыб јандырыллар, јахыллар.
 Гәбиләмиз бурда гуруб очағы,
 Инди олмуш гурд-гушларын јатағы,
 Күн батанда сөнәр бүтүн чырағы.
 Вә бәлдәтин лејсә ләһа әнису
 Илләл јәафирә вә илләл-ису*.
 Заман кечир, үфүгләрдә тоз галыр,
 Карван кими узагларда тоз салыр,
 Думан кәлир, үрәкләри чулғајыр.
 Үрәк дејир: Заман, кечмә, амандыр!
 Кечәнләрдә көзүм вар, бир дајан, дур!
 Рузикарын дәјирманы фырланыр,
 Мәхлуг онун дишләринә толланыр,
 Бах ки, јенә бәшәр нечә алланыр,
 Һәмишәлик шадлыг умур өзүнә,
 Гәбри көрүр, тоз гондурмур өзүнә.
 Көһнәләрин сүр-сүмүјү дартылыб.
 Гуртуланын чул-чухасы јыртылыб.
 Молла Ибраһим лап әријиб, гуртулуб,
 Шејхүлислам сәһман галыб, гыбрахды,
 Новрузәли гачаг кечиб, гочахды.
 Аһылларын јетмиш кәфән чүрүдүб,

Чаһыллары дүнја гәми киридиб,
 Гыз-кәлинләр эт-чанларын әридиб,
 Рәхшәндәнин нәвә тутур әлини.
 Нәнәгызын күрәкәни, кәлини.
 Чох шүкрү вар, јенә кәлдух көрүшдух,
 Итәнләрдән, битәнләрдән сорушдух,
 Күсмүшдух да, аллаһ гојса, барышдух,
 Бир дә көрүш гисмәт ола, олмаја,
 Өмүрләрдә фүрсәт ола, олмаја,
 Бурда хәјал мејданлары кенишди,
 Дағлар, дашлар бүтүн мәнлә танышды,
 Көрчәк мәни һејдәрбаба данышды:
 — Бу нә сәсди, сән аләмә салыбсан,
 Кәл бир көрәк өзүн һарда галыбсан?
 Кәчавәјлә бу чајдан чох кечмишик,
 Бу чешмәләрдән нә сулар ичмишик,
 Бу јончалыгларда кәсиб-бичмишик,
 Чәпишләри гыдыхлајан күнләрим,
 Чәпиш кими ојнахлајан күнләрим.
 Бу хырманда «араданхыр»* ојнардыг,
 Чомалашыб гарышгатәк гајнардыг,
 Јаваш-јаваш бахчалара ағнардыг,
 Ағачлардан чилик-ағач кәсәрдик,
 Горугчунун горхусундан әсәрдик.
 Бу төвләдә сары инәк доғарды,
 Ханым нәнәм инәкләри сағарды.
 Ана ијси дам-дивардан јағарды,
 Мән бузову гучаглардым гашмасын,
 Дејәрди:—Бах, бајда долсун дашмасын,
 Бу дамларда чохлу чызыг атмышам,
 Ушагларын ашыгларын удмушам,
 Гургушунлу сагга* алыб сатмышам,
 Ушаг нечә һеч задынан шад олар,
 Инди бизим гәми тутмур дүнјалар.
 Мәктәб галыр, ушаглар дәрс алырлар,
 Һеј јазырлар, Һеј позурлар, јалырлар,
 Молла Ибраһим өзү, еви галырлар,
 Амма бизим јолдашлардан галан јох,
 Бунлардан бир бизи јада салан јох.
 Бир вахтында бу мәктәб пәркар иди,
 Бир Мүсәјјиб, бир Мәмдәсән вар иди,
 Бири хәлфә, бири вәрзишкар иди,
 Ахунд бизлә ојнамаға кедәрди,
 Өзү бизә ојнамағ өјрәдәрди.

Дедим, балам, о Мәмдәсэн нолубду?
 Мә'лум олду тифил чаван өлүбду,
 Нә вар, нә вар, бурнундан ган кәлибди,
 Бир јел әсир, бахырсан Мәмдәсэн јох,
 Бу кәнддә бир бурун ганы кәсэн јох!
 Дедим, дејин Мүсәјјибә нә кәлди?
 Гулам, көрдүм, ағлар көз илә кәлди,
 Деди: о да баһалыг дүшдү, өлдү.
 Дедим, јазыг бизлә һасыл бөләнләр,
 Битмәјәндә ачларындан өләнләр.
 Бу мәктәбдә ше'рин шәһдин дадмышам,
 Ахундун ағзындан гапыб удмушам,
 Каһдан да бир ахунду алдатмышам,
 — Башым ағрыр,—дејиб, гачыб кетмишәм,
 Бахчаларда кедиб көздән итмишәм.
 Азад оlanda мәктәбдән чыхардыг,
 Нүчүм чәкиб бири-бирин сыхардыг,
 Јолда һәр нә кәлди, вуруб јыхардыг,
 Ушаг демә, ипин гырмыш дана де,
 Бир дана да демә, әлли дана де.
 Мәликнијаз иткин кедиб јох олуб.
 Әмир Аслан сәктә илә јыхылыб.
 Нәрә гачыб бир дәрәдә сыхылыб,
 Чөрәк гәми чыхыб халгын ајына,
 Нәр кәс галыб өз чанынын һајына.
 Кәндли јазыг чырағ тапмыр јандыра.
 Көрүм сизин бәргиз галсын андыра,
 Ким бу сөзү әрбаблара гандыра:
 Нәдир ахыр бу милләтин күнаһы
 Тутсун сизи, көрүм, мәзлумлар аһы!
 Нәр нә алыр баһа верир гижмәти,
 Учүз фәгәт әкинчинин зәһмәти.
 Битәндән артыг бичәнин үчрәти,
 Кәнд ушағы кедир јолда ишләјә,
 Орда бәлкә гәнди тапа дишләјә,
 Кәндли кәлин кими дүнјаны бәзәр,
 Өз өврәти јамаг-јамаға дүзәр,
 Ијнә бәзәр халгы, өзү лүт кәзәр,
 Инди дә вар чаршаблары албахды,
 Ушагларын гыч-пачасы чылпагды.
 Бу бахчада аш тәрәси дәрәрдик,
 Нәј су ачыб кәрдијә көз диқәрдик.
 Чыхмаг һәмин дәриб аша төкәрдик,
 Фынгылышлар* гашыглардан асланы,

Жағлы десәм, гуру ағзын исланы.
 Бу дөшлөрдә гузулары јајардыг,
 Ахмасынлар улдуз тәкин, сајардыг,
 Гушгованы чәкиб даша дајардыг,
 Гушгован да елә бил ки, габанды.
 Гурд узагдан дејәр бәс ки, чобанды.
 Ханым нәнәм нахош олан ил иди,
 Ғыш вар икән күләк иди, јел иди,
 Ғыш да чыхды, јағыш иди, сел иди.
 Јүк-јапыны һеј чатырдыг ки, кедах,
 Сел чымхырыб мәчбур идик гејидах.
 Нејсан дүшдү, биз дә дүшдүк јағыша,
 Қим бачарар селләр илә боғуша?
 Неј дејирдик, бәлкә јағыш јағышғ,
 Балакиши фәјтончумуз кәлмишди,
 Имамийјә гәһвәсиндә* галмышды.
 Бу зәмидә кедиб көздән итәрдик,
 Тонгал гуруб сүтүлләри үтәрдик,
 Дејиб, күлмәк мурадына јетәрдик.
 Ел дә күлсүн, мурадына јетишсин,
 Үрәкләрин јаралары битишсин.
 Хәлвәрчиләр бурда хәлвәр дашырды,
 Бу күллүкдән улаглар дырмашырды,
 Селләр кими не'мәт ашыб-дашырды,
 Һәр иш дејәјдин һәр кимә көрәрди,
 Чан дәрманы истәсәјдин верәрди.
 Инди бәшәр ач гурд тәкин удухуб,
 Чәмбәләнти көз ғычырдыб дурухуб,
 Бахырлар ки, көрсүнләр ким сыныхыб,
 Төкүлсүнләр онун ләшин јыртсынлар,
 Һәрә бир диш әнсәсиндән ғыртсынлар
 Һејдәрбаба, сәндә дәфинәләр вар,
 Дағлар вәдиәси хәзинәләр вар,
 Амма сәнә бәнзәр дә синәләр вар,
 Бу синәләр дағлар илә данышыр,
 Дағлар кими көјләр илә гонушур.
 Көр һардан мән сәнә салдым нәфәси,
 Дедим гајтар, сал аләмә бу сәси,
 Сән дә јахшы симург етдин мәкәси,
 Санки ганад вердин јелә, нәсимә,
 Һәр тәрәфдән сәс вердиләр сәсимә.
 Һејдәрбаба, сәни вәтән билмишдим,
 Вәтән дејиб, баш көтүрүб кәлмишдим,
 Сәни көрүб көз јашымы силмишдим,

Һалбуки—лап гәмли гүрбәт сәндәјмиш,
 Гара зиндан, ачы шәрбәт сәндәјмиш.
 Қим галды ки, бизә буғун бурмады,
 Алтдан-алтдан бизә кәләк гурмады,
 Бир мәрл оғул бизә һавар дурмады,
 Шејтанлары гучаглајыб кәздиз сиз,
 Инсанлары ајаглајыб, әздиз сиз.
 Дивар учалды, күн бизә дүшмәди,
 Зиндан гаралды, кәз-кәзү сешмәди,
 Күндүз кәзү мәним лампам кешмәди.
 Сел дә басды, еммиз долуб кәл олду,
 Чох јазығын еви чөнүб чөл олду.
 Әввәл башы мәндән истигбал етдиз,
 Сондан чөнүб ишимдә ихлал етдиз,
 Өз зәннизчә устады иғфал етдиз,
 Ејби јохдур, кечәр кедәр өмүрдүр,
 Гыш да чыхар, үзүгара көмүрдүр.
 Мәним јолум мәһәббәт чаддәсијди,
 Сон сөзләрим һаггын ирадәсијди,
 Мәһәббәтин рисаләт вәдәсијди,
 Јохса мәндә бир кәс илә гәрәз јох,
 Сијасәт адлы мәндә бир мәрәз јох.
 Һагг нә дејир? Күфрә гаршы кетмәјиз,
 Нурдан чыхыб зүлмәт ичрә итмәјиз,
 Фырылдаға фырфыратәк битмәјиз,
 Көрдүз дә ки, олмады күфрүн диби,
 Пул да версә, алмаға тикмиш чибн.
 Шејтан бизим гибләмизи чөндәриб,
 Аллаһ дејән јолдан бизи дөндәриб,
 Иланлы чешмәјә бизи көндәриб,
 Миннәт гојур ки, архыныз неһр олуб,
 Биз көрүрүк сулар бизә зәһр олуб.
 Һејдәрбаба, килејликдән нә чыхар?
 Зүлмүн евин сәбрү тәһәммүл јыхар,
 Дәрвиш олан сәбрин әлин бәрк сыхар.
 Кәл гајыдаг, чыхаг аға дүзүнә,
 Кечәк јенә мәһәббәтин сөзүнә.
 Дејнә ушаг бир-бирилә саз олсун,
 Бәлкә бу гыш бир дә чөнүб јаз олсун,
 Чај, чәмәнләр өрдәк олсун, газ олсун,
 Биз дә бахыб фәрәһләниб бир учаг,
 Сыныг-салхаг ганадлары бир ачаг.
 Бу бахчадан алчалары дәрәрдик,
 Гыш адына чыхыб дамда сәрәрдик,

Hej дe чыхыб жаландан чөндөрeрдик,
 Гыш чумарын јaјда јeјиб дојардыг,
 Бир күлли дe миннeт халга гојардыг.
 Евләр галыр, ев саһиби јох өзү,
 Очагларын анчаг ишылдар көзү,
 Кедәнләрин аз-чох галыбдыр сөзү,
 Биздән дe бир сөз галачаг, ај аман!
 Кимләр биздән сөз салачаг, ај аман!
 Биздән: сонра күрсүләрин товунда,
 Кәндин нағылларында, сөз-совунда,
 Г ар нәненин чахмағында, говунда,
 Heјдәрбаба, өзүн гатар сөзләрe,
 Ички кими хумар верәр көзләрe.
 Ашыг дејәр: Бир назлы јар вар имиш,
 Ешгиндән одланыб јанар вар имиш,
 Бир сазлы, сөзлү Шәһријар вар имиш,
 Одлар сөнүб, онун оду сөнмәјиб,
 Фәлeк чөнүб, онун чархы чөнмәјиб.
 Heјдәрбаба, алчагларын көшк олсун,
 Биздән сонра галанлара ешг олсун,
 Кешмишләрин кәләнләрe мәшг олсун,
 Евладымыз мәзһебини данмасын,
 Heр ичибош сөзләрe алданмасын!

ЗАМАН СӘСИ

Сүбһ олду heр тәрәфдән учалды Эзан сәси,
 Куја кәлир мәлакәлeрдән Гур'ан сәси.
 Бир сәс тапаммырам она бәнзәр, гојун дејим.
 Бәнзәр она әкәр ешидилсәјди чан сәси.
 Санки ушаглығым кими нәннимдe јатмышам,
 Лaј-лај дејир мәнe анамын гәһрeман сәси.
 Санки сәфәрдејәм, ојадырлар ки, дур чатах,
 Зәнки-шүтүр чалыр кечәрeк карван сәси.
 Санки чобан јaјыб гузуну дағда heј чалыр,
 Рe'јeт олур гузу гулағында чобан сәси.
 Чисмим гочалса да һeлe ешгим гочалмајыб,
 Чинкилдәјир һeлe гулағымда чаван сәси.
 Санки заман күләшди мәни, күбсәди јерe.
 Шe'рим, јазым олуб јыхылан пәһлeван сәси.
 Ахыр заманды бир гулаг ас әрши титрeдир,
 Миллeтләрин һарај мeдeди, әл-аман сәси.
 Инсан хeзаныдыр төкүлүр чан хeзeл кими,

Саз тэк хэзэл јағанда сызылдар хэзан сәси.
Гырх илди дустағам гала билмэз о јағлы сәс,
Јағсызса да гәбул ејлә мәндән јаван сәси.
Мән дә сәсим учалса кәрәкдир јаман дејим
Милләт ачығлыдыр, учалыбдыр јаман сәси.
Долдур нәварә гој гала бир күн бу көрпәләр
Алғышласынлар зөвг илә биздән галан сәси.
Мигнатиз олса сәсдә кәсәр ингилабда бах,
Азадлыг алды сәрдарын ол гәһрәман сәси.
Инсан гочалмыш олса гулаглар ағырлашар,
Санки јазыг гулагда курулдар заман сәси.
Бах, бу дәрин сүкутә сәһәр һансы бир нәвар
Зәбт ејлијә биләр белә бир чадиван сәси?
Санчыр мәни бу фышгачаланлар да Шәһријар,
Мән нејләјим ки, фышгаја бәнзәр илан сәси.

СҮЛЕЈМАН РҮСТӘМӘ ЧАВАБ

Күн чыртдады, көз гамашды,
Араз мәнлә хосунлашды,
Ешгим ајағјалын гашды,
Сәсин кәлди, Сүләјманым!
Сәнә гурбан мәним чаным!

Мән өлмүшәм, ағлајан јох,
Көзләrimi бағлајан јох,
Бир од јахыб дағлајан јох,
Сојуг бизи киридибди,
Шахта бизи гурудубду.

Нефтимизи басдырырлар,
Милләтә ган гусдурурлар,
Бир иддәјә гысдырырлар
Галан галыр әчбә-сусуз,
Чавандыса, ачды, гудуз.

Гырх илди ки, дустағам мән,
Гарәләр ичрә ағам мән,
Дејирсән бә ки, сағам мән?
Бағырмадан иш гуртулуб,
Боғаз-бағырсаг јыртылуб.

Биз милләтин вар һарасы?
Һардан сағалсын јарасы?
Өз шејтаны, өз барасы,
Буна дејир: «Ғач чапары»,
Она дејир: «Вур шикары!».

Бир әл силаһ, бир әл јалын,
Бири түнүк, бири галын,
Дејир ки, һағғызы алын!
Амма һансы көмәк илә?
Јемәк олур демәк илә

Милләт јыхан—өз галасы,
Сәрбаз кимди?—өз баласы.
Өз ғаныдыр, өз чоласы,
Нечә дејим чал чатласын,
Говуг кими вур партласын?

Бөјүкбашларды тәгсиркар,
Қичикбашда нә тәгсир вар?
Јенә артеш дура һавар,
Милләтин дә иши ишдир,
Јохса дава мәркимишдир.

Горхум будур ојун ола,
Милләт јенә гојун ола,
Қимдир бизә бојун ола?
Ки, гурду биз гова биләк,
Гурдун шәррин сова биләк?!

Милләтә вармы фәјдасы?
Һәр ғаб сыныр—өз бадјасы!
Бу, шејтанын өз ғәјдасы,
Дәдәм мәнә кор дејибди,
Һәр кәләни вур дејибди.

Амма бизим мүчаһидләр,
Һәр бири мин чана дәјәр,
Топа, танка бахар мәјәр?
Ған-ған дејир һәјхырмасы,
Ачығлы бир шир баласы.

Көмәкләшән кәдир маһа
Бизә көмәк јохдур даһа,

Бизимки галмыш аллаһа.
Шейтан гулујмуш шаһымыз,
Бизим дә вар аллаһымыз.

Биз бир дәрја ган вермишик,
Зинданларда чан вермишик,
Гыrx нәсил гурбан вермишик,
Шәриәти* тәк инсанлар,
Тәхти кими пәһләванлар.

Биз е'тисаб етдик тәмам,
Әли јалын етдик гијам,
Гојун кәлиз, наиб-имам!*
Чәһад десә, дартыларуг,
Гырылсаг да гуртуларуг.

Башлара соврулур саман,
Көзләри долдуруб думан,
Ја әба, ја имам-заман,
Дадә чатын ки, дардајыг,
Гурдду, күләкди гардајыг.

Сәсин мәнә нәфәс олду,
Гәбир кенә гәфәс олду,
Бир балача һәвәс олду,
Дедим кенә дурум јазым,
Кәнә дә бир гәбир газым.

Һәрдән белә сәсин кәлсин,
Көзүмүзүн јашын силсин,
Мәним дә бир үзүм күлсүн.
Һачан сәни көрә билләм?
Гол бојнува һөрә билләм?!

Гардашларын көзүндән өп,
Бәхтијарын үзүндән өп,
Сәмәдин дә сөзүндән өп.
Мән дә тәкәм, сизә гурбан,
Тәк чаным һаммуза гурбан!

СЭХЭНДЭ МЭКТУБ*

Шаһ дағым, чал папағым, ел дајағым, шанлы Сәһәндим!
Башы туфанлы Сәһәндим, үрәји ганлы Сәһәндим!
Башда һејдәрбабатәк гарлы, ғыровла гарышыбсан,
Сон ипәк телли булудларла үфүгдә сарышыбсан.
Савашыркән барышыбсан.

Көјдән илһам алалы сирри сәмавата дејәрсән,
Һәлә ағ үркү бүрүн, јазда јашыл дон да кејәрсән,
горандан һалва јејәрсән.

Дөшләриндә соналар синәситәк шух мәмәләрдә
нә ширин чешмәләрин вар.

О јашыл телләри јел һөрмәдә ајналы сәһәрдә
ишвәли ешмәләрин вар.

Гој јағыш јағса да јағсын, сел олуб ахса да ахсын,
Јанларында дәрәләр вар.

Гој гәләмгашларын учсун фәрәләрлә, һамы бахсын,
Башларында һерәләр вар, сылдырымлар, сәрәләр вар.

О әтәкләрдә нә ғызлар јанағы лаләләрин вар,
Гузулар отлајараг нејдә нә хош наләләрин вар,
ај кими һаләләрин вар.

Күл-чичәкдән бәзәнәндә, нә кәлинләр кими назын,
Ојнајар күллү готазын.

Суларын зәмзәмәсиндә нә дәрин разү нијазын,
Титрәјәр саз телитәк шахәләрин чајда, чәмәндә,
Јел о телләрдә кәзәндә, нә Короғлу чалы сазын.
Өрдәјин хәлвәт едиб, көлдә пәриләрлә чимәндә,
Гол-һанаддан она ағ һөвлә ачар гәмзәли газын,
ғыш кедир, гој кәлә јазын.

Һәлә новрузкүлү вар, гарчичәјин вар, қәләчәкләр,
Јел-јағышда јујунаркән дә күнәшијлә күләчәкләр,
үзләрин тез силәчәкләр.

Гышда кәклик һәвәсилә чөлә гачдыгда чаванлар,
Гарда гаггылдајараг назлы гәләмгашларын олсун.
Јаз о дөшләрдә һаһар мәндәсин ачдыгда чобанлар,
Боллу, сүдлү сүрүләр, дадлы говутмачларын олсун.
Ад алыб сәндән о шаир ки, сән ондан ад аларсан,*
Она һәр дад верәсән јүз о мүгабил дад аларсан,
танрыдан һәр зад аларсан.

Адаш олдугда сән онла даһа артыг учалырсаң,
О чәлаләтлә Дәмавәнд* дағындан бач алырсан,
шир әлиндән таң алырсан.

О да ше'рин, эдэбин Шаһ дағыдыр шанлы Сәһәнди,
О да сәнтәк атар улдузлара ше'р илә кәмәнди,
О да Симургдан алмагдады фәнди.

Ше'р јазанда гәләминдән бахасан дүрр сәпәләнди,
санки улдузлар өләнди,
Сөз дејәндә көрәсән гатды күлү, пүстәни, гәнди,
јашасын шаир әфәнди!

О нә шаир ки, хәјал мәркәбинә шов шығыјанда,
О нәһәнк ат ајағын тозлу булудларда гојанда,
Лүләләнмәкдәди јер-көј нечә тумар сарыјанда,
көрәчәксән о заманда,
Нә заман варса, мәкан варса, кәсиб бичди бир анда,
Кечәчәкләр, кәләчәкләр, нә бу јанда, нә о јанда,
нә билим галды һајанда!

О нә шаир ки, дағын вәсфинә мисдаг ону көрдүм,
Мән сәнинтәк учалыг мәшгинә мәшшаг ону көрдүм,
Ешгә, ешг әһлиңә мүштәг ону көрдүм.
Бах нә һөрмәт вар онун өз демиши, түк папағында,
Шәһријаран тачы әјмиш, башы дурмуш габағында,
Башына соврулан инчи чарыг олмуш ајағында,
Вәһјдир ше'ри, мәләкләрди пычылдар гулағында,
арзулардыр додағында.

О да дағлар кими шә'ниндә нә јазсан јарашандыр,
О да залым гопаран гар, күләк илә дурушандыр,
Гудуза, залыма гаршы синә кәрмиш вурушандыр,
Гудузун күркүнә залым бирәләртәк дарашандыр,

Амма вәһһиндә фағыр халгы әјилмиш сорушандыр,
Гара милләт һүнәри билсә, һүнәрлә арашандыр,
гараларла гарышандыр, сарышандыр.

Кечә һаггын көзүдүр, тур төрәтмиш очағында,
Әријиб јағтәк үрәкләрди јанырлар чырағында,
Меј мәһәббәтдән ичиб лалә битибдир јанағында,
О бир оғлан ки, пәриләр су ичәрләр чанағында,
инчи гајнар булағында,
Тәб'и бир севкили бүлбүл ки, охур күл будағында,
сары сүнбүл гучағында.
Сулар әфсанәни сөјләр онун әфсунлу бағында, |
сәһәрин чәнли чағында.

Шаирин зөвгү нә әфсунлу, нә әфсанәли бағлар,

Елэ бағлар ки, «Әлиф лејли»* дә әфсанәдә бағлар.
Од јағыб дағлары дағлар,
Күл күләрсә, булаг ағлар.

Шаирин аләми өлмәз, она аләмдә завал јох,
Арзулар орда нә хатырлаја имканды, маһал јох,
Бағи-чәннәт кими орда, о һарамдыр, бу һалал, јох.
О мәһәббәтдә мәләл јох,
Орда һалалдыр, даһа гал јох.

Кечәләр орда күмүшдәнди, гызылдан нә күнүзләр.
Нә зүмүррүд кими дағларды, нә мәрмәр кими дүзләр,
Нә сары телли инәкләр, нә ала көзлү өкүзләр.
ај нечә ај кими үзләрі

Күл ағачлары нә тавус кими чәтрин ачыб әлван,
Һиллә карваныды, чөлләр бәзәнәр, сүрсә бу карван,
Дәвә карваныды, дағлар јүкү атласды бу һејван,
Сабирин шәһринә доғру гатары чәкмәдә сәрван,
о хәјалымдакы Ширван!

Орда гар да јағар, амма даһа күлләр сола билмәз,
Бу тәбиәт о тәрәвәтдә маһалдыр, ола билмәз,
Өмүр пејманәси орда дола билмәз.
О үфүгләрдә бахарсан нә дәнизләр, нә боғазлар,
Нә пәриләр кими гушлары учмагда, нә газлар,
көлдә чиммәкдә нә гызлар.

Балыг улдуз кими көлләрдә, дәнизләрдә парылдар,
Абшар мирварысын сел кими төкдүкдә харылдар,
Јел кушулдар, су шарылдар.
Гәсрләр варды гызылдан, галалар варды әгигдән,
Рәфајел таблосутәк сәһнәләри әһди-әтигдән,
дојмасан көһнә рәфигдән.

Чәннәтин бағларытәк бағларынын һуру, гүсури,
Дүзүлүб гүрфәдә, ејванда чәваһир кими һури,
Әлдә һуриләринин чами-билури,
Түнкүнүн күл кими сәһбаји-тәһури.

Нә марағлар ки, ајыг көзләрә рә'јады дејәрсән,
Нә шәфәгләр ки, дәрин бахмада дәрјады дејәрсән,
Ујдуран чәннәти-мә'вады дејәрсән.

Зөһрәнин гәсри брилјант, һасары инчиди, јағут,
Гәсри чадуду, мүнәндисләри һарут илә Марут.*
Орда Мани дајаныб галмыш о сурәтләрә мәһһут.
гапы гуллуғчусу һарут.

Ордадыр ше'рү музик мәнбәји, сәрчешмәди гајнар,
Нә пәриләр кими фәвварәдән әфшан олуб ојнар,
шаир анчаг ону анлар.

Долу мәһтаб кими истәхрди фәвварәләрилә,
Мәләкә орда чимәр ај кими мәһпарәләрилә,
күллү күшварәләрилә,

Ше'рү мусиги шабаш олмада әфшанды, пәришан,
Санки ағ шаһыды олмагда кәлин башына әфшан,
Нә кәлинләр ки, нә әнник үзә сүртүллә, нә киршан,
јаха нә түлкү, нә довшан.

Ағ пәриләр сары көјнәкли булудлардан енирләр,
Сүд көлүндә мәләкә илә чимәркән севинирләр,
севинирләр, өјүнүрләр.

Говзананда һәр әлдә долу бир чам апарырлар,
Санки чәнкиләрә, шаирләрә илһам апарырлар,
дәрја гызларына пејғам апарырлар.

Дәнизин өртүјү мави, үфүгүн сәғфи сәмави,
Ајнады һәр нә бахырсан, јер олуб көјлә мүсави,
гәрг онун ше'ринә ravi.

Гүрфәләр ај булуд алтында олартәк көрүнүлләр,
Көз ачыб јумма чыраглар кими, јандыгда сөнүлләр.
Сәһнәләр чәрхи-фәләктәк бурулуб, каһ да чөнүлләр,
көлкәликләр сүрүнүлләр.

Зөһрә ејванда илаһә кејиминдә көрүнәркән,
Бахасан һафиз илә орда чәләләтлә көрәрсән,
нә севәрсән!

Каһ көрән һафиз-Шираз илә ејванда дурублар,
Каһ көрән ортада шәтрәнч гурубкән отурублар.
Каһ көрән саз илә, аваз илә әјләнчә гурублар,
санки сағәр дә вурублар.

Хачә әлһан охујанда һамы ишдән дајанырлар,
О нәвәләрлә пәриләр каһ ујуб, каһ ојанырлар,
Лаләләр шө'ләси әлван шишә рәнки бојанырлар,
нә хумар көзлә јанырлар.

Ганад истәр бу фәза, гој гала тәрланлы Сәһәндим,
Ешит өз гиссәми, дәстанымы, дәстанлы Сәһәндим:
Сәни һејдәрбаба ол нә'рәләр илә чағыранда,
О сәфил, дарда галан, түлкү гован шир бағыранда,
Шејтанын шыллаға галхан гатыры нохта гыранда,
«Дәдә Горгуд» сәси алдым, дедим архамды, инандым,
Арха дурдугда Сәһәндим, Савалантәк һаваландым,
селә гаршы гаваландым.

Чошгунун да ганы чошду, мәнә бир һајлы сәо олду,

Һәр сәсиз бир нәфәс олду.*
Бакы дағлары да һај верди сәсә, гијјә учалды,
О тајын нә'рәләри санки бу тајдан бач алды,
гурд ачалдыгда гочалды.
Раһимин* нә'рәси говзанды, дејән топлар атылды,
Сел кәлиб нәһрә гатылды.
Рүстәмин* топлары сәсләнди, дејән бомлар ачылды,
бизә күл гонча сачылды.
— Горхма, кәлдим,—дејә, сәсләрдә мәнә чан деди,
гардаш,
Мәнә «чан-чан» дејәрәк, дүшмәнә «ган-ган» деди,
Шәһријар сөjlәмәдән каһ мәнә султаң деди, гардаш,
Мән дә, чаным, чығырыб: чан сәнә гурбан деди, гардаш.
Јаша оғлан! Сизә дағдан дәли чејран дедә гардаш,
Ел сизә гаплан деди, гардаш,
дағ сизә аслан деди, гардаш.

Дағлы һејдәрбабанын архасы һәр јердә дағ олду,
даға дағлар дајаг олду.
Аразым ајна чыраг гојмада ајдын шәфәг олду,
О тајын нә'рәси говзанды, үрәкләр гулаг олду.
Јенә гардаш дејәрәк гачмада башлар ајаг олду,
Гачдыг үзләшдик Аразда, јенә көзләр булаг олду.
Јенә гәмләр галаг олду.
Јенә гардашсајағы сөзләримиз бирсајаг олду,
Вәсл ијин алмада, әл чатмады ешгим дамаг олду,
Һәләлик гәм сараларкән гаралар дөндү ағ олду,
Аразын сүд көлү дашды, гајалыглар да бағ олду,
Сары сүнбүлләрә зүлф ичрә ораглар дараг олду.
Јончалыглар јенә билдирчинә јај-јаз јатаг олду.

Көздә јаш да чыраг олду,
Лалә битди јанаг олду,
Гонча күлдү додаг олду,
Нә сол олду, нә сағ олду,
Һамысы бирсајаг олду.
Елими, архамы көрдүкдә залым овчу гысылды,
Сел кими зүлмү басылды, зинә арх олду кәсилди.
Күл көзүндән јашы силди,
Тор гуран овчу атын говмада сынды, кери галды,
Өзү кетди, јери галды.
Амма һејдәрбаба да билди ки, бизтәк һамы дағлар,
Бағланыб гол-гола зәнчирлә, булудлар одур ағлар,
Нә билим, бәлкә тәбиәт өзү намәрдә күн ағлар,

Әјрі жоллары ачаркән, дүз олан голлары бағлар,
саф олан синәни дағлар.
Дағларын һәр нә гочу, тәрланы, чејраны, маралы,
Һамы дүшкүн, һамы јорғун, синәләр дағлы, јаралы,
күл ачан јердә саралы.
Мәһшәр олмагдады бунлар, даһа вулган олачагдыр,
Амма зәнн етмә ки, дағлар јенә галхан олачагдыр,
Зүлм дүнијасы јанаркән дә тилит ган олачагдыр,
вај, нә туфан олачагдыр!

Дедин Азәр елинин бир јаралы нискилијәм мән.
Нискил олсам да, күлүм, бир әбәди севкилијәм мән.
Ел мәни атса да, өз күлшәнимин бүлбүлүјәм мән,
Елимин фарсыча да дәрдини сөјләр дилијәм мән,
Елә гаршы нә гаранлыг исә ел мәш'әлијәм мән,
әбәдијјәт күлүјәм мән.

Нискил ол чәрчијә галсын ки, чәвахир нәди, ганмыр,
Мәдәнијјәт дәбин ејләр бәдәвијјәт, бир усанмыр,
Күн кедир аз гала батсын, кечәсиндән бир ојанмыр,
бир өз әһвалына јанмыр.
Атар инсанлығы, амма јалан әнсабы атаммаз,
Фитнә говзанмаса бир күн, кечә асудә јатаммаз,
башы башлара гатаммаз.

Амма мәнән сары сән архајын ол, шанлы Сәһәндим,
Дәли чејранлы Сәһәндим.
Мән даһа әрши-әла кәлкәситәк башда тачым вар,
Әлдә Муса кими Фир'она гәним бир ағачым вар,*
Һәрәчим јох, фәрәчим вар,
Мән Әли оғлујам, азадәләрин мәрди, мурады,
О гаранлыглара мәш'әл, о ишыглыглара һади,
Һәггә, имана мүнади.
Башда сынмаз сипәрим, әлдә күтәлмәз гылынчым вар.

ШЕ'Р ВӘ ЫКМӘТ

(Бир парча)

Һаны јер үзүндә елә бир инсан,
Шәһријар, сән она архаланасан.

Гэлби хүнэр долу, өзү мәрд олсун,
Сәһәр нәсими тәк көнлүнә долсун.

Силсин үрәјиндән гәми-гүссәни,
Голундан јапышыб галдырсын сәни.

Сон гојсун өмрүндә бу мүсибәтә.
Гәдр-гијмәт версин ше'рә, сәнәтә.

Әлиндән јапышыб, гәлбинә кирсин,
Сәнин улағыны чајдан кечирсин.

Мәни горхутмајыр ачыннан өлмәк.
Горхурам: фәјдасыз јанан бир шам тәк

Тәнһа бир кушәдә јаным, мәһв олум.
Бир овуч гум кими јелә соврулум.
Јох!

Мәним од гәлбим бир булаг истәр.
Јаратмаг наминә јашамаг истәр.

Мән атдан дүшсәм дә, шаһиддир аләм;
Јенә дә атланыб чапа биләрәм.

Өз јатмыш бәхтимдән акаһам өзүм.
Узаг үфүгләрә дикилиб көзүм.

Нә јәјлы чарпајы, нә бағ истәрәм,
Нә дә зәр-зибалы отаг истәрәм.

Мән аза гаиләм, чохда көзүм јох,
Нәфсимин көзүнә батырмышам ох.

Нәдир истәдијим?
Бир һәсир, бир шам.
Бир балынч, бир кузә арзуламышам.

Бир аз ај ишығы, бир чам тәмиз су,
Бир јашыл сөјүдүн баһар гохусу,

Бир парча чөрәјин ағыз ләззәти,
Фәгәт, дүнја божда илһам гүввәти!

Инан ки, о сују, о чөрәји дә
О ај ишығыны, о күләји дә

Һавајы, мәччани истәмирәм мән.
Әлимлә гопардыб јанар гәлбимдән

Мән сизә од кими сөзләр верәрәм.
Сөз нәдир, аловлу көзләр верәрәм.

Мисра верәрәм ки, дешилмәмиш дүрр,
Һәр бири гәлбимин дөјүнтүсүдүр.

Јанар бир үрәкдә јаранан сөзләр,
Фикрин шанәсилә даранан сөзләр!

Бир сөз ки, јолсузу јола кәтирән,
Бир гәлбдән чыхараг мин гәлбә кирән.

Сә'динин ше'ри тәк дәрдләрә дәрман,
Һафиз гәзәли тәк әбәди галан,

Тутулмуш көзләри ача билән сөз,
Илләрин үстүндән уча билән сөз!

Јахшыны јашадыб, писи јандыран,
Намусу, гејрәти ганадландыран.

Јатмышы ојадан гүдрәтли бир сөз,
Өлүнү дирилдән шәфгәтли бир сөз!

Бир сөз ки, Фирдөвси* нә'раси кими,
Дөјүшдә азадлыг күлләси кими!

Дүшмәнин әлиндән бајраг салан сөз,
Һаггын чијәрилә нәфәс алан сөз!

Бир сөз ки, суланмыш хәнчәрә дәнсүн,
Атәши намәрдин башында сәнсүн!

Јумруғу дәмирә, даша дөндәрән,
Инсаны һавалы гуша дөндәрән,

Дөјүш мејданына апаран бир сөз,
Гәһрәман үрәкдә гәһрәман бир сөз!

Шаирәм.

Динлә, көр нә дејир илһам:
Мән сөз хиридары, сөз сәррафыјам.

Инсанлар көрмүшәм, үзләр көрмүшәм,
Ачизи мәһв едән сөзләр көрмүшәм.

Јазығын, фағырын башындан басам,
Залимин дөшүндән орденләр асан,

Нөкәрләр көрмүшәм, сөз нөкәрләри,
Бојнујоғунларын өз нөкәрләри.

Мән онда сыјырдым өз гылынчымы,
Мәсләк гылынчымы, сөз гылынчымы!

Јетәр!

Сахта сөзләр!

Јаланчы сөзләр!

Өмрү оғурлајан таланчы сөзләр.

Зөвгүн, һиссијатын дашан чамы тәк
Күнәшлә, баһарла долудур үрәк.

Кәл сәнә бакирә сөзләр верим мән,
Үрәкдә бәсләнмиш көвһәр верим мән..

Дурсун кәлин кими гаршында сәнин,
Бир севдаја дөнсүн башында сәнин.

Бир муштулуг кими сәсләсин сәни,
Бир ана гојну тәк бәсләсин сәни.

Һәјатда һәр шеји унутсан да сән,
Ону ешг кими әзбәр биләсән.

Нејләјим, әлимдән ајры иш кәлмир,
Мән шаир јарандым, садәчә шаир.

Дүнјада һәр кәсин өз сәнәти вар,
Шаирин әлиндә сөз сәнәти вар.

Шаһиддир кечәләр од төкән үрәк.
Сөзләр-гәләм илә күләшән пәләнк.

Шаир нә рә чәкир гәһрәман кими,
Пәләнклә күләшәң пәһләван кими.

Шаирин һәјаты-әбәди дөјүш,
Бүтүн өмрүн боју һүчум ет, дөјүш!

Сән өзүн билирсән, мәним әзизим.
Ишимнз, күчүмүз ајрыдыр бизим.

Дүнјада нә гәдәр иш вар, сәнәт вар
Бириндән јапышар агил оланлар.

Һәр кәс өз јерини тапса һәјатда,
Санки хәзинә вар башынын алтда.

Севдијин сәнәти интихаб етсән,
Јорулдум демәзсән, нә гәдәр кетсән.

Көнүл вердијин иш учалдар сәни,
Көнүл вермәдијин гочалдар сәни.

Сәнин јүз сәнәтдән башын чыхса да,
Бирини севирсән јәгин дүнјада.

Сәнин сәадәтин севдијиндәдир,
Ешги илијиндә, сүмјүндәдир.

Она көзләринин нуруну вер сән.
Она үрәјиндән атәш ичирсән.

Дүнјада ән көзәл, шаһ әсәрләри
Јаратды зәһмәтин чәсур әлләри.

Зәһмәтә архалан, ишә күвән сән.
Будур тәрәггинин јолу әзәлдән.

Аталар нә гәдәр көзәл дејибләр,
Дејибләр: чөрәји чөрәкчијә вер.

Биздән габагдадыр авропалылар.
Иши иш биләнә тапшырыр онлар.

Кәтир хәјалына фирәнк достлары,
О чәрраһ бычаглы бөјүк Пастору,

Волтери*, Дидрону* хәјала кәтир.
Онлар Франсанын әзәмәтидир!

Волтерин элиндән гэләмини ал,
Она каманча вер. Де: бир һава чал.

Ким билир, бәлкә дә алар, чаларды.
Фәгәт бәшәријјәт онсуз галарды.

Бу дәрәдләр мәнимдир, дүшүнсән әкәр
Гәләм истәјирәм, сәјғач верирләр.

Мәнә нә идәрә, нә мөһүр кәрәк.
Сөз үстә одланан бир өмүр кәрәк!

Бу аслан көнлүмү чох инчитмәјин,
Шири
шифрәләрә әсир етмәјин.

Дүздүр, башым чыхыр ријәзијјатдан,
Говлугдан, һесабдан, мүһасибатдан.

Фәгәт, инанын ки, көзүм ондадыр,
Ше'римин јарымчыг мисрасындадыр

Ше'р—азадлығым, ше'р—һәјатым,
Өмрүм, сәадәтим, мүгәддәратым!

Гарталы сәмадан ајырмајын сиз,
Өвлады анадан ајырмајын сиз.

Мәним тәк мүһасиб һәјатда чох вар.
Мәним тәк шаирсә чәтин тапылар.

Мин гәлбдә чалынан тар кимијәм мән,
Әсримин һафизи, Саибјәм мән.*

Гәләмимдән чыхаң инчи мисралар,
Нечин бош чөлләрә едилсин нисар?

Ше'р—көз үстүндә бәсләнән хилгәт,
Ајаглар алтына дүшүбдүр фәгәт.

Диләнчи шаирләр әксилтди ше'ри,
Гара бир пул кими зај етди ше'ри,

Ше'ри ојунчаға дөндәрди онлар,
Ше'ри мәртәбәдән ендирди онлар.

Ше'р бир мүгәддәс, ишыглы бина.
Гој натәмиз әлләр дәјмәсин она.

Һејһат!

Бу сөзләри ешитмәз онлар,
Илһамы, сәнәти пула сатанлар.

Бу бағын бар верән ағачыјам мән,
Сынмыш гол-будағым көр нечә јердән.

Фәгәт, јандырса да шимшәкләр мәни,
Дөјсә дә туфанлар, күләкләр мәни,

Јенә бар вермәли, күл ачмалыјам,
Јенә ше'р үстүндә дил ачмалыјам.

Шаир шам кимидир.

Шам өзү јанар,

Өзкәнин сүфрәси нура бојанар.
Нә гәм!

Гој шам кими јансын һәјатым.
Тәки торпаг алтда бәхтијар јатым,

Мәндән көвһәр кими сөз истәјирләр,
Гој үрәк ганымдан јарансын көвһәр.

Мәним бир ағсачлы мәмләкәтим вар,
Әчаиб, гәраиб бир милләтим вар.

Ијнәнин көзүндән кечсәк дә еллик,
Бә'зән дарвазадан кечә билмәрик.

Шаирлик бир заман бурда дәб олду,
Кәндләр, шәһәрләр дә ше'рлә долду.

О заман шаирин һөрмәти варды,
Шаир Фәрһад кими дағ гопарарды.

Дилләрә дүшәндә бә'зән бир сөзү,
Бәхтини ојадыб, јатарды өзү.

Һејһат!

Бу тәмизлик узун сүрмәди.
Шөһрәти, сәрвәти, вары-дөвләти

Доғма баласындан эзиз сајанлар,
Гызыл жығмағ үчүн хэлги сојанлар

Јалтаг шаирләри гамарладылар,
Әл чәкиб, охшајыб тумарладылар.

Сараја чәкдиләр, дар сарајлара!
Көзү кор, гулағы кар сарајлара!

Равиләр, рәммаллар, гәсидәчиләр
Ахышыб кәлдиләр һеј бирәр-бирәр.

Кәлдиләр, заһирдә шан-шәрәф үчүн,
Әслиндә бир гарын от-әләф үчүн.

Бу ағыр заманда, чәтин заманда.
Сәнәтин һөрмәти тапдалананда

Јахшы ки, дүнјаја Фирдөвси кәлди,
Мәһкум бир өлкәнин кур сәси кәлди!

О, сөздә-сәнәтдә мисилсиз дүһа,
Бахды гаранлыгдан гызыл сабаһа.

Кәлди, фикримизин баһары кәлди.
Бағлы дилимизин ачары кәлди.

Вәтән севкисилә үрәји долу,
Вәтән торпағынын ән бөјүк оғлу

Мәтин аддымларла чыхды ирәли,
Әлиндә илһамын, сөзүн мәш'әли.

Јарды гаранлығы шаир көзләри,
Зирвәләрдә кәзән шаһин көзләри...

Јох!

Асан дејилди. Бу чәтин ишди,
Онда ки, мәмләкәт әрәбләшмишди,

Онда ки, Тәбриздән Теһрана гәдәр,
Әрәб дәвәләри нәр-нәр нәрилдәр,

Вәтән торпағыны ајаглајарды,
Әрәб додаг тикәр, гол бағлајарды.

Онда ки, әрәбә тәслимди һамы.
Әрәб әгидәси, әрәб мәрамы.

Илијә, сүмүјә, гана кирмишди.
Хәјалы, идракы зәнчирләмишди,

Онда бу торпагдан учалды бир сәс
Илдырымлар сачан гәјнар бир нәфәс!

Јетәр бу мәһкумлуг!

Јетәр бу зилләт!

Бағдада баш әјән башлара лә'нәт!

Нифрәт әлиганлы гәсбкарлара!

Гојун гијафәли чанаварлара!

Нифрәт фатәһләрә әл верәнләрә!

Милли симасыны итирәнләрә!

Әслиндән, көкүндән ајрыланлара,

Әрәб бошгабыны јалајанлара.

О Тус* мешәсинин чәсур асланы

Белә һарајлады о вахт Ираны,

Гәфил нә'рә чәкиб бар-бар бағырды,

Алмас пәнчәсилә тилсими гырды.

Онун көксүндәки пәләнк үрәји

Тағыны титрәтди доггуз фәләјин.

Һәр сөзү Иранда топ сәси олду,

Синәси азадлыг гәләси олду.

О деди: бу елләр јаса батмасын.

Интигам гылынчы гында јатмасын.

Чәмшид дијарында, Кеј өлкәсиндә*

Ағалыг етмәсин беш-алты кәдә.

Ирандан данышды, бөјүк Ирандан,

Гылынчлы, галханлы мин гәһрәмандан!

Фикрини торпаға, даша сөјләди,

Инсана, чичәјә, гуша сөјләди.

Ајаға галдырды дағы-дашы о,

Шимшәјә дөндәрди көздә јашы о!

Зәрдүштүн сәсијлә ојатды бизи,

Гејрәтлә долдурду үрәјимизи!

Әкәр галыбдырса, милләт онундур.
Чан онун, ган онун, гејрәт онундур.

Иранын көзүнүн ишығылды о,
Гаранлыг өлкәнин мајағылды о.

Һејһат!

Һәјатынын гоча чағында
Баш көтүрүб кетди өз торпағындан.

Достлардан гачараг фәрјад гопарды,
Дүшмән дијарына пәнаһ апарды.

Көзүндә бөјүк бир өлкәнин гәми,
Пај-пијада кетди Бағдада кими.

Ағсаггал Фирдөвси дүшәндә чөлә,
Үнсүри *әлиндә гызыл пијалә,

Тахтын көлкәсиндә хумарланырды,
Алдығы ән'амла гүрурланырды.

Тфу пис үзүнә, еј чәрхи-фәләк!
Сән икиүзлүсән кечә-күндүз тәк.

Һүнәрсиз инсанлар сәндә кам алыр,
Һүнәр саһибләри кәнарда галыр.

Күнәш булудларда фәған еләјир,
Јараса ортада чөвлан еләјир.

Шаир еһтијачын гулу олубдур,
Ше'р мәддаһларын малы олубдур.

Онларын нә тәби, нә илһамы вар,
Фәгәт, әлләриндә шәраб чамы вар.

Онларын билдији бирчә «Әлфијјә»,*
Ше'рдән гисмәти вәзн-гафијә,

Чүрүмүш ип кими беш-он сәтир сөз,
Мис кими, даш кими утанмаз бир үз

Нә үзлә шаирлик еләјир онлар
Өвлад әвәзинә өлү доғанлар?

Онлар елдән дејир, обадан дејир,
Онлар харабаја абадан дејир.

Мараглан, сејр елә ше'рин өмрүнү,
Вәфаты күнүдүр тәвәллүд күнү.

Һарам тикә кими дады билинмәз,
Бич ушаглар кими заты билинмәз.

Һејһат, шаир ады дашыјыр онлар.
Бизим өмрүмүзү јашајыр онлар.

Ән зәриф, ән ләтиф кәламдыр шеир.
Үрәкдә гајнајан илһамдыр шеир.

Онун җазибәси, онун сәһри вар,
Онун һәр сәтриндә фикир нәһри вар.

Сөнмүш үрәкләрдә мәш'әл јандыар.
Ше'ри дујанлары ганадландыар.

Ше'р—инсан күчү, инсан әзмидир.
Ше'р—Фирдәвсинин улу нәзмидир.

Севинчдир, шадлыгдыр, гәмдир, кәдәрди,
Ән тәмиз, ән дәрин дүшүнчәләрдир.

Көзә ишыг верән хилгәтдир шеир,
Үрәкдән гәм силән гүввәтдир ше'ир.

Һарда ки, көрүндү һүснүн чилвәси,
О, јердән учалыр бир шаир сәси.

Асланын гәзәби, маралын сәси,
Ҷошан бир дәнизин нәрилдәмәси,

Ғалын чәнкәллијин мүбһәм әсрары,
Јазда шаггылдајан баһар сулары,

Үркмүш бир чејранын бирдән дурмасы,
Күл үстдә бүлбүлүн чәһ-чәһ вурмасы,

Мәтин бир гочанын нурани үзү,
Ат үстә бир кәнчин од долу көксү,

Бир бала јухусу, бир ана гојну,
Намуслу бир гызын севки ојуну.

Бир сөјүд көлкәси, бир дағ чешмәси,
Селләрин дағларла пәнчөләшмәси,

Кизли булагларын үзә чыхмасы,
Күнәшин јајылыб дүзә чыхмасы,

Дағын гылынч бели, гајанын дөшү,
Кәл дејән көзәлин оғрун күлүшү,

Һичранын атәши, вүсалын дады,
Бир чүт күл додагда үрәјин оду.

Јарын јар әлилә тумарланмасы,
Дојмајан ашигин хумарланмасы,

Чәсур инсанларын пак мәһәббәти
Бах, будур јарадан ше'ри, сәнәти!

Хәзәлләр төкүлсүн гој пајыз күнү,
Сејр едим гызылын төкүлдүјүнү.

Чырпсын ганадыны гара кәкликләр,
Совушсун, дүшмәсин тора кәкликләр.

Турачлар дад чәкиб гаггылдасынлар,
Әрзи долашанлар аддымласынлар.

Динләјим Сәбанын* саз чалмасыны
Һәрдән Шәһријардан сөз салмасыны.

Чомәрд инсанлара бахыб шадланым,
Ше'рин көһләниндә мән дә атланым.

Ше'р дә өвлад тәк чанда бәсләнир,
Иликдә, сүмүкдә, ганда бәсләнир.

Шаирин дилиндән сачылан о дүрр
Халгын додағында шәкәрдир, сүддүр.

Ше'рсиз бир дүнја—кәдәр, гәм кими,
Ше'рсиз чәннәт дә чәһәннәм кими.

Инсанлар ше'рсиз јашаја билмәз.
Ше'рә кәм бахана инсан дејилмәз.

Еј ше'р, һәјатым, өмрүм сәниндир.
Көзүмүн ишығы сәтирләриндир.

Өмрүмү, чанымы алан да сәнсэн.
Өмрүмүн гејдинә галан да сәнсэн!

Сәнсэн башым үстдә ачылан сәһәр,
Сәнсиз күндүзүм дә кечәјә бәнзәр.

Бу сулу, палчыглы, кирли дүнјада.
Сәмәндәр гушуну* салырсан јада!

Сән торпаг дејилсэн, чансан, үрәксән.
Сән гартал ганадлы бир кәләчәксән!

Апар гәлбимизи әбәдијјәтә,
Говушдур әлинлә бизи һикмәтә.

Јахшы ки, сән варсан бир дә һикмәт вар.
Бир һечдир көзүмдә, инан, галанлар.

Һикмәт бу дүнјанын вүчудунда ган,
Һикмәтдир дүнјада әбәди галан.

Һикмәт маһијјәтдир, һикмәт әсасдыр,
Ше'р бир тәләтүм, бир еһтирасдыр.

Ше'р бу дүнјанын зөвгү, севинчи,
Һикмәт тәфәккүрүн тапдығы инчи.

Башланғыч да одур, интиһа да о.
Ше'р исә һикмәтин бәзәкли дону.

Ше'р сөз либасы кејинән заман,
Санки гыз бәзәниб чыхар отагдан.

Мән вердим чанымы сөзә, сәнәтә.
Өлдүм, чатмаг үчүн әбәдијјәтә!

Сөзүн көксүндәдир шаирин чаны.
Шаири сөзүндән, ше'риндән таны.

Севирәм шаирин гүсуруну да,
Ше'рин мәнзумуну, мәнсуруну да.

Ал, бир дэ варагла «Күлүстан»ы сән,
Эсрләр шаһиди о дастаны сән.

Илләрчә дөјсә дэ јағыш, гар ону,
Солдура билмәди туфанлар ону.

Пајыз баға кирди, ше'рә кирмәди.
Шејхин «Күлүстан»ы хэзан көрмәди.*

Нә көзәл демишдир бөјүк сәнәткар:
«Күл солар, «Күлүстан» әбәди галар».

...Мәни дүшүндүрүр нә вахтдан бәри,
Ше'рин шәкилләри, ше'рин нөвләри.

Мәнсур ше'р дэ вар, мәнзум ше'р дэ.
Мусиги чырпынар мәнзум ше'рдә.

Мөвзун ше'р дэ вар, али нәзм дэ
Ахтарма атәши, оду нәзмдә.

О, ше'рин сазыны оғурласа да,
Өзүнүнкү дејил о сәс, о сәда.

Вәзни, гафијәси буздан сојугдур.
Бәдәни олса да, үрәји јохдур.

Јашасын дүнјада үрәкли сәнәт,
Одлу, еһтираслы, мәсләкли сәнәт!

Жәлсин, гијмәт версин сәнәтшүнаслар,
Кимдир гафијәбаз, кимдир сәнәткар.

Дүнјада нә гәдәр ше'р јазан вар,
Халгын дәрдрәринә кендән баханлар

Бирчә мисра белә јарада билмәз,
Гәлби јанмајана шаир дејилмәз!

Үбејд Заканинин зәрафәтләри,*
Нәлә Сәфаһани комплиментләри...

Бунлар да кәламдыр. Охумаг олар.
Фәгәт шаир дејил, нәзимдир онлар.

Шаир халгын сәси, әсрин сәсидир.
Вәтәнин ағсачлы сәркәрдәсидир!

Һөкмүjlә ордулар ајаға галхыр,
Ше'ринин нәһриндә дашлар да ахар.

Ше'рдә чаду вар, ше'рдә әсрар.
Јатырар, ојадар, хумарландырар.

Үрәјин чөвһәри, чаны ондадыр,
Гартал мисраларын ганадындадыр.

Дашүрәклиләри јумшалдан одур,
Бағлы көзү ачан онун нурудур.

Ше'рин дүшмәни вар, ше'рин досту вар.
О да гылынч кими дөјүшдә парлар.

Өлкәләр ојайар ше'рин сәсиндән,
Шимшәк мисраларын гәһгәһәсиндән!

Көз үстә јери вар һәр бир дијарда,
Мајаға бәнзәјир фыртыналарда!

Онун пычылтысы топ сәси кими,
Сә'динин, һафизин нәғмәси кими!

Һафиз!

Күнәш долу бир көнүлдүр о.
Күлләрин ичиндә гызылкүлдүр о.

Шаирләр ичиндә чәләнк онундур,
Ән көзәл тәранә, аһәнк онундур.

Тар кими зили вар, бәми вар онун.
Севинчдән гијмәтли гәми вар онун.

Онун «Диван»ына нәзәр салмышам,
Јүз дәфә, мин дәфә һејран галмышам.

Мән она сәнәтин рејһаны дејим,
Јохса фарс дилинин Гураны дејим.

Ләпәләр, күләкләр онун сәсидир.
Улдузлар әбәди гәһгәһәсидир.

Јердә аддымлајан о көј шаири
Топлады башына сәјјарәләри.

Дөшүндә кичик бир дәфтәр сахлады.
Санки күзкү үстдә көвһәр сахлады.

Дүнјада јени бир дүнјады Һафиз,
Көјләри көстәрән ајнады Һафиз.

Ше'рин гылынчыны чәкиб бүләвә,
Көзәл бир дил верди доғма елинә.

Гејбдән јаратды «лисанүл-гејб»и*,
Баһарын ејби вар, онун јох ејби.

Көзүн јол чәкирсә, бујур, кәл фал ач.
Елә бил ондадыр һәр дәрдә әләч.

Әсрләр доланыр, әсрләр кечир.
Һафиз чешмәсиндән нәсилләр ичир.

Һәр кәс өз дәрдини она сөјләјир,
Һәр кәсә о, тәзә мә'на сөјләјир.

Һафиз бир каинат: тәмиз, нурлу, пак.
Фөвгүнә галхмагдан ачиздир идрак.

Сону көрүнмәјән бир дәниздир о,
Ај кими, күн кими ләкәсиздир о,

Бахырам, ишыгдан көзүм гамашыр.
Ачыг, кен алнында нурлу гырышыг.

О бахыр тәфәккүр зирвәләриндән,
Дүнјаја нур төкән бир дан јериндән.

О нәләр дүшүнүр, о нәләр дејир:
Мин дәрдин дәрманы нәғмәләр дејир.

Онун нәғмәләри баһар бүлбүлү,
Бағрынын башында бәсләјир күл.

Горујур күлләри тикандан, хардан.
Гызыл гөнчәләри јағышдан, гардан.

Горујур көрпәчә ганадыјла о,
Горујур гәлбинин фәрјадыјла о.

Јох, о бүлбүл дејил, шаир гәлбидир.
Чәми ашигләри чәкир, чәлб едир.

Бағрынын башыны јандыранда аһ,
Инсанлар һафизә апарыр пәнаһ.

Һафиз јаралары ачыр, бағлајыр,
Нечә әсрдир ки, күлүр, ағлајыр.

Гонаға јер верир көзүнүн үстдә,
Охшајыр, јатырыр дизинин үстдә.

Үрәји, сүфрәси, гапысы ачыг,
Кимсә бу гапыда сәнә демәз: чых.

Асиман бојдадыр шаир отағы,
Кәһкәшан өзүдүр онун чырағы.

Кимин бу мәнзилә ајағы дәјсә,
Јери вар, шаһлара наз еләјирсә.

Көзүнүн учујла бахмаз тача о.
Чијнини дағ кими тутар уча о!

Һафиздән мәтинлик, мәрдлик өјрәнән
Јүксәкдә дајаныр сәјјарәләрдән.

Ај илә, күнәшлә кәзир јанашы,
Улдузлу көјләрә тохунур башы.

Һафиз дәркаһына ајаг басан кәс,
Шаһлара әл ачмаз, сараја кирмәз.

Һафиз күнәш долу бир чам әлиндә,
Әбәди хумардыр өз мәнзилиндә.

Онун артығыны кәлиб Хызр* ичир.
Онун бош тахчасы бир хәзинәдир.

Улдузлар ичиндә дурур хејмәси,
Үзүнүн нигабы—ајын шө'ләси.

Онун мәктәбиндә дәрс алыр бәшәр.
Онун мәктәбинә кәлир мәләкләр.

Әһсән хумарлара хәләт верәнә,
Бу ики дүнјаны фәтһ ејләјәнә!

Шамы кечән үчүн шам јандырана,
Әглин көјләрини нурландырана!

Папағы бир јанда, өзү бир јанда,
Пәришан сачлары чәндә, думанда,

Бүтүн јер үзүнүн әшрәфијди о.
Адәмин ән бөјүк хәләфијди о.

Адәм бир арпаја сатды беһишти,
Һафиз дә ешгдә бу јолу сечди.

Верди Бухараны, Сәмәргәнди дә
Бир хала, ишыглы бир тәбәссүмә.*

Онун нәзәриндә вар-дөвләт фәна,
Јығды көзәлләри өз әтрафына.

Ачылды чөһрәси ал сәһәр кими,
Бахды зирвәләрдән пејғәмбәр кими.

Дүнјанын көксүндә саз кими чалды,
Күнәш шүалары мизрабы олду.

О сәси дәрк едән бир гулаг кәрәк.
Һафиз мәгамына учалмаг кәрәк.

Ән көзәл тәшбеһләр, истиарәләр
Онун бағчасында гөнчә кими тәр.

Арифләр шаири, мә'налар каны,
Ону ахырачан гаврајан һаны?!

Сәнә бадә верәр—үрәк шәрбәти.
Нуш ет. Бас бағрына әбәдијјәти:

Ғажнар бир арзудур диләкдир Һафиз.
Тәпәдән дырнаға үрәкдир Һафиз!

Инсанлыг, мәһәббәт нүмунәсидир.
Инсан чырағынын пәрванәсидир!

Јандырыр фитнәни күләш кими о.
Севир инсанлары күнәш кими о.

Бәлкә дә күнаһа батмазды Шүмүр,*
Һафизин јанында сүрсәјди өмүр.

Ону дәрк етсәјди авропалылар,
Бу гәдәр аманлар, бу гәдәр аһлар,

Бу гәдәр көз јашы, бу гәдәр туфан
Бәлкә дә олмазды башдан-бинадан.

Һафизин дәрк едән, Һафизин севән
Ған төкә биләрми? Өзүн дүшүн сән.

Һафиз чөрәјимиз, Һафиз сујумуз.
Һафиз гәлбимиздә ән саф дүјғумуз.

Һафизә вурулан бирми, икими?
Ғоҗамы, җаванмы, бөјүк-кичикми?

Әзбәр билмәсә дә онлар Гураны,
Синәдә әзбәрди Һафиз «Диван»ы.

Нәдир бу сәнәтин сәбәби, сирри?
Јашајыр! Фәтһ едир гәринәләри!

Кәтир хәјалына мәрһум Арифин,
Ғәлбә од төкәрди онун тәснифи.*

Кечә јажылмамыш бу тәранәләр,
Әзбәр дејәрдиләр ушаглар сәһәр.

Ашараг кәндбәкәнд, шәһәрбәшәһәр,
Ше'рләр дүнјаны бүрүјүрдүләр.

Һәлә Теһран почту јола дүшмәмиш,
Арифин сөзләри сәһнәди кечмиш,

Сәдләри, мәрзләри ашмыш оларды,
Бүтүн јер үзүндә ганад чаларды.

Туфанда тутулса телеграф јолу,
Јајарды јенә дә күләкләр ону.

Бүтүн јер үзүнүн үфүгләринә
Сәпәләрди севән үрәкләр ону.

Hejhat!

Парчалајыр дәрдим гәлбими.
Јағышдан сонракы көбәләк кими.

Јетишир, чохалыр шаирчијәзләр,
Ачкөзләр, даркөзләр, пулкир хәбисләр...

Илһамы хәсисләр, тәби хәсисләр,
Фикриндә, һиссиндә гурумлар, һисләр.

Сәнәтин абрыны апарыр онлар,
Гәлбими көксүмдән гопарыр онлар.

Сарај гапысында вар-кәл едәнләр,
Фаһишәләр кими алвер едәнләр.

Ше'рин көвһәрини гәпијә сатан,
Гәлбини, һиссини ајаға атан,

Шаирлик адыны јерә вуранлар,
Синәмә јүз јердән јара вуранлар,

Бөјүкләр өнүндә дөрдгат оланлар,
Абрынын үстүндән көрпү саланлар,

Мирварини вериб сахсы аланлар
Сәнәтин гәсрини етди таримар.

Нә күнә галыбдыр көрүн ше'римиз.
Инди көз јумуруг, көрүб ше'ри биз.

Һеч јахшы ше'ри дә саја салмырыг,
Ше'римиз табутда узаныб артыг.

Галханымыз иди ше'р бир заман,
Инди ше'р охудар, өзүмүз галхан.

Ше'ри инсанлыга дүшмөн санырыг,
Аз гала Һафизин өзүн данырыг.

Чәми фәналыгы, чинајәтләри.
Бүтүн јер үзүндә фитнәни, шәри,

Шаирләрдән көрүр аз гала милләт.
Әталәт сајырлар ше'ри, әталәт.

Гәзәл олмасајды куја Иранда,
Инди биз учардыг аеропланда.

Халгы кери гојан гәзәлди куја,
Јох, гардаш, гәзәлдә дејилдир күнаһ.

Сөзүндә һәгигәт олса да, чошма
Бир аз чәк чилову, һәддини ашма.

Мисгалдан данышыб халвара кечмә,
Һафизин, Сә'динин үстүнә дүшмә.

Бәдәндә һәр үзвүн олур өз јери,
Голун гол јери вар, көзүн көз јери.

Өлкәјә биләк дә, көз дә кәрәкдир.
Ғылынчла бәрабәр сөз дә кәрәкдир!

Һафизи, Сә'дини, Фирдөвсини сән,
Көнүл дәфтәриндән бир јоллуг силсән.

Јурдунда, јуванда бәс нәјин галар?
Бирчә ағзы ғырыг нәлбәкин галар.

Ачыб көзләрини бах јахшы-јахшы,
Ғурунун одуна јандырма јашы.

Биз демирик ше'р көјдән енибдир,
О, инсан әлилә гөнчәләнибдир.

Ше'р мэдэнијјэт, инчэсэнэтдир.
Инчэ руһ, инчэ зөвг, инчэ сэнэтдир.

О да мусиги тэк гэлбин сэсидир.
Һэјатын эн бөјүк мө'чүзэсидир.

Сэн тэкчэ торпагда ахтарма зэри,
Үрэкдэ јараныр ше'рин көвһэри.

О тэглид етдијин Авропаја бах,
Әдибэ, шаирэ гијмәт гојараг

Көр һара учалдыб сөз рүтбәсини,
Сәнәтин гранит абидәсини!

Һавалы көһлән тэк баш апарма, дур.
Бәлкә каса ашдан исти олубдур.

Анадан меһрибан дајәдир бәлкә,
Күнәшсиз сәмадыр ше'рсиз өлкә!

Ше'р дә инсанын вуран әлидир,
Јарадан әлидир, гуран әлидир.

Хор бахма ше'рә сән.
Ше'р һәјатдыр,
Гартал үрәклијә бир чүт ганаддыр!

Кимин күчлүдүрсә ше'ри-сәнәти,
Онун әбәдидир мэдэнијјәти!

НЕЧӨ КЕЧДИ

Бир ушаглыгда хош олдум, о да јер-көј гачараг,
Гуш кими дағлар учуб, јел кими бағлар кечди.

Сонра бирдән гатар алтында галыб үстүмдән
Дејә билмәм нә гәдәр сел кими дағлар кечди.

Үрәјимдән хәбәр алсан нечә кечди өмрүм,
Көз јашымла јазачаг: дүн-күнүм ағлар кечди.

АЗАДЛЫГ ГУШУ «ВАРЛЫГ».*

Һәрчэнд гутулмаг һәлә јох дарлығымыздан,
Амма бир азадлыг доғулуб варлығымыздан.
«Варлыг» нә бизим тәкчә азадлыг гушумузду,
Бир мүждә дә вермиш бизә һәмкарлығымыздан.
Бәһ-бәһ, нә шириндилли бу чәннәт гушу Тути,
Гәндин алыб илһамилә диндарлығымыздан.
Дил ачмада, карлыг да кедәр корлуғумуздан,
Чүн лаллығымыз доғмуш иди карлығымыздан.
Дүшмән бизи әлбир көрә тәслим олу начар,
Тәслим олуруг дүшмәнә начарлығымыздан.
Һәр ингилабын вур-јыхы сон бәнналыг истәр,
Дәстур кәрәк алмаг даһа ме'марлығымыздан.
Һушјар оласыз дүшмәни мәғлуб едәчәксиз,
Дүшмәнләримиз горхури һушјарлығымыздан.
Бирлик јарадын, сөз бир олар биз кишиләрдә,
Јохлуғларымыз битдирәчәк варлығымыздан.

ИКИ ГАРДАШ АРАСЫНДА

Һөкмдүр һакимә та һөкм едә фәрраш арасында,
Беләләр бугданы фәррашилә ағбаш арасында.

Аш ичәндә үләма аз галыр удсун гашығын да,
Нејләсин, шәкк еләјиб гашыг илә аш арасында.

Тапса милләт јаван аш, өзләри бозбашы јесинләр,
Јенә бир нисбәт олар ашилә бозбаш арасында.

Көз јашымсан, ај Араз, гојма көзүм бахса да көрсүн,
Нә јаман пәрдә чәкибсән ики гардаш арасында!

Демә дағ-дашды, Сүлејман, сәни мәнән ајыран шеј,*
Бир чибандыр ки, чыхыбдыр кәзилән гаш арасында.

Ағ көјәрчин, нә рәвадыр ки, ишыглыг гушу сәнтәк,
Јата бајгуш јувасында, гала хәффаш арасында.

**Көр нечэ гызлары, өврәтләри саиллыг едирләр,
Милләтин намусудур, фырланыр өвбаш арасында.**

**Халгы дартыбла дәјирман дашытәк дағлары илә,
Бизи дартанда галајды әли бир даш арасында.**

**Шәһријарын јазан әш'ары узагдан танырам мән,
Бир ујушмаг дәхи вар нәгш илә нәггаш арасында.**

МИР МЕНДИ ЧАВУШИ*

ШӘҢИДЛӘРӘ

Жан еј көнүл, үрәк кими һәр ан шәһидләрә,
Өз халгынын јолунда верән чан шәһидләрә.
Азадлыг истәјән елинә, доғма јурдуна,
Инсаф дејил ки, олмаја гурбан шәһидләрә.
«Милләт фәдасыјам»—демәк асандыр һәр кәсә,
Чан нәгдини кәрәк верә инсан шәһидләрә.
Дүнја боју бәшәр доғулур, һеј өлүб кедир
Анчаг баш ендирир нијә дөвран шәһидләрә?!
Чүнки, шәһид мәгамы елә бир мәгамды ки,
Тарихә бахса ким, галар һејран шәһидләрә.
Бир күн кәләр чыхар јаза елләр, гәбиләләр;
Дүнја олар чичәкли күлүстан шәһидләрә.
Азадлығын күләр күнәши онда Ирана,
Баш ендирәр о күн өзү Иран шәһидләрә.

БҮЛБҮЛҮН АРЗУСУ

Мән истәрәм баһар олсун күлсүн бүтүн өлкәләр,
Дағлар ачсын гызылкүлләр, чичәкләнсин мешәләр.
Мән истәрәм учуб гонам ал бајраглы күлләрә,
Шаир кими нәғмә гошуб дуруб-дејим елләрә.
Мән истәрәм дашсын чајлар, үсјан етсин сел кими;
Эзилмәсин гәфләтиндән күн кечирән ел кими.
Мән истәрәм чобан дағда һејванлары отарсын,
Залым сәјјад пәнчәсиндән о чанлары гуртарсын.
Мән истәрәм һөкм еләсин өлкәләрдә әдаләт,
Чулғамасын инсанлары һеч бир јердә рәзаләт.
Мән истәрәм дағ башында һеч вахт думан олмасын,
Азад халгын үрәјинә дәрә, гүссә, гәм долмасын.
Мән истәрәм үфүгләрдән сүрүкләнсин гаранлыг,
Фәрәһләнсин бүтүн елләр, һәвәсләнсин азадлыг.
Мән истәрәм нә зүлм олсун, нә зүлмдән бир сәр,
Нә дә залим пәнчәсиндә мәзлум олсун бир нәфәр.
Мән истәрәм һәр кәс кәрәк лајигинчә ишләсин,
Өз элинин әмәји илә һәләл чөрәк дишләсин.

* Тәрҷүмеји-һалы һаггында б а х: III чилд.

СҮЛҮ НӘҒМӘСИ

Биз арзу едирик бүтүн дүнјада
Сүлһ иши һәр заман пәјидар олсун.
Јенидән кәлмәсин елләр фәрјада,
Инсан өвладына бәхт јар олсун.
Галмасын шәһәрләр, кәндләр вирана,
Истәрик һәр дијар лаләзар олсун.
Әсмәсин дүнјада хәзан јелләри,
Өмүрләр мүлкүндә шән баһар олсун.
Чәкилсин дағлардан чәнләр, думанлар,
Һәр јер чичәк ачсын, күлзар олсун.
Бах, јер күрәсинә милјон инсанлар
Сүлһә сәс верирләр, бу сәс вар олсун!
Атом силаһындан күчлүдүр бу сәс,
Јағылар бу сәсдән ләрзәдар олсун.
Јер үзү гуртарсын гандан-гададан,
Сүлһ илә кайнат бәргәрар олсун!
Халғлар, гәбиләләр чыхсын ағ күнә!
О даһа Ленинә миннәтдар олсун!

ГУБАДА

Һәр сәһәр чисмә кәлир тазә нәфәс, чан, Губада.
Аз галыр гуш тәк уча көјләрә инсан, Губада.
Ғајдадыр күн доғуланда итирәр нуруну шам,
Доғрусу, лакин олур онда чирағбан Губада.
Күн дүшүр бағлара ләм-ләм, алышыб санки јаныр,
Ешгдән рәгсә кәлир, ән гоча бағбан, Губада.
Мен әсәндә бүрүјүр һәр тәрәфи күл әтри
Шејда бүлбүләр олур онда гәзәлхан, Губада.
Ел бүтүн шадү хураман, һамынын чөһрәси шән,
Јүздә бир јохду олан һалы пәришан, Губада.
Сел кими һәр күн ахыр мәктәбә минләрчә ушаг,
Елмә, дәрсә, һүнәрә вар тәмиз иман, Губада.
Күчәләр бүсбүтүн асфалт, ләкәсиз күзкү кими,
Кечә-күндүз тәк олур, көр нечә табан, Губада.
Көһнә евләр дағылыр, тазә биналар тикилир,
Он ил әввәл көрән инди галар һејран, Губада.
Көрпәләр наз илә һәр күн ахышыр бахчалара,
Пионерләр тәк ачыр, сүнбүлү рејһан, Губада.
Партија, дөвләтә халгын нә бөјүк һөрмәти вар,
Күлдүрүр һәр үрәји бу јени дөвран Губада.

Бу көзэл күлшэни вэсф етмэјэ јох мэндэ хүнэр,
Вурғун истэр ки, јаза шэ'нинэ дастан, Губада,
Шејда бүлбүл кими учдугча көнүл һэр тэрэфэ,
Дејир, еј каш кэлэ достлар мэнэ меһман, Губада!

МЭФТУН* (ЈЭДУЛЛА ЭМИНИ)

ИНСАНЫН ВАҢИДИ

Јүз инсан әкәр тәк кедә, бир гурда батаммаз
Баһәм кедилән јолда, нә үз версә зәфәрдир.
Тәкликдә бир инсаны һесаб ејләмәк олмаз,
Инсанлыға ән хырдача ваһид ики нәфәрдир.

ХАЛГЫН ҢЕЈБӘТИ.

Көнлүндә кешакәшди онун һәр кечә, һәр күн,
Мән сиррими бундан даһа китман едә билмәм.
Кәһ сөјлири бу ишдә мәнә әмр едилибдир,
Чарәм нәдир, мафогимә үсјан едә билмәм.
Кәһ сөјлири мафог һәгигәт нә олармы?
Бир гүббәјә беш инсаны гурбан едә билмәм.

ЈАНАР ДАҒ

Бүтүн дүнјаларын дәрдин ганар дағ,
Суал етсән сүкут илән данар дағ,
Сәһәндин үстү гардыр, алты гандыр,
Бу чошғун дәррдән бир күн јанар дағ.

РУБАИЛӘР

Чох әлләшдин, сәнә аслан десинләр,
Гоч оғлан, ја икид тәрлан десинләр
Әзизим, чәһд елә бунлардан артыг,
Сәнә инсан, фәгәт инсан десинләр.

Кечән күнләр, кечән күнләр нә олдуз?
Шәраб олдуз, јаныг бир гәлбә долдуз.
Көјәрчин тәк учурдух биз, далызча,
Шәфәг тәк тез гызардыз, тез дә солдуз.

* Тәрчүмеји-һалы һаггында б а х: III чилд.

Бу бир сөздүр, күлүм, галсын жадында
Ширин, ја шор, тутарлыг вар дадында,
Һәгигәт бир узун чајдыр, буруглу
Ки, жүз јердән кечир, жүз бир адында!...

Аловлан, парчалан, диванә гәлбим.
Нә гојмурсан јетим саманә, гәлбим
Һәгигәт сөјләдим, күсдүн, дарыхдын,
Ушагсан, та дејәм әфсанә, гәлбим?...

Бу солғун бағда, јарәб, бағбан ким?
Һамы һәсрәтдә галмыш, камран ким?
Базар зүлмәтдир, амма пул парылдыр,
Әјан олмур, алан кимдир, сатан ким?

Нечә јерләшди дашлар тики—кәманда,
Бу әфәт јағмамышды, неч заманда.
Су дамдан дамса, асандыр әлачи,
Амма ким, нејләјим көздән даманда?...

Аразда чох үзән вар, чох чуман вар.
Дојан билмәз ки, ачлыгдан уман вар.
Әзизим, хәнчәрин тах, көзләрин ач,
Ајыг кет, јолда дүшмән вар, думан вар.

Сәмавәр гајнајыр хар-хар миз үстә
Кичик гыз голчағын алмыш диз үстә
Әзизим, мән өзүм һәр јердә олсам,
Хәјалым пәрваз ејләр Тәбриз үстә.

Хәјалын бир мәламәт көзлү гыздыр,
Ки һәр мәчлисдә мәнлән дизбәдиздир.
Нә јазмышдын, баһарын хош, әзизим,
Бу јердә, сән кедән күндән, пајыздыр...

Әзизим, сән мәни бир күн атарсан,
Сәнә гул олмарам, олсам, сатарсан,
Көзүн бахмаз көјә, мән улдуз олсам,
Ај олсам, күн батан саат јатарсан.

Баһар јолдан кәлибдир күл-чичәкли,
Дуруб ејванда бир гырмызәтәкли,
Шәрабын рәнки фәрг етмәз, әзизим,
Кәрәкдир саги олсун саф үрәкли.

Ишарə ејлəјəн сəнсəн, гəнəн мəн,
Илаһи олмыјам, һəгг сəз данан мəн,
Əзизим, бир сəзүм вар, сəн чаваб вер,
Нечə олду, һəм јаман мəн, һəм јанан мəн?—

Јорулмушдур гулаглар, чар сəсиндəн,
Бу ејван, бош галыбдыр јар сəсиндəн,
Нə чох сəз вар ки, диллэр сəјлијəммəз,
Үрəклэр динлəјирлэр тар сəсиндəн.

Əлин гыздыр, үрəјин исти сахла,
Бу евдə алты бəрkit, үстү сахла,
Əзизим, мал галанды, ев дуранды,
Əјэр ағлын кəзəлдир, досту сахла!...

Кечəни күндүзə гатмаг олар неч?
Сəһəндин гарларын атмаг олар неч?
Сорушчу! бир сəзүм вар үстү бағлы
Күнəши улдуза сатмаг олар неч?...

ЈЕЛИ СƏСЛƏЈИРИК*

Јарыја чатды баһар
Мəн сарајлардакы күл кəрдилəрин бол кəрүрəм
Һејиф олсун зəмилэр солгундур

Булуд һəрдəн кəрүнүрсə дағда
Фыртына јохдур онун кəнлүндə
Јолланыр нејсан ајы астача кəј палтарда
Биз јағышсыз галараг.

Дејəсəн бағда ағачлар хач олуб
Верисалəтсиз олан Исаларын башлары үстə тахылыб
Гырғына кəлдi бу чөл...
Буз булуд бəс һачанадəк галачаг дағларда?

Јели биз сəслəмəли,
Мəн јели сəслəјирəм,
Јел дилин мəн авара кəздијим əјјамымда
Бүсбүтүн позгун икəн əјрəндим
Јели кəл голларымызла чағыраг

* Ше'рин фарсчадан тəрчүмəsi шаир Əлирза Охтај Набдилиндир.

Јел бизим көзләрә јад кәлсә дә, о
Әлләрә ашинадыр.
Јел јурдун арасындан гопса
Дим-дири јаш күчәләрдән кечәчәк
Көјләри онда ки о исладачаг.
О бүтүн даш, ја су тәк гәлбләрә
Зәрбәти өјрәдәчәк.
Јел гопар бир силәчәк тәрпинтсә,
Биз бу јол бајрағы јелләндирәрик,
Иплә баш ендирәрик.

ӘРК

Шаһ Исмајылын* гызыл гүрурундан,
Алнында ишылдајыр гызыл дашлар,
Ирана бүтүн зәфәр газанмышдыр,
Шаһин кими атланан гызылбашлар.
Султан Сәлимин* о күнкү фәтһиндән,
Тарих нә јазыр? јаланчы гијгашлар,
Тарихдә нә ифтира, нә бөһтан вар!

Сән көјләрә пиллә бағладың јердән,
Сәндән шәрәфә учалды Сәттархан.
Бу торпаға әл чалыб гијам етмиш,
Азадлыға сиккә чалды Сәттархан.
Дүнја билири, галырла шаһидләр,
Мәшрутәни бурдан алды Сәттархан,
Сәттархан илә шәрәfli Бағырхан,
Сәндән алыб илһамыны Хијабани,
Һәм һејдәр Әмуоғлу* тәк мүчаһидләр,
Песјан* кими бир икид мүбариз ким,
Һәтта буну данмајыб мүанидләр.
Шәргин тәбилиң дөјдү туфан тәк,
Гаршында кечән силаһлы ваһидләр,
Тәсвирләри тазә-тазә тарихдә!

АББАС БАРИЗ

Чәнуubi Азәрбајчанын танынмыш шаири Аббас Бариз һичри 1339-чу ил сәфәр ајынын 29-да (1921-чи ил октјабр ајынын 15-дә) Әһәр шәһәриндә анадан олмуш-дур. Ушаг јашларындан ата јурду Јәхфорузаңа көчәрәк индијә гәдәр орада јашамагдадыр. Һазырда кәнд мүәллими ишләјән Аббас Бариз тәһсилени өз атасы Мирзә Чәфәрдән алмышдыр. Шаирин өзүнүн јаздығы кими, илк илләрдә гәзет, журнал сәһифәләриндә көрүнән, радио далғаларында сәсләнән илк шә'рләриндән башлајараг чап китабларына гәдәр ону «Әрәсбаранын кәндли шаири» кими танымышлар. О, әсасән доғма дили олан азәрбајчанча јазыр. Фарсча да шә'рләри вардыр. Шаирин Тәбриз вә Әһәрдә чап олуңмуш «Елдајағына салам» вә «Әлван чичәкләр» китаблары даһа чох мәшһурдур. О, «әсрин бөјүк сәнәткары» вә «букүнүн Низамиси, Сә'диси, Һафизии» олан М. Шәһријарын өлмәз «Һәјдәрбабаја салам» поемасына нәзирә јаздығы «Елдајағына салам» әсәрилә даһа да шәһрәтләнмиш-дир. Аббас Баризин гәзәл вә гәсидәләри, лирик вә сатирик шә'рләри дә јарадычылығында хүсуси јер тутур.

Шаирин јарадычылыг үфүгү кениш, тохундуғу мөвзулар мұхтәлифдир. Шә'рләринин бириндә «Пәјкләрин фәзада учдуғу бир дөврдә заманын тәләбләриндән кери галмаг истәмәјән һәр бир фәрд, чәмијјәтин һәр бир үзвү тәһсил алмалы, техниканы билмәли, сәнәт өјрәнмәлидир»,—дејән шаир дүнја халғларыны инкишаф етмиш техникадан чәмијјәтин рифаһы үчүн истифадә етмәјә чағырараг, мұһарибә гызышдыранлары амансыз-часына дамғалајыр, онлары инсанлары дүз јолдан чыхаран «шәјтан» адландырыр, бир вахт бу «намус вә шәрәф оғруларынын е'дам олуначағларыны» сөјләјир:

Вәһшијјәти ичад еләјән чәнктәләбләр,
Шәјтан кими ахырда пешиман олачагдыр.
Намусу тәрәф оғрусун е'дам едәчәкләр,
Чүнки о заман әдл илә диван олачагдыр.

«Доггуз баш күлфәтин чөрәжини күчлә чатдыран»
шаирин «сызлајан јарасы», «бир-биринин үзүнә һәсрәт
ики доғма гардашын» ајрылыг дәрди, зәһмәт, сүлһ, азад-
лыг, саф мәнәббәт, өзү демишкән, «кәндли шаири»
Аббас Баризин ше’рләринин һәссас мөвзуларындандыр.

УСТАД ШӘҤРИЈАРА САЛАМ

Еј әдәб дүнјасына солтан, салам олсун сәнә,
Шаири-башөвкәти-Иран, салам олсун сәнә.

Һәggi вар фәхр ејләсин даим сәнә әһли-камал
Сән о шаирсән ки, аләмдә сәнә јохдур мисал.
Сөzlәрин шәһди мүсәффаду, кәламын лајәзал
Дүрр сәпәр тәб’ин сәнин һәр ан, салам олсун сәнә.

Гит’еји «Һејдәр баба» өз шаһкарындыр сәнин,
Мәзһәри-һизани-гәлбин дағдарындыр сәнин,
Сахларыг дилдә ону чүн јадикарындыр сәнин,
Биздә дә вар гејрәтү вичдан, салам олсун сәнә.

Сә’дијү һафиз чаһанда кәрчи чох мәшһурду,
Онларын мисли көрүлмәз, чүнки намәгдурду,
Халтымыз амма сәнинлә инди чох мәғрурду,
Чүнки сәнсән Сә’дији-дөвран, салам олсун сәнә.

Сән әдәб мүлкүн һәгигәт, баги-ризван етмисән,
Сәфһеји-тарихи сәртасар күлүстан етмисән,
Бағрымы тәһәјјөч-һәсасатдан ган етмисән.
Сөzlәрин гојмуш мәни кирјан, салам олсун сәнә.

Сәрбүләнд етдин бизи аләмдә, еј ширин кәлам,
Сән јазан әш’ары шаирләр сораг ејләр мүдам,
Мәнбәји-елмү фәсаһәтсән, әдиби-никнам,
Зәррачән јох сәндә бир нөгсән, салам олсун сәнә.

Ифтихари-милләти-Ирансан, еј аличәнаб,
Бүлбүли-ширинзәбансан хәрмәни-дүрри-хушаб,
Сәнлә мәшһур олду һәр јанда дијари-Хушкинаб*
Јохса ким ејләрди јад ондан, салам олсун сәнә.

Мән дә бир үммид илә бу астанә кәлмишәм,
Етмишәм дидарыны әлдә бәһанә кәлмишәм,

Еј сѣдагѣт бѣхри, лүтф ејлѣ ки, чанѣ кѣлмишѣм,
Баризин гыл дѣрдинѣ дѣрман, салам олсун сѣнѣ.

ОЛМАЈЫМ НЕЈЛИМ?

Худаја, мѣн бу гѣмдѣн зару кирјан олмајым, нејлим?
Тутуб од јанмајым мѣн, синѣ сузан олмајым, нејлим?

Мѣкѣр гѣм чѣкмѣјѣ чанымда бир дѣ табу тагѣт вар?
Мѣкѣр бу дѣрди-бидѣрманѣ мѣндѣ истигамѣт вар?
Илаһи, дѣрд ѣлиндѣн кѣр мѣнѣ бир дѣм фѣрагѣт вар?
Мүһити-гѣмдѣ мѣн бичарѣ, налан олмајым, нејлим?

Мѣним тѣк һаны бу ѣлѣмдѣ бир бѣдбѣхтү би саман,
Дүшүб чѣллѣрдѣ галсын Гејс* тѣк мѣбһутү сѣркѣрдан,
Фѣгирѣм, бикѣсѣм, јох кимсѣ гылсын дѣрдимѣ дѣрман
Бу мѣһкѣм дѣрдѣ бѣс чујаји дѣрман олмајым нејлим?

Мѣним чананым ѣлдѣн кѣтди, бағрым јанды, ган олду,
Мѣним күлзар ѣмрүм сүрсүри гѣмдѣн хѣзан олду.
Мѣним гѣддим бүкүлдү, бари-мѣһнѣтдѣн кѣман олду.
Бахыб ѣз һалыма һѣр лѣһзѣ һѣјран олмајым, нејлим?

Мѣни дѣрдимѣ сѣзиш гылма ки, мѣһтачи-дѣрманѣм
Гѣза сѣјјадынын шѣгиндѣ мүддѣтдир, һѣрасанѣм
Ѣсири-ѣшги-јарѣм, һѣсрѣти-дидари-чананѣм
Бѣсани-зүлфи-чанан, бѣс пѣришан олмајым, нејлим?

Дѣјирлѣр кѣрчи Мѣчнун күн кими мѣшһури-ѣлѣмдир,
Фүнуни ѣшгдѣ сѣрдѣфтѣри-ѣвлади-Адѣмдир.
Мѣним рүтбѣм ѣкѣр тѣһгиг олунса, ондан ѣ'зѣмдир
Бу ѣли рүтбѣмѣ мѣн шадү хѣндан олмајым, нејлим?

Мѣним исмим дѣ гој тумари-ѣһли-ѣшгѣ сѣбт олсун,
Јазылсын сѣфһѣији тарихѣ, ѣл билсин, чѣһан долсун.
Хошам чанан јолунда күл кими рѣнкү рухум солсун,
Саралмыш рѣнкимѣ бахдыгча сузан олмајым, нејлим!

Һѣнуз ѣмрүмдѣ бир хош күн кѣрүб шад олмамышдым
мѣн,

Кѣмѣнди-фиргѣти-чанандан ѣзад олмамышдым мѣн,
Ѣзүм ѣз башыма хилгѣтдѣ ичад олмамышдым мѣн,
Бу бир ичбари хилгѣтдѣн пешиман олмајым, нејлим?

Дејин дүнјаја билсинләр ки, мән Мәчнунни-шејдајәм,
Бәли, Мәчнун кими диванәји-бир шәбби-лејлајәм,
Имами-әһли-ешгәм, ешгдә устади данајәм,
Языб өз фикрими мәшһури-дөвран олмајым, нејлим?

Мәним хилгәтдән руһим јар илә тәвәүүм јаранмышды,
Бу мүбһәм нөгтәни јарын өзү лап јахшы ганмышды,
Одур ки, һаләти-мөвтиндә кетмирди, дајанмышды,
Худаја, мән бу чүр чанана гурбан олмајым, нејлим?

Рәмәгдир мәндә галмыш чисмдә, руһум дејил, јаран,
Әкәр бир зәррә һушјар олса, тез анлар буну инсан,
Нечә ки, бир гушун башын кәсәрләр, чисм едәр чөвлан,
Бу башсыз нимчан чиом илә чунбан олмајым, нејлим?

Әкәрчи Баризи-наланә күлшән сејри нахошдур,
Вәлејкән фикри күлзаријлә даим шаду сәрхошдур,
Һүзури јара чохдан шајигәм, амма әлим бошдур,
Әлимдә нәгди чан чујаји-чанан олмајым, нејлим?

ГЫШ КӘЛИР

Ај киши, дур чарә гыл, јатма, ојан, гыш кәлир,
Чанымыза индидән ләрзә салан гыш кәлир.
Бу кечәнин шахтасы бағрымы ган ејләди,
Бағчаларын күлләрин төкдү, хәзан ејләди,
Бүлбүл о һалы көрүб јанды, фәған ејләди,
Мән дә бахыб сөјләдим, аллаһ, аман, гыш кәлир,
Ај киши, дур чарә гыл, јатма, ојан, гыш кәлир.

Бәс бу пајыз чыхмамыш јел белә туфан салыр,
Истирәм евдән чыхам, чанымы шахта алыр.
Гап-бачамызда күләк һәр кечә мизган чалыр,
Бил ки, сөзүмдә мәним јохду јалан, гыш кәлир,
Ај киши, дур, чарә гыл, јатма, ојан, гыш кәлир.

Дај бу митил јорғаны үстүмүзә азча сал,
Версә о бәзазбашы бир нечә аршын без ал,
Бу еви бәрбад олан һеч кәсә вермәз маңал,
Рәһмсиз, инсафсыз, бир чан алан гыш кәлир,
Ај киши, дур чарә гыл, јатма, гыш кәлир.

Көһнә һәсир парчасы кәр сала билсэн әлә,
Фәрш едәрәм мән ону бу гуру, бош мәнзилә.
Күрсү, көмүр, ја одун олмаса, галсын һәлә,
Ал бары јандырмаға сән дә саман, ғыш кәлир,
Ај киши, дур чарә ғыл, јатма, ојан, ғыш кәлир.

Чох төкүлүб палтарым, шахта дөјүр чаныма,
Јанмајыр милјонерләр наләвү әфганыма.
Бәлкә күлүрләр һәлә пејкәри-үрјаныма,
Јохсулун әһвалына кимди јанан, ғыш кәлир,
Ај киши, дур чарә ғыл, јатма, ојан, ғыш кәлир.

Бир еви ки, олмаја бир тикә онда чөрәк,
Бәс о евин һалына ағламајыб нејләмәк?
Аһ, де көрүм, мән сәнә нејләмишәм, еј фәләк!
Сән ки, көрүрсән јенә дүшмәни чан ғыш кәлир,
Ај киши, дур, чарә ғыл, јатма, ојан, ғыш кәлир.

Ачлыға, чылпаглыға чохдакы дөздүм өзүм,
Аһ, бу ушаг дөзмәсә шамә дөнәр күндүзүм,
Бирчә нә фикр едирсән, ај сәнә гурбан көзүм,
Түстү кими дағлара чөкдү думан, ғыш кәлир,
Ај киши, дур, чарә ғыл, јатма, ојан, ғыш кәлир.

Бади-сәба вер хәбәр саһиби-милјонлара,
Гоншусуну ач гојан варлы мүсәлманлара,
Банка верәк пуллары, баис олаг ганлара,
Һеч демәјәк гоншулар олду филан, ғыш кәлир,
Ај киши, дур, чөрә ғыл, јатма, ојан, ғыш кәлир.

Биз өзүмүз мәнзилә кирмани гали салаг,
Азәр ајы кәлмәмиш нефти-бухари алаг.
Јүзләр илә халгымыз тапмаја бир гангалаг,
Чох да динәндә дејәк, динмә, һачан ғыш кәлир?
Ај киши, дур, чарә ғыл, јатма, ојан, ғыш кәлир.

Даша дөнүб гәлбләр, вар мәкәр инсаф едән,
Јохду бу чылпаглара бир дәнә көјнәк верән,
Баризи тәһдид едир вәз'и заман индидән,
Ғаш-ғабағын туршудуб мисли-габан, ғыш кәлир,
Ај киши, дур, чарә ғыл, јатма, ојан, ғыш кәлир.

ЈАЛАНЧЫ ФАЛЧЫ ВӘ БАХЫЧЫЛАРЫН ТӘНГИДИ

Фалчы, дәхи инсаф елә, еј кани-чәһаләт!
Сојдун бизи илләр боју, бәсдир бу хәјанәт.

Инсафды ханым гызлары эґфа едэсэн сэн,
Чаду јазыб өврэтлэри рүсва едэсэн сэн,
Һәр күчэдэ бир мә'рәкэ бәрпа едэсэн сэн,
Гуртармады аја бу хәбасәт, бу рэзаләт?
Фалчы, дәхи инсаф елә, еј кани-чәһаләт.

Бәсдир бу ґырылдагла әја чаһили дөвран,
Кет кәсби-мәишәт елә, олма белә надан,
Бир әсрдә ки, көјләрә пәрваз едә инсан,
Инсафды тазадан ола мөвүмчү чәмаәт,
Фалчы, дәхи инсаф елә, еј кани-чәһаләт.

Бу гәрни-атомда јенә вар әһли-хурафат,
Һеч іердә тапылмаз белә бир чами'ә һејһат.
Мушәкләрин овзай гојуб халгы бу күн мат,
Бах көр ки, бу инсанда олармыш нә шәһамәт,
Фалчы, дәхи инсаф елә, еј кани-чәһаләт.

Әл чәк, дәхи кәлмәз ишә бир дә бу јаланлар,
Инди кора-пешманды хурафата ујанлар,
Јер күррәси үстүндә кәзир әкрипланлар.
Улдузлара јол тапмаға ишләрләр бу саәт,
Фалчы, дәхи инсаф елә, еј кани-чәһаләт.

Сән бәхтачан олсан әкәр, өз бәхтин ачарсан,
Мушкүл ачан олмаз белә велкәрдү пәришан.
Аз јаз бу петикләрдән, утан, шәрм елә, оғлан!
Аллаһ јетирәр рузијә, кет ејлә гәнаәт,
Фалчы, дәхи инсаф елә, еј кани-чәһаләт.

Сән дә бахычы халгы инандырма өзүндән,
Кирәм ки, авамлар баша дүшмүрләр сөзүндән.
Хәнаслығын асари һүвејдады көзүндән.
Шејтан кими гәлбиндә кәзир фикри-хәбасәт,
Сән дә дәхи инсаф елә, еј кани-чәһаләт.

Тас гур, дуа јаз, гојма тәбибә кедә бимар,
Газ гәбрини бичарәләрин, дај нә сөзүн вар?
«Див вар», «пәри вар» кәлмәсин ејлә даһа тәкрар,
Горхма, һәлә дә вар бу чәмаәтдә һимагәт,
Јүз ил јенә бундан сонра ганмаз бу чәмаәт.

Пусидә бу сөзләр бизи гој лап дала салсын,
Биз нејләјирик елми, бизә шө'бәдә галсын,
Һәрдән бири кәлсин, бу гәрар илә пул алсын,

Бариз, демә бу милләтә биһудә дәләләт,
Мүшкүлдү мүәссәр ола бунларда һидајәт.

БӘ'ЗИ АҒЛЫ КӨЗҮНДӘ ОЛАН ГЫЗЛАРЫН ДИЛИНДӘН

Аначан, гој мәни өз севдијим оғлана кедим,
Дөндәрән бағрымы бир лаләсифәт гана кедим,

Нечә илдир о, мәним бағрымы бурјан еләјиб,
Кечә-күндүз ишими наләву әфган еләјиб,
Ај инамсыз, көрүсән ешги нә диван еләјиб?
Аз галыр мән дә дүшүм куһү бијабана кедим,
Аначан, гој мәни өз севдијим оғлана кедим.

Кетмәрәм өзкәјә, чәксәз дә әкәр дарә мәни,
Өзкәнин һаггы нәдир ејләјә авара мәни?
Ја кәсин башымы, јайинки верин јара мәни,
Ја гојун баш көтүрүм бир јерә, бир јана кедим,
Аначан, гој мәни өз севдијим оғлана кедим.

Мән севән оғланы көрсән, үрәјин ганә дөнәр,
Нечә ки, шәм'и көрүб, башына пәрванә дөнәр,
Белә галмаз, фәләкин кәрдиши бир јана дөнәр,
Өзүн инсаф елә, гој севкили чанана кедим,
Аначан, гој мәни өз севдијим оғлана кедим.

Учабој бир чаван оғланды мәни дәрдә салан,
Кәзәсән дүнјаны олмаз елә бир дузлу чаван,
Бәнзәјир гылмана, инсан демәк олмаз, аначан,
Сән дә көрсән дејәчәксән ки, о гылмана кедим,
Аначан, гој мәни өз севдијим оғлана кедим.

Сән мәним севкилими кефли оландә көрәсән,
Кефләниб, сүбһә кими чөлдә галандә көрәсән,
Мән көрән һалда, әјәр лап о заманда көрәсән,
Сөзүн олмаз, десәм ол сәрви-хурамана кедим,
Аначан, гој мәни өз севдијим оғлана кедим.

Елә хошкилди ки, һәр бир баханын әгли чашыр,
Күн дүшәр ејнәјинин шишәсинә, көз гамашыр.
Башачыг кәзмәк она һаммыдан артыг јарашыр,
Елә оғланы гојум дығлы Қәримхана кедим?
Аначан, гој мәни өз севдијим оғлана кедим.

О заман кетди ки, гызлар дејә билмирди сөзүн,
Аналар, гыз дилә кәлсәјди, бәрәлдәрди көзүн.
Кечән ил Әгдәси көрдүн, нечә өлдүрдү өзүн?
Разысан мән дә Диларә кими зиндана кедим?
Аначан, гој мәни өз севдијим оғлана кедим.

Гошулуб гачсам, әкәр, онда нә ејләр дадашым?
Һеч демирсән ки, гахынчлы олачаг онда башым?
Бу мәним лалә јанағым, бу мәним гарә гашым,
Дејирәм, һәр кәсә кетсәм, бары мәрдана кедим,
Аначан, гој мәни өз севдијим оғлана кедим.

Үзүмү ачма, атамдан бары бир гој утаным,
Елә сөзләр дејәсән ки, көрәсән гачды ганым,
Јанасан, аз мәни јандыр, көрүсән јанды чаным,
Бары пул вер мәнә бу бағи-Күлүстана кедим,
Аначан, гој мәни өз севдијим оғлана кедим.

Бариза! Тәб'и дирәфшанына әһсән ки, әчәб
Јахшы сөзләр јазысан, јаз, оласан бәлкә сәбәб.
Чыхмаја гызларын ағзындан о чүр ләһвү ләһәб,
Демәјә мән өзүм өз башыма Теграна кедим,
Аначан, гој мәни өз севдијим оғлана кедим.

ШУМ ҺӘЈАТ

Бахдыгча өзүмә, өз талеимә,
Өз шум һәјатымдан нифрәтләнирәм.
Шахыр дамарларым, ганым чушланыр,
Гәзәбдән од кими һиддәтләнирәм.

Салдыгча јадыма кечмишләrimi,
Бир пара етдијим нәһс ишләrimi.
Әлимдән вердијим дүр дишләrimi
Дилә кәтирдикчә фикрәтләнирәм.

Дөнүб бојландыгча замандан далы,
Көзә кәтирдикчә ели, маһалы,
Андыгча һәр әлдән кетмиш вүсалы
Өзүм өз ешгимә һәсрәтләнирәм.

Ал-әлван лаләни көрәндә дағда.
Әтирли күлләри күл ачмыш бағда,

Хәјал долашдыгча чајда, булагда
Мән дә тәәччүбдән һејрәтләнирәм.

Вәфасыз севкини салдыгча јада,
Јандыгча одлара бу шум дүнјада,
Руһум доландыгча елдә, обада,
Дәрдим түгјан едир, мөһнәтләнирәм.

Һәсрәтләр көнлүмү ода јаханда,
Көзүмдән көз јашым сел тәк аханда,
Өмрүм китабыны ачыб баханда,
Чәкдијим гәмләрдән дәһшәтләнирәм,

Гар јағды башыма, гара ағарды,
Ағармыш сачларым елә бил гарды,
Сел кәлди кәнчлији гапды, апарды,
Бахырам ардыңча риггәтләнирәм.

Дағларда гуш кими учдуғум заман
Өтүр хәјалымдан өтән тәк думан,
Јахшылар күнбәкүн олдугча јаман
Үрәјә хал дүшүр, афәтләнирәм.

Өмүр бағындакы арзу ағачы
Дөнүр һәрдән мәнә бахыр гыјгачы,
Ширин маһныларым олдугча ачы
Тәәссүф етмәјә хичләтләнирәм.

Һеј белә гаршымда дуранда гандал,
Уча гајалардан учанда гартал,
Дөјүшчү достумдан сордугча әһвал,
Фатәһ әскәр кими чүр'әтләнирәм.

Гәләмдән ахдыгча ел истәкләри,
Көз јашым исладыр гуру дәфтәри,
Өз ана дилимдә јазандан бәри,
Халғым арасында һөрмәтләнирәм.

Шахырам көјләрдә шимшәк шахан тәк,
Ахырам, дағлардан селләр ахан тәк,
Бу тајдан о таја дуруб бахан тәк,
Вәтән тарихијлә ибрәтләнирәм.

Бабәкләр јурдудур мәним вәтәним,
Бир күнүм олмасын вәтәнсиз мәним,
Чичәјә долдугча чөлүм, чәмәним,
Артыгча јурдумла үлфәтләнирәм.

Учабаш дағ кими әјилмәз башым,
Дејирәм јел кими дағлардан ашым,
Јада дүшүдүкчә сиз чан гардашым
Хәјал машины тәк сүр'әтләнирәм.

Баризин достлугда јохдур ријасы,
Ријасыз доғубдур ону анасы,
Аптзыгча башымын дәрди, бәласы.
Ајдын күнәш кими шөһрәтләнирәм

БӘШӘРИЈӘТ ДҮШМӘНИДИР АМЕРИКА

Еј бизим дүнјада јашајан инсан!
Һәјат вәзифәсин дашыјан инсан!
Сәни јухлатмасын гәфләт лајласы,
Гәфләт јухусунун јохду фәјдасы,
Башы кәклик кими гујлама гара,
Ајыл көр һәгирлик јетишиб һара,
Сәни өлдүрмәјә чан атыр дүшман,
Сән мәкәр ганмысан, ја инанмысан?
Нәслини кәсмәјә бәшәријјәтин,
Әлиндән алмаға хәлгин сәрвәтин,
Күндә бир дәһшәтли силаһ јараныр,
Бу сөзү јазмагдан гәләм усаныр.
Мәгрибдә баш вермиш бир шум сијасәт,
Америка адлы хайн һөкүмәт.
Атом бомбасыјла долдуруп Јери,
Фикриндән истәмир чәкилсин кери.
Јандырмаг истәјир бүтүн дүнјаны,
Одур ки, шејтан тәк гатыр һәр јаны.
Америка башчысы о, залым Рејган,
Јығыбдыр башына бир иддә шејтан,
Сүлһүн јолларыны бағлатмаг истәр,
Аналар көзүнү ағлатмаг истәр.
Вүсал тәмәлини ојмагды фикри,
Бачыны гардашдан гојмагды фикри,
Торпаға гатмаға мин-мин шәһәри,
Үфүгдә боғмаға парлаг сәһәри

Чанлыны етмәје бир анда чансыз,
Һүчүм гәсдиндәдир Шәргә амансыз.
Узаг мәнзил сүзән папаглы мушәк
Варлығын ришәсин јердән кәсәчәк.
Херосимадакы о шум чинајәт,
О, инсан нәслини кәсән хәјанәт,
Јадлардан чыхмамыш, көздән итмәмиш,
Ганлар гурумамыш, јара битмәмиш,
Јенә дә Пентагон гылынч ојнадыр,
Һәрбәси мушәкдир, сөзү бомбадыр,
Көзү ганла долуб, дүшүнүб ганмыр,
Өзү дә мәһв олар, буна инанмыр.
Әјилмәз хәлгләрин гүдрәтли әли,
Бәшәр јатырачаг фитнәни, фе'ли,
Даһа инсанлара зор етмәк олмаз,
Һеч кәсә күч кәлиб инчитмәк олмаз.
Гәһрәман елләрин бөјүк һиммәти,
Дизә чөкдүрәчәк о шум гүдрәти.
Мәгрибдән мәшригә узанан әли,
Биләкдән кәсәчәк хәлгин әмәли.
Ган соран гурдлардан гисас алачаг,
Тутачаг бирбәбир тора салачаг.
Сүлһүн горугчусу сүлһә дајагдыр,
О, јатмаз һеч заман, даим ојагдыр.
Милчәк кечә билмәз сүлһ өлкәсиндән,
Чан гуртармаг олмаз ел күлләсиндән.
Мәзлум инсанлара кәч баханларын,
Төкәрләр торпаға кәсиф ганларын.
Гојмазлар чөлләри бојасын ал-ган,
Бу сөзү анласын шәрәфсиз Рејган.
Гырмызы дүјмәдән көтүрсүн әлин,
Јохса дар мәзарда дүзәлдәр белин.
Милитаризм үчүн јох дәхи фүрсәт,
Чохдан баша чатыб верилмиш мөһләт.
Ағ кахын бомбасы јетишмәз бизә,
О, јердән галхмамыш чыхар ган дизә.
Бизә ифтихардыр сүлһү горумаг,
Тәчавүз өнүндә дағ кими дурмаг.
Сүлһ үчүн чанындан кечән, вар олсун!
Азадлыг шәрбәтин ичән, вар олсун!

ЕЛДАЈАҒЫНА САЛАМ!

Консуз гэмләр һәмдәми вә сајсыз дәрәләр
јолдашы шаирдән назик үрәји вә һәссас гәлби олан
охучулара тәгдим олунур

Елдајағы, ел јајлаға кәләндә,
Дағ-дәрәләр чичәкләниб күләндә,
Јорғун марал кирпичләрин силәндә
Биздән дә бир салам олсун сизләрә,
Јалғыз кәзән оғланлара, гызләрә.
Елдајағы, күн јериндән чаланда,
Һүчүм чәкиб өлкәләри аланда.
Шаир она бахыб һејран галанда,
Салам едәр сүнбүлләрә, күлләрә,
Һәсрәт илә бахар јашыл чөлләрә.

Елдајағы, јаз көјнәјин сәрәндә,
Бүлбүл кәлиб күл мүждәси верәндә,
Гызлар чыхыб нөврузкүлү дәрәндә,
Бир су олуб дашларындан ахајдым,
Күл-чичәкли дағларына бахајдым.

Елдајағы, өрдәкләрин үзәндә,
Чил кәкликләр јамачлардан сүзәндә,
Нишанлылар голбағларын дүзәндә,
Мөним дә бир дәрдим јада салынсын,
Истәјәнләр гүсәләнсин, «алынсын».

Елдајағы, әсрин јаман чағында,
Чох асланлар бәсләмишдин дағында,
Дүнја билсин, сәнин бу торпағында,
Шәрафәтли ијид чанлар бәсләниб,
Сәттархантәк гәһрәманлар бәсләниб.

Елдајағы, Тәндирлинин башында,
Көзәл кәклик јува бағлар дашында,
Бир чәзбә вар көзләринин гашында,
Ашигләри одур салан дағлара,
Һәсрәт гојан күл-чичәкли бағлара.

Чәнли дағлар, чох кәсмәјин араны,
Ал үстүндән өртдүрмәјин гараны,
Дәрман олса, тез сағалдар јараны,

Ҳејиф олсун, неч дәрдимн билән јох,
Бирчә кәлиб көз јашымы силән јох.

Јер үзүндән јығылса бу савашлар,
Нә су јериндән ојнајар, нә дашлар,
Бир ананын оғлу ики гардашлар,
Нә мүддәтди бир-бирини көрәммир,
Саламлашыб бир әл-әлә верәммир.

Мән јатардым, анам ојаг галарды,
Кечмишләрнн бир-бир јада саларды,
Гәм сазилә мәнә лајлај чаларды,
Аналарын лајласынын нәвасы,
Ушагларын руһларынын сәфасы.

Јаз оlanda сәһәр тездән дурардым,
Гап-бачада дашдан өвчик гуардым,
Ох-јај атыб сәрчәләри вурардым,
О күнләрим мәнн елә јандырыр,
Һәсрәтимдән көзләримдә ган дурур.

Ушаглыгда чох севәрдик бајрамы,
Бәлкә кәлә хош кечирдәк әјјамы,
Һәр нл ахыр чәршәнбәнин ахшамы,
Күн батчағын дамлар үстә гачардыг,
Күлә-күлә од үстүндән учардыг.

Елдајағы, јаздан он күн варанда,
От бичмәјә әл гојаллар аранда,
Күн дағлары гылынч кимн јаранда,
Күнәјләрдән чыхыб чашыр дәрәрдик,
Гышда ону әмликләрә верәрдик.

Елдајағы, пајыз олду, јазларын,
Иткин дүшдү өрдәкләрнн, газларын,
Тојлардакы сөнбәтләрнн, сазларын,
Кечә-күндүз хәјалымда сејр едәр,
Гәлбә јатан хатирә чох кеч кедәр.

Сән чох бөјүк дудманлар јурдусан,
Гумаш јүклү карванлар јурдусан,
Горху билмәз гәһрәманлар јурдусан,
Сөјлә көрүм, о шөвкәтин неч олду?
О иззәтин, о һөрмәтин неч олду?

Елдајағы, чәрхи-дөвран доланды,
Күршад дүшдү чај-чешмәләр буланды,
Бу дүнјада һәр зад фани оланды,
Бир јахшылыг галар, бир дә сәдагәт,
Јахшылыгдан инсан тапар сәадәт.

Елдајағы, дүнја көчүб кедәнди,
Вар-дөвләтә бел бағламаг нәдәнди,
Торпаг алты бүтүн башды, бәдәнди,
Агил олан пислик етмәз дүнјада,
Ахыр бир күн мұкафат вар һәр зада.

Елдајағы, чошғун чајлар чошајды,
Дәрја кими далғаланыб дашајды,
О далғалар кәлиб башдан ашајды,
Күлләнәјди чәмәнләрин һәр јаны,
Баһар кәлиб күлдүрәјди дүнјаны.

Елдајағы, каш көрәјдим јаз кәлир,
Бүлбүл охур, өрдәк сүзүр, газ кәлир,
Мәним дәрдим дәрдсизләрә аз кәлир,
Хејри олсун гәм чәкмәјән инсанын,
Үзү дәнсүн белә достун, ашнанын.

Елдајағы, бир дә сәни көрәјдим,
Әл узадыб күлләрини дәрәјдим,
О күлләри бир көзәлә верәјдим,
Амма һејиф бурда јалгыз галмышам,
Үздән ираг лап амансыз галмышам.

Елдајағы, кет күлләрин солмасын,
Дәрја көнлүн гәмләр илә долмасын,
Бариз оғлун нечә гәмкин олмасын,
Ешитмишәм устадымыз Шәһријар,
Бир өмүрдүр гәм үстүнә гәм галар.

КЕФ ЧӘКМӘЛИ КҮНЛӘР

Сәбр ејлә көнүл, дәрдинә дәрман олачагдыр,
Мүшкүлләримиз бирбәбир асан олачагдыр.
Бир күн кәләчәкдир бу чаһанда ки, сәнин дә,
Гәмли үрәјин күл кими хәндан олачагдыр.
Чохдур һәлә чанан илә кеф чәкмәли күнләр,
Һичран гәми кетдикчә пәришан олачагдыр.

Һәр кәс ки, ону инди диләфсүрдә көрүрсән,
 Чох чәкмәјәчәкдир, о да шадан олачагдыр,
 Һәр вагт ки, кәлдин јаныма шадү хураман,
 Онда дејәрәм ки, нечә дөвран олачагдыр.
 Бир күн олар аләмдә көзү јашлы тапылмаз,
 Нә гәм галачаг онда, нә зилләт, нә мәшәптәт,
 Нә зүлмү, нә әһнафу, нә туғјан олачагдыр.
 Гәм-гүссә өзү чаки кирибан олачагдыр.
 Вәһшијјәти ичад еләјән чәнктәләбләр,
 Шејтан кими ахырда пешиман олачагдыр.
 Намусу шәрәф оғрусун е'дам едәчәкдир,
 Чүнки о заман әдл илә диван олачагдыр.
 Даим күсүлү галмајыб инсан, јенә галмаз,
 Бир күн барышыб шаду хураман олачагдыр.
 Һәр кәс вәтәнин сатса о, мәһкуми-фәнадыр,
 Даим онларын мәскәни зиндан олачагдыр.
 Иранлылар асланды, дәхи зура баш әјмәз,
 Зур әһли нечә саһиби фәрман олачагдыр.
 Сасаниләрин өлкәси бу һалидә галмаз,
 Ахыр бизә нијјәт рузеји ризван олачагдыр.
 Күл гөнчәси вахтында ачар, чох да тәләсмә,
 Вахтында бизим јер дә күлүстан олачагдыр.
 ...Бу көһнә колаһим мәнә бир тачу шәрәфдир,
 Дәрвиш олаһын пејкәри үрјан олачагдыр.
 Бир парә келим үстә чаван өмрүмү сүрдүм
 Көрсән мәни гәмдән чијәрин ган олачагдыр.
 Тә'јиди худадыр сәнә, Бариз, бу тәфәккүр
 Тәб'ин даһа кетдикчә дирәфшан олачагдыр.

ГАЛСЫН

Көрүм шәм'и чамалын, еј көзәл, пәрванәсиз галсын,
 Мәни Мәчнун едән зүлфи-сијаһын шанәсиз галсын.
 Мәним гәлбим кими таланә кетсин дөвләти-һүснүн,
 Јыхылсын гәсри-ејшин, бивәфа, кашанәсиз галсын.
 Әкәр бир ләһзә мәнсиз, назәнин, гәсди-шәраб етсә
 Шәрабын ганә дәнсүн, мәчлисин пејманәсиз галсын
 Сәри-кујиндә гојма чох долансын бу мүхалифләр,
 Һәрәм кашанәси, чана, кәрәк биканәсиз галсын.
 Мәним чананамы Һәр кәс ки, бәдбин ејләјиб мәнән,
 О да көздән дүшүб, ахыр көрүм чананәсиз галсын.
 Шәрабын јахшысын бурда һәмишә әғнија ичди,
 Худаваңда, көрүм бу шәһри тез мејханәсиз галсын.

Әкәр бир аз да бәд кечсә мәнә валлаһи мәһв оллам,
Сиз аллаһ гојмајын бир гуш да абү данәсиз галсын.
Гојун елмү әдәб күлшәнләрин бир-бир хәзан алсын,
Мәним бу бүлбүли руһим дә ахыр ланәсиз галсын.
Кәл инсаф ејлә, тез ал чанымы, еј чан алан дилбәр,
Көрүм гој шејхү шәһаб өлкәси диванәсиз галсын.
Әһәрдә Баризин әш'арына гијмәт верән јохдур,
Кәрәк Тәбризә кетсин, орда бу виранәсиз галсын.

МӘЧНУН КИМИ

Мәни Мәчнун едән, еј маһру, бу сәрвү гамәтдир,
Јыхан көнлүм евин бу гашу, бу көз, бу ләтафәтдир.
Десәм кәр һүснә Јусиф кими би мислү һәмтасан,
Нечә инсаф едим, чүн бу дәмәк ејни һәғарәтдир.
Демәм кәл јаныма, әјләш мәнимлә ејләјәк сөһбәт,
Узагдан да әкәр бир кәлмә диндирсән кифајәтдир.
Әкәр ки, бивәфалыг рәсм олуб рә'на көзәлләрдә,
Қор олсун көзләрим сәндән сәвај кәр бир кәсә бахса,
Ики севданы бир башда доландырмаг сәфаһәтдир.
Демә кәл мәнән әл чәк, чаныны гуртар зәлаләтдән,
Зәлаләт ашигә чанан јолунда истираһәтдир.
Нечә сәнсиз мәним виранә көнлүм шадман олсун,
Мәкәр ашигләрә бир ләһзә мүмкүн ејшү ишрәтдир.
Сана бахдыгча артар көнлүмүн говгасы бүлбүл тәк,
Өзүм дә билмирәм, амма ки, мәнә бу нә һаләтдир.
Мәламәт охлары синәмдә бир күлшән вериб тәшкил
Тамаша ејлә, бир бах, кәр нә өвзаји гијамәтдир.
Көрән һәр кәс мәни ағлар, дејәр: бичарә, бичарә,
Әчәб Мәчнун кими лабәнди-зәнчири-сәдағәтдир.
Десәм охшатмаг олмаз күл чәмалын ајә, бавәр гыл,
Сәнин һүсни-чәмалын чүнки чох-чох бинәһајәтдир.
Кәлиб Тәбризә Бариз, ашнасын јадбуд етсин
Вәли бир төһфә јохдур әлдә, бичарә хәчаләтдир.

ИЧБАРИ ДУА

Көрүм һәмишә сәни, еј көзәл, чаван оласан,
Дејиб, күлүб, данышыб шаду камран оласан.
Өлүнчә гәм тозу әјләшмәсин о күл үзүнә,
Һәмишә мүддәти-өмрүндә шадман оласан.
Кедәндә һәр јана ардынча дәстә-дәстә кәниз,

Тамами-алэми-хубана һөкмран оласан.
Көзэллијин күнү-күндән о гәдри артыг ола,
Ки, һүсни-рујдә Јусиф кими әјан оласан.
Ачыб чамалыны, әһли-ријаны јандырасан,
Вәфавү меһридә мәшһуреји-чаһан олаасан.
Вәчһәтин дута дүнјаны шәргдән та гәрбә,
О гәдри кечмәјә, дилләрдә дастан оласан.
Тапылмаја сәнә дүнјада бир мүгабил олан,
Сәрири-һүсндә солтани-күлрухан оласан.
Тәкәббүр етмәјәсән шөвкәти-чәләләтинә,
Мәни-бәлакешә бир јари-меһрибан оласан.
Бөјүк мәгамә чатыб дилбәранә өмр едәсән,
Кәмали фүтәрајә дараји-иззу шан оласан.
Кәһи әзабү чәфа, кәһи илтифат едәсән,
Вәли, бу Баризи-бәдбәхтә һәмзәбан оласан.

ӘҺДИ-ПЕЈМАНЫН ПОЗАН

Салды мәни бу һалә, әзизим, вәтән гәми,
Нејлирдим инди, јохса бу әндәзә мән гәми.
Јурдум дөнүнчә күлшәнә мән раһәт олмарам,
Бүлбүл олан кәрәк чәкә даим чәмән гәми.
Бир јанда ешгимин оду јандырды чанымы,
Бир јанда да сәнин кими сәмин бәдән гәми.
Бир өмрдүр салыб мәни бу дәрдә өз күлүм.
Нә нәстәрән һавасыды, нә јасәмән гәми.
Мән гәлбими сәнин гәминә мәскән етмишәм,
Мүмкүн дејил гојам ора һәр бир кәлән гәми.
Јарәб, өзүн көмәк ејлә бичарә бәндәнә,
Гојма мәни саралда о зүлфи-сәмән гәми.
Ашигләри бу дөврдә камнам едибдиләр.
Еј ешт, сән чыхар үзә бу кизләнән гәми.
Бариз, чүрүтмә өмрүнү, инсафы нејлисән,
Биһудәдир о дилбәри-пејманшикән гәми.

НАШЫМ ТЭРЛАН*

ШАҢ КЕДЭР ОЛДУ!

Чалды миллэт гэлэбэ, шаһ кедэр олду, а балам,
Демэ нэхээт гуртарыб бир тәһәр олду, а балам!

Нә гэдәр һәлгеји-зәнчиридәдир әл-голумуз,
Галибијјәт чағына вардыр һәлә чох јолумуз,
Һәлә шаһлар долудур һәм сағымыз, һәм солумуз,
Санма зүлмәт чәкилиб, хош сәһәр олду, а балам,
Әчәб азадлығымыз пүр-сәмәр олду, а балам!

Һәлә дә шаһмар иланлар алыб әтрафы һәмән,
Заһири хош хәттү хал, батини чәллад кими ган,
Фүрсәт ардынча кәзир вермәјә зәрбәт далыдан,
Сөјләмә дүшмәнимиз дәрбәдәр олду, а балам,
Зәрбәмиздән Ризанын чешми тәр олду, а балам!*

Гој ачылсын һамыја достлуг уман әлләримиз,
Топ дағытмаз гәлә тәк баһәм ола сәнкәримиз,
Јара шаһлар сәфини шө'лә сачан хәнчәримиз,
Онда милләт дејәчәк, көр нәләр олду, а балам,
Вәһдәтиндән бу елин шаһ кедәр олду, а балам!

Ачаг үздән нигабын, дәрбары милләт танысын,
Шаһ хәјанәтлә кедән јоллары милләт танысын,
Хәлгә тәһмил олунан мурдары милләт танысын,
Әлдә шәмшир һүчума бу һүнәр олду, а балам,
Онда фәрјад еләјәк, шаһ кедәр олду, а балам!

Шаһ кедибдир, һәләлик сәјәси Иранда галыб,
Она тә'лим еләјән дајәси Иранда галыб,
Көһнә ганунларынын мајәси Иранда галыб,
Бизә бунлар әзәлиндән хәтәр олду, а балам,
Кинәләр инди јаныб шө'ләвәр олду, а балам.

КӨРҮРӘМ

(Мәһәммәд Рза шаһын дилиндән)

Кетди иззәт, кечәләр хаби-пәришан көрүрәм,
Әлдә шәмшир јеријир үстүмә Иран, көрүрәм.
Билмәз идим бу гәдәр милләти-Иран ојана,
Бишүмар топу-түфәнкин габағында дајана.
Сиз дејин, баш көтүрүм инди чалым мән һајана?
Атамын јадикары тәхтини ләрзан көрүрәм,
Көзүмүн нури гачыбдыр, фили финчан көрүрәм.

Кетсә дә сәлтәнәтим, харичәдә јер саларам,
О гәдәр варды пулум, башта бир Иран аларам,
Јашарам раһәтү асудә, бу јердә галарам,
Бечәһәннәм вәтән евладыны кирјан көрүрәм,
Мәнә хош олмаса Иран, ону виран көрүрәм.

Елләрин һәгги будур торбасы ағзында кәзә,
Нә көрә, нә даныша, ган күчәдә чыха дизә,
Инди дөвран дәјишиб, мәнлә дурублар үз-үзә,
Бизә мејдан охујур милләти-Иран, көрүрәм,
Гошулуб башта вилајәтләрә Зәнчан, көрүрәм.

Бахырам Мәшһәдә, Тәбризә вә Теһранә, Гума,
Хәлг верибләр әл-әлә, биркә кечибләр һүчума,
Галмышам мат-мәәттәл, јол ачым бәлкә Рума,
Чүнки өвзан бу күн хејли пәришан көрүрәм,
Өзүмә гаршы мүдам нифрәти-үрјан көрүрәм.

Нечә бу мәмләкәтин барлы бағындан чәким әл,
Торпаг алтында јатан нефт јатағындан чәким әл,
Хәзәрин гәм дағыдан көј гырағындан чәким әл,
Амма әфсус, кәләчәк күнләри нөгсан көрүрәм,
Гәсдимә дурмуш ели түнд-шитабан көрүрәм.

Вар үмидим јенә дә бәсләдијим әртәшимә,
Учалан сәсләри боғмагда кәлир чох ишимә,
Вај о күндән ки, о да алты чыхарда бешимә,
Ондадыр чүмлә-чаһаны гара туфан көрүрәм,
Кудуну, көј хијары, јохса бадымчан көрүрәм?

Көрпәликдән, нә едим, ашиг идим доллара мән,
Буду, бел бағламышам Картерә, о јоллара мән,
Нефти мәччани сатыб хәрчләмишәм онлара мән,
О сәбәбдәнди ону инди никаһбан көрүрәм,..
Бивәфа милләтими гули-бијабан көрүрәм...

Гојмушам Мәмдәли тәк һәррәча Иран, ај алан,
Өз әлимлә бу вәтән олса да виран, ај алан!
Өз малымдыр еләдим гијмәти әрзан, ај алан,
Баса-бас салма дадаш, чинси фираван көрүрәм.
Әлдә доллар дајаныб Америка, алман көрүрәм.

Бир дә көрдүм ки, һүвејда* мәни салмыш кәләјә,
О да мән тәк дарашыб башга тәрәфдән јемәјә,
Дедим еј заты ғырыг, мәндән алырсан тәләкә,
Деди валлаһ, бу иши санма ки, пүнһан көрүрәм;
Һамы тутмуш јүкүнү сән кими сәһман, көрүрәм.

Деди шаһа, мән өлүм чәкәрини данлама чох,
Бу елин, мәмләкәтин нефти букүн вар, сабаһ јох,
Тамам Ираны удам гарныма, олмам јенә тох.
Даһа дүшмәз елә бир фүрсәт-имкан, көрүрәм,
Һәрә бир јанда чәкиб башына јорған, көрүрәм,
Әлдә гур'ан, јахасы битли мүсәлман көрүрәм,
Бахырам һәр тәрәфә хани-Сүлејман көрүрәм,
Иштаһамы ојадан дадлы фисинчан көрүрәм.

СӘҺӘНДИН ӨЛҮМҮНӘ

Гара өлүм һүчум етди,
Јенә әдәб очағына.
Сәһәнд көзүн јумуб кетди,
Әбәдијјәт гучағына.

Бу бир гара хәбәри мән
Нечә алым ше'ријјәтә?

Сәһәндиң вахтсыз өлүмү
Бир зәрбәдир һүрријјәтә.

Ингилабын шән чағында
Әлин үздү әлимиздән,
Онун ады чыхмајачаг
Әбәдилик дилимиздән.

Јашајачаг тарих боју
О, «Сазымын сөзү» илә.
Һамы ону таныјачаг
Хәлгимизин көзү илә.

Ше'р, сәнәт бағчасында
Сәһәндимин ады вардыр.
О, өлмәјиб, өлмәјәчәк,
Гәлбимиздә јады вардыр!

«ДӘДӘ ГОРГУД»*

«Дәдә Горгуд», хәјалында һәр ахшам
Гүрбәт елдән Ејналыја бахмышам.
Сән кәләндә шимшәк олуб чахмышам,
Шадлығымдан ишыгланыб мәнзилим,
Сөјләмишәм; «Хош кәлмисән, севкилим».

«Дәдә Горгуд», аддымларын мәтиндир,
Мәни сәндән ајры салмаг чәтиндир,
Үрәкләрә јол ачмағын јәгиндир,
Сәнә өмүр, һәјат верир ингилаб,
Халгымыза ганад верир ингилаб.

«Дәдә Горгуд», мүгәддәсдир әмәлин,
Гаранлыға нур чиләјир мәш'әлин,
Кәс риш'әдән истисмарын тәмәлин,
Сәнлә биркә ирадәли елим вар,
Дан јериндә күнәш кими парылдар.

«Дәдә Горгуд», озанлары сал јада,
Ат ојнадыб гылынч вурду һәр јада,
Дүнја белә кәлиб-кедиб дүнјада,
Хејирлә шәр дуруб даим үз-үзә,
Салам вериб Хејир әлван күндүзә.

«Дәдә Горгуд», дөрд јанымыз думандыр,
Сәнкәриндә ајыг долан амандыр.
Дүшмән гәви, гәфләт бизә зијандыр.
Нәсими ол, Чаваншир ол кешикдә,
Нәһзәтимиз боғулмасын бешикдә...

АЗӘРБАЈЧАН ӘНЧҮМӘНИНӘ*

Еј көнүл, фәхр ејлә, бизим әнчүмән
Күнәш карванынын сырасындадыр.
Достларын мәғамы, достларын јери
Ғашымла көзүмүн арасындадыр.

Кәлин, алгыш едәк бу үлвијјәти,
Елә тәгдим едәк ше'ри, сәнәти,
Бизим әнчүмәнин зәфәр һикмәти
Онун вәһдәтиндә, шурасындадыр.

Бабам фәләк дејиб, бир дахма јапды,
Ғәдәфсиз атыны чөлләрдә чапды,
Бәхтини һафизин фалында тапды.
Билмәди дүнјанын арасындадыр.

Ингилаб рәнкинә бүрүндү вәтән,
Рүсвајлыг тәблини чалды Әһримән,
О күндән һәр сөз ки, гопду синәндән,
Фир'онлар көзүнүн ғарасындадыр.

Әнчүмән! Соналар гонубдур көлә,
Ширин нәфәсләрин дүшүбдүр дилә,
Дедим:—Әзәмәтин һардадыр белә,
Дедин:—Шәһидләрин јарасындадыр.

Сән бизим сарвансан, биз дә карванын,
Кичик кушәсисән Азәрбајчанын,
Һәр ким сораг алса, дејин:—Тәрланын
Чырпынан гәлбини арасындадыр.

СӘН ДӘ БИР УЛДУЗСАН (Һөкүмә Биллуријә)

Сән дә бир улдузсан, билирәм буну,
Улдуз олмасајдын парылдамаздын.

Әкәр олмасајдын Вәтән вурғуну,
Шәләләләр кими курулдамаздын.

Сәни сорушурам, тутуб әлиндән,
О тајдан бу таја кәлән гушларын.
Санма ки, һалындан бихәбәрәм мән,—
Доғма Вәтәнинә јад олмушларын.

Бир заман чатмазды фәрјадым сәнә,
Доғма Аразымдан килејләнәрдим.
Сәни көрмәк үчүн һеј дәнә-дәнә,
Сәһәндин башына чыхыб-енәрдим.

Хагани ујмады шөһрәтә, ада,
«Вәтәнин һәр јери комамдыр»,—деди,
Ширваны өзүнә ана санса да,
«Тәбриз дә атамдыр, доғмадыр»,—деди.

Тәбриз дә шаирә вәфа гылмады,
Ону да Ширвандан јаралы көрдү,
Бурда да даһини ганан олмады,
Заманы үлфәтдән аралы көрдү.

Сән дә үсјан дедин кечән дөврана,
Һәчәр тәк сәнкәрдә долдун јараға.
Бахдын азад олмуш Азәрбајчана,
Галхдын сәмаларда ганадланмаға.

Долду көзләринә һичран дәмләри,
Көз ачдын өзүнү Бақыда көрдүн.
Далынча кәздијин ајдын сәһәри
Газахда, Губада, Шәкидә көрдүн.

Аразын сулары сејрәлди бирдән,
Сән кечән јоллара пәјәндаз олду.
Сүләјман Рүстәм дә көзләриндә нәм
Бизим дәрдимизи сәнинлә бөлдү.

Елмин шүалары сачды гәлбинә,
Өмрүнлә јанашы һәр күн бој атды.
Бакы учалдыгча һеј күндән-күнә,
Сәндән Биллури тәк шаир јаратды.

О тајдан бу таја бахмагдан бу күн
Бојнун бәнөвшә тәк бүкүлү галмыш.
Билирәм һәсрәтин, нискилин бүтүн,
Вәтән торпағында әкили галмыш.

Тәрланам, садигәм өз илгарымда,
Мәним дә сәнин тәк јолдадыр көзүм.
Күн кәләр сәни өз ганадларымда,
Тәбризә, Зәнчана кәтиррәм өзүм.

(Мәһрумијјәт чәкмиш шаир һәддадын әксинә
бир ше'р)

Баханда әксивә, һәддад, һәрдәм кам алыр көјлүм,
Сәнин ајати-һүснүндән јенә илһам алыр көјлүм.
Дүшүр чырпынмаја гәлбим, ганадсыз гуш кими даим,
О хош мәнзәр чамалындан фәгәт арам алыр көјлүм.
Мүбариз шаири-әср вә бәлакеш гәһрәмәнсан сән,
Сәнин әш'ари-нәғзиндән мин истәһкам алыр көјлүм.
Нә гәдри вар чаһан, сән өлмәсән, чавид олар адын,
Мәзарындан сорағын һәр сәһәр-ахшам алыр көјлүм.

ЈОЛУ КЕТМӘК КӘРӘК

Кур јағышлар төкүлүрдү көјдән јерә сел кими
Арабасын торпаг үстә јүк дашыјан чәкирди.
Тәкәрләри палчыглара чумуб бирдән галырды,
Зор верирди гәдәмләрин бир-биринә тикирди.

Ат јеринә јазыг јүкчү бағламышдыр өз-өзүн,
Ағыр јүкү арабада һеј чәкирди, дурурду.
Үзүндән каһ тәр ахырды, каһ да јағыш дамырды;
Палчыглардан чыхаммырды, өз өзүнү јорурду.

Һеч дә јардым көстәрмирди, она доғру өтәнләр,
Ачизләрә, зәјифләрә олар јетән имдада?
Ачиз өзүн голузорба кәрәк етсин һәмишә,
Јохса онун мәһв олмасы ајдын сөздүр дүнјада.

Өмүр боју көрмәјибдир бир күн раһат јашасын,
Өтүб јашы 65-дән, һеј јүк чәкиб, безикиб.
Әли бошдур, үзү гара, нә јәј таныр, нә дә гыш,
Көзүн ачан күндән бәри һеј ишләјиб, гәм чәкиб.

Санки билир, бу зәһмәткеш инсан, буну эзәлдән,
Јашајышда јениш-јоггуш, алчаг-уча көрүнүр.
Һәр суткәдә фырланыры, зәманәнин чәһрәси.
Дүнән чаван көрдүкләрин, бу күн гоча көрүнүр.

* Тәрчүмеји-һалы һагғында б а х: III чилд.

**О ганыр ки, зәһмәтилә кәрәк чәрәк газанмаг
Гарәт илә, чәрәк тапмаг мәрд икидә јарашмаз.
Алнын тәри, әл габары, ифтихарлы һәјатдыр,
Инсан олан зәһмәт чәкәр, намәрдләрә әл ачмаз.**

Јенә дә о, өз јолуна давам етди, анырды,
Кетмәк илә јол гуртулар, јолу кәрәк кетмәли.
Јол нә гәдәр әјри-буруг, даш чынгыллы олса да,
Мәгсәдләрә чатмаг үчүн кәрәк тәлаш етмәли.

Јүк дашыјан дил-додағы арасында сөјлүрдү;
Јашајышын јолларыны мән кедирәм јорулмаз.
Бу јоллары өтәм кәрәк, мәгсәдимә чатынча
Нә чарә ки, бу ортада ип гырылмаз! Чан чыхмаз!!

КҮЛҮШ

Гәлбим севинир, чисмә кәлир чан күлүшүндән,
Руһум учар әфлака, о чанан күлүшүндән.
Нур бадәси һәр бир дамарымдан олу чари,
О нәш'ә верән һәр бахышындан-күлүшүндән.
Гыјгачы бахыб, көнлүмү атәшләрә јахма,
Гојма, гоја виранәдә, туфан күлүшүндән.
Назлы күлүшүн аләми һејрәтдә гојубдур,
Тәк мән дејиләм, валәвү-һејран күлүшүндән.
Чаны атарам, әл чәкәрәм бирбаша башдан,
Садир еләсэн, назилә фәрман күлүшүндән.
Баш истәсэн ал, сал белә бир хејр иши башдан,
Намәрдәм әкәр, олса гызырган күлүшүндән.
Лоғман да мәним дәрдимә дәрман едә билмәз,
Ахыр олачаг дәрдимә дәрман, күлүшүндән.
Јармаг диләјир тири-никаһдан дили-зари,
Рәһм ет мәнә, чәк ортада галхан күлүшүндән.
Биканә алыр кам, о аһу бахышындан,
Мән дә көрүрәм даими ган-ган күлүшүндән.
Мәһрум еләмә јохсулу сүзкүн бахышындан,
Гисмәт апарыр, ондакы ә'јал күлүшүндән.
Вардыр јери дәрс өјрәнә, тә'лим ала, әлбәт,
Аһу бахышындан, гузу вә чејран күлүшүндән.
Аздырдын, а тәрса баласы, милләти јолдан,
Дия бадә кедиб, галмады, иман күлүшүндән.
Сән'ан* кими мин заһиди-пакизәвү диндар,
Күмраһ олуб, о фитнәли шејтан күлүшүндән.

Бу нөгтәнин эсрарына вагиф дәки заһид,
Һәзјан дејә биһудә тутар ман күлүшүндән.
Бир хатирәдир бу гәзәлим, хатирә јазмыш,
Шејда кими бир ринди-гәзәлхан, күлүшүндән.

БӨЈҮК АМИЛ

Сөнүк гәлбимдә дағлы лаләләр тәк гара ган вардыр.
Әкәр өлсәм дә, гәбрим дашы үстә бу нишан вардыр.
Көзүн гурбанијәм, саги! Көзүндән салма үшшаги,
Кәтир пејдәр меј баги, көзү јолда галан вардыр.
Фәләк бир дамчы су ичмәклијә һәр киз аман вермәз,
Долу бир чам вер чана, фәләкдән көр аман вардыр.
Демә чөвр вәрәги галмыш әлдән ашиги-зары,
Кәләр фәрјада неј тәк, та гуру чисминдә чан вардыр.
Гоча олсам да сурәтдә, чавандыр ган олан көнлүм,
Чичәкли һәр баһарын ардысынча бир хәзан вардыр.
Мәһәббәт аләминдә мин бәлалар чәкди башым, јүз чәфә
көрдүм,

Бу сөвдаја кирәндә билмишәм боллу зијан вардыр.
Әсирү дәсткирәм мән, она бел бағлајан күндән
Мәним тәк һарда бир дилдадеји-биханиман вардыр?
Өјүд вермә мәнә, насех белә әфсанәни бошла,
Мәкәр одлар дијарындан сора, бағи-чинан вардыр?
Һәмишә азәр өвлады јашар азадә аләмдә,
Нәгәдри дөвр едәр дөвран, бу Азәрбајчан вардыр!
Бизим бу гәһрәманлар јурду өлмәз! Пајимал олмаз!!
Ки, һәр күнчүндә минләр гәһрәман, Сәттархан вардыр.
Әкәр Бабәк, Чаваншир өлдү, көчдү дари-дүнјадан,
Јенә бу өлкәдә онлар кими чох гәһрәман вардыр.
Сән еј азадәләр нәслиндән алмыш нәш'ә, чананым!
Ојан хаби-чәһаләтдән ки, мүшкүл имтаһан вардыр.
Көз ач хаби-чәһаләтдән ки, шәхсијјәт кедир әлдән,
Кәминдә көзләјир дүшмән, дејир- бурда талан вардыр.
Чалыш гүдрәтли ол, баш әјмә дүшмәнләр габағында
Олар јексәр фәна, һәр јанда зарү натәван вардыр.
Елә мө'чүздү бу инсан ки, дүнјаны гојар һејран,
Чәфавү чөврә сәбр ејләр чанында та ки, чан вардыр.
Бәшәр асудәлик билмәз, үрәкдән гәм тозун силмәз,
Ки мадди аләминдә һијләләр вардыр, јалан вардыр
Жәрәк бир мә'нәви дүнјада сејр етмәк, сәфа буламаг,
Белә дүнјада инсана һәјати-чавидан вардыр.
Гәбул етмәз сијасәт пәһливанлыг, боллу рәнк истәр,

Сијасәт сәһнәсиндә мин јаланчы пәһливан вардыр.
Чәмаәт көр гәзавәтдә чатарса, чох да гәм чәкмә,
Гәзавәт дә, чәмаәтдән бөјүк амил заман вардыр.
Заман бир гази вагифди, Шејда, иттибаһ етмәз,
Билир бу нөгтәни һәр јанда, вагиф нөгтәдан вардыр.

ГАН БАЈРАҒЫ

Бах чөлләрә! Ган бајрағыны говзады лалә,
Бүлбүлләри ган бајрамына етди һәвалә.
Јазды шүһәданын ганы тумар дә бир хәтт,
Тарихә чәһәт верди бу ган, ејн гәбалә.
Саги елә бир бадә вериб халга ки, ондан
Чатды һамы һичранда јанан ејши-вүсалә.
Өлмүшләрә чан верди, бу ган бадәси бирдән,
Билмәм нә иди саги әлиндә, бу пијалә?
Сағәрдә көрүб һәр бахан, өз маһ-лигасын,
Ахды көзүнүн ганлы јашы, мисли-шәләлә
Сағәр баш әјиб ашигә һөрмәтлә дејәрди:
Өлсән чатасан истәдијин маһ-чәмалә.
Нөгсан дири галмагдадыр, өлсән дириләрсән
Өлмәклә јетәр ариф олан һәдди-кәмалә.
Аллаһа чатар, көр бәшәрин һиммәти олса,
Һиммәт елә, әл гат белә бир әмри-мәһалә.
Сындыр бу һәјатын гәфәсин, хош нәфәсин чәк,
Вәсвасла, өз гәлбиви чәкдирмә суалә.
Та варды нәфәс гафил олуб, мүнзәви олма,
Зилләтлә өмүр сүрмә! Бу гәдәр ејләмә налә.
Бир ләһзә дә сејрү һәрәкәтдән далы галма,
Сән бәдрсән, охшатма өзүн, ешкә, һилалә.
Һәр шеј ки дајанды, өләчәк, шүбһәси јохдур,
Һәр ләһзә чалыш, чал гәләбә дәрду мәләлә.
Баш-көзлү көра кетмәк әкәр олса мурадын,
Нә гәрбә чевир үз, нә дә мејл ејлә шималә.
Һәр бир күләни билмә даһа мәһрәми-әсрар,
Һәр бир кәләнә сирр демә, ачма мәғалә.
Исте'мар әлин кәс ки, ол кәсмәли әлдир,
Чүн баис одур бир белә дәһшәтли чидалә,
«Шејда» гәзәлин пәрдәдә јаз, чох да ағартма,
Тә'сир мәкәр бу гәзәл етсин, о гәзалә.

ШӘҺИДИН ГАНЫ

Гәми-чананә, јанар синәдә мејдан вердим,
Чох чалышдым бу јазыг хәстәјә дәрман вердим.
Јар мәнә мәһрәм имиш һејиф мән ондан мәһрум,
Ишә бир бах! Су кәнарында сусуз чан вердим.
Һәр чәтин ишләрим и дәһрдә асан ғылдым,
О замандан ки, чаны јарыма асан вердим.
Ејди-әзһидә кәсәр халг гојун гурбаны
Мән дә өз чаным и өз јарыма гурбан вердим.
О каман гашлара бахдым, нечә дәһшәтли бахыш?
Өз әлимлә, өзүмүн гәтлимә фәрман вердим.
Кипријин охларыны синәмә дүздүм сәф-сәф,
Әрсей-ешгдә һәр бир кәләнә сан вердим.
Һәр чәфа етди рәғибим дә, дөзүб гатлашдым,
Гыјмадым дүшмәнә дә, чөврүнә имкан вердим.
Һәр гәзәлдә о кәзәл адыны алдым гәләмә,
Та ки, өз шөһрәтимә хәлг ара, үнван вердим.
Ариз-гәмләр әлиндән үрәјим ағлырды,
Күлүшүндән дәм алыб, гәмләрә таван вердим.
Чохлар азадлығын уғрунда чанындан кечди
Мән дә кәскин гәләнимлә чалышыб, чан вердим.
Чөлләрин лаләсинә бахдым, үрәкдән јандым,
Һәр шәһидин ганына шаһиди-мизан вердим.
Чүнки гандыр бәшәрин варлығынын исбаты,
Гурумуш һәр дамара ше'римлә ган вердим.
Инди чанан да бу мејданда мәнимдир, Шејда,
Ки, јарын гәмләринә синәдә мејдан вердим.

МҮЗЭФФЭР ДИРЭФШИ*

ТЭБРИЗИМ

Мэним рө'жаларымда
парылдајан «чэваһир»,
Ушаглыг хатирэмин
Хәјалымын «пәриси»
абы, јашыл ипәклә,
Ғызыл-күмүш илмәклә,
тохунмуш, нахышланмыш
ал-әлвана бојанмыш
Шаир достум демишкән
«кәлинләрин бәзәји»,
көзәлләрин көзәли.
Ашыг олдуғум дијар!
Мәләһәтли Тәбризим!
Тәравәтли Тәбризим!

Мәни шөвгә кәтирән
ғызыл күллү, чичәкли,
јашыл һәрир-өрпәкли,
«Пејкәријјә» бағлары!
«Кәзиран» бағларынын
арасындан чәкилмиш,
сөјүдлү көлкәсиндә
Хәлвәт кечә бағлары!
Лаләләрлә бәзәнмиш,
Мэним көзүмдә беһишт
Барлы бостанлар,
Күлүстанлар мәканы,
Көлләриндә сәрин су,
Көз јашы тәк дум-дуру.
Сәфалы «Лалә» дөшү!
Ләззәтли јар көрүшү!
Әзәмәтдә зейнимдә
јерләшмәјән, сығмајән,
сәләбәтдә, вүгарда
һеч кәс она чыхмајән

* Тәрчүмеји-һалы һаггында б а х: III чилд.

Ағ булудлар чијиндә,
гырмызы јәл әјиндә.
Гызыл гум әтәјиндә
кәһкашана чәкилмиш,
зәр төпраглы «Ејналы»
гаш-габаглы «Ејналы!»

Чох титрәјиб үрәјим,
Һәрдән хатырлајанда
гәриб-гәриб елләрдә
Шаир достум демишкән
Кечмиш «ағыр илләрдә!»
дәфәләрлә атланыб,
гуш кими ганадланыб,
үчдүм вәтәнә сары.
Учдүм јара јетишдим,
Рө'јалара јетишдим.
«Шаһ көлү» јох, «Ел көлү»
«Ел көлү»нә. «Лаләни»,
јашыл «Пејкәријјә»ни
«Ејналы»нын зирвәсин,
дашын, гумун, зәррәсин,
гәрәнфилин, лаләсин,
лаләнин пијаләсин.
Өпүб, өпүб дојмаздым!
Өз хәјал аләминдә.
Арзу, һәсрәт гојмаздым!

Ај доланыб, ил кечди,
Илләр чох мүшкүл кечди.
Кәлди чатды о заман,
Јаранды мәнә имкан.
Хәјал аләминдә јох,
һәгигәтдә атландым.
Јенә дә ганадландым.
Дағлардан аша-аша,
тәпәләрдән јел кими,
дәрәләрдән сел кими.
Ахыб вәтәнә чатдым!
Гүрбәтин дашын атдым!
Дедим вәтән гојнунда,
аталар өчағында
анамын гучағында
Даһа азад јашадым!

Јурдумдан илһам алыб
фәрәһләниб чошарам!
елә маһны гошарам!
Тәбриз дәрвазасында,
јумдум ики көзүмү.
Әһд етмишдим вүсалда,
Сахлашдырам өзүмү.
Чәкди һамыдан әввәл,
Гәлбимдә далғаланан
«Ејналы»нын дөшүнә,
мин арзу, мин үмидләр.
Сүрүндүм, чыхдым даға,
«Тәбриз»ими көрмәјә.

Хәјалымдакы «Пәри»
Даһа ајдын чанлансын.
Кечмиш ширин ләһзәләр.
Јенә дә тазаланыб,
Ачыб бир ан көзүмү,
Иштијагла, диггәтлә,
бахдым, бахдым көрмәди
О «Тәбриз»и һејрәтлә.

Мән көрән рузкарыдан,
Шүкуфәли баһардан,
Отуз үч пајыз кечиб,
Тағутларын орағы
«Лаләни» көкдән бичиб,
Лаләләр су јеринә,
«Ган ағлајыб, ган ичиб»,
Отуз үч пајыз кечиб.
Отуз үч ил әсарәт!
Зиндан, ишкәнчә, шаллаг!
«Шаһ» адлы бир чәлладын,
Зәнчиринә бағланмаг.
Ону ајагдан салыб,
Онда галмајыб рәмаг,
Онда галмајыб дамаг.
Елә бир күнә галыб,
Мүмкүн дејил танымаг!
Отуз үч пајыз кечиб,
Позулмуш бостан галыб.
О сәфалы көвшәндән,
Гызыл күллү күлшәндән,

Жалныз мәним зәһнимдә,
Бир көһнә дастан галыб.
Күлсүз «күлүстан» галыб
Отуз үч шахталы гыш,
Бағ-бағчаны јандырыб
Ришәләри гурудуб.
Тиканлы сим гондарыб.

«Лалә» дүзү таланыб,
Дөрәсин думан алыб,
Тәкчә ган күлү галыб,
Дурна көзлү күлләрдән.
«Пејкәријјә» пејкәри,
Тикә-тикә кәсилиб.
Јашыл чәмән јеринә,
Дәмирлә, даш әкилиб.

«Ејналы»нын әтәји,
Сөкүлүб алт-үст олуб.
Гызыл гумлар јериндә,
Гәрәнфилләр јериндә
Кора бәнзәр дахмалар,
Чыплаг, дәмир ағачлар.
Кичик, касыб комалар,
Гара, сојуг дам-дашлар
Ачы јохсуллуғ дәрди,
Мәһрумијјәт дастаны,
Санки тәрсим олуиуш,
Дириләр гәбристаны!

Бахдым, бахдым, бахдым,
Бахдым дизим титрәди.
Кәдәр чөкдү көнлүмә,
Көзүм даһа көрмәди.
Тәбризин бу һалына,
Гәлбим од тутуб јанды.
Рө'јалар пуча чыхды,
Башымдан од гөвзанды.
Солғун-солғун үзүмә.
Килдир-килдир јаш дамды.
Бүллур кристалларда,
Јенә ишыг чанланды.

Женә далдым хәјала,
Чыхдым, мави көјләрә:
Булутлары атлајыб,
Чатдым ишыг үлкәрә.
Чатыб ондан асландым,
Бирдән әлими үздүм,
Куја үмид бағладым.
Бир гыј чәкиб учадан,
Һөнкүр-һөнкүр ағладым.

Жығылдылар улдузлар,
Жығышдылар башыма.
Үрәкләри јанмышды,
Дамлајан көз јашыма.
Көрәркән матәмими,
Силдиләр көз јашымы,
Сорушдулар гәмими.
Мән дә бир-бир данышдым,
Өз башыма кәләни.
Вәтән дәрдин, ел дәрдин,
Үрәјими дәләни.

Улдузлардан никаран,
Уча бир сәс сәсләнди.
Саңки бир хор дәстәси,
Асиманда бәсләнди.
Гардаш гајыт, гајыт сән,
Гајыт, гајыт вәтәнә!
Нә улдуздан, нә ајдан,
Гуртулуш олмаз сәнә.

Бел бағлама көјләрә,
Көмәк көзләмә кимдән,
Вәтән дәрдинә чарә,
Олмаз һеч бир һәкимдән.
Гајыт, кет ел ичинә,
Өз елинә архалан.
Дәрдини елә сөјлә,
Чарәсин истә ондан.

Көјләрдә јох, јердәдир,
Бир дә ел ичиндәдир.
Сәнин дәрдинә дуа,
Бил, өз биләжиндәдир.
Бир дә өз ичиндәдир.

Ҳаман ел ки, тағути
Тэхтиндэн чэкди салды!
Ҳаман ел ки, гүдрэтлэ,
Шаһ башындан тач алды!

Ҳаман ел өз јурдуну,
Чевирәр күлүстана
Азад вэтэн јарадар,
Абад вэтэн јарадар!
Сән дә кет, јапыш она!
Сән дә кет, јапыш она!

ҲӨРМЭТЛИ СЭҲЭНД

Мөһтәшәм халгымын, еј гүввәли, гүдрәтли сәси.
Еј сәләбәтли Сәһәнд.
Еј мүгәддәс елимин «Сазлы сөзү», һәмнәфәси
Истигамәтли Сәһәнд.

Дизләрим титрәди, дүнја да доланды башыма
Та ешитдим хәбәрин,
Ҳара кетдин, нијә кетдин, бу нә ајрылмаг иди.
Нә тез олду сәфәрин?!
Ғапаланмыш дилимә тәрчүман иди гәләмин,
Нур идин, мәш'әл идин.
Јурдумун гәмли үрәк сазына бир мизраб идин,
Шаһиди-мәһфәл идин.
Әјмәдин баш вәтәнә басгын едән гәсбқара,
Зүлмә үсјан етдин.
Ҳеч заман сусмадын һәр дөврдә бир сурәтдә
Ҳаггы үнван етдин.
«Дәдә Горгуд» дејә вагәдә вәтән дәрди дедин,
Ел одунда јандын.
Халгынын, милләтинин ешг одуна одландын,
Ешг илә адландын.
Күл ачыб инди «Сәһәнд»ин әтәји, шанлы Сәһәнд,
Дур кедах јурдумуза.
Дур, әзиз јолдаш, инди јығылыб достларымыз,
Дур гошул ордумуза.
Јох, о гүдрәтли сәси сусдүра билмәз кимсә,
Шаһр өлмәк билмәз.
Сән бизим гәлбимиз ичрә дирисән, өлмәмисән
Ашиг инсан өлмәз!

ВЭТЭН ЕШГИ

Вэтэнин ешг одуна бир дили-диванэ жанар,
Нечэ ким шө'леји-шәм'э пэри-пэрванэ жанар.
Янды, гуртулду көнүл, лакин онун сөзүндэн
Од дүшүб инди дэхи чисми-пэришанэ жанар.
Лүксэлиб көйлэрэ нари, јетиб афагэ одур,
Одланыб шанлы күнэш атэши-ниранэ жанар.
Нечэ фэрјадэ кэлиб ејлэмэјим аһү-фэған
Говрулуб ганлы көнүл һэсрэти-чананэ жанар.
Ешги инкар еләјэн, кэл, дәли пэрванэјэ бах,
Чаныны көр нэ вуруб шәм'и-шэбистанэ жанар.
Сагија, мәчлис-меј ичрэ демэ нами-вэтэн,
Одланар синэлэр ондан мејү мејхана жанар.
Кимсэнин олмаса гэлбиндэ вэтэн ешги јэ'гин,
Өмрү биһудэ сүрүб атэши-харанэ жанар...
Гылдылар «шанлы вэтэн намини» мәмну'и мәнэ
Сөјләјэрсэн белэ бир зүлмү һәр инсанэ, жанар.
Шаирәм «һүбби-вэтэн»дир мәнэ аләмдэ шүар,
Оду ким, ешг одуна бир дили-диванэ жанар.
Јан Мүзэффэр ки, бу јанмаг сәнэ бир не'мәтдир.
Өлүдүр кимсэ ки, нэ јандыра билмэз, нэ жанар.

ШАНЛЫ ҺӘГИГӘТ

Аләмдэ әкәр олмаса бир шанлы һәгигәт,
Лабүд, позулар нәзми-чаһан, нәгши-тәбиәт.

Јер үзрә чөкәр вәһши гаранлыг, ачы зүлмәт
Дүнјаны тутар зүлм, чәфа, чөвр, эзијјәт.
Тапмаз бу чаһан ичрә дэхи кимсә сәадәт,
Чулғар бүтүн инсан оланы хоф илә вәһшәт.

Јох, јох бу тәбиәтдә күнэш вардыр, ишыг вар,
Нур илә һәјатын арасында јарашыг вар.
Һәр өлкәдә һүрријјәтә минләрлә ашиг вар,
Әфсанә декил кәлмеји-һәгг, ләфзи-әдаләт.

Бәсдир, бу гәдр, ганлы көнүл, ејлэмә әфған,
Фәрјадинилә гылмакилән бағрымы ал-ган.
Аһ илә гопарма бу зәиф чисмидә туфан,
Чох ејлэмә зүлм илә чәфадан мәнә сөһбәт.

**Бир күн јетәр ол күн дәхи азад олу инсан,
Азад олу сөз, фикр, гэләм, шад олу вичдан.
Олмаз дәхи бу јердә ситәм рәсми нүмајан,
Дүнјаны тутар гәһр илә бир гүввәли гүдрәт.**

**Ол гүрбәтдә сөјләр үгәлә «Ел күчүдүр» о,
Һәгсизлијә, бидадә чошан сел күчүдүр о.
Мәзлумлар аһындан төрәјән јел күчүдүр о,
Бир дәм ала билмәз габағын сәдди-шәгавәт.**

**Бах көр, нечә амадәдир ол нәһсәтә өлкәм,
Артдыгча гаранлыг бу үфүгләрдә дәмадәм.
Халгым олур әзминдә даһа сабитү мөһкәм,
«Парлар бу јахынлыгда јәгин шанлы һәгигәт».**

СӨНМЭЗ (Кәрим Мәшрутәчи)

Кәрим Мәшрутәчи (Сөнмәз) 1307-чи (1928) илдә Тәбриздә дүнјаја көз ачмышдыр. Ибтидаи тәһсилини Тәбриздә алмыш, орта мәктәби гуртардыгдан сонра доғма шәһәрдә тохучулугла мәшғул олмушдур. Тегран да-нишканһынын һүгүг факултәсини битирән Сөнмәз банкда ишләдији 23 илин 10 илини Азәрбајҗан вә Хәмсә маһа-лынын банк идарәсинин мүдири олмушдур.

Сөнмәзин индијә гәдәр «Ағыр илләр» вә «Исанын сон шамы» китаблары чап едилмишдир.

1979-чу ил ингилабындан сонра јаранан чүзи имкан Сөнмәзин ана дилиндә јазыб-јаратмасына тәкан вермиш-дир. О «Варлыг» журналында јахындан әмәкдашлыг едир, онун тәһриријјә һеј'әтинин үзвүдүр.

Сөнмәзин сон вахтларда јаздығы «Бабам өзү кәлә-чәкдир» вә «Јени јоллар ачан дағчы» поемалары сијаси чәһәтдән гијмәтли әсәрләрдир. Үмумијјәтлә, шаирин сон әсәрләри онун дүнјакөрүшүнүн, бәдии тәфәккүрүмүн даһа да тәкмилләшдијинә сүбүтдур.

Онун «Исанын сон шамы» әсәрини вә бир нечә ше'-рини антолокијаја дахил етмишик. Охучулара хатырла-дырыг ки, Сөнмәзин бүтүн ше'рләри мәзмун е'тибарилә вәтәнин вә халгын хошбәхтлији, азадлығы үғрунда мү-баризәјә һәср олунмушдур. Шаирин «Сөнмәз» тәхәллү-сү дә мәнз бунунла бағлыдыр.

ИСАНЫН* СОН ШАМЫ

Күнүн јорғун чағларында,
Одлу күнәш дајанмадан,
Ал шәфәгли үфүгләрдә,
Өз мөһтәшәм варлығыны,
Тәмтарагла чәкмәкдәдир.

Назик сары телләрини,
Санчмыш гызыл санчаглара,
«Ел көлү»нүн үзәриндә.

Чалхаланан ләпәләри,
Бир биринә тикмәкдәдир.

Санки күнәш видалашыр,
Бир кечәлик сәфәр үчүн,
Далысынча јола дүшмүш.
Ај сөјләјир: сағлам гајыт!
Улдуз дејир: күлә-күлә.

Билмәм нәдән чөнәр инсан,
Әл көтүрмәз зорбалыгдан.
Бу әбәди доланышын,
Һәгигәти көрә-көрә,
Сурәтин билә-билә.

Кәл сәнә бир дастан дејим.
Италијалы бөјүк рәссам,
Леонардо да Винчидан*,
Бир дастан ки, јадымдадыр,
Ән хырдача јашларымдан.

О гүдрәтли јарадычы
Ән биринчи һејкәлтәрәш,
Габил ме'мар, бөјүк нәггаш,
Мин бир инчә ишләр көрмүш,
Ешитдим тај-тушларымдан.

Бир күн рәссам «Иса» дејә*,
Бир гајнајан, далғаланан булаг кимин
Чошмуш көнлү.
Дәрин илһам шө'ләсиндән,
Аловланыб, одланмышды.

Чумуб хәјал дәрјасына,
Истирди бир табло чәксин
Бир табло ки,
Рәссам өзү дедији тәк,
«Мәсиһанын ахыр шамы»*
Адланмышды.

О таблонү көрмүш олсан,
Бир сәһнәдир: һәвариләр
Мәсиһанын сағ-солунда
Е'тирамла әјләшәркән,
Сон дәфәлик шам јејирләр.

СӨНМЭЗ **(Кәрим Мәшрутәчи)**

Кәрим Мәшрутәчи (Сөнмәз) 1307-чи (1928) илдә Тәбриздә дүнјаја көз ачмышдыр. Ибтидаи тәһсилини Тәбриздә алмыш, орта мәктәби гуртардыгдан сонра доғма шәһәрдә тохучулугла мәшғул олмушдур. Тегһран да-нишкаһынын һүгүг факүлтәсини битирән Сөнмәз банкда ишләдији 23 илин 10 илини Азәрбајҗан вә Хәмсә маһа-лынын банк идарәсинин мүдири олмушдур.

Сөнмәзин индијә гәдәр «Ағыр илләр» вә «Исанын сон шамы» китаблары чап едилмишдир.

1979-чу ил ингилабындан сонра јаранан чүзи имкан Сөнмәзин ана дилиндә јазыб-јаратмасына тәкан вермиш-дир. О «Варлыг» журналында јахындан әмәкдашлыг едир, онун тәһриријә һеј'әтинин үзвүдүр.

Сөнмәзин сон вахтларда јаздығы «Бабам өзү кәлә-чәкдир» вә «Јени јоллар ачан дағчы» поемалары сијаси чәһәтдән гијмәтли әсәрләрдир. Үмумијјәтлә, шаирин сон әсәрләри онун дүнјакөрүшүнүн, бәдни тәфәккүрүмүн даһа да тәкмилләшдијинә сүбутдур.

Онун «Исанын сон шамы» әсәрини вә бир нечә ше'-рини антолокијаја дахил етмишик. Охучулара хатырла-дырыг ки, Сөнмәзин бүтүн ше'рләри мәзмун е'тибарилә вәтәнин вә халгын хошбәхтлији, азадлығы үғрунда мү-баризәјә һәср олунмушдур. Шаирин «Сөнмәз» тәхәллү-сү дә мәһз бунунла бағлыдыр.

ИСАНЫН* СОН ШАМЫ

Күнүн јорғун чағларында,
Одлу күнәш дајанмадан,
Ал шәфәгли үфүгләрдә,
Өз мөһтәшәм варлығыны,
Тәмтарагла чәкмәкдәдир.

Назик сары телләрини,
Санчымыш гызыл санчаглара,
«Ел көлү»нүн үзәриндә.

Чалхаланан ләпәләри,
Бир биринә тикмәкдәдир.

Санки күнәш видалашыр,
Бир кечәлик сәфәр үчүн,
Далысынча јола дүшмүш.
Ај сөјләјир: сағлам гајыт!
Улдуз дејир: күлә-күлә.

Билмәм нәдән чөнәр инсан,
Эл көтүрмәз зорбалыгдан.
Бу әбәди доланышын,
Һәгигәти көрә-көрә,
Сурәтин билә-билә.

Кәл сәнә бир дастан дејим.
Италијалы бөјүк рәссам,
Леонардо да Винчидан*,
Бир дастан ки, јадымдадыр,
Ән хырдача јашларымдан.

О гүдрәтли јарадычы
Ән биринчи һејкәлтәрәш,
Габил ме'мар, бөјүк нәггаш,
Мин бир инчә ишләр көрмүш,
Ешитдим тај-тушларымдан.

Бир күн рәссам «Иса» дејә*,
Бир гајнајан, далғаланан булаг кимин
Чошмуш көнлү.
Дәрин илһам шө'ләсиндән,
Аловланыб, одланмышды.

Чумуб хәјал дәрјасына,
Истирди бир табло чәксин
Бир табло ки,
Рәссам өзү дедији тәк,
«Мәсиһанын ахыр шамы»*
Адланмышды.

О таблону көрмүш олсан,
Бир сәһнәдир: һәвариләр
Мәсиһанын сағ-солунда
Е'тирамла әјләшәркән,
Сон дәфәлик шам јејирләр.

Кәдәрләнмиш үзләриндә,
Әһәм тозу гат-гат җатыб.
Санки үрәк чырпымындан,
Бир дәһшәтлi һадисәнин,
Горхунч сәсин динләҗирләр.

Һәвариләр чәркәсиндән,
Јуһуда* адлы бир «сәрдаш»
Хайн чыхыб,
Мәсиһанын кизли јерин,
Лова верчәк,
Һәгд ордусу басылмышды.

Сон күн сәһәр күн чыхмајыр,
Һәр бир јери зүлмәт тутур.
Һәр бир көнүл кәдәрләннir,
Санки јер, көј ган ағлајыр,
Мәсиһ дардан асылмышды.

Бөјүк рәссам севирди ки
Јарадычы гәләмилән,
Гаранлыгы, ишыглыгла,
Шејтанлыгы, инсанлыгла,
Үзләшдириб тутушдурсун.

Лакин она бу саһәдә,
Ики модел лазым иди,
Һәм ешгини, һәм нифрәтин —
Ојандырсын.
Һәгсизлији, һәгигәтлә,
Атышдырсын.

Бир модел ки, Јуһуда тәк,
Заһириндә јола мөмин,
Саггал узун, арзу гыса
Ағзы гуру, алны дүјүн,
Әлинә бир тәсбех алмыш.

Батининдә сәдагәтдән—
Бир зәррә дә әсәр јохса,
Һәгигәтә һагга гаршы,
Саггалынын һәр түкүндә,
Мин бир шејтан јува салмыш.

Бир модел ки, Јуһуданын,
Хаинлијин, јалтаглығын,
Часуслуғун, шејтанлығын,
Гэзаблығын, алчаглығын,
Там сурәтдә нишан версин.

Бир модел ки, рәссам көрчәк,
Үрәјиндә нифрәт доғсун.
Үздә јолдаш, далда дүшмән,
Јолдашынын ағзын өпсүн.
Далдан дөнүб хәнчәр вурсун.

Мир модел дә лазымдыр ки:
Бөјүк нәггаш ону көрчәк,
Мәсиһанын эзәмәтин,
Көстәрдији сәдагәтин,
Үрәјиндә чанландырсын.

Бир модел ки, бөјүк рәссам,
Мәсиһанын,
Дәрин мәс'ум бахышларын,
Онда көрсүн.
Һәр бир илһам диләнчисин,
Саз тели тәк динләндирсин.

Бир модел ки, рәссам ону,
Көрән кимн чошуб дашсын,
Инчә хәјал аләминә,
Мүмкүн олса бир јол ачсын,
Бахыб ондан илһам алсын.

Бир модел ки, она бахыб,
Аллаһлығын гүдрәтиндән,
Апардығы һиссәсичә,
Мин бир чүрә рәнкә гатыб,
Гатышдырсын, гәләм чалсын

Беләликлә бөјүк рәссам,
Севирди бир табло чәксин,
О таблода һәр бир әсрин,
Мәсиһасын, Јуһудасын*.
Баханлара нишан версин.

Башдан кечиб,—
Сөз вермәјин, сирдашлары

Алгышласын.
Лакин бүтүн сатгынлара,
Икиүзлү алчаглара
Гэләми илә ган уддурсун.

«Өз јолуна мө'мин олан,
Ахтардығын тапарығын»
Бөјүк рәссам бу үмидлә
Доланаркән,
Бир чавана көзү дүшүб,
Чошур көнлү.

О, чаванын бахышында,
Көзләринин ишығында,
Нә көрүрсә, инчә руһу,
Далғаланыб,
Бир гајнајан булаг кими,
Дашыр көнлү.

Бахышындан исмәт јахыр,
Күлүшүндән һөрмәт јағыр,
Јеришиндән ганлар гајныр,
Дурушундан иззәт јағыр.
Көрән дејир: Бу Исадыр,

Азғынлара јол көстәрир,
Гансызлара ган бағышлыр,
Ачизләрин элин тутур,
Чансызлара чан бағышлыр.
Лап елә бил Мәсиһадыр.

Салам оғул!
Салам баба!
Адын нәдир?
Мән Ренато.
Атан кимдир?
Нејләјирсән?
Мән бир ону көрә билләм?
Әрбабкилдә одун јарыр.
Рәссам кедир о чаванын,
Атасындан изн истәјир,
Чаван кәлиб бир нечә күн,
Отелједә модел дурур,
Беш күн сонра иш гуртарыр.
Рәссам ондан илһам алыр,

Мәсиһанын жарашығын,
Күләр үзүн,
Мә'сум көзүн тәрсим едир.
Һиссијатын рәнкә гатыр.
Гәләм вурур.

Иш гуртулур,
Нәггаш ону меһрибанча
Күлә-күлә жола салыр.
Кедәндә јавашчана
Овчун ачыр,
Бир азча да пул гысдырыр.
Чаван чыхыр ателједән
Үрәк долу севинчлә.
Оғул разы, ата мәмнун,
Лакин нәггаш башга модел —
Далысынча кәзмәли иди.

Бир модел ки, Мәсиһанын,
Лова верән Јуһуданын,
Сатгынлығын нишан версин.
Бу модели тапмасајды,
Ишдән әлин үзмәли иди.

Јенә кедир хәлг ичинә,
Һәр тәрәфә көз кәздирир.
Һәр өтәнә нәзәр салыр,
Чох доланыр, чох ахтарыр.
Ахтардығын тапа билмир.

Сәһәр-ахшам, кечә-күндүз,
Јорулмадан син-син кәзир,
Лакин полад ирадә илән,
Бир зәррә дә мә'јус олмур.
Тутдуғундан гопа билмир.

Ајлар кечир, илләр кечир,
Табло дүшүр бир кушәјә,
Чәрхи-фәләк доландыгча,
Тоз әләнир, табло галыр,
Гат-гат нарын тоз алтында.

Рәссамын да өмрү кечир,
Диш төкүлүр, баш ағарыр,
Бел бөкүлүр, әл титрәјир,

Бир күн истир ону сатсын,
Һеч вермирләр жүз алтун да.

Мәсиһадан, Јуһудадан,
Башга да бир он бир нәфәр
Һәваринин тәсвирини,
Бир-бир чәкир, бирчә галыр,
Јуһуданын баш гисмәти.

Јенә чыхыр јола дүшүр,
Чох доланыр, чох чалышыр,
Чох ахтарыр, накам галыр,
Тапа билмир бир модел ки:
Нийшан версин чинајәти.

Өз-өзүнү данлајараг,
Хатырлајыр елләр сөзүн:
«Ја бир ишә әл гојмамаг,
Әл гојулса битсин кәрәк».
Рассамда бир гејрәт чошур.

Өз ичиндә пычылдашыр:
«Һәр бир чөлчү, һәр бир дағчы,
Бир дәрәдә су тапмаса,
О дәрәни ашсын кәрәк».
Дејә, дуруб јола дүшүр.

Шаир көр нә көзәл дејир: *
Бир гајдадыр ај јеринә,
Ајдын күнәш кечә кәлмәз.
Үрәјимдә ешг олмаса,
Мән кәтиррәм нечә кәлмәз?

Сон бејтиндә дәрин бахсан,
Дүнјаларча мә'на јатыр,
Дејир сәнин үрәјиндә,
Ешг олмаса, зөвг олмаса,
Јар да кәлсә, вечә кәлмәз.

Бу пырдашыг тәбиәтин
Ганунларын билән олсан,
Һәр бир кичик зәррәсини —
Үстүн ачыб, арашдырсан,
Дүнјаларча имкан јағар.

Рәссам дејир өз-өзүнә:
Һәм кимсә дә һүммәт олса,
Имкансызлыг мүмкүн дејил.
Һәр икиддә инам кәрәк,
Инамдан да имкан доғар.

Бир чүт дәмир чарыг кејир,
Бир әлиһә дәмир әса,
Бир торпачыг јол зөвмары
Һазырлајыб дејир: инди
Кәрәк чыхмаг бу шәһәрдән,

Өз-өзүнә өјүд верир;
«Ахтарышда ики көзә,
Гане олмаг дүзкүн дејил.
Мүмкүн олса ики көз дә
Борч етмәли өзкәләрдән.

Рәссам чатыр дәрвазаја,
Чај үстүндә бир көрпүјә.
Бир көрпү ки,
Һәр бир кәлән, һәр бир кедән,
Мәчбур галыб,
О көрпүдән кечмәли иди.

О шәһәрдән чыхан карван,
О шәһәрә кәлән карван,
Орда дүшүб динчәлмәли,
Сусуз атлы, сусуз һејван,
О чајдан су ичмәли иди.

Рәссам дүшүр бир ағачын,
Көлкәсиндә дирсәкләнир,
Мәндәсини ачыр јерә,
Чөрәјинә су чиләјир,
Дәриндән бир нәфәс чәкир.

Наһарыны јејә-јејә,
Бир ан јолдан көз көтүрмүр,
Бир алычы ғартал кими,
Дәрин, ити бахышларын
Јығыб тәкчә јола дикир.

Бу хилгәтин гурулушу,
Тәбиәтин доланышы,
Еллијјетә бағлыдырса
Инсанларын «баш јазысы»
Мүһүм исә билмәм анчаг.

Чох көрмүшәм бу дүңјада,
Ачыг гапы баглананда,
Һәр тәрәфдән бағлана чаг.
Бағлы гапы ачыланда,
Һәр тәрәфдән ачыла чаг.

Рәссамын да санки бу күн
Тәлејиндә күнәш чыхыр,
Чај башында ајагларын,
Суја салыб динчәлмәдә,
Бир әл дәјиб күрәјинә,

Гоча рәссам диксинәрәк,
Еһмаллыча кери бахыр,
Ирадәсиз «бујур» дејә,
Сүфрәсинин бәндин ачыр,
Һејрәт чөкүр үрәјинә,

Бир пырдашыр сима көрүр,
Һәм сачы вар, һәм саггалы,
Көзләриндән илһам јағыр,
Санки мәрмуз чөһрәсиндә,
Мин бир суал јазылмышдыр.

Чох кәзишиб ахтармадан,
Чох јоллара көз дикмәдән,
Леонардо да Винчинин
Једди көјдә ахтардығы,
Јер үзүндә тапылмышды.

Бахышындан зилләт јағыр,
Дурушундан никбәт јағыр,
Шејтанлығын там һејкәли,
Варлығындан нифрәт јағыр.
Лап елә бил Јуһудадыр.

Гоча рәссам бир һалдадыр,
Һәм чәкинир, һәм севинир,
Көрә-көрә инанмыр ки,
Бу тапдығы, бу көрдүјү,
Һәгигәт, ја ки рә'јадыр.

Бәдәнинин
Ала-бола хал јерләри —
Көстәрир ки:
Илләр боју дустагда имиш.

Үз-көзүндөн анлашылып,
Өмрү кечмиш шәрарәтдә.

Мин бир чүрә фәлакәтләр,
Шејтанлыглар,
О кишидә мүчәссәмдир.
Билмәдијин,
Дустаглардан өјрәнәркән,
Диплом алмыш чинајәтдән.

Әввәл ону тутгун көрүр,
Ушаг кими дилә тутур,
Меһрибанча данышдырыр:
«Сөјлә кимсән? Адын нәдир?
Бир де көрүм һаралысан?

Сөјлә нәдән позгун үзүн,
О дағыныг сач-саггалын,
Ајларнан су көрмәјиб?
Алнын нәдән көзмәләниб?
Көрүнүр ки, јаралысан.

Сир-сифәти мә'мүз киши,
Да Винчинин гаршысында,
Бир ан дуруб мат-мат бахыр.
Лакин горхунч бахышындан,
Вулкан кими алов сачыр,

Бир сәрт гаја,
Динамитлә сынан кими,
Бирдән-бирә шаггылдајыб,
Дили топуг вура-вура,
Леонардо да Винчија —
Гәлбин ачыр.

Кимлијими хәбәр алсан,
Мән бир полад, ити кәскин,
Зәһәр илән суварылмыш —
Гылынчам ки, өмрүм боју,
Чох белләрә бағланмышам.

Һәвијјәтим һәр нәдисә,
Анчаг ки, мән, мин бир чүрә
Вурушмада, дөјүшмәдә,
Ган төкмәдә, чан алмада,
Бир гәһрәман адланмышам.

Башланышда,
Гоча рэссам фикирлэшир,
«Сөз узаныб, фүрсәт кечсә,
Бу тапдыгым әлдән чыхса,
Мән нејләрәм?»
Ејни һалда зар-зар әсир.

Јенә рэссам фикрә кедир,
«Бирдән-бирә,
Баш көтүрүб гојуб кетсә,
Мән башыма нә даш саллам.»?
Горха-горха,
О кишинин сөзүн кәсир:

«Чох бағышла, сөзүн кәсдим,
Мән шәһәрә кетмәлијәм.
Сәниндә ки көркәминдән,
Анлашылыр әлин бошдур,
Иш далынча доланырсан.

Мән нәггашам.
Сәнин үчүн бир ишим вар,
Мүмкүн олса кәлиб мәним,
Ателимдә бир-нечә күн,
Модел дурсан,
Сәвдијинчә музд алырсан».

Баш тәрпәдир разылашыр,
Һәр икиси гоша дурур,
Шәһәрә сары јолланырлар.
Бир аз совра мә'муз киши,
Ателједә модел дурур.

Рэссам ишин чохун көрүр,
Ахырларда, Јуһуданын, —
Көзләрини гуртарараг,
О кишијә дејир: «Даныш!»
Киши сөзә давам едир:

Карванларын јолун кәсмәк,
Дәвәләри,
Јүкләр илән бүтүн утмаг,
Дилләнәнин башын басмаг,
Мәним үчүн,
Бир ичим су, бир нәфәсдир.

Эрли-эрсиз гадынларын,
Намусуна көз гычытмаг,
Чымхыранын көксүн дәлиб —
Дилин кәсмәк мәним үчүн
Бир шухлугдур, бир һәвәсдир.

Инчил-минчил билмәм нәдир,
Анчаг буну өјрәнмишәм,
Бычагларын, гәмәләрин,
Дәмирлијин, поладлығын,
Бир бахышда сечә билим.

«Ишдән» өтрү јары кечә,
Тәк чаныма әли јалын,
Јарыб бүтүн диварлары,
Дартыб дәмир гыфыллары,
Јол арајыб кечә билим.

Јазы-позу башармарам,
Тәкчә буну башаррам ки,
Һәр бичикин јазысыны,
Тилсимлә поза билим,
Севдикими јаза билим.

Газаматда дәфәләрлә,
Дустагбаны овсунлајыб,
Газаматдан гачмаг үчүн,
Бармағымла, дырнағымла,
Кизли лағым газа билим.

Әјри-дүзү билмәмишәм,
Анчаг буну јахшы билләм,
Дәмир полад сандыглары,
Төкмә бүтүн хәзнәләри,
Бир пүфлән ача билим.

Мәним кимн билән јох ки,
Хәлгин нечә варын-јохун,
Сүрү-сүрү мал-даварын,
Мин-бир ајыг көз өнүндән,
Нечә вуруб гача билим.

«Сәдагәт»дән өјрәндиким,
«Әманәт»дән анладығым,

Тәкчә будур: кечә-күндүз,
Чалдыгымы, чапдыгымы,
Жолдашлардан кизлэтмәјим.

Сырамызда,
Сөз верилмиш сәнәтләрә,
Гајдалара, вә'дәләрә,
Һөрмәт гојум.
Јол јолачаг һәр нәдирсә,
Өзкәсинә өјрәтмәјим.

«Вичдан» нәдир сорма мәнән,
Бу мүбһәм сөз,
Аз-маз мәнә танышдырса,
О да јалныз,
Мәһкәмәләр гаршысында,
Дәјиб мәним гулағыма.

Мә'насын билмәм нәдир,
Анчаг ону һәр кәләнә,
Һәр кедәнә пеш чәкирәм,
Һәр ким кәлсә-габағыма,
Бир дә кизлин ајағыма.

«Шәрәф» нәдир, «намус» нәдир,
Нәзәримдә ајдын дејил.
Лакин она анд ичмишәм,
Башдан кечиб, әсрарымы,
Бир кимсәјә гандырмајым.

Анд ичмишәм шәрәфимә,
Намусума, гејрәтимә,
Оғруларла, гатилләрлә,
Бағладығым пејманымы,
Өмрүм боју сындырмајым.

Гаранлыгла ишығлығын, —
Тәркибиндә анлашылан —
Еһсас кимин,
Рәссам ону динләјәркән,
Үрәјиндә,
Һәм гајғы, һәм нифрәт доғур.

«Јол» нәдирсә, сөзүм јохдур,
Лакин онун,
Јолдашлара бағлылығы,
Сирдашлара әминлији,
Рәссамда бир,
Үјдуручу һејрәт доғур.

О кишијә баха-баха,
Нәдән исә көз јашлары,
Парылдајан мынчыг кимин,
Онун дүм ағ сағгалындан,
Пир-пир ахыб, дамлајырды.

О киши дә көзләрини,
Да Винчијә зилләјәрәк,
Санки иткин арзуларын,
О гочанын көзләриндә,
Син-син кәзиб ахтарырды.

Да Винчинин,
Шәфәггәтли бахышлары,
Елә бил ки,
Думан долу ампул кимин,
Сачылырды о јазығын
Үрәјинин арасына.

Беләликлә гоча рәссам,
Өмүр боју мәнәббәтә сусуз галан,
О бәдбәхтин, мәнәббәтлә,
Мәрһәм гојуб үрәјинин
Сағалмајан јарасына.

Бирдән-бирә һал дәјишир,
Вараг чөнүр.
О кишинин додаглары,
Јаз чағында,
Хәфиф әсән әтир сачан —
Нәсим кимин күлүмсәјир.

Нә көзүндә шәрарәт вар,
Нә бир күскүн гашгабағы,
Кимлијини тапан кимин,
Бир кәсдән ваһимәли,
Нә зәррәчә гәрибсәјир.

Бахышындан исмәт јағыр,
Күлүшүндән рәһмәт јағыр.
Јеришиндән ганлар гајныр,
Дурушундан иззәт јағыр.
Бахан дејир: бу Исадыр!

Азгынлара јол көстәрир,
Гансызлара ган бағышлыр.
Ачизләрин әлин тутур,
Чансызлара чан бағышлыр.
Лап елә бил Мәсиһадыр.

Рәссам ујур.
Һејрәт-һејрәт дурур бахыр,
Қиприк чалыр дәнә-дәнә,
Көзләрини овушдурур,
Јенә бахыр,
Бирдән-бирә үрәкләнир.

Мәһәббәтдән нә ејчаз вар,
Тәрбијәтдә нә гүдрәт вар,
Сајәсиндә һәр бир кәсин,
Көзәл-көјчәк арзулары,
Диләкләри чичәкләнир,

Чибан нечә дешиләндә,
Ағры гојур, санчы кедир,
Хәстәнин дә тәб'и енир,
Бирдән-бирә јүнкүлләнир,
Һәм һушланыр, һәм динчәлир

О киши дә данышдыгча,
Үрәјини бәшалдыгча,
Хәстә кимин јүнкүлләниб.
Үрәкләнә-үрәкләнә,
Сөзләринә давам верир:

Өз-өзүнә көјәрмиш бир —
Көјәртијәм.
Баш вермишәм шоранлыгда,
Сусузумдан,
Чиқәрләрим алов тәпир,
Тураглыгдан дилим чыхыр.

Нә күндүзләр јағыш јағыр,
Нә кечәләр шеһ вар, нә чән,
Бу ојунчу тәбиәтә,
Мат галмышам.
Һеј ярадыр,
Јаратдығын дөнүр сыхыр.

Варлығымы ганан заман,
Атам өлдү, белим сынды.
Гоншуларын мәһәббәти:
Бир гуру, бош «башсағлығы»,
Башга бир зад көрәнмәдим.

Өлән үчүн һәфтәләрлә,
Намаз ғылан ағлајанлар,
Бәјаз алыб охујаркән,
Варлығымы унутдулар,
Илләтнини биләммәдим.

Һамы мәнән үз чевирди,
Нә бир кәлән, нә бир кедән,
Нә бир дејән: «Дәрдин нәдир?»
Нә динләјән үрәк сөзүн.
Нә бир силән көз јашымы.

Һәр кимсәдән иш истәдим,
Баш тәрпәдиб, јох дедиләр,
Нә дөвләтдән, нә милләтдән,
Бир кәс мәнә иш вермәди,
Доландырым өз башымы.

Варлығымла һарај чәкдим;
Ај доғурчу јаланчылар!
Ај аллаһы алладанлар!
Өлән өлдү, кечән кечди,
Диријә бир күн ағлајын!

Ај әлләри бошалтмагда,
Бир-бирилә бағлашанлар,
Һәгигәтә һәггә хатир,
Бош әлләри тутмагда да,
Бир-биризи габаглајын!

Ғарајымы сәмаларда,
Тәк өзүмә әкс етдирән,
Алчаг, уча дағлар олду.
Даш үрәкли инсанлардан,
Бири мәни јохламады.

Тәбиәтдә һәр нә варса,
Санки һамы әлбир олур.
Мәнә гаршы баш галдырды,
Бир кәс мәнә һај вермәди.
Кимсә мәни һагламады.

Елә бил ки,
Бәшәријјәт културунда,
Мәдәнијјәт китабында,
«Мәһсулијјәт» кәлмәсини,
Јалһыз қағаз гаратмагчүн —
Јазмышдылар.

«Үрәк» демә, елә бил ки,
Әзәл күндән «мүрүввәт» тәк,
«Шәфгәт» тәк, «әдаләт» тәк,
Алдадычы лүғәтләри,
Дашлар үстә газмышдылар.

Јолун азымыш бир карвандан,
Ајры дүшән, иткин дүшән,
Гаранлыгда јол арајан;
Дүзүн десәм, рәһимсизчә —
Аздырылан бир јолчујам.

Нә көјләрдә улдуз вардыр,
Јол изләјим.
Нә бир кәлән, кедән вардыр.
Ардын тутам.
Билмәм дәрдли үрәјими,
Кимә ачам, кимә дејәм.

Мән бир сүтүл, тәзә, көмкөј,
Јаз чағында бутасындан, —
Гопарылмыш јарпаг кимин,
Бир сәһилсиз, дағ далғалы,
Дәһизләрә тулланмышам.

Пуфкүрәкли јелләрилән;
Ашыб-дашан селләрилән,
Һеј галхыбан, һеј јатыбан,
Бир ан белә динчәлмәдән,
Сәрнәвештә бағланмышам.

Нә сәһилдә из көрүнүр,
Нә сәсимә сәс верән вар,
Нә һајыма бир һај верән,
Аңчаг һарај чәкән заман,
Далға боғур чығыртымы.

Тәбиәтдә нә шүүр вар,
Нә инсаф вар, нә мүрвәт,
Сән мәнә бах, јалварырам:
Дәниз дујсун һарајымы.
Су динләсин бағыртымы.

Су үзүндә,
Тәкчә туфан гушларынын
Гаггылтысы.
Гулағымда шәббәләрин,
Шимшәк кимин шаггылтысы.
Күнәш һардан чыхыр, билмәм.

Нә көнүлдаш, бир сығынам,
Мәһәббәтли гучағына,
Нә бир сирдаш, үрәк сөзүн,
Пычылдајам гулағына.
Күн һајанда батыр билмәм,

Мән өзүмү дүшүнмәдән,
Чыхарымы анламадан,
Бир беләнчи мүсибәтли,
Гара күнлү көзләнилмәз,
Сәрнәвештә тапшырылдым.

«Көрәсэн ким, һансы бир әл,
Су үзүндән тутар мәни?»
Бу хәјалда, бу фикирдә,
Далғаларла әлбәјаха,
Һеј савашдым, һеј барышдым.

Талејимлә дурушсам да,
Далғалара синә кәриб —
Вурушсам да,
Өз-өзүмә үрәк вериб —
Гајыг олсам,
О, гајыға јелкән кәрәк.

Мән гәһрәман «Ашил»* олсам,
Ат говмада Ашили дә
Габагласам, атым һаны?
Гырғы кими атым олса,
Ојнатмаға мејдан кәрәк.

Гаф дағымын зирвәсиндән,
Учурумдан јол чәкилсә,
Кетмәк олар, лакин бүтүн,
Имкан јолу, тәлаш јолу.
Мәним үчүн бағланмышдыр.

Санки залым тәбиәтин,
Бу рәһмсиз рузикарын.
Һәр нәји вар, шишә дөнүб.—
Тәкчә мәни говурмагчүн,
Көз-од үстә дағламышды.

Дәрд бир олса, дөзмәк олар.
Лакин о күн,
Ај да, күн дә, јел дә, су да,
Јер дә, көј дә, шән баһар да,
Демәк бүтүн варлыг мәнә,
Дәрд олмушдур.

Өз гынымдан чыхмамышдан,
Шејтан кимин тәк галмышдым,
Санки мәним бу нәһс адым,
Гара варлыг китабындан,
Гәмлә гоша јазылмышдыр.

Чох чалышдым бирдәфәлик,
Бу дирлијин тәркин гылым,
Лакин һәјат бир бадамдыр,
Ширинликдән атмаг олмур.
Ачылыгдан удмаг олмур.

Чаванлыгда јохсул олан —
Јахшы билир.
Үрәјимдә мин бир арзу,
Мин бир диләк,
Һәвәсләрин, нијазларын,
Габағыны тутмаг олмур.

Ән әввәлдән гаранлыгда,
Көзүн ачыб һәјат сүрән —
Бир кәс кимин, сөјлә көрүм,
Тәсәввүрүм, тәчәссүмүм,
Ишыглыгдан нә олармы?

Кимлијими билән күндән,
Бир кәс мәнә,
Мәһәббәтдән данышмајыб
Өмүр боју.
Бал көрмәјән, ешитмәјән,
Балдан өтрү ағлајармы?

Дан сөкүлән ләһзәләрдә.
Нә кечәдир, нә дә күндүз.
Бир хырдача чаван үчүн,
Гаранлығы, ишыглыгдан —
Ајырмасы мүмкүн исә.

Мән дә онда, пис-јахшыны,
Әјри-дүзү бир-бириндән,
Ајырддым.
Лакин инди,
Сөјлә кимин һаггы вардыр,
Мән јазыгдан умуб-күсә?

Бир мәктубам, о мәктуб ки,
Сыныг-салхаг бир гәләми,
Нечә титрәк бармаг тутуб,
Чизма-гара бир хәтт илә,
Тәр-тәләсик јазылмышдыр.

Атыларкән үмманлара,
Далғаларын шапалағы,
Шәппәләрин гопалығы,
Ону дашдан-даша чалмыш,
Јазылары позулмушдур.

Бир мәктүб ки, јазан өзү,
Өз јаздығын охүјаммыр
Нә јазанын имзасы вар.
Нә аланын ады, саны.
Нә бир јурду, нә вәтәни.

Јалныз бир бош үмид бағлыр,
Иткин дүшән саһилләрә,
Өз-өзүлә фикирләшир;
«Көрәсән ким һансы бир әл,
Су үзүндән тутар мәни?»

Сәрнәвештим,
Бағланмышды о бир әлә,
Бир әл ки, мән нә таныјырдым,
Нә билирдим киминкиди.
Нә билирдим о әл мәни
Чәкир һара?

Мән онда бир күл олсајдым,
Мүмкүн иди бири мәни.
Атајды бир гәбир үстүнә.
Ја башгасы ифтихарла,
Верәјди бир назлы јара.

Бу дәһшәтли таләјимдә,
Ај тутулур, улдуз батыр.
Туфан гопур, селләр ахыр.
Милјонларла пак әлләрдән,
Бириси дә мәнә чатмыр..

Мәним кимин јерсиз, јурдсуз,
Аиләсиз чаванларын —
Далысынча син-син кәзән,
Гара јелләр.
Мәндән өтрү,
Бир ан белә гатил јатмыр.

Белә сәфил күнләрийдә,
Намус, шәрәф, оғрулары,
Алдадычы вәдәләрлә,
Јолум үстә тәлә гуруб,
Бир күн мәни овлујурлар.

Јахшы,—писи,
Биләр-билмәз анларымда,
Әјри-дүзү,
Сечәр-сечмәз күнләримдә,
Демәк о кәнч јашларымда,
Ахыр мәни товлајырлар.

О бир андан, күндән, белә
Дөнәркиләр дөнәр олду.
Талејимин шам чырағы,
Түстүләјиб, сөнәр олду.
Јолум дүшдү дағ-дашлара.

Сел кәләндә бирдән кәләр,
Мән дә бирдән чулғаландым-
Хәјанәтә, азғынлығы.
Бирдән-бирә тапшырылдым,
Чинајәткар јолдашлара.

Фыртыналы дәнизләрдә,
Суја батмыш, дәлик-дешик —
Кәмидән бир гәрг нечә,
Су үзүндә һәр чөр-чөпә.
Кола-коса әлин атар?

Бу һәјатдыр, шухлуг дејил.
Өлүмнән дидишәркән,
Далғаларла савашаркән,
Әл атдығы, јапышдығы,
Һәр нәдирсә, мөһкәм тутар.

Мән дә онда гәрг кимин,
Тутдуғуму бурахмадым.
Елә билдим,
Һәлакәтдән ничат тапыб,
Фәлакәтдән бирдәфәлик,
Гуртулмушам.

Туфанлардан,
Мин зәһмәтлә гуртуларкән,
Ким дејәрди, ким биләрди,
Мән һәјатын тәһлүкәли,
Ән хәтәрли бурулғанында,
Гәрг олмушам?

Кимлијими билэн күндэн,
Мәнлијими итирмишәм.
Бу дүнјада милјонларла,
Јетим варса, јалгыз варса,
Онларыи-эн јалгызларыјам.

Кимлијимдән сораг тутсан,
Мән гаранлыг кечэләрин,
Сонсуз, гара үфүгләрин,
Бошлуғунда итиб-батан —
Бир ишыгсыз улдузујам.

Бир талејсиз улдузам ки,
Әли ачыг, гәлби кениш,
О күнәш дә өз ишығын,
Истилијин, мәнәббәтин,
Әсиркәмиш, кәсиб мәнән.

Кимсә билмир, кимсә демир,
Мән өзүмү, ганан күндән,
Кимлијими билэн күндән,
Нејләмишдим бу тәбиәт,
Үз чевириб күсүб мәнән!

Бу бир ајдын гајдадыр ки,
Һеч бир јердә, балег үчүн,
Кибир үчүн, чүрм олмадан,
Бир чинајәт үз вермәдән,
Күфр јохдур, гисас јохдур.

Мән бичарә,
Сәфил икән, мә'сум икән,
Бағун, һәјат дустағында,
Чәзаландым.
Бу дустагдан,
Мәним үчүн хилас јохдур.

Милјонларла инсапларын,
Баш бармағын мөһүрләсән,
Әсирләрин тутушдурсан,
Ики бармаг тапанмазсан,
Бир чүр олсун чызыглары.
Севдијинә әзијјәт вериб,
Севмәдијин көздән салан—

Танры нечә,
Бир дашлан, тәрәзилән,
Жырғалайыр јаратдығы,
Жазыглары?

Кузәкәрин,
Дүзәтдији кузәсиндә,
Су дурмаса,
Кузә сују сахламаса,
О кузәјә ачыгланыб,
Ону вуруб, сындырармы?

Дүзәтдикин јахшы таныр,
Чыхарыны јахшы билир,
Палчығыны өзү тутур.
Кузәкәрдә инсаф олса,
О кузәјә чымхырармы?

Билмәм нәдән бөјүк танры,
Өзү аләм ола-ола,
Өзү гадир ола-ола,
Мән јазығы, өзүм кимин,
Азғынлара тапшырарды?

Бир атамы тәкчә мәнән,
Алмасајды,
Мәни јетим гојмасајды,
Чәлалындан,
Сөјлә нәји әскиләрди,
Һарасына тохунарды?

Гоча рәссам о јазығын,
О бәдбәхтин,
Дәрдин-одун,
Нискилләрин динләјәркән,
Нә дүшүнүб, нә ганмышды.

Анчаг бүтүн јер үзүндә,
Милјон-милјон инсанларын,
Унудулмуш гајғылары,
Вичданлары,
Онун гејрәт дамарында,
Топланмышды.

Өз-өзүндөн утанаркән,
Өз-өзүнү данлајаркән,
Гырыш-гырыш, ачыг алнын,
Килдир-килдир, дамла-дамла
Бомбоз, сојуг тәр тутмушду.

Гөләм әлдән јерә дүшүр,
Рәнк чанланыр.
Башбармағы дишләриндә
Бир мә'налы сүкут ичрә
Санки бир ан,
Өз варлығын унутмушду.

Ејни һалда гоча рәссам,
О кишинин,
Јандырычы сөзләрини,
Динләјәркән,
Јуһуданын тәсвиринин,
Сон хәтләрин чәкмәкдәди.

Демәк табло гуртарырды,
Леонардо да Винчи дә,
Үрәк долу севичилән,
Илләр боју һәсрәт галан —
Арзусуна чатмагдајды.

Киши бир ан сакит олур.
Үрәјинин төшүн алыр.
«Ачам» дејә изн истәјиб,
О гочанын сүфрәсиндән,
Нечә тикә чөрәк јејир.

Гоча рәссам һуш ичиндә,
Нә аләми сејр едирсә,
Доланырса бирдән-бирә
Киши јенә дилә кәлир,
О гочаны диксиндирир:

Инди устад! Сөјлә көрүм?
Мәс'ул кимдир? Сәнсән, ја мән?
Ја көјдәки бөјүк танры?
Ја онлар ки, «Танры» дејә,
Гара зүлмәт јарадырлар?

Ja онлар ки, мәним кимин,
Бир башсызын, пәнаһсызын,
Үмидсизин, архасызын,
Гара ајсыз кечәләрдә,
Јолу үстә тор гурурлар?

Мәс'ул кимдир? Сәнсэн, ја мән?
Ja онлар ки,
«Бөјүк танры» дејә-дејә
Башардыгча,
Јазыг, мәзлум күтләләри,
Чәһаләтдә сахлајырлар?

Мәзлумларын тарих боју,
Зүлмә гаршы,
Өлүм-дирим дөјүшүндә,
Залымлара арха дуруб,
Тәк онлары һаглајырлар?

Мәс'ул кимдир? Сәнсэн, ја мән?
Ja онлар ки, «Иса» дејиб
Тәһгигатчы аләмләри,
Јарадычы инсанлары,
Аловлара тапшырырлар.

Ja онлар ки,
«Танры» дејиб, «Инчил» дејиб,
Һәгигәти, һәгги дејән,
Дүз данышан инсанлары,
Зәнчирләјиб,
Һәгг гапысын баглајырлар?

Ja онлар ки,
Дин бајрағын үзәтутуб,
Күтләләри алдадараг,
Алтдан-алтдан,
Һәгли динин, һәгли јолун,
Ришәсинә су баглајырлар?

Ja онлар ки, һәгг адына,
Хәлгин бүтүн һәјат һәггин,
Азадлығын сәлб еләјиб,
Залимләр тәк елләр үчүн.
Бир јарамаз күн ағлырлар.

Ja онлар ки, гылынч кими,
Залымлара гаршы дуран,
Һәгги јазан,
Туддәләри,
Ајыг салан, сајыг салан —
Гәләмләри сындырырлар?

«Бөјүк танры» дејә-дејә,
Һарда култур очағы вар,
Һарда билик чирағы вар,
Һәр бир јердән ишыг кәлир,
Ода чәкиб, јандырырлар?

Киши дејир,
Дејир ағзы көпүкләнир.
Леонардо да Винчи дә,
Өз-өзүндән утанараг,
Боғазыны овушдуруб, гәһәрләнир

Бир ан дурур,
Һејкәл кимин, мат-мат бахыр.
Бахышлары, ичиндәки,
Туфанлардан хәбәр верир.
Данышмаға сөз тапаммыр,
Хөфләнир.

Бир дәһшәтли сүкут ичрә,
Леонардо да Винчинин,
Нәзәриндән,
Һәгг-батилә гаршы дуруб,
Хырда-хырда бир-бириндән,
Сечилирди.

Һәгигәтә јол тапдыгча,
Мәс'ул кимдир, таныдыгча,
Дәриндән бир нәфәс чәкиб,
Булудлар тәк тутгун рәнкли,
Чичәк кимин ачылырды.

Киши дуруб кетмәк истир.
Иш гуртарыб кәрәк кетсин.
Рәссамын да,
Ашар-дашар севинчиндән,

Көзләриндән,
Яш әләнир килә-килә.

Дуруб онун әлин сыхыр.
Аталар тәк үзүн өпүр.
Бир кисә дә сиккә вериб,
«Сағ ол»; дејә «Јаша» дејә
Јола салыр күлә-күлә.

Киши јолда
Сиккәләри овучлајыб.
Бир-бирилән чаггышдырыр.
Сиккәләрин чинкилтиси
Бејниндә бир хатирәни
Чанландырыр.

Бир ан дуруб фикрә кедир
Дырнағилән башын гашыр.
Бирдән-бирә күлүмсәјиб,
Шәккидән чыхыр.
Ејни һалда,
Көзләрини суландырыр.

Кечә, өмрүн гуртарырды,
Аз галырды дан сөкүлсүн.
Гарангулуг,
Тутгун, долу булудлар тәк,
Сонсуз гара үфүгләри
Чулгамышды.

Гоча рәссам,
Иңчә хәјал әләминдә,
Тәләјиндә улдуз ахан,
Бир бәхтәвәр инсан кимин,
Јорғун дүшүб,
Тәзә ширин јухламышды.

Бирдән гапы сәсләнәрәк,
Гоча рәссам дик дашланыр,
Ачыр көрүр о кишидир,
«Әчәб, нијә гајыдыбсан?
Бујур көрәк хош кәлмисән!»

Киши ону саламлајыр.
Дөнә-дөнә үзр истәјир.
Дејир: Мәни чох бағышла,
Сәндән бирчә суалым вар,
Мәмнун оллам чаваб версән:

Сәни танры, бир де көрүм,
Сән о рәссам дејилсәнми,
Отуз беш ил бәлкә, гыrx ил, —
Бундан әввәл,
Мәни о кәнч јашларымда,
Бир салонда әјләшдирдин.

Кимә, нәјә модел дурдум,
Ону билмәм.
Хатиримә белә кәлир,
Кедәндә дә мәнә чохлу,
Сиккә вердин?

Јазыг киши,
Суалыны гуртармадан,
Чавабыны динләмәдән,
Үз чевириб,
Гаранлығы јара-јара,
Гојур кедир.

Онун дүшкүн бој-бухуну,
Гара, тутгун зүлмәт ичрә,
Да Винчинин нәзәриндән,
Узаглашыр.
Узаглашыр.
Хырда-хырда.
Көздән итир.

сон сөз

Дастанымы охујан ким,
Нағылымы динләјән ким,
Һәр кимсиз, сизи көрүм,
Дамағыз чағ, үзүнүз ағ.
Үрәк, көзүз ојағ олсун.

Үрәјимдә јашыл, әлван,
Чичәкләнмиш арзулардан,
Диләкләрдән,
Дедикләриз һәр нәдирсә,
Истир бирчә күл бутасы.
Истирсә бир гочаг олсун.

Дәрдинизи,
Көзәл-көјчәк дәстәләјин!
Дөнүб она, бир нүсхәдә
Дастанымдан санчаглајын!
Үрәкизә дајаг олсун.

Мән горхурам,
Һәр бир јанлыш,
Һәр бир зүлм,
Үрәкләрдә бир дәрд олсун.
Дејилмәсин, јазылмасын,
Һеј дикәлиб,
Дағлар кими галаг олсун.

Јенә бирдән вараг чөнсүн,
Јар-јарымчыг чичәкләнмиш,
Гөнчәләрин өлүшкәсин.
Елләримиз гәмә батсын.
Көз јашымыз булаг олсун.

Гој билсин ки,
Гаранлығы
Гуру-гуру тапдамагдан
Бир иш чыхмаз.
Гаранлыгла вурушмагчүн
Әлдә кәрәк,
Бир ишытлы чираг олсун..

Чыраг олсун,
Гаряңгулуг
Өз-өзүнә гојуб гачар.
Јол јолачаг,
Ениш-јохуш,
Ишыгланар.
Јол истәрсә,
Јахын олсун, узаг олсун.

Дастанымы охујан ким,
Нағылымы динләјән ким,

Һәр кимсиниз, сизи көрүм,
Дамағыңыз чағ, үзүнүз ағ,
Үрәжиниз ојағ олсун.

СӘҺӘНД КИМДИР?

Сәһәндиң кимлијин сормајын мәндән,
О, бир дағ күлүшлү, гартал бахышлы,
Ағ башы чулғанмыш думандан, чәндән,
Илдырым чахышлы, Араз ахымлы,
О, Сәһәнд гурурлу, аслан дөјүшлү,
Короғлу көркәмли, јолдаш сифәтли,
О, јүксәк фикирли, о дағ дурушлу,
О, булағ күмүшлү, булуд һејбәтли,
О, вулкан түстүлү, икид үрәкли,
О, вәтән уғрунда һәдәфли, јоллу,
Өмрүнүн баһары күллү, чичәкли,
Пајызы хырмәнтәк һе'мәтли, боллу,
О. Вурғун әһсаслы, инчә хәјаллы,
О, дәрин дүјғулу, о истиганлы,
Јалныз бир кәлмәдә дејә билләм ки,
Одур бир гејрәтли азәрбајчанлы.
Әсл ады Бәһлуддур билмирәм нәдән,
Әзәлдән адына Булуд дедиләр;
Бу адла таныды ону һәр јетән,
Әсл адын чејнәјиб дәјишдирдиләр
Демә бәс бу икид гара күнләрдә,
Бир күнәш ишығлы шам олачагмыш.
Нејсан булуду тәк ғытдыг илләрдә,
Бәрәкәт јағышын јағдырачагмыш.
Бахышы дәниздән дәриндир дәрин,
Сөзләри чичәкдән инчәдир инчә,
Десән «зирвәсидир көзәлликләрин»
Доғрудур, бу сөзүн һәгигәти вар.
Јох, Сәһәнд ондан да учадыр мәнчә,
Јаздылар: «Сәһәнд бир карханачыјды».
Мәндән сорсајдылар: Сәһәнд нәчијди?
Дејәрдим: Һәр задын бир илләти вар,
Она мәһкәмәдә төһмәт вурдулар,
«Вәтәнсиз» дедиләр, «јурдсуз» дедиләр,
Анасын дандылар, бағрын јардылар.
Нишансыз дедиләр, адсыз дедиләр,
Дедиләр: «Бир зәррә ирсиз олсајды,

Зинданлар бучағы јериз олмазды.
 Ишләјиб, газаныб чибиз долсајды,
 Пуч хәјалларнан бејниз долмазды».

Одур, о ишләди чоху једиләр,
 Чохуну гуртарды чарасызлыгдан.
 Көрүндү өлкәдә Сәһәнд кимиләр,
 Евдә галмамышлар чадрасызлыгдан.
 Бахын сөзләринә, ахтарын син-син,
 О, јалтагланмады, мәчаз јазмады.
 Бир пара дырнагсыз, пуллулар кими,
 Өзүн итирмәди, јолун азмады.
 Бир өмүр дәниз тәк үрәји чошду,
 Вәтән хатиринә, дил хатиринә.
 Дастанлар јаратды, нәғмәләр гошду,
 Севдији бу шанлы ел хатиринә.
 О, јүксәк Сәһәндин өзү өлүбсә,
 Сызлајан «Сазынын сөзү» биздәдир.
 Думанлы зирвәси көздән итибсә,
 Руһунун интизар көзү биздәдир.
 Бу гара торпаға кичикләнирәм,
 Күнбәкүн артырыр өз хәзинәсин.
 О нечә басыбдыр бағрына билмәм,
 «Сәһәнд» тәк бир долу сөз хәзинәсин.
 Сәһәндин кимлијин сорушма мәнән,
 Кет «Әли» демишли елләрдән соруш,
 Дүзүнү ахтарсан, һәр бир өләнән,
 Далыча данышан дилләрдән соруш.

«МӘН»СИЗЛӘМИШӘМ

Бир көјәрчин кими дәнсизләмишәм;
 Бүлбүләм, јазда чәмәнсизләмишәм.

Мәндә әрдәмли әрәнләр јашамыш,
 Сәттара, Бабәкә тәнләр јашамыш.
 О гәдәр елчә биләнләр јашамыш,
 Инди мән әрсиз—әрәнсизләмишәм.

Дәрдимин јох ады, үнваны десәм,
 Нейрәтә далдырар инсаны десәм.
 Башга бир сөzlә бу мәнаны десәм,
 Өз дијарымда вәтәнсизләмишәм.

Дәрд мәни јандыраp, амма оду јох,
Онла, ағзымда, һәјатын дады јох,
Демирәм, дәрдрә ичиндә ады јох,
Дејирәм: мән белә, «мән»сизләмишәм.

Ај мәним мәнлијим! Имдадыма јет!
Бирчә кәл, мәнлә говуш, дадыма јет!
Мәни бас бағрына, фәрјадыма јет!
Билмисән ки, нечә сәнсизләмишәм!

ДАЛҒАЛАРДА КӨРҮШ БАРЫ!

Һөрмәтли халг шаири Нәби Хәзријә

Һөрмәтли гәләм достум,
Бир һалымы соруш бары!
Севинч достум, әләм достум,
Далғаларда көрүш бары.

Бизә гонаг кәләнмирсән,
Дәрдим нәдир, биләнмирсән,
Көз јашыны силәнмирсән,
Далғаларда көрүш бары.

Гәрәнфилим күл вермирсә,
Күл версә дә бол вермирсә;
Көрүш бир дә әл вермирсә,
Далғаларда көрүш бары.

Јазышмаға јол бағлыдыр,
Сағ ачыгса, сол бағлыдыр.
Данышмаға дил бағлыдыр,
Далғаларда көрүш бары.

Очаг сәнсә, көзү галар,
Қарван кечсә, тозу галар,
Көрүшүн дә изи галар,
Далғаларда көрүш бары.

Көрүшүмүз бир јухутәк,—
Санки чахды, сөндү шимшәк.
Кәләнмәсән, деди, нејнәк,
Далғаларда көрүш бары.

Мәндән сөјлә Бәхтијара:
Кәләммәдин бу дијара,

Бир лүтф ейлә доста, јара,
Далғаларда көрүш бары.

Диван тутду Араз бизә,
Нә јаз күлдү, нә јаз бизә.
Сән лүтф ейлә бир аз бизә,
Далғаларда көрүш бары.

МЭН «АНА» ДЕЈЭНДЭ...

(Посмадан бир парча)

Мән «ана» дејәндә тәбиәт күлүр,
Тумурчуг чытлајыр, јаз чичәкләнир.
О, мәнә өјрәдән бу көзәл дилдә,
Дујғулар күл ачыр, сөз чичәкләнир.

Мән «ана» дејәндә, гајнајыр ганым,
Үрәјим сөјүдтәк тир-тир титрәјир.
Билмирәм, бу сөздә нә әзәмәт вар,
Шә'нинә дағлар да башыны әјир.

Мән «ана» дејәндә бир дә, ики дә,
Ичимдә бир чанлы нәғмә сәсләнир,
Бир тәрлан гушутәк ганад ачараг,
Көјләрдә учмаға чан һәвәсләнир.

Мән «ана» јазанда, гәләм сызлајыр,
Елә бил, о дејир: «Еј мәғрур инсан,
Һаны о ләјагәт, о әрдәм сәндә
Аналыг наминә нәғмә гошасан?!»

Мән «ана» дејәндә, сән «чана?»—дедин,
О сәсдән руһума илһам чаланды,
Мән елә билдим ки, мәнә сәс верән,
Дәрдли ана јурдум Азәрбајчанды.

Мән «ана» дејәндә, о күндән бәри,
Кәдәрли бир еһсас чулғајыр мәни.
Истәкли анамын хатырламасы
Хатирә қәтирир ана Вәтәни.

Мән «ана» дејәндә, позулур һалым,
Боғазым бичилир, көзүм јашарыр.
Чүнки, ана јурдум доғма анамтәк,
Нискилли јашајыр, гәмли јашајыр.

Мән «ана» дејәндә, бир хәстә кими—
Сытгајыр: «Орама, бурама дәјмә!
Әлиндән кәлмирсә мәрһәм гојасан,
Бары, көзмәләнмиш јарама дәјмә!»

Мән «ана» дејәндә, көврәлиб дејир.
«Мәни диндирмә ки, дәрдә долурам.
Сөздә, бир Ирана «Баш» сајыларкән,
Әмәлдә мин кәрә унудуларам».

Мән «ана» дејәндә, Тәбриз сәсләнир,
Сел кими күкрәјир Ејналы дағы
Ки: «Мәнә дағ демә! Доғрусу мәнәм:
Бу халгы чулғајан дәрдләр галағы».

Мән «ана» дејәндә, дәрдим дешилир,
Јағыштәк әләнир көзүмүн јашы.
Јурдумун (талесиз тојуглар) кими,
Тојда да, јасда да кәсилир башы.

Мән «ана» дејәндә, шикајәт үчүн—
Ағачлар төкүр өз јарпағларыны,
Кәлән јолушдурур бол мејвәсини,
Кедәндә сындырыр будағларыны.

Јурдума, һәр кәлән, әлибош кәлир,
Кедәндә, чантасын долдурур кедир.
Халгыма, елимә, дилимә гаршы,
Олдуғу кинәсин билдирир кедир.

Һәр кәлән, бир ачы дил јарасыјла,
Од вуруб, үрәјин јандырыр кечир,
Палчыға гујламыш фејван санарағ,
Һәр јетән бир тәпик ендирир кечир.

Мән «ана» јазанда, гәләм ган гусур,
Мүрәккәб гызарыр, ал гана дөнүр.
Ана торпағымызын ана гејрәти—
Чағлајыб, туфанлы үммана дөнүр.

Чағырыр, бағырыр, һарај Һопарыр,
Санки од Һағдырыр дҺһшҺтли вулкан.
Дејир мҺн ҺзкҺдҺн умуб күсмүрҺм,
Аман Һз вҺфасыз евладларымдан!

МҺн «ана» дејҺндҺ, тҺр басыр мҺни,
Утанчаг чумурам Һз-ҺзүмдҺ мҺн.
ТҺбризи, дејирлҺр: Галмалы дејил,
Чүнки галмамышам ТҺбризимдҺ мҺн.

АНАМ ДИЛИ

(Бир парча)

КҺнлүм гушу охур вҺтҺн күлүјлҺн,
Күл нечҺ ки, күлҺр Һз бүлбүлүјлҺн,
СҺзлҺрими јаздым халгын дилијлҺн.
Одур адым үрҺклҺрдҺн силинмҺз,
Јазылмаса, дилин гҺдри билинмҺз.

О күндҺн ки, дилим «лҺһчҺ» сајылды,
Јатмыш тҺб'им бир дискиниб ајылды,
Бу ајыглыг ҺлкҺмизҺ јазылды.
Дамарларда гејрҺт ганы гајнады,
Паслы гҺлҺм ҺлимиздҺ ојнады.

ҮрҺк чошду, хумар кҺзлҺр сүзүлдү,
ДалсынчҺ инчилҺрим дүзүлдү,
Арзуларым севдијиз тҺк јазылды.
Билирсиз ки, думан һара, чҺн һара?
СҺнҺт һара, һүнҺр һара, мҺн һара?

Додагларым күлүмсҺркҺн ҺзҺлдҺ,
Анам мҺнҺ, «оғул» дејиб бу дилдҺ,
Ана дили унудулмаз мин ил дҺ.
ҺҺгигҺтдҺ бу дил мҺним чҺнымдыр,
Илијимдир, сүмүјүмдүр, гҺнымдыр.

ҮрҺјимдҺ сҺкүлмҺјҺн одум вар,
Одур мҺним «СҺнмҺз» кимин адым вар.
Сиз ки, варсыз, мҺним һҺр бир задым вар.
Арзум будур, кҺнлүз мҺндҺн дҺнмҺсин,
Јандырдығым шҺм-чыраглар сҺнмҺсин.

САВАЛАН

(Һәсән Мәчидзадә)

«Дәдә Горгуд», «Варлыг» вә «Фүруги-азади» («Азадлыг ишығы») журналларында Савалан тәхәллүсү илә әсәрләрини дәрч етдирән Һәсән Мәчидзадә мүәсир Чәнуби Азәрбајчан поезијасында сијаси лириканын көркәмли нүмәјәндәләриндән биридир.

Һәсән Мәчидзадә 1930-чу илдә Әрдәбил шәһәринин јахынлығында, Савалан дағынын әтәјинә сығынан Нир гәсәбәсиндә дүнјаја көз ачмышдыр. Бу елә бир дөврә тәсадүф едирди ки, Иранда Рза хан Пәһләви һакимијәтинин зүлмүнә, мә'мур вә әрбабларын өзбашыналығына дөзә билмәјән әмәкчи күтләләрин е'тираз сәси жүк-сәлир, милли-азадлыг һәрәкаты күчләнирди. Кичик јашларындан бу һадисәләрин шаһиди олан Һәсән Мәчидзадә мәһрумијјәтә, сыхынты вә еһтијача мә'руз галырды. Чүнки атасы тә'ғиб едилдијиндән доғма очағындан дидәркин дүшмүш, бабасы Баратәли киши бир бөлүк аиләни Теграна көчүрмәјә мәчбур олмушду. 1946-чы илдә Азәрбајчан демократик һакимијјәтинин иртича гүввәләри тәрәфиндән ган дәрјасында боғулмасы бөјүк милли фәлакәт иди. Бу һадисә кәнч шаири гәлбән сарсытмышды. Милли демократик һөкүмәт јыхыландан сонра Чәнуби Азәрбајчанда баш верән һадисәләри о, «Ана» поемасында үрәк јанғысы илә гәләмә алмышды. Һәсән Мәчидзадә кичик јашларындан ишләмәјә мәчбур олур: электро-механик карханасында шакирд ишләјир, чилинкәрлик сәнәтини өјрәнир. Күндә 18 саат ишләмәсинә бахмајараг о, классик Азәрбајчан әдәбијјатыны, доғма дилин инчәликләрини өјрәнмәјә, өз лирик ше'рләрини јазмаға да вахт тапыр. Оун көнүл рүбабы Һәбиби, Фүзули, Сејид Әзим Ширвани, Сабир, Сәмәд Вургун, Сүлејман Рүстәм вә Әлиаға Ваһид поезијасындан илһам алып, тәсирләнир. Һәсән Мәчидзадә сөз усталарынын әсәрләрини мүталиә етмәклә јанашы, онларын сечилмиш нүмунәләрини күтләләр арасында кениш јазмаға хүсуси сә'ј көстәрир. Тәбриз вә Тегранда Азәрбајчан дилиндә чыхан гәзет вә журналларда, хүсусән, «Варлыг»да Сејид Әзим Ширвани, һачы Мирзә Һәсән

Рушдијя, Микајыл Мүшфиг, халг шаири Нәби Хәзри кими көркәмли адамларын һәјаты вә јарадычылығы барәдә мәгаләләр јазыр, онлары тәблиғ едир. Саваланын сәси Тәбриз, Әрдәбил вә Тегһран радиосунда, Рудәки салонунда вә ше'р-сәнәт мәчлисләриндә мүнтәзәм ешидилир. Кичик јашларындан вүгарына, әзәмәтинә мәфтун олдуғу башы думанлы Савалан дағынын адыны өзүнә тәхәллүс сечмәси дә, һәр шејдән әввәл, онун Азәрбајҗан торпағына вурғунлуғу, бөјүк севјиси илә сых бағлыдыр. Нәсән Мәчидзадә—Савалан доғма Азәрбајҗан торпағынын, сәадәтли кәләчәјә, бәхтијарлыға говушмасынын, Азәрбајҗан дилинин сафлығынын көз бәбәји кими горунмасы илә одланыб јаныр. Халга сонсуз мәһәббәти, онун кәләчәјинә инамы онда вәтәнә, ел-обанын адәт-ән'әнәсинә, мә'нәви хәзинәсинә, сөз сәрвәтинә хор баханлара, хәјанәт едәнләрә гаршы дәрин нифрәт ојатмышдыр. О, нәдән јазырса, елин-обанын фәдакар оғлу кими һатгын, әдаләтин, бирлијин, сүлһүн, әмин-аманлығын кешијиндә дурмағы, вәтән торпағынын хошбәхтлији уғрунда мүбаризә апармағы өзүнә борч билир. Саваланын «Апарды селләр Сараны» поемасы 1965—1966-чы илләрдә јазылдығына бахмајараг, он ики ил мәтбәәләрдә галмыш, чапына ичәзә верилмәмишди. Ингилаби халг һәрәкаты күчләндији дөврдә онун чапына имкан јараныр. Бу поэма ингилаби һадисәләр дөврү Азәрбајҗан дилиндә чыхан илк «гарангуш», илк китаб иди.

**Азәрбајҗан халг шаири Сүләјман Рүстәмин
«Јасин әвәзинә» ше'ринә чаваб**

Кәлир гулағыма истәкли бир сәс
Дујурам ки, бу сәс гардаш сәсидир,
Тәрпәнир бағрымда боғулмуш нәфәс
Чүнки бу көнлүмүн сирдаш сәсидир.

Тәкчә бу сәсдир ки, сахлајыр гојмур,
Ајрылыг одујла үрәјим јана.
Нәдәнсә бу сәсдән адам һеч дојмур,
Кәлдикчә јайылыр үрәкә, чана.

Анчаг ки, һејф ола сөз ачмағыма
Гәм илә кәдәрдән башга сөзүм јох.
Јанырам кечмишдән чох бу чағыма

Санки көзләримә батыр исти ох.
Ахы мән данышым гәмимдән јенә
Дејим елим-обам таланмагдадыр?

Варлыг сәнәдимин көј чернелинә
Позмаг үчүн сулар чаланмагдадыр.
Дејим бағлајыблар мәним дилими
Ахы бундан ажры сөзүм вар мәјәр.
Ја әскик сајырлар доғма елими
«Сөз»дәдир «дејирләр» бәрабәр бәшәр.
Јурдумуз бөлүнмүш бир үрәк кими,
Одур ки, ган кедир үрәјимиздән.
Дујғумуз тәк будаг бир чичәк кими,
Јајмаға әтр алыр диләјимиздән.
«Јасин» әвәзинә вәсијјәтини,
Охујуб дүшүндүм гәм илә долдум.
Билдим сәнин көзәл пак нијјәтини,
Севиндим, учалдым, саралдым, солдум
Дүшүнә билмирәм ахы бәс нәдән
Үч аддым чајымыз кәссин араны?!
Елин көз јашыдыр бу ахыб кедән,
Ағрыјыр вичданы, ағрыдыр чаны,
Тапшырма нејләсин ел сән өләндә
Доғру ашиг олан өлмәз һеч заман.
Үрәјин күләчәк елин күләндә
Соруш үрәјиндән бу сөзә инан
Гочаман шаир, еј ел ағсаггалы
«Сағалан»ын сәндән алыр илһамы
Елин дәрәдләриндән һалысан һалы
Севәчәкдир сәни мүдам ел һамы.

Тегран, 1970

БАЈАТЫЛАР

Әзизим, гара көзләр,
Бахырсан һара көзләр?
Голларыя сал бојнума
Чатдыг илгара көзләр.

Муғана, Милимә дејим?
Өлкәмә, елимә дејим?
Ана дил адлы бир шеј вар,
Чан гурбан дилимә дејим.

Јаз олар чајлар дашар,
Јај олар дајаздашар,
Елин һәр кәс итирсә
Кетсә һәр јерә чашар.

Кишиләрдә ган олсун
Дин олсун, имкан олсун
Ана дил ады кәлди
Чан она гурбан олсун.

Фирузә үзүк гашы
Көј дашдыр үзүк гашы
Кишидә гејрәт олса
Атмаз гоһум-гардашы.

ЕЛИМИЗДӘН, ДИЛИМИЗДӘН

Өмр өтди, чичәк көрмәдик һеч өз күлүмүздән.
Шадлыг јеринә кәлди фәған бүлбүлүмүздән.
Адәтди бизә сөјләмәјәк јадлара әсрар,
Дил ачмајыб, инчик демәдик мүшкүлүмүздән.
Даим јашајыш олду бизә бир гара душтаг,
Әл-гол јеринә бәндә вурулдуг дилимиздән.
Лал ол дедиләр, билмәдик һеч биз бу нә сөздүр,
Сәс чыхмады бир башлы олан агилимиздән.
Мин һијләјә алданды өзүн башлы биләнләр
Пост алды, мәғам алды, усанды елимиздән.
Чүн сатды елин, доғма дилин, олду шәрәфсиз,
Зүлмүн чоху олмуш бизә өз әрзәлимиздән.
Јандыгса көзәрләндик, һарај, күл ки, галанды
Сөндүрмәк үчүн башымыза өз күлүмүздән.
Анчаг билирәм, зүлмүн сви одланаҗагдыр
Хәлг үсјаны, ел аһы, бизим нискилимиздән.
Кәлсә јенә бундан да чәтин күн Савалан, бил!..
Ајрылмарам һеч ан елимиздән, дилимиздән.

БАҲАР БАЈРАМЫ

(Посмадан бир парча)

Јурдумуза баһар кәлир,
Көнүлләрдә ешг ојаныр,
Чичәкләрин гоһусундан,
Инсан зейни ишыгланыр,

Јурдумуза көчүб кәлир,
Дурналар да татар-гатар.
Јашамаг зөвгү жүксәлир,
Көзәл олур һәр нә ки вар.

Күнләр илыг, кечә ајаз,
Мин арзу вар һәр көнүлдә,
Бөјүк мә'на сөзә сығмаз,
Чох тәрәвәт варды күлдә.

Бу будагдан о будаға,
Һоппанар, учар сәрчәләр,
Јери јарар, һәјат алар,
Көј биткиләр дә дирчәләр.

Гар чичәји јерин верәр,
Бәнөвшә, назлы нәркизә,
Хош әтирли бу күл, чичәк,
Јаращыгдыр елимизә.

Чајларымда сулар дашар,
Баһарларын кәлишиндән,
Көнүл зөвгә кәләр, чошар,
Тәбиәтин күлүшүндә.

Гызыл күнәш ишыг салыб,
Мин чичәклә кәлиб баһар,
Аталардан бир сөз галыб,
Һәр кечәнин күндүзү вар.

Сөз бура чатды гој дејим,
Сабирә* жүз рәһмәт ола,
Һәгги дејиб, гәбри онун,
Һәшрә кими нурла дола.

«Сән дејән олмајыб һәлә,
Арха су долмајыб һәлә,
Көһнәдән чох әсәр дурур,
Рәнки дә солмајыб һәлә».

Аталар да бөјлә дејиб,
Јахшыдан, јахшылыг төрәр,
Һәр ели сән ағырласан,
Өз елин дә һөрмәт көрәр.

Ағырладыг биз елләри,
Көрмәдик амма бир сәмәр,
Гардаш үчүн биз өләрик
Бизә бир аһ чәксә әкәр.

Мүгәддәс ингилабымыз,
Бөјүк бир һагг вериб бизә,
Доғма дилин азадлығы,
Бир күнәшдир елимизә.

Анајаса јазыб ки, биз.
Доғма дилдә дәрс охујаг,
Доғрудан инсан сајылыб,
Дилимиздә тәмәл гојаг.

О һаглары верән бизә,
Әзиз шәһидләр ганыдыр,
Һәр дили азад истәјән,
Инсанын пак вичданыдыр.

Баһар кәлир севинч илә,
Үмид доғур һәр көнүлдә,
Пајыз кәлир, чатыр јенә,
Мәдрәсәмиз ајры дилдә.

Јаз дејирик туту кими,
Ширинлијин күлү солмаз,
Пајыз кәлир дә белләнир,
Һәр ғамышда шәкәр олмаз.

ҺӘДӘР ОЛМАЗ

Көр һүммәти олса киши өмрү һәдәр олмаз,
Һүммәтсизин һеч јердә сөзүндә кәсәр олмаз.
Сән истәмиш олсан ки, ел ичрә ола гәдрин,
Сә'ј ет елин уғрунда ки, бундан зәрәр олмаз.
Сән јурдува јан, јан елүвә, јанмалы вахтдыр,
Доғма дилүвә јансан әкәр бисәмәр олмаз.
Бах көр сәни дүнјада танырлар бу дил илә,
Дил олмаса, варлыгда бүтүнлүк кедәр олмаз.
Сән тут елини, тап өзүнү, бил, јаша дүзкүн
Һәр иш көрәсән, бил ки, һәдәсиз әсәр олмаз.
Ач көзләрини, елмү маариф чағыдыр бах,
Инсан танынан кимсә белә бибәсәр олмаз.
Сән еј Савалан, јатмышдынса ајыл инди,
Гәфләт јухусунда јашајан бәхтәвәр олмаз.

СӘҺӘНД*

ГАРДАШЫМ ӘЛИАҒА КҮРЧАЛЛЫЈА*

Үч саатдыр, кечәдән кечиб,
Әлимдә гәләмим, гаршымда дәфтер,
Мәктубум битмәдән јатмајачағам,
Көзләрим төкүлүб чыхса да әкәр.

Бу күнләр көзләрим ағрыја кәлиб,
Охуја билмирәм, јаза билмирәм,
Гаранлыға адәт едәндән бәри
Гамашыр, ишыға баха билмирәм.

Бу күнләр «Әдәбијјат»... әлимә чатды,
Јолдашымдан охумасын диләдим;
«Филләр дә ағлајыр» адлы ше'р вар
—Деди—Күрчајлыдан:—Оху:—сөјләдим.

Охуду ше'риви, гардашым, мәнә,
Охудугча дедим:—Көзүвә дөнүм,
Гој дурум, доланым, дөнүм башува
Ше'ривә, өзүвә, сөзүвә дөнүм!

Охуду ше'риви, мән гулаг асдым,
Бүкүлдүм, ачылдым, нә һала галдым,
Ағлар көрән кими шаһин көзүвү,
Учаласан, гардаш; мән ки, учалдым!

Сәни ағлар көрдүм, көнлүм севинди,
Гардашын да ағлар көрән севинәр?!
Бәли, ағламағ вар күлмәкдән јејдир,
Бу мә'наны анчаг аз адам биләр.

Демийшләр: «Дәрд әһли, дәрд әһлин таныр».
Билирәм кимләрдир ағладыр сәни.
Дәрдини дујурам, сәни ағладан
Чохдандыр, чохдандыр ағладыр мәни.

* Тәрчүмеји-һалы һаггында ба х: III-чылд.

Бәли, күвәндијим уча дағлара
Тәкчә гар јағмајыб, долу да јағыб.
Өмрүмүн мејвәли, күлли бағында
Нә бир јарпаг галыб, нә бута галыб.

Килејли дејиләм өзкәдән мән дә,
Нә кәлиб башыма, өзүмдән кәлиб.
Јолунда башымдан, чандан кечдијим,
Үрәјимдән кәлиб, көзүмдән кәлиб.

Гартал доғулубан, гартал бөјүдүм,
Дедим көјләр олсун мәскәним кәрәк.
Гол-ганад јетириб, учмаг истәркән,
Дедиләр—Илантәк кәрәк сүрүнмәк.

Ағла, гој ағлајым, гој ағласынлар,
Ахсын көз јашымыз, үммана дөнсүн.
Долсун јер үзүнүн дәлик-дешији,
«Сүрүнәнләр» бәлкә боғулсун өлсүн.

Һәјатын гануну дәјишмәз, гардаш,
Гој үзүгаралар өзүн көстәрсин.
Бахма шах-мах дуран буз «Һејкәл»ләрә,
Күн чыхса һамысы әријәр јәгин.

Һәр ләһзә, һәр саат кәлиб кечдикдә
Бәлкә јүзләр адам нолур дүнјада,
Милјонлар дүнјаја кәлиб-кедирләр,
Гонуб көчдүјүнү ким билир, амма!

Мә'наландыранлар инсан һәјатын,
Әкәр «Нәсимиләр» дејил, бәс кимди?
Јүз илләр кечсә дә, мин илләр кәлсә,
«Дири»ләр өлүләр, онлар диридир.

Бурахыбсан, бурах «өтәриләри»,
Әбәди инсана, әбәди сөз јаз.
Үрәкләрә газса сөзүн сәнәткар,
Аләм дә позулса, о сөз позулмаз.

Бир плакат илэ, бир бајраг илэ
Элиндэ Горкинин «Шанин нэгмэси».
«Сүрүнмэји» тэклиф ејлэјэнлэрэ
Гыј вур, гој утансын, сэсин кизлэсин!

Сэни ағлар көрдүм, көнлүм севинди,
Гардашын да ағлар көрэн севинэр?!
Бэли, агламаг вар күлмәкдэн јејдир,
Бу мә'наны анчаг аз адам билэр.

Алгыш мөрд јашајыб, мөрд өләнлэрэ!
Алгыш гочатларын дәлилијинэ!
Гарғыш горхагларын рэзалэтинэ!
Гарғыш икиүзлүнүн доған илинэ!

Јаз, јазаг, гардашым, элинэ дөнүм!
Јазаг гој билсин «о» алчаг, јарамаз,
Билсин рэзалэтин дујурам мән дә,
Билсин ки, һэгигәт сәрһәд танымаз!

Техран, 5 Ордибеһишт 1:

«САЗЫМЫН СӨЗҮ»*

(Биринчи чилд)

ДУХА ГОЧА ОҒЛУ ДӘЛИ ДОМРУЛ

Кечэнин гојнунда вүтарлы дағлар,
Санки әбәди бир јухуја батмыш.
Дәрәләр, тәпәләр, мешәләр, бағлар
Дүнјанын хејрини, шәрини атмыш.

Гаранлыг кечэнин мәрмуз симасы,
Һәми кәдәр доғур, һәм үрәк сыхыр.
Гара ибһамларын учрум дүнјасы,
Кимсәни бүдрәдир, кимсәни јыхыр.

Кечэнин бағрында көзәлликләрдә,
Бир шәбәһ көрүнүр инсан көзүнә,

Гаранлыг чэкишдир чашдыран пэрдэ,
Гары шејтанларын гара үзүнэ.

Шејтан јаранмышы танытдырараг
Эзэлдэн гарғымыш кечэни инсан.
Очаглар, мәш'әлләр јажмагла аңчаг,
Гачмышдыр кечэдэн, гарангулугдан.

Һәлә дә, һәлә дә бизим јерләрдә
Садә инсанларын анды «чыраг»дыр.
Халгын арасында, кәнддә, шәһәрдә
Мүгәддәс јерләрин ады «очаг»дыр.

Ишыгдан доғурса истилик, истәк,
Гаранлыгдан доғур сојуг, алданыш.
Мәһәббәт ахтаран инсанлыг, демәк,
Она баш ендирмиш, буну гарғымыш.

Гој буну сөјләјим ел Вурғунундан:
«Санмајын мәгсәдим бош јарашыгдыр».
Далынча сөјләмиш о өлмәз инсан:
«Дүнјада ән бөјүк гүввәт—ишыгдыр».

Гара гыш дүнјаны бәрбад едәрди,
Далынча јаз олуб, јәј олмасајды.
Гаранлыгда инсан әлдән кедәрди,
Күнәш олмасајды, Ај олмасајды.

Кечәнин гојнунда вүгарлы дағлар,
Санки әбәди бир јухуја батмыш.
Дәрәләр, тәпәләр, мешәләр, бағлар
Дүнјанын хејрини, шәрини атмыш.

Тала булудлугда сүрүндүкчә Ај,
Ишыг дәһрәләри кечәни бичир.
Кечэдән гырылмыш сәһнәләр лај-лај,
Сыныг гошун кими гаршымдан кечир.

Чөлләри бүрүјән мә'налы сүкут,
Бә'зән лал дајаныр, каһ дилә кәлир.
Үфүгә бахдыгча мән мәһут-мәһут,
Елә бил ки, сүкут мәни сәсләјир.

Бу чох эзэмэтли чағрышдыр, бах!
Гулағын пәрдәси ешитмәз сәсин,
Үрәјин телләри һисс едәр анчаг
Чөлүн пычылтысын, дағын наләсиу

Бу лал чағрышда гәринәләрин,
Өлмәз наләси вар, өлмәз сәси вар!
Бөјүк әсатирин, әфсанәләрин,
Үрәји сәһр едән зүмзүмәси вар.

Һәр елин, обанын әфсанәләри,
О елин руһуну тәрәннүм едир.
Әфсанәви әлләр сурәт чәкәли,
Елләрин симасын тәчәссүм едир.

Сурәт һәгигәтдән бир көрүшдүрсә,
Ким дејәр сурәтә һәгигәтдир бу?
Анчаг рәсм олуна һәр бир сурәтә,
Шүбһәсиз, олмушдур сәбәб бир дүҗғу.

Кечәнләр демишләр: «Һәр һәгигәтин,
Минләр сурәти вар, минләр үзү вар,
Кимсә нә бахышла бахарса она,
Өз бахышы гәдәр һафта јол тапар».

Бу кими сөзләрдә вагеијјәтин
Изләри вардыса, иткинлик дә вар,
Иткин тапа биләр јолуну лакин,
Демишләр: «Дүнјада ахтаран тапар».

Һәгигәт худ һәмән вагеијјәтдир,
Ени вар, боју вар, изи-тозу вар.
Замандан гочаман, мәкандан һүндүр,
Мәканла бөјүјәр, заманла дурар.

Бир дә һәгигәтә таныш бир үрәк,
Тапыр севкилисин һәр сурәтиндә.
Мән гол гојмајырам «үрфана» демәк,
Һәгигәт вар инсан мә'рифәтиндә.

Һаггын, һәгигәтин бағчасы һәр вахт
Инсанла күл ачыр, инсанла солур.
Ән бөјүк һәгигәт инсандыр анчаг,
Инсансыз һәгигәт олса, кор олур!

Лакин нэдэндирсə бу көзəл пəри,
Бə'зəн јаврусундан гырыр үлфəтин.
Дəли Мəчнун кими кəзир чəллəри,
Санки унудаммыр илк мəһəббəтин.

Һəлə дə сəркəрдан гуш кимидир о,
Нə бир јурд тапмышдыр, нə дə бир јува!
Кəзир инсанлығын башы үстүндə,
Гонур бу будагдан башга будага.

Инсан һəгигəтин итирəн күндəн
Башы дашдан-даша дəјир һəр заман!
Сəадəт чəјраны гачыр өнүндəн,
Сылдырым јолларда галыр сəркəрдан!

Азыб өзлүјүндəн, иткин дүшəндəн,
Гурд кими өзүнүн ганыны ичир!
Өзүнү ахтарыр билмəm нєрəдəн?
Чалылар, тиканлар ајағын бичир!

О, өз сурəтини јадə салдыгдан,
Бир чох əфсанəлəр јаратмыш бə'зəн,
Ахтарыб, јорулуб, јолда галдыгдан,
Инди өзүн кəзир əфсанəлəрдə.

Əфсанə, инсанлыг син-син ахтаран,
Идеал дүнјанын тəбəссүмүдүр.
Һəјатда тəчəссүм тапыб-тапмајан,
Бөјүк арзуларын тəрəннүмүдүр!

Һагсызлыг дүнјаны чулғајан заман,
О, һагга дајанмыш, һагг ахтармышдыр.
Истəксиз-илгарсыз бир рузикарда,
О, ешгə уграмыш, илгар вармышдыр.

Инсанын гүдрəтсиз, зəиф чағында,
Гүдрəтли танрылар јонуб јаратмыш
Бə'зəн дə инсанə ганад верəрəк,
Алычы гуш кими көјə чыхартмыш.

Бир үлкү олмушдур бə'зəн инсана,
Əсрлəрдəн галан əфсанə, рə'ја.
Охшајыб тəсəлли вермишдир она,
Һəр заман дарыхыб дарда галанда.

Одур ки, инсанлыг бир пәри кими,
Дағларын башындан бизи сәсләјир.
Бә'зән дә бүрүнүр көјәрчин дону,
Саһилсиз көјләрдән үмид диләјир!

Чөлләри бүрүјән мә'налы сүкут,
Чә'зән лал дајаныр, каһ дилә кәлир.
Јоллара бахдыгча мән һејран-һејран
Елә бил ки, сүкут мәни сәсләјир.

Шәбәһлә долдурмуш кечә һәр јаны,
Мән дә гошулурам бу шәбәһләрә.
Кәзирәм сәркәрдан дағы, орманы,
Чумуб баш чәкирәм бүтүн һәр јерә.

Һардаса кечәнин гара этәји
Од тутуб шө'ләли-шө'ләли јаныр.
Һарда ишыг олса, тапар үрәји,
Көнүл истәклисин һәр донда таныр.

Гәлбими апарыр ондакы чәзбә,
Јүјүрүрәм онун ардынча мән дә.
Зүлмәтә батандан мән дә, үрәк дә,
Сүрүнүрүк һарда ишыг көрәндә.

Чатырыг бөјүк бир дүзәнкахлыға,
Чәмәнләр шәнләнир, чешмәләр ахыр.
Көчүнү салмышдыр ағыр бир оба.
Мәш'әлләр кечәни јандырыб-јахыр.

Аралыгда бөјүк дөвран гурулмуш,
Билмирәм тојдур бу, јохса гонаглыг.
Әрәнләр, гадынлар гат-гат отурмуш,
Арада доланыр гочаман ашыг.

Ашыг чөмчәсини динкилдәдәрәк,
Кәзир пәрдәләрдә әфсункар әли,
Телләр титрәдикчә титрәјир үрәк,
Һәр кәсин чанланыр ешги, әмәли.

Нәғмәләр тәрлан тәк ганадландыгча
Көнүл дә ардынча гол-ганад ачыр.
Һавалар көјләрә һаваландыгча,
Хәстә көнүлләрдән дәрд-гәм дә гачыр.

Билмәм нә сирдир ки, ашығын сәсин
Ешидән үрәкдә галмаз ихтијар.
Ән кичик јашымдан ашыг нәғмәси
Ешидән заманлар түкүм биз дурар.

Нәлә дә билмирәм бу сәс, бу нәғмә,
Һансы дүнјалардан баш алыб кәлир?
Нәсим јелләри тәк дәјәндә гәлбә,
Бәдәним динчәлир, руһум јүксәлир.

Өзүм дә билмирәм һарада, һачан
Руһум бу аләмнән ашналыг гатмыш?
Анчаг билирәм ки, узаг замандан
Көнлүмә доғмадыр, гәлбимә таныш.

Ашыг дәјишәрәк сазынын сәсин,
Күлүр көзләриндә шәнлик, һәјәчан,
Бахышы андырыр өлмәз һәвәсин,
Санки инди кәлир о дүнјалардан:

* * *

— Диши аслан, гоч икидләр,
Гуллуғуна сөјләјим мән.
Бу елләрин, обаларын,
Аталарын, бабаларын
Кәлдијиндән, кечдијиндән,
Һагг бадәсин ичдијиндән.
Бу торпагда, бу дијарда
Әсрләрдән әсрләрә
Әлсизләри таламајан,
Түпүрдүјүн јаламајан,
Дилләринә јалан кәлмәз,
Һагг јолундан үз чевирмәз,
Зүлмкара бојун әјмәз
Архасыны дүшмән көрмәз.
Диши аслан, гоч икидләр,
Гафлан кимн јува салмыш,
Чидасыны јерә чалмыш.

Бу дағларын, јәјлагларын,
Ўсјрангачар овлагларын.
Торпаглары гарышыбдыр

Бабаларын торпағылан.
Даш-чынгыллы јатағында,
Күзкү кими гэлтан-гэлтан,
Көпүкләниб даштын ахан,
Бу чајларын үзәриндән
Мәрд икидләр бу күн, дүнән,
Бәдов атын чапыздырмыш,
Дүшмәнләри төкүб гырмыш.

Јадлар бизә кәч баханда,
Ахар су тәк ган аханда,
Папағыны әјри гојан,
Бу сылдырым гајаларын
Далысында минләр аслан,
Пусгулара синиб јатыб,
Ох сычрадыб, түфәнк атыб.

Диши аслан бизим ана
Сүдүн вермиш нәр оғлана.
Хәмир јајмыш, чөрәк јапмыш,
Гојун сағмыш, инәк сағмыш.
Архаланмыш өз әринә,
О јарадан әлләринә.
Тохумушду рәнкли кәбә
Әһсән олсун бизим дәбә!

Көзәлләри инчә-инчә,
Көз инанмаз көрмәјинчә.
Үрәкләрә дүкүн салан,
Көнүл вериб, көнүл алан,
Дәрин истәк, дөнмәз илгар,
Онлардандыр бир јадикар.

Күнәшдән тез јердән дуран,
Дағлар үстә чадыр гуран,
Су суваран, тохум сәпән
Әкин әкән, бичин бичән
Ов овлајан, гуш гушлајан,
Мәрд икидләр һөрмәт илән
Өмүр сүрмүш шөһрәт илән,
Јад елләрә бач вермәмиш,
Искәндәрә тач вермәмиш!

Ашыглары һәр заманда
Нәғмә гошмуш, дастан ачмыш
Гаггылдајыб охујанда,
Үрәкләрдән кәдәр гачмыш.
Мин бир нәғмә, мин бир дастан
Мән сөјләјим сизә һардан...

Ашыг дајандырыр сөзү-сөһбәти,
Әлиндә сәдәfli сазы данышыр.
Камала јетәндә инсан сәнәти,
Чөлләрин өрдәји, газы данышыр.

Бу дилин кәлмәси, чүмләси јохса
Вәсфә сығынмајан фәсаһәти вар.
Һамылар, һамылар ашнадыр она
Билмирәм нә күчү, нә гүдрәти вар.

Орда ки, дил, ағыз сөздән усанар,
Сорушун мәтләби, телләр сөјләсин.
Додаг данышарса, од тутар јанар
Кәрәкдир зәхмәләр, әлләр сөјләсин

Көнүл мәһәббәтдән данышан анда
Ағыл гопузунун сими гарышыр.
Ешг әли телләрә зәхмә вуранда
Кимиси гырылыр, кими гарышыр.

Инсанлыг јүксәлән ән уча јерин
Бир ады севкидир, бири мәһәббәт,
Һәр јаны ахтардым мән дәрин-дәрин,
Араја билмәдим башга һәгигәт.

Ашыг, сән дә бизә истәкдән даныш
Гој мәһәббәт доғсун сөһбәтин, сөзүн!
Көнүлдән, гәлбдән, үрәкдән даныш,
Гој сарсылан инсан танысын өзүн...

* * *

— Белә демиш Горгуд дәдә.
О елләрин ишбиләни.
Бабаларын башбиләни:
— Гуру бир чај үзәриндә,

— Салдырылмыш бир көрпүнүн
Көнарында журд еләмиш,
Көчүн салмыш бир обадан
Учалырды шивән сәси,
Көч етмишди, көрүнүр ки,
Көнч бир икид бу дүнјадан.
Эри өлмүш јаслы кәлин
Ачыб, атыб ал өрпәкин.
Чаван гызлар
Ағлар, сызлар,
Башларына гара салыр.
Сәс тутулур, көз гызарыр.
Дырнатланыр ал јанаглар,
Гана батыр ағ дуваглар.
Ган гурујур ағча үздә,
Јаш гурујур јорғун көздә.
Бир гарычыг дилдән дүшүб,
Һычгырага ичин чәкир.
Ганлы јашы парчаланмыш
Јанагына пыр-пыр төкүр,
Гараләчәк бу ананын
Үрәк јахан наләләри
Ағладырды
Дағы, дашы.

— Нијә шивән гопарыбан,
Ағлајырсыз? Нә хәбәрди?
Нә олубдур?—

Дејә кәлир Дәли Домрул
Газлыг атын чиловуну
Чәкиб дурур.

— Көркәмли бир икидимиз,
Өлүб бу күн, ағламаға
Сәбәб одур!

— Дејин көрүм, о икиди
Ким өлдүрдү?— дејә, Домрул
Јенә сорур.

— Гызыл ганад о Эзрајыл
Көј үзүндән учуб кәлди,
Һагг-таала әмри илән
Хуб икидин чанын алды!
Дәлиганлы, гаплангыјнаг
Бир икиддир Дәли Домрул.

Замандыр ки, гуру бир чај
Үзәриндә көрпү салмыш.
Карван кәләк, јолдан өтән,
Кимсә кечсә көрпүсүндән,
Тутуб алар отуз үч пул,
Кечмәјәндән дөјә-дөјә,
Чала-чала гырхын алар.

О дејәр ки:—Мәндән дәли,
Мәндән күчлү икид варса,
Чыхыб мәнлән дөјүш етсин,
Пәнчәләшиб вуруш етсин.
Јенә дә о:—Кәрәк мәним
Гочалығым, икидлијим,
Чилазын әр олдуғумун
Тә'рифи һәр јана кедә,
Рума кедә, Шама кедә!—
Дејә—Домрул өјүнәрди.
Хуб икидин өлүмүндән
Кәдәрләнир Дәли Домрул.
— Мәрә әрләр, нә кишидир,
Дедијиниз о Әзрајыл?..
Нә үчүн о гафыл-гафыл
Ел ичинә гырғын сала,
Јахшы-јахшы икидләрин
Јахалајыб, чанын ала?!
— Гадир танры, варлығынын
Бирлијинин һаггы үчүн
Мәнә көстәр чанлар алан
Гызыл ганад Әзрајылын,
Дөјүшүбән, савашыбан
Хилас едим, хуб икидин
Чаныны мән ки, бир дә о,
Јахшы-јахшы икидләрин
Чанларыны аланмасын.
Обалара, комалара
Гара шивән саланмасын!—
Дејә, Домрул рича едир.

Јохса танры дәркаһына
Онун сөзү хош кәлмәјир?
—Бах көр нечә дәли гават—
Чәкинмәдән едир чүр'әт,
Шүкр етмәдән бирлијимә,

Мәним улу дәркаһыма
Јан бахыр!—дејә, танры
Һөкм еләди Әзрајыла:

— Һеј, Әзрајыл! Тез ол, јүрү
О Дәлијә јетир өзүн.
Јарамазын бәнзин саралт,
Кәс нәфәсин, чанын хырлат.

Дәли Домрул гыrx икидлән
Јејиб-ичиб отуrаркән
Горхунч гоча сурәтиндә
Әзрајыл учуб кәлди.
Нә гапычы ону көрдү,
Нә кәлдијин чавуш билди.
Әзрајылын һејбәтиндән
Горху билмәз о Домрулун
Көрәр көзү көрмәз олду,
Тутан әли тутмаз олду.
Нәзәриндә ишыг дүнја
Чевирилди гаранлыға,
Чырпынтыја дүшдү үрәк.
Әзрајыла нә сөјләмиш
Дәли Домрул бахаг көрәк:
— Гоча, сән нә һејбәтлисән?
Гоча, сән нә дәһшәтлисән?
Гапычылар сәни көрмәз,
Гаровуллар сәни дујмаз?
Сәнин горхунч, үрәк сыхан
О көркәмин, мәним көрән
Көзләримнә көрмәз етди.
Гоча, сәнин дәһшәтиндән
Данышмаға тутмаз додаг.
Јерә дүшдү һејбәтиндән
Әлимдәки гызыл әјаг
Исти ағзым буза дөндү,
Сүмүкләрим дуза дөндү!
Ај саггалы ағча гоча,
Көзләри дә чөнкә гоча,
Сөјлә бура нечә кәлдин?
Сөјләмәсән мәнә әкәр
Гадам-балам сәнә дәјәр.
Домрулун сөзләриндән
Әзрајыл ачыгланды:

— Аһај, Дәли! Көзләримин
Чөнкәлијин бәјәнмәзсән?!
Гара көзү—хумар бахан,
Бахшы илә одлар јахан
Кәлинләрин вә гызларын,
Чанларыны чох алмышам!
Саггалымын ағлығыны
Бәјәнмәзсән? Бир жүрүшдә
Дәмирдырнаг асланларын
Белин бүкән, гаракәкил,
Гарасаггал икидләрин
Чанларыны чох алмышам!

* * *

Дәли Домрул:—Мәрә гоча!
Гызыл ганад Әзрајыл
Сәнмишсән?—дејә сорур.
— Мәнәм, аһа!
— Јахшы-јахшы икидләрин
Чанларын сән алырсан?
Бу елләрә, обалара,
Гара шивән сән салырсан?
— Мән алырам, мән салырам!

* * *

— Аһај! Дајан! Гапычылар,
Гапылары гапалајын!
Икид оғул өлүмүндә,
Үрәкләри шан-шан олан,
Синәсинә дағ чәкилиб,
Көзләри ган-јашла долан
Аналарын гисасыны
Чәлләд динли, дашүрәкли,
Чөнкә көзлү бу гочадан
Бу күн бурда алам кәрәк.
Үрәјинә дағ чәкилмиш,
Ал сојунуб, гара кејмиш,
Мин бир арзу, мин бир истәк.
Дујғусилә долу олан,
Үрәкләри аловлајан,
Дырнагланмыш јанаглары
Парчаланыб ал бојанан,

Жэлинлэрин гисасыны
Горхунч үзлү бу гочадан
Бу күн бурда алам кэрэк.

— Аһај, горхунч гоча! Сэни
Кен јерлэрдэ ахтараркэн
Дар бир јердэ элэ дүшдүн.
Һајды сэни өлдүрүбэн
Јахшы-јахшы икидлэрин,
Чаванларын чаныны мэн
Гуртарарам эллэриндэн!—
Дејэ Домрул гара, полад.
Гылынчыны сыгырараг,
Гулун кими гышгырды бэрк.
Бир алычы тоған кими
Чөнкө көзлү Эзрајылын
Үзэринэ һүчум етди.
Эзрајыл,
Ганад чалыб, бир көјэрчин сурэтиндэ
Пәнчэрэдэн учуб кетди.

Дэли Домрул гаһ-гаһ күлдү
Эзрајылын гачдығындан.
— Мэрэ, чомэрд икидлэрим,
Эзрајылын көзүн ела
Горхутдум ки, кен гапыны
Бурахыбан, дар бачадан—
Пәнчэрэдэн, гојуб гачды.
Домрулун горхусундан
Гуш олубан жөјэ учду.
Амма билин, бу күн ону
Тэрланыма тутдурмасам,
Эл чэкмэрэм, бурахмарам—
Дејэ,—Домрул
Һэрбэ бичди.

* * *

Дэли Домрул атын миниб,
Тэрланыны элэ алды.
Чох көјэрчин овлајыбан,
Евэ доғру гајыдаркан
Эзрајыл
Газлыг ата нэзэр салды.

Ат үркүбән көжә галхды.
Домрулу бәрк јерә чалды.
Гара башы бүкүләрәк,
Јерләр үстә бүкүк галды.
Эзрәјыл
Јубанмадан
Ағ синәси үзәринә
Отурубан мырылдады.
Домрулун нәфәсләри
Саја дүшүб хырылдады:
— Эзрәјыл, мәрә аман!
О көрүнмәз һагт танрыннын
Бирлијинә јохдур күман.
Сәни бу чүр билмәз идим,
Оғурлугла чанлар алан!

Бизим јердә уча-уча
Иридүјмә дағлар олур,
О дағларын этәјиндә
Көј чадырлы бағлар олур.
О бағларда киләләри
Јагут кими тутуб јанан
Гарасалхым үзүм олур.
О үзүмүн сујун сыхсан,
Ал-гырмызы шәраб олур.
О шәрабдан кимсә ичсә,
Әсирәјиб сәрхош олур.

Өзүн билмәз,
Сөзүн билмәз.
Мән ичибән о шәрабдан
Дүјмаз олдум, әсирәдим,
Билмәз олдум, нә сөјләјим?
— Эзрәјыл, мәдәд сәндән!
Кәл чанымы алма мәннән!
Дојмамышам икидликдән.

— Мәрә Дәли, мәрә әслан,
Бу ишләрдән нә ганырсан,
Дүшүнүрсән, мәндә нә вар?
Мәнә нијә јалварырсан?
Аллаһыны чағыр, јалвар.
Одур чан вериб, чан алан.

— Мэрэ, Эзрајыл мэрэ,
Мат галмышам бу ишлэрэ.
Танры исэ чанлар алан,
Сөjlэ бэс, сэн нэ гадасан?
Чэкил кери аралыгдан.
Хэбэрлэшим мэн танрылан,—
— Дејэ Домрул тапды үрэк.
Нэ сөjlэмнш бахаг көрэк:

* * *

— Учалардан учасан сэн,
Кимсэ билмэз нечэсэн сэн?
Бэ'зи чаһил адам сэни,
Көјдэ арар, јердэ арар,
Билмэз ки, сэн нэ көјдэсэн,
Нэ јердэсэн.
Инсанларын гэлбиндэсэн,
Даим дуран чаббар танры,
Баги галан сэттар танры,
Чанымы да алар олсан
Эзрајыла гојмакилэн!
Домрулун бу сөзлэриндэн
Илаһынын хошу кэлди.
— Чүнки мәним Дәли гуат
Бирлијими билэр олду.
Бирлијимэ шүкүр гылды.
Чан јеринэ булсун бир чан,
Онун чанын бурахжилэн!—
Дејэ, танры гызылганад
Эзрајыла верди фәрман!

* * *

Эзрајыл танры әмрин
Домрула етди тә'јин.

* * *

— Эзрајыл, мэрэ, аман!
Нечэ тапым мэн сәнэ чан?
Анчаг вар бир гоца атам,
Бир дэ бир гарыгчыг амам.
Кедэк көрэк,
Бири чанын
Верэр олса, ал кеткинән,
Мәним чаным гој, кеткинән.

Дәли Домрул атын чапды.
Атасыны кәзиб, тапды.

— Ағ саггаллы, көзүм баба.
Сәнә гурбан өзүм, баба!
Билирсәнми нәләр олду?
Күфр дедим илаһијә,
Дәркахына хош кәлмәди.
Көjlәрдәки гызылганад
Әзрајыла һөкм еләди.
Мәним чаным алмаг үчүн
Көј үзүндән учуб кәлди,
Гонду мәним синәм үстә.
Ширин чаным аләр олду.
Баба, сәндән чан диләрәм,
Мәнә чанын верәрмисән?
Јохса «дәли оғул»—дејә,
«Домрул»—дејә, ағлармысан?

— Нә дејирсән, көз бәбәјим?
Оғул, оғул, аслан оғул!
Доғуландан доггуз буға
Басмарлајыб, боған оғул!
Гызыл гүббә чадырымын
Сүтунусан, дирәјисән,
Газа бәнзәр гыз-кәлипин
Бәзәјисән, чичәјисән.
Гаршы јатан гара дағым,
Оғул, оғул, аслан оғул!
Сөјләјинән Әзрајыла:
— Сојуг-сојуг булагларым,
Чејрангачар овлатларым,
Кәрәјисә, онун олсун.

Гатар-гатар дөвәләрим,
Ала халлы кәбәләрим,
Кәрәјисә, онун олсун.

Ағ ағылда ағча гојун,
Кисә-кисә ахча, алтун
Кәрәјисә, онун олсун.
Чан әзинзир, дүнја ширин,

Әзиз чаны гыјмам белә.
Мәндән әзиз, мәндән севки
Анандыр, кет, ондан дилә!

Дәли Домрул атасындан
Үз көрмәјиб, үз дөндәрди.
Кедәр-кетмәз атын сүрдү,
Анасына гаршы кәлди:

— Ана, билдин нәләр олду?
Көј үзүндән ал-ганадлы
Әзрәјыл да учуб кәлди
Ағча синәм үзәринә
Гонду мәним, ширин чаным
Хырладыбан алар олду.
Бабадан чан диләдим. О
Вермәз олду. Инди сәндән
Чан диләрәм, верәрмисән?
Јохса «дәли оғул»—дејә—
«Домрул»—дејә, мәләрмисән?
Чан диләрәм, анам, сәндән.
Оғул чанын алырсанмы?
Јохса, ана, ағча үзә
Ачы дырнаг чалырсанмы?
— Нә дејирсән, көз ишығым,
Оғул, оғул, чаным оғул!
Доггузча ај дар гарнымда
Сахладығым, чаным оғул,
Гундағыны бәләдијим,
Бој атмағын диләдијим,
Долаб-долаб ағ сүдүмү,
Әмиздијим, чаным оғул!
Уча бүрчлү һасарларда
Отраг олуб тутулајдын.
Азғын дилли кафирләрә
Дустат олуб тутулајдын.
Гызыл, күмүш, савурубан,
Пул төкүбән, гуртарардым.
Инди исә јаман јерә
Вармышкән, вара билмә...
Дүнја ширин, чан әзиздир.
Оғул, чаным верә билмәм.
Анадан да мә'јус олуб,
Гајыдаркән Дәли Домрул

Назырланыб чап алмага,
Јахынлашды Эзрајыл.

— Эзрајыл, мэрэ, аман!
О көрүнмэз илаһинин
Дедијинэ јохдур күман.

— Сөјлө көрүм, јенэ нэ вар?
Мэрэ Дәли, нэ дејирсэн?
Даһа сөзүн? Јенэ мәнән
Нэ аманы диләјирсэн?
Ағсаггаллы гоча бабан
Чан диләдин, чан вермәди.
Ағбирчәкли гары анан
Чан диләдин, чан вермәди.
Даһа ким вар сәнин үчүн,
Чанын верә, кечә чандан?

— Һәсрәтим вар.
— Нә һәсрәтин?
— Јад гызы бир һалалым вар,
Ондан бир чүт әманәтим,
Ики кичик оғланым вар.
Онлар илән көрүшәлим,
— Дејә Домрул ахын-аын
Өз евинә сүрдү атын.

* * *

— Билирсәнми нәләр олду?
Көј үзүндән гызылганад
Эзрајыл учуб кәлди,
Ағча синәм үзәринә,
Гонду мәним, ширин чаным
Хырладыбан, алар олду.
Бабамдан чан диләдимсә,
Чан вермәди. Анамдан чан
Диләдимсә, чан вермәди.
Сөјләдиләр һәр икиси:
— Чан әзизди, дүнја ширин.
Уча-уча дағларым вар,
Сәнин үчүн овлаг олсун.
Сојуг-сојуг суларым вар,
Сәнин үчүн ичик олсун.

Төвлә-төвлә шаһбаз атым,
Сәнин үчүн миник олсун.
Гызыл гүббә чадырларым
Көлкәлијин олсун сәнин.
Гатар-гатар дәвәләрим
Јүкләлијин олсун сәнин.
Ағ ағылда ағ гојунум
Сүрүсилә сәнин олсун.
Көнлүн кими тутар исә,
Севәр исә, әрин олсун.
Анчаг ики оғланчығы
Башсыз гојма, евсиз гојма.

—Нә сәјлүрсән, нә дејирсән?
Көзүм кәрән, көнлүм севән.
Үрәк достум, көз бәбәјим,
Гоч икидим, шаһ икидим,
Дадлы-дадлы дамаг вериб сәвишдијим
Бир јастыға баш гојубан
Әмишдијим.

Гаршы јатан гара дағы
Сәндән сонра нејләрәм мән?
Гәбрим олсун, кечәр олсам.

Сојуг-сојуг булаглары
Сәндән сонра нејләрәм мән?
Ганым олсун ичәр олсам.
Кисә-кисә гызыл пулу
Сәндән сонра нејләрәм мән?
Кәфән алым, хәрчләр олсам.
Сәндән сонра киши севсәм,
Көнүл версәм, онлан јатсам,
Бир од олсун, јахсын мәни,
Илан олсун, чалсын мәни.

Бир гуру бош чанда нә вар,
Гыјмадылар сәнә онлар?
Әрш билсин, күрсү билсин,
Јер-көј буна таныг олсун!

Дүнја билсин, аләм билсин,
Танры өзү таныг олсун!
Бу чаным гурбанды сәнә,
Дүнја буна таныг олсун!

Дејә, хатын јар јолунда,
Чан вермәјә разылашды.
Буну көрән Әзрајыл да
Чан алмаға һазырлашды.

Икидләрин көркәмлиси,
Јолдашына гымады.
Һагг-таала дәркәһына
Јалварыбан сыдыгады:

— «Учалардан учасан сән,
Кимсә билмәз, нечәсән сән,
Бә'зи чаһыл адам сәни
Көјдә арар, јердә арар.
Билмәз ки, сән нә көјдәсән, нә јердәсән.
Инсанларын үрәјиндә, гәлбиндәсән.
Даим дуран чаббар танры!
Баги талан сәттар танры!
Узун јоллар үзәриндә
Имарәтләр тикдирәрәм,
Сәни дејә. Ач көрәрсәм, једирдәрәм,
Дојдурарам, сәни дејә.
Чылпаг көрсәм, кејиндиррәм,
Доналдарам, сәни дејә.

Чан алырсан, бир јердә ал
Икимизин чанымызы.
Чан алмырсан, бағышларсан,
Бир бағышла икимизи!».

Ешгин, мәһәббәтин мә'нәвијјәти
Бир дә нишан верди өз гүввәсини!
Үрәк бирлијинин өлмәз түдрәти
Дәјишди танрынын ирадәсини:

— Ики истәклидән әл көтүр,—деди,—
Онлара јүз гырх ил өмүр вермишәм.
Ал ики гочанын чаныны инди,
Белә тәләб едир сәндән ирадәм!

Демәк, бир гадынын ешги, вәфасы
Танры гәзәбинә гәләбә чалды!
Домрулун күл ачды күнү-дүнјасы,
Јүз гырх ил јашады, јүз гырх ил галды.

Гошду Горгуд Дәдә адына дастан,
Адыны-саныны салды дилләрә.
Әбәди јашасын вәфалы инсан,
Шөһрәти јайылсын бүтүн елләрә!

Адын ешидәркән обалар, елләр,
Көнүлләрдә достлуг дугусу чошсун!
О ады охшасын зәхмәләр, телләр,
Ашыглар саз-чалсын, нәғмәләр гошсун.

Ким дејир өлүмдүр чандан әл чәкмәк?
Бу өлүмдән доғур башга бир һәјат.
Инсан өз чанындан кечмәсә, демәк,
Әбәди һәјата чатармы? һејһат!

Фәрһад дүнјамыздан өлүб кетсә дә,
Һәлә дә күлүнкүн сәси кәлир.
Истәкдә кизләнән түкәнмәз гүввә,
Һәлә дә дағларын бағрын дәлир.

Ағызлара дүшмүш «фәна» сөзүндә,
Нә һәгигәт вардыр, нә дә ки, мә'на.
Һәр бир фанилијин мәрмуз ичиндә
Кизләниб јатмышдыр јүксәк бир бәга.

Тәкамүл адланан о бөјүк гүввәт,
Әбәди јашајыр бу бәғаләрдә,
Инсанлыг адланан парлаг һәгигәт
Күнбәжүн көтүрүр үзүндән пәрдә.

Туфанлар ичиндә галса да кәнчлик,
Өлүб кетмәјәчәк, галхыб дурачаг.
Көкүн бәркитсә дә јерләрдә чүрүк,
Дүнјада чох заман јашамајачаг.

Анчаг данәләрин сәпиб көјәрдән,
Ағачлар һеч заман фани олмајыр.
Өзү чүрүјүрсә, кедирсә әлдән,
Јени шүвкәләрдә дуруб јашајыр.

Гој буну анласын һәјат бағында,
Һасилсиз көјәрән азғын вәфасыз.
Чичәкләр чүчәрмәз баһар чағында,
Чүрүмүш јарпағын төкмәсә пајыз.

КӘРИМИ* (МИРЗӘ ҺҮСЕЙН) -

ГӘЛӘМДИ ГӘЛӘМ

Чаһанда чаһаны һүшјар едән гәләмдир, гәләм,
Јатан чамааты бидар едән гәләмдир, гәләм.
О гара гашларыны вәсфдә һилал јазан
О халы нөгтеји-пәрјар едән гәләмдир, гәләм.
Гојан чамалыны маһ илә бир тәрәзијә
О зүлфи-тарыны шәһмар едән гәләмдир, гәләм.
Гәзәлдә көзләрини нәркизи-хумар ејләјән
О гәдди сәрв илә һәмкар едән гәләмдир, гәләм.
Гәләмдир кәндлинин әлдән алан чувалү чүхасын
Ки лајиги-котү шалвар едән, гәләмдир гәләм.
Бизә ничат верән вәртеји-чәһаләтдән
Бу күн сәадәтә вадар едән гәләмдир, гәләм.
Нахырчынын ајағындан ачан долах чарығы
Бәли, бичинчини сәркар едән гәләмдир, гәләм.
Сәадәтә јетирән чох јетимү бипедәри
Лоты бир иддијә сәрдар едән гәләмдир, гәләм.
Гојан папаг јеринә даз кечәл баша ләбидар
Кедәни лаигбазар едән гәләмдир, гәләм.
Гәләмдир шалвары тәббил едән мају-чораба
Готур гызы күли-күлзар едән гәләмдир, гәләм.
Гыз илә оғлан арасында мәһрәми-әсрар
Јад оғлана гызы дилдар едән гәләмдир, гәләм.
Гәләмди залымы мәзлум едән түфаги нәфаг
Гатили гатили-хунхар едән гәләмдир, гәләм.
Гәләмди һеј чеки-хали јазыб верән тәрәфә
Бу халгы һијләдә әјјар едән гәләмдир, гәләм.
Шәрүр әлиндә һүсәјн гәтлинә јазан фитва*
О мачараны пәдидар едән гәләмдир, гәләм.
Ики дәгигәлик әмри беш ај атан далија
О сәһл иши белә дүшвар едән гәләмдир, гәләм.
Јујан бу гәдри һәјадан бизим гызын үзүни
Сәлитәни белә биар едән гәләмдир, гәләм.
Отуз минә чыхадан алты јүз түмән кәбини
Әруси саһиби-мигдар едән гәләмдир, гәләм.
Фагиру мүфлиси шејх һүчрәләрдә һәбс еләјиб,

* Тәрчүмеји-һалы һаггында ба х: III илд.

Ахунды саһиби-дәстар едән гәләмдир, гәләм.
Бу эсридә бәшәрин чаныны салан хәтәрә
Башын бәләја кирифтар едән гәләмдир, гәләм.
Гәләмди тифли-дәбистаны елијән шаир
Мәта шејри бу чүр хар едән гәләмдир, гәләм.
Гәләмдир милләти акаһ едән һәвадисдән
Һәкимин һикмәтин изһар едән гәләмдир, гәләм.
Гәләмдир ејләјән еһками-дини тәблигат
Жигул чаванлары диндар едән гәләмдир, гәләм.
Гәләмдир тәб'и Кәримини ејләјән шива
Ону мүсәннифи-эш'ар едән гәләмдир, гәләм.

ӘЛӘ ДҮШМӘЗ

Еј саги, бу чүр ејши-фәрәван әлә дүшмәз
Меј вер, гадан аллам, белә дөвран әлә дүшмәз.
Мејханәләр олмаз ки, һәмишә белә даир
Долдур вер ичәм, меј белә асан әлә дүшмәз
Ислам белә диндә бу чүр фисги-фәваһиш
Һејһат, ола бир дә белә шајан әлә дүшмәз.
Милләтдә нә шаһ горхусу, нә дин вә нә ганун
Һагган, белә чүр'әтли мүсәлман әлә дүшмәз.
Чых сејрә, хијабан долусу гызды, ханымды
Ачмаз белә күлләр, бу күлүстан әлә дүшмәз
Нә һәдд вуран-вар, нә гылынч вар, нә мүчазат
Бас, кәс, вур, ашыр, јых, белә мејдан әлә дүшмәз.
Кәзмәз бу көзәлләр бу хијабанда һәмишә
Фут ејләмә, вәгти бу хијабан әлә дүшмәз
Ислам ады бәсдир сәнә, һәр нејләсән, ејлә
Иманына гурбан, белә иман әлә дүшмәз.
Бир гәтрә көзүн јашы јујар чүмлә күнаһы
Бәһ, бәһ белә дәрдә, белә дәрман әлә дүшмәз.
Һәр һәфтәдә кәл шансыны бир јохла, утанма
Бирдән икијүз мин белә асан әлә дүшмәз.*
Пулсузды һамы, вер тәмәнни бир гран илә
Ил писди, әзизим, белә имкан әлә дүшмәз.
Тәглид ејлә бундан бујана милләти-лүтә
Чәннәтдә гыз олса әжәр, оғлан әлә дүшмәз
Радио гучағында охусун, кәз хијабанда
Јох өмрә вәфа, Дилкәшү, Пуран* әлә дүшмәз.
Сабиг лотулар голтуғуна дунбәк аларды
Сән радио алыбсан, белә дөвран әлә дүшмәз.
Бәдбәхт көзәл, өмрү чәһаләтдә кечитмә

Бу өмри-киранмајә тазадан әлә дүшмәз,
Һејсијјәтинин гәдрини бил, кетсә гајытмаз
Мал кетсә, кәләр, гејрәтү вичдан әлә дүшмәз.
Ахыр, кишисән, исмәтинин гијмәтини анла
Фикр ејләмә, бу кәбки-хураман әлә дүшмәз
Һәр кәс әти версә пишијә, күфтә јемәз
Сонра олсан һәрче пешиман, әлә дүшмәз
Нәсиһәти, Кәрим сөзүнүн гијмәтин анла
Гәдрин бил, оғул, белә сүхәндән әлә дүшмәз.

РУБАИЛӘР

Бәднам едәр рәиси нүмајәндәнин писи
Чандан салар мұсафири ранәндәнин писи
Руһи јорар, вүчуди әзәр, гәлби парчалар—
Ағзын ачанда нә'рәјә ханәндәнин писи

Тәјјарә әкәр ејләсә фәвваријә тоһин
Вар һағгы ки, галхар нечә фәвварә бојунда
Фәвварә дүшәр тез јерә амма үзүгәјлу
Кәр истәсә галха көјә тәјјарә бојунда.

Әчәб мәчлисди, бәзми-әһли үрфан
Нә ма'кулат вар, нә чајү гәлјан
Фәгәт әш'ардыр өврадү әзкар
Оху ач гарнына, еј мәрди-надан

Бу халгын миһәни пул, шаһы пулдур
Һәјасы, гејрәти валлаһи пулдур
Бү сөз күфр олмасајди кәр дејәрдим
Бу мәшрәк милләтин аллаһы пулдур.

ТҮРКИ ГӘЗӘЛ

Наз ејлә ки мән мүштәријәм назә, ханым гыз,
Назында вәли көзлә бир әндәзә, ханым гыз,
Сәнсиз күлү күлзара мәнним јохды әлагәм
Күл маһ чамалынды, тәрү тазә, ханым гыз.
Гасид мәнә кәр мүждеји-дидариву версә
Руһим кәләр ә'зәз илә пишвазә, ханым гыз.
Гусаләпәрәст олмаз иди милләти-Муса*
Бахсејдилә сән тәк бүти-тәнназә, ханым гыз.

Көрдүкчө чамалында олан данеји-халы—
Көклүм кәлири гуш кими пәрвазә, ханым гыз.
Мәрмәр кими маһичәләрин дамәнин атдан
Хош мәнзәрәдир ашиги-чанбазә, ханым гыз.
Бир бүсәнә заһид ики жүз һүри бағышлар.
Тәзвири атыб кечмәсә иғмаза, ханым гыз
Ешг әһлинә кәл бағлама дәрвазәји-вәсли
Әмнијјәт олан јердә нә дарвазә, ханым гыз
Акаһ едәрәм дилдә олан разә, ханым гыз
Гојсан башыны синәмә, гол бојнуна саллам
Сәндән селе бир бүсәјә разыдыр Кәрим
Мөһтач дејил хәл'әти-мүмтазә, ханым гыз.

ДӘВӘ ДӘ АЈАГЈАЛЫНДЫР

Башмаг гәмин, оғлум, ат башындан
Нејләр, дәвә дә ајагјалындыр
Кәр палтонун олмаз, олмасын гој,
Шүкр ејлә, сәнин көнүн галынды.
Аләмдә бир аз ки ганмаз олдун,
Бишди чөрәјин, јерин салынды.
Дүнја кејфин әғнијаја тапшыр,
Гәм-гүссәлик һәммалынды.

ТҮРКИ ГӘЗӘЛ

Аләмдә әһли-ешг кәрәк гәмсиз олмасын,
Һеч бир нишат јохду ки, матәмсиз олмасын.

Ешг атәшиндә шамү сәһәр јаннам, ағларам,
Бир саат олмады ки, көзүм нәмсиз олмасын.

Јарә көнүл јарасыны вердим нишан, деди,
Дүнјада јара јохду ки, мәрһәмсиз олмасын.

Тири-никәһи сачды үрәк башына, деди,
Гој мүлки-ешг имарәти пәрчәмсиз олмасын.

Көрдү баш үстә чәтр вуран дүди-аһымы,
Күлдү, деди, кәрәк уча дағ чәнсиз олмасын.

Гурбанам дедим, мәнә наз етмә чох, деди:
Дилбәр демә о шухә ки чәмхәмсиз олмасын.

Бир бусә истәдим икисин верди, лүтфә бах,
Һеч милләт, һеч зәманәдә һатәмсиз олмасын.

Сағи, кәтир пијаләни, мүтрүб, ајаға дур,
Бир дәм чал-ојна, мәчлисимиз дәмсиз олмасын.

Сәнсиз чаһанда һәр кечә бир ил кечир мәнә,
Һеч әһли-һал мән кими һәмдәмсиз олмасын.

Јад ет шәби-вүсал бу һичранкешидәни,
Ејлә дуа Кәримини, Әкрәмсиз олмасын.

ВАЛЕҢ (МАҢМУД ДЭСТПИШИ)

Чәнуби Азербайжанын исте'дадлы шаирләрindən Маһмуд Дәстпиши 1934-чү илдә Әрдәбилдә анадан олмуш, иотидан вә орта мәктәби орада битирмишдир.

1955-чи илдән мүәллимлик етмәјә башлајан Маһмуд ара-сыра «Валех» тәхәллүсү илә дә ше'рләр јазмышдыр.

Маһмуд Дәстпиши беш ил Керми, Нәмин вә Әрдәбилдә мүәллимлик етдикдән сонра чохлары кими о да Тегһрана кечмәјә мәчбур олмушдур. Орада да мүәллимлијини давам етдирән шаир 25 иллик хидмәтдән сонра тәгаүдә чыхмышдыр.

Валех 1968-чи илдә мәшһур гочаман шаир Мир Мегһди Е'тимадын васитәсилә доктор Сәламуллаһ Чавидин Тегһранда тәшкил етдији «Достлар көрүшү» адлы әдәби мәчлисә чәлб едилир. О вахтдан е'тибарән Валехин јарадычылыг фәалијјәти даһа да кенишләнмишдир.

Һазырда о, Иранда шаир, рәссам, һејкәлтәраш, хәт-тат кими мәшһурдур.

ЕЛ НИСКИЛИ

Сәһәндин солду күлзары, баһарын күллү чағында,
Солан күлләр сүкут ичрә кәзир бүлбүл сорағында.

Дедиләр: сөндү Сәһәнд шам кими сүбһүн гучағында,
Гуруду сөз додағында...

Кечәни совду ки, ајдын сәһәрин гојнуна кирсин,
Дағ ағардыгда о сөндү, тојумуз матәмә дөндү,
Әбәди јатды... Сөзү хәлги ојатды.

Ана јурдунда! Сәһәндин синәсиндә дедиләр гәбри
газылсын,

Дашына ше'ри јазылсын!

Гисмәт аңчаг бујумуш, јатды шәһидләр јатағында,
Бир Сәһәнд орда гочалмыш, бири дә бурда учалсын!
Јағылардан о бач алсын!

Үрәји көзлү, сазы сөзлү, Сәһәнд адлы бу гардаш,

Кәрәк бу олсун мүбаризэләр јолда

Варса ел нискили гэлбиндә, дағы чыхды үрәкдән!
Дедијин алды фәләкдән!..
Зора баш әјмәди! Залымла вурушду.
О мүгәддәс һәдәф үстүндә дајанды!
Һәми јандырды јады, һәм өзү јанды!
Белә инсанлара алгыш, белә инсанлара әһсэн!
Сәнә бәсдир бу шәрәф, хәлгимизин шаирисән!

Ана торпағы Азәрбајчаныма!

Севкилисән!

Сән сөз устасы—вәтән бүлбүлүсән,
Ешидәнләр сәнә ағлар,
«Дәдә Горгуд» гара бағлар
Ки, унутмаз сәни, атмаз!
Мәрди намәрдләрә сатмаз!

УСТАД ШӘҲРИЯРЫН ИЛҚ КӨРҮШҮ МҮНАСИБӘТИЛӘ

Ләззәти-сөһбәти-чананы биләнләр, јығышын!
Вәсли-дилдар ешидиб зөвгә кәләкләр, јығышын!
Фејз алын мәчлисимиздән, чәкиләнләр, јығышын!
Бәзмимиздә бу кечә маһи-дирәхшан отуруб.

Адына, ше'ринә, әфкарына фәхр етдијимиз,
Саз тутуб, нәғмәләрин көксүндә бәсләтдијимиз,
Сөзү дилләрдә кәзән, биз өзүнә јетдијимиз,
«Шәһријар» ады, өзү нәзмдә солтан отуруб.

Чох чәфалар чәкиб, о, зәһмәтилән ада чатыб,
Мали-дүнјаны атыб, сәрвәтә мә'нада чатыб,
Шәһди-көфтары илә мәһфәлимиз дада чатыб,
Сөз ачыб, гәм дағыдан Јусифи-Кән'ан отуруб.

О, Әли оғлудур, әлбәттә ки, азәдә јашар,
Һатифи-һәггидән илһамын алыр, тәб'и чошар,
О көзәл тәб'илә өз елләринә маһны гошар,
Ше'р мүлкүндә сәриб «фәрши-Сүләјман»* отуруб.

Оху, «Һејдәрбаба»ны, көвһәри-шәһварына бах!
Һәм «Сәһәндим» дедији, ше'рдә әфкарына бах!
«Вај, мадәр»* дә онун һали-дилизарына бах!
Јени мәктәб јарадан һафизи-дөвран* отуруб.

Инчә диггәтлә гулаг вер бу сөзә, чан апара:
«Аман аллаһ, јенә шејтан кәлиб иман апара».
«Горујун, гојмајын иманымызы шејтан апара!»
Тәк бу бејтиндә онун, көр нечә диван отуруб!

Она фәхр ејләјәчәк нәслимиз, Азәр елимиз!
Шивәли, дүјгулу әш'арына шәккәр дилимиз!
Ачагагдыр јенә дә чөврилә солмуш күлүмүз!
Инди ки бағы-әдәбдә белә бағбан отуруб.

Шөвги-дидарилә каһ ағлајырам, каһ күлүрәм,
Бу инајәт мәнә ондандыр она ејләјирәм:
«Дәстпишим, чанымын гәдрини инди билирәм,
Ки, јанымда көрүрәм сән кими чанан отуруб».

1971

АЗӘРБАЈЧАНЫМ

Дәдәмдән, бабамдан галыбсан мәнә,
Од нишанлы јурдум, Азәрбајчаным!
Мән дә чөскү салдым одлу синәнә,
Јосма кома гурдум Азәрбајчаным!

Һәр јердә дәрими ача билмәдим,
Һәр булагын сујун ичә билмәдим,
Гушум сәнә гонду, уча билмәдим,
Сәни дејиб-дурдум, Азәрбајчаным!

Мән сәнин оғлунам, сән мәним анам,
Ким анасын даныб, мән сәни данам?
Одлу үрәјиндә гајнајан ганам,
Көксүндә отурдум, Азәрбајчаным!

Дедим, синән үстә бәхтәвәр олдум,
Фәләк ајры салды, мән кедәр олдум,
Көчәри гушларла һәмсәфәр олдум,
Ешгинлә учурдум, Азәрбајчаным!

Дирилик—шәрәфдир, тәлаш—ифтихар,
Дирилик—мәһәббәт, вүсал интизар,
Көрдүм ки, мәһәббәт әбәди галар,
Нифрәтә од вурдум, Азәрбајчаным!

Тегран, 1973

НЕЈБӘТ ВӘ ВҮГАР

Сачлары пыртлашыг, бығы гыровлу,
Гашларына гонуб илләр губары
Синәси аловлу, алны гырышлы,
«Башына јағыбдыр зәманә гары».

Сөзләри руһлудур, дујғу кәтирир,
Үрәкләрә суал-сорғу кәтирир,
Гајғысыз инсана гајғы кәтирир.
Дәдә Горгудларын сон јадикары.

Бахышы дәриндир дәрјалар кими,
Күлүшү мә'налы, мә'налар кими,
Әми, мәтанәти гајалар кими,
Кениш дујғусунун јохдур һәсары.

Короғлу һејбәтдә, Нәби үрәкдә,
Ханчобан чөрәкдә, Фәрһад биләкдә,
Сабир кими, Вагиф олсун кәрәк дә,
Фүзули һүнәрли, ел ифтихары.

Чијниндә јапынчы, башда чалпапаг,
Бир әлиндә гәләм, бир әлдә чомаг,
Ширин дилимизә дағ кими дајаг,
Доғрусу, онда вар Сәһәнд вүгары!

Каһ үмидлә долур никаран көзү,
Каһ јады јандырыр, каһ јаныр өзү,
Елдән илһам алыр сазынын сөзү,
Охшајыр Вәтәни, охшајыр јары.

Бир заман бүрүнүр гара, думана,
Каһ күллү көјнәјә, јашыл тумана,
Дөзмәлидир бә'зән чөври-замана,
Елин һәм гышы вар, һәм дә баһары.

Инсан каһ хар олар, каһ да учалар,
Бириси бач верәр, бири бач алар,
Икид ифтихарла анчаг гочалар,
Икидләрин алчаг олмаз дивары!

Сәһәндин синәси долу алачыг,
Галасы јијәсиз, дивары учуг,

Гапысы дабансыз, сүфрәси ачыг,
Вар олсун һәр заман дәвләти, вары.

Бир заман гәләми дүшмәз әлиндән,
Дастанлар јајылар ширин дилиндән,
Бәли! Сорағын ал Азәр елиндән,
Јолун дүшсә, бир дән Сәһәндә сары.

Чошур үрәјимдә мин арзу, диләк,
Һәр сөзү һәр кәсә кәрәк демәмәк,
Инсан адамыны танысын кәрәк,
Һәр зәрин өзүнүн вар бир әјары.

Ичи долу, башы гарлы Сәһәндим,
Сәнлә фәхр ејләдим, сәнә күвәндим,
Јохушлар дырмашыб, дәрәләр ендим,
Нечә күн олајдым гонағын бары.

Мән дә Саваланын «Валех» оғлујам,
Елимә, дилимә бели бағлыјам!
Анчаг рузикардан мән дә дағлыјам,
Камымча дөнмәди фәләк мәдары.

Башындан чәкилсин чискин думанлар,
Сәнә јол тапмасын әјри күманлар,
Сәндән јерсиз күсүб, јерсиз уманлар,
Фикирләри јетмир бундан јухары.

1974

ҺӨРМӘТЛИ ШАИР ТӘРЛАНА

Мәнә илһам верди нискилли сөзүн,
Тәб'им ганадланыб чөвлана кәлди.
Шаирләр мәчлиси Тәбриздән дуруб,
Елләри долашыб Теһрана кәлди.

Дағ даға чатмазса, инсанлар чатар,
Үмидлә бу күнү сабаһа гатар,
Заманын бајгушу јорулар, јатар,
Көрәрсән ки, бүлбүл бостана кәлди.

Пајызда көчәрләр көзәл дурналар,
Көлләрдән учарлар назлы соналар,
Әмәк илә җетирмишләр аналар,
Һәр җанда гәһрәман дөврана кәлди.

Ширин дуҗулары дәрҗадан дәрин,
Сөзләри мә'налы, мәтләби ширин,
Шаир ганар, биләр һәр сөзүн җерин,
Бу ифтихар сән тәк Тарлана кәлди.

Гардашым, Тәрланым, үзүн ағ олсун!
Сәнә дилин даҗат, мөһкәм дағ олсун.
Тәб'ин чичәкләнсин, бағча-бағ олсун,
Валех бу ниҗјәтлә мејдана кәлди.

Намы «сағ ол!» десин доктор Чавидә,*
Өзү бир ағсаггал, еви абидә.
Биз үмидә бағлы, үмид үмидә,
Бәлкә дә зәфәрлә җан-јана кәлди.

1975

ГӘЗӘЛ

Ағыр илләр бу җаман дәрдә дөзүб җанды көнүл,
Нә дејим, ким нечә бу дәрдилә одланды көнүл.
Аҗрылыг дәрдини мән, җанмағы пәрванә биләр,
Бихәбәрләр нә биләрләр, нә үчүн ганлы көнүл!
Елимин дәрди мәнимдир, мән елин шаиријәм!
Ели виран ејләјән зүлм илә виранды көнүл.
Еј азадлыг пәрисил! Јухлама ач көзләрини,
Вәслинә јетмәк үчүн Валехү һејранды көнүл.
Күндә минләр илә чанлар сәнә гурбан верилир,
Рәһмә кәл, сакит отурма, пәришанды көнүл.
Бу гуру чаны сәнә сахламышам һәдјә верәм,
Гисмәтим олса, јолунда гоча гурбанды көнүл,
Јурдумун гајғысы алтында галан өвладыјам,
Бу гәдәр гајғылары чәкмәјә шәјанды көнүл!

«Варлыг», № 4, 1357

ГАФЛАНТИ (МУРАДЭЛИ ГУРЕЈШИ)

Мурадэли Гурејши 1934-чү илдэ Гафланти кэндиндэ јохсул бир аилэдэ анадан олмушдур. Тәһсил алмаг үчүн имканы олмајан Мурадэли кәнч јашларында чөрәк газанмаг мәгсәдилә Тегһрана көчмүшдүр. О, Тегһранда узун мүддәт ишләјә-ишләјә јазы-позу өјрәнмишдир. Гафланти аз савады илә көзәл ше'рләр мүәллифидир.

Мәрһум Сәһәнд Гафлантинин ше'рләринә дүзәлиш верәркән онун кәләчәјинә чох бөјүк үмидләр бағламышдыр.

Гафлантинин ше'рләри чох садә вә халгын данышыг дилинә јахындыр. Әсәрләринә шифаһи әдәбијјатын тәсири чохдур.

ЧӘКИЛ ГАРА ДУМАН

Чәкил гара думан, чәкил башымдан,
Чәкил дағларымдан, чәкил дашымдан.
Дөнмәјиб, дөнмәрәм ган гардашымдан
Көтүр өзүңлә кет шахта-бораны
Гој күнәш бүрүсүн Азәрбајчаны.

Горх Азәр елинин гызмыш нәриндән,
Әсәбләниб нәрә чәксә дәриндән
Мин аслан говзанар бир шәһәриндән
Сән бәһмән ајында шанлы Тәбризи
Сынајыб көрдүнки бүкүлмәз дизи.

Халгымыз ајылыб галхар ајаға,
Бахмаз гаранлыға, бахмаз ишыға
Күллә долу тәкин башына јаға
Дағ кимин дајаныб өнүндә дурар.
Сајмаз ки, дүшмәнин топ түфәнки вар

Сән түлкү сифәтдә бир гарамалсан
Гулағларын кардыр, ја да ки лалсан
Јохса да үстүндә гыллы моталсан

Дағларын дөшүндө аслан көрүрсән
Боғула-боғула бирдән һүрүрсән.

Кәсәндә габағын аҗын, улдузун
Күнәш әритмәзсә шәппәсин. бузун,
Салмаз, Туфарганын, Урму, Сулдузун*
Бахма гаранлыгда дөндәрдин адын.
Гованмазсан чөлә елин өвладың.

Зүлмү зүлмүн үстүндә етдин мәрдума
Чалышдын елләрин ағзыны јума
Бир анда сыхаллар дөнәрсән мума.
Сәндән јекәсинин бурнун овублар
Буруб өлкәмиздән ахыр говублар.

Азәр өлкәсинин бир бучағыјам
Дөјүшләрдән чыхмыш уча дағыјам.
Адым Гафлантидир ше'р јатағыјам
Дедим сөзләрими гара думана.
Кәрәк өтүб кечсин биздән ојана.

ДАРЫХМА—ЕЛИМӘ ДЕДИМ—БУ ГӘДӘР

Дарыхма,—елимә дедим—бу гәдәр
Һарај да бизимдир һај да бизимдир.
Гыш чыхыб бу гарлар әријиб кедәр,
Баһар да бизимдир, јај да бизимдир.

Күнәш ишыг сачар бизим дағлара,
Сәадәт јетирәр күллү бағлара.
Халгымыз фәхр едәр кәлән чағлара
Илләр дә бизимдир, ај да бизимдир.

Бағларда күл ачар, бүлбүл севинәр,
Елләрим сәадәт атына минәр.
Һијләкәр дүшмәнин чирағы сөнәр.
Әлиф дә бизимдир, сај да бизимдир.

Јенә дә адымыз дүшәр дилләрә
Һамылар фәхр едәр бизим елләрә.
Чөлләрдә ачылан гызыл күлләрә
Чәмән дә бизимдир, чај да бизимдир.

Истәкли елләрим һәр јандан күләр,
Ох илә дүшмәнин бағрыны дәләр.
Гара дүшмәнләрин нәнәси мәләр,
Каман да бизимдир, јај да бизимдир.

Јенә дә јајылар ана дилимиз
Јазылар тарихә шанлы елимиз
Әјилмәз һеч заман јада белимиз
Күнәш дә бизимдир, ај да бизимдир.

Рәсмдир әзәлдән, ата-бабадан,
Шәрәфлә јашајыб кедәр дүнјадан
Данышды Гафланти елдән-обадан,
Гәрар да бизимдир, гајда да бизим.

УТАН ХАЛГЫМЫЗДАН,—ДЕДИМ ДҮШМӘНӘ

Утан халгымыздан,—дедим дүшмәнә,
Артырма зүлүмү һагг сөз дејәнә.
Бир күн дә галиб кәләрик сәнә.
Бојнуну бурмаға мачалын олмаз,
Бир су ки төкүлдү јеринә долмаз.

Демә ки, бу зүлүм бир дә галачаг
Сәни дә халгымыз тахтдан салачаг.
Әлиндә өләнин ганын алачаг.

Әзиләр сәнин дә башын, гулағын,
Дағылар о заман тајфа, туфағын.

Нечә ил милләтин ганын сорубсан,
Нечә гәһрәманын бојнун вурубсан.
Һәр заман хәлг үчүн тәлә гурубсан.

Ајылыб бу милләт јухудан дурар,
Бүтүн ган ичәнин бојнуну бурар.

Һәмишә чалышыб халгы әзибсән,
Даим арвадынын к... бәзирсән.
Кедиб әчнәби илә баһәм кәзирсән.

Јаланчы түлкү тәк хәлги толадын
Күндә мин чаваны гана чуғладын.

Кетдин эчнэбинин охшадын бојун,
Гарышды сүбһәтәк гоч илә гојун
Олды туман төкдү сојун һа сојун.

Көзүм баха-баха кечәјарысы
Бағладың беливә ары, намусу.

Инди милләт сәни јахшы таныды,
Једијин, ичдијин милләт ганыды,
Сәнин хәјанәтин улдуз саныды.

Ајылыб халгымыз интигам алар,
Полад јумругла башыва чалар.

Халгымыз јахшыны јамандан сечәр,
Азадлыг јолунда чанындан кечәр,
Сәнин дә өмрүнүн зәмисин бичәр.

О заман дәрдинә тапылмаз чара,
Түпүрүб үзүнә чәкәрләр дара.

Учуруб зинданы хараба гојар.
Төкүб чәлладларын дәрисин сојар.
Һезар фамилләрин көзүнү ојар.

Онда вәтәнимиз дөнәр чәннәтә,
Азадлыг вериләр бүтүн милләтә.

Дәхи әсарәтин зәнчирин гырар,
Түлкү сифәтләрин ағзыны чырар,
Вәтәндә азадлыг бајрағын вурар.
«Гафланти» севиниб, күләр хәлг илә,
Һәмишә сөз гошар күлә, бүлбүлә.

«ТӘПИЈИН ДАҒЫ»

«Тәпијиним», асланларын гочалды,
Јадлар кәлиб, хәлгимиздән бач алды,
Гудуз гурдлар күнү-күндән күч алды,
Ғадынларын даһа аслан доғмајыр.
Јағыларын хиртдәјини боғмајыр.

Нечә илдир ел-өвладың ајылмыр,
Дәрди, гәми һәддән ашыб сајылмыр.
Ел нәғмәси јурдумуза јајылмыр.
Залым овчу бизи сәндән ајырды
Сағ-солунда түлкү жува гајылды.

Кечән илләр нискилимиз јохуду.
Јыртычылар бизә бир тор тохвду
Гара бајгуш гәм рөчәзин охуду
Тора дүшдүк, әлдән кетди чарәмиз.
Чох заманды сазылдајыр јарамыз.

Гара думан башын үстә төкәндә,
Харылдајыб көјдән долу төкәндә,
Сел атлајыб јан-бөјрүнү сөкәндә,
Дөрд бир јандан илдырымлар шахырды
Су јеринә гырмызы ган ахырды.

Ган ичәнләр елләrimi сојдулар
Һәгг севәнин көзләрини овдулар,
Аналары јаман ағлар гојдулар,
Ағлар дејир; бала дады, дад дады,
Балаларым көр нә јаман һалдады.

Гара дүшмән бизи салды бу күнә
Балта вуруб халгымызын көкүнә
Ишләримиз бетәр дүшдү дүкүнә,
Әлимизин әмәјини јејирләр
Өлкәмиздә бизә јохсуз дејирләр.

«Һејдәрбаба» ел ичиндә бәлләнир
Гәм шө'ләси күрәјинә телләнир
Зүлм әлиндән сылдырым даш дилләнир
Һарај салыр асланларым неч олду?
Гаш гаралды кәлмәдиләр кеч олду.

Горхма бала, мән ајығам јатмарам,
Аләм бијдир сизи көздән атмарам,
Өвладымы јад елләрә сатмарам,
Чомәрд икид бәсләјирәм гојнумда
Мүгәддәс бир вәзифәдир бојнумда.

Аз галыбды ел өвладың ајына
Һарај салыр «Ағдоғмушун» чајына,

Ахыб кедә Гафлантинин тајына.
Јүз мин аслан ордан говзар башыны
Һәр тәрәфдән динләр вәтәндашыны.

«Ејнал-Зејнал» сәсимә сәс верәндә
Сәс чулганар башы гарлы Сәһәндә,
Говзар башын санки дүшүб кәмәндә,
Үрәкләниб бир учадан бағырар,
Шаһ дағындан бизә көмәк чағырар.

Гөч гардашды мәнә Бузкур, Савалан,
Гучағында бәсләнибди мин аслан,
Күнәш чыхар, итиб кедәр сис, думан,
Гардаш чатар гардашынын јанына,
Ләрзә дүшәр јад елләрин чанына.

Сәс учалар бүтүн елдән, обадан,
Гөч икидләр чыхар бу даш зағадан
Аслан көрүб түлкү гачар јувадан,
Шәнликинин вүсал тоју башланар,
Севинчиндән көзләримиз јашланар.

Гафланти, мән јүз белә күн совмушам,
Јағыларын ағзын-бурнун овмушам,
Ахыр вуруб јурдумдан говмушам,
Бу гајдады ләлә минәр шәләни,
Каһдан да бир шәлә минәр ләләни.

кәлин, кәлин шәнлиг тутаг!

Кәлин, кәлин шәнлик тутаг,
Гәм, гүссәни дај унудаг,
Күл кәтирин будаг-будаг,

Верәк бу күн каркәрә,
Тәбрик дејиб бәрзкәрә.

Дағы-дашы сөкәнләрин,
Алын тәри төкәнләрин,
Зүлмүн белин бүкәнләрин.

Бу күн өзкә бајрамыдыр,
Маһны чалмаг әјјамыдыр.
Мүждә верин шәһрә, кәндә,

Билсин бағда күл экән дә.
Нәғмә десин чај, чәмән дә.

Мүгәддәсдир бу күнүмүз
Ачылыбдыр дүјүнүмүз.

Бу күн мин-мин чаванларын
Сәдагәтли инсанларын,
Һәгг үстә чан гојанларын

Ганларындан лалә битиб,
Һәгги батан һәггә јетиб.

Кәлин-кәлин, а нефтчиләр,
Фәрш тохујан илмәкчиләр,
Ган-тәр төкән мә'дәнчиләр,

Башланыбдыр ишчи тоју,
Јашајасыз илләр боју.

Ај күрәдә кәрпич кәсән,
Зүлм алтында зағ-зағ әсән,
Бәс галыбсан һајанда сән,

Дур кәл, инди һәгг диләјәк,
Истисмары мәһв ејләјәк!

Гол күчүлә сәнәткарын,
Сынды бели истисмарын,
Гојуб гачды һәр нә варын,

Ишчиләрин зәрбәтиндән,
Халгымызын неһзәтиндән.

Мүбарәкдир бајрамыңыз,
Ајдын сәһәр-ахшамыңыз
Мәһәббәтлә сиз һамыңыз,

Гүввәт кәлин чијин-чијин
Јумруглар дүјүн-дүјүн.

Гафлантијам, гајнар ганым,
Һәгигәтә гурбан чаным,
Будур мәним јол әрканым,
Мәзлумларын үзү күлә,
Көзләринин јашын силә!

ФИРИДУН НАСАРЛЫ

1934-чү илдә Әһәрдә анадан олмуш Фиридун Насарлы Феврал ингилабындан сонра Чәнуби Азәрбајҹанда нәшр олуан «Күнәш», «Үлкәр», «Јолдаш», «Дәдә Горғуд» вә башга журналларда фәал иштирак етмишдир.

КАРКӘР

Сөјлә көрәк, һачан һаггын аларсан
Һәмишә зүлм алтында галан карикәр?
Бир өмүр ишләјиб иш саһибләри.
Һаггыны едибләр талан карикәр.

Јүз ил дә, мин ил дә бу чүрә кетсә,
Һалына бир кимсә јанмајачагдыр.
Өзүн өз һаггыны алмасын әкәр,
Өзкәси дәрдинә галмајачагдыр.

Әмәкчи гардашым, кәлин бирләшәк!
Зәфәр бирликдәдир, бир олаг кәрәк
Гојмајаг һаггымыз пәјимал олсун
Әмәл бизимләдир, бизимдир әмәк.

ТӘБРИЗИН УРМИЈА ГАРДАШЫНА ПӘЈАМЫ

Ешитдим гурулур шаирләр бәзми
Үрәкдән севиндим, ај Урми гардаш!
Көзлүрдүм сәсимә сәс верәчәксән,
Әзәлдән билмишәм мән сәни сирдаш.

Гулағым сәсдәди динләрәм сәни
Ешидим сәсини үрәјим чошсун.
Гардашлар бирлији гуран заманда
Елләрим зөвг алыб, нәғмәләр гошсун.

Һасарлы да гол гојубду бирлијә
Алгышла ел севән бирликләризи
Севибди, севәчәк нә гәдәр чаны вар
Доғма Урмијаны, доғма Тәбризи.

230

ДАЛҒАЛАРДА КӨРҮШ

(Ашыг һүсејн Чавана итһаф)

Чаван һүсејн өмрүн-күнүн вар олсун!
Гој кур сәсин далғаларда курласын!
Өмүр боју бәхтин сәнә јар олсун,
Ишыг салсын улдуз кими парласын!

Сешәнбә күнүндә, бир ахшам чағы,
Сәсини ешитдим «Дәдә Горгуд»дан,
Далғалар бирләшиб мави көјләрдән,
Пәјамы кәтирди доғма бир јурддан.

Сорушдун һалыны ашыг Әлинин
Ингилаб кәтирди тәб'ини чуша.
Тәкчә бир арзусу галыб үрәкдә,
Күлүстан бағында кәзәсиз гоша.

Ашығын сачлары чох ағарса да,
Үрәји чаванды, гочалмаз һәлә.
Рузикар инчидиб сыныхдырса да,
Јенә вар гүдрәти, јорулмаз һәлә.

Зинданлар гаршында ағарды сачы
Башынын чискини, човгуну олду
Һеј ашағы гачды, јухары гачды
Једди ил јолларын јорғуну олду.

Сәһәри ахшама јетирди чох вахт
Зинданлар өнүндә интизар галды
Једди ил душтагда галан оғлунун
Һарда олдуғунун сорағын алды.

Һеч вахт верилмәди дүзкүн бир чаваб,
Зәһмәтә салдылар гоча кишини.
Бир нәфәр олмады дәрдинә јанан,
Дүкүнә салдылар онун ишини.

Халғымыз ајаға галхан заманда
Од-алов пүскүрдү одлу нәфәсләр
Гудуз чәлладлары гован заманда
Дағылды зинданлар, сынды гәфәсләр.

Чәллад шаһ говулду Фирәнкистана
Тәхтини, тачыны бәрбад етдиләр.
Минләрчә зинданда оланлар кими,
Онун да оғлуну азад етдиләр.

Өзүңдө эңд етди, сәдәfli сазы
Једди ил элинә алмады ашыг.
Ингилаб сәмәрә чатмајынча һеч
Бу узун мүддәтә чалмады ашыг.

Јалныз ингилабдан сонра илк дәфә
Бабәк галасында чалды сазыны.
Гәһрәман оғулар дөрү бәриндә
Учалтды көјләрә шән авазыны.

ЕЛ СӘНИ АТМАЗ

(Ашыг Гәшәмә итһаф)

Ашыг Гәшәм, буну јахшы билирсән
Үрәкдән севдијин ел сәни атмаз.
Ајлар доланса да, илләр кечсә дә
Гәдрини билдијин ел сәни атмаз.

Ашыглыг етдијин әлли беш илдир,
Сәни алгышлајан обадыр, елдир.
Өзүн бүлбүл исә, сөзләрин күлдүр
Јурдунда ачылан күл сәни атмаз.

Сәни көрән кими үрәк севинди,
Кәл, даныш бизләрә кечмиши инди.
Башын өтмүшсә дә јетмиши инди.
Илләр боју јаша, ил сәни атмаз.

Дәрдини сөјләдин сазын телиндә
Алышыб јанарды сөзләр дилиндә
Ашыга һөрмәт вар Азәр елиндә
Һөрмәтин сахлајар, бил, сәни атмаз.

Сүкутә далынды сәдәfli сазын,
Гулағы охшамыр о хош авазын
Чичәкләнәр јенә баһарын, јазын
Додаглар күлүшәр, дил сәни атмаз.

Кечмиш ашыгларын јадикарысан,
Күнеј маһалынын етибарысан,
Сән Азәрбајчанын ифтихарысан
Муған сәни атмаз, Мил сәни атмаз.

Ҳасарлы Күндүрдә: гонагды сәнә,
Көзәл сөһбәтләрин хош кәлир мәнә.
Ал сазын синәндә данышдыр кенә,
Сазында дилләнән тел сәни атмаз!

МƏРЗИЈƏ ҮСКҮЛҮ (ДАЛҒА)

Поетик эсəрлəрини «ДалҒа» тəхəллүсү илə јазан, Чəнуби Азəрбајҗан мүтəрəгги шаирлəриндən Мəрзијə Əһмəди Үскүлү 1945-чи илдə Тəбриз јахынлығындакы Үскү шəһəриндə јохсул аилədə анадан олмушдур. Ушағлығы еһтијач ичəрисиндə кечмишдир. Кичик јашларын-дан кəндлилəрин ағыр, фəлакəтли һəјаты онун гəлбини сыхыр, дүшүндүрүрдү.

Мəрзијə орта мəkтəбин 9-чу синфини доғма гəсəбəсиндə битирəрək Тəбриздə педагожи мəkтəбə дахил олмуш, ики ил орада охудугдан сонра Үскү мəkтəблəриндə мүəллимлик етмишдир. О, мүəллимлик етдији вə кəндлилəрин һəјаты илə јахын-дан таныш олдуғу ил-лəрдə онларын ағыр күзəранынын шаһиди олмушдур.

Кəнч шаирə мүəллимликлə јанашы, Тəбриз университетиндə дə тəһсил алырды. Лакин о, сонралар пəј-тахт шəһəри Тəһрана кедəрək педагожи института дахил олмуш вə 1971-чи илдə орада шаһлыг истибадаы элeјһинə баш вермиш тэлəбə һэрəkатына башчылыг етмишдир. Бунунла да о өз чəсарəти вə тəшкилатчылыг бачарығы илə тэлəбэлəрин бəјүк мəһəббəтини газан-мышдыр. Лакин тезликлə һəбс олунмушдур. Ишкəнч-лəр гаршысында бу шаир үрəkли гыз сынмамыш, һəбс-дən гуртарараг өз јурдуна гајытмышдыр.

1973-чү илдə вəфат етмишдир.

Мəрзијə ханымын эсəрлəри там һалда кəлиб бизə чатмамышдыр. Бир чохуну полис мəһв етмиш, бир һис-сəси исə итиб-батмышдыр.

Бу кəнч, истe'дадлы шаирəнин поетик ирсиндən Азəрбајҗан дилиндə бир нечə шe'ри, һeкajəsi вə фарс дилиндə хатирэлəри галмышдыр.

ДАЛҒА

Хырда, инчə арх идим,
Мешэлəрдən, дағлардан,
Дəрэлəрдən ахырдым.

Билирдим дурғун сулар
Өз ичиндә боғулар.
Билирдим дәрјаларда
Далғалар гучағында,
Хырдача архлар үчүн
Јени һәјат доғулар.

Нә јолун узаглығы
Нә гаранлыг чухурлар,
Нә дурғунлуг һәвәси
Мәни јолдан гојмады.
Инди гарышмышам мән
Гуртулмаз далғалара,
Варлығымыз чалышмаг,
Јохлуғумуз дајанмаг!

МӘН ВӘ ДӘМӘВӘНД

Һәр сәһәр бахырам Дәмавәндә мән,
Гоча дағ вүгарла дајаныб, дуруб.
Билмирәм нә вахтдан, һансы замандан,
Көһнәлмәз ағ, тәмиз чадырын гуруб!
Каһдан зирвәсинә күнәш сачылыр,
Каһдан да думанлар дөврәлир ону.
Нә јелләр, нә селләр кичилтмир чанын,
Дашдандыр синәси, гардандыр дону.
Ағ башы бәнзәјир Арәш башына,
Кавәһин, Зөһһакын* онда изи вар.
Јени зөлһаклара көһнә тарихдән,
Халгын кинәсиндән ајдын сөзү вар.
Һәр заман баханда Дәмавәндә мән,
Дајағым чохалыр, кинәм дәринлир.
Зөһһакы көрүрәм көнлүм одланыр,
Кәвәни јадлырам бағрым сәринлир.

1351

ӘШРӘФ ДӘҢГАНИ* ÜЧÜN

Гапыда дајаныб бир чопур әфсәр,
Қартларымыза бахыр ичәри гојур.
Көзләри гызарыб, ағзы кәфләниб,
Һирс она баханда адамы боғур.
Бир әлиндә батум, бириндә бисим,
Бир учдан бағырыр, дөјүр, савашыр.

Һәмгатарлары да дурублар орда,
Һамысына көзэтчилик жарашыр.
Гојуну сүрүдән ајыран кими,
Һәр кәси истәјир апарыр онлар.
Ушаглар дајаныб гапы өнүндә,
Никаран бахышлар, гајнајан ганлар.
Бир гыз јолдан кәлир, јаман тәләсир,
Габағын кәсирләр: «Қартызы верин!»
Гыз дајаныр, горхмур, дик бахыр она.
Көрүнүр, билири шәһамәт јерин
«Сәнин нә һаггын вар јолу кәсәсэн!».
Габағын аламмыр о јоғун әфсәр.
Гыз өзүн гуртарыр, јолуна кәдир,
Бахышлар охшајыр бу горхмазлығы.
Һәр кәс ону көрүр бәрк алгыш едир.
Јаман тохунури бу иш әфсәрә,
Варлығы бәнзәјән көзәтчи итә,
Нифрәт көзәтчиси, зор көзәтчиси.
Анасы утаныр вердији сүдә.
Бахышлар алтында ајдын эзилир.
Дәрин нифрәтләри ганыр, кичилир.
Бир күн халгын оғлу, севимлисијмиш,
Инди зор көзләјир, халгдан сечилир.
Кәлирәм класа, башым ашағы,
Үрәјим тутулуб, бәдәним әсир.
Елә тутгунам ки, долу булуд тәк,
Кенә начар дөзүм бағрымы кәсир.
Устад Афат елә китабдан охур,
Ушаглар һамысы тез-тез јазырлар.
Еләсэн һеч зады көрмәјиб онлар,
Гәләмнән сүкутун чанын позурлар.
Дејәсэн һәгт ишим зор десин әфсәр,
Дејәсэн кичиклик онлара хошдур.
Қимсәни сындырыр бир әјри бахыш,
Қиминә јаман да, тәпик дә нушдур.
Қичик ушаглара «тест» јазырлар.
«Бармағуву кәссән нејләјәчәксән?
Топуву итирсән нејләјәчәксән?»
Көзләрим гаралыр, көнлүм сыхылыр,
Ахы белә сөзләр нә иш верәчәк?
Қимсә дүшүнүр ки, ач ушаглардан
Қим белә јава сөзләри севәчәк.
Чылпаг ајаглара, ач гарынлара,
Топдан данышмағын мәһнасы јохдур.

Ишдән баш ачмырлар ојнамаг үчүн.
 Сорушмалы дәрдләр онларда чохдур
 Һансы топу вар ки, истирсән ону?
 Ач-ач ишләмәкдән кәлибләр чана.
 Әлләри кәсилир дәфә дөјмәкдәк.
 Бармагдан нечә мән данышым она.
 Гој уstad десин ки, пис мүәллимсән!
 Мән онун сөзләрин гана билмирәм,
 Америкаји ustad севмәсин мәни,
 Ушагларын ешгини дана билмирәм.
 Рә'јимиз бир дејил, савадымыз да,
 О өјкәдән сөзләр дәрдимә дөјмәз.
 Горхмурам нөмрәми аз версин уста,
 Нөмрәнин азлыгы башымы әјмәз.
 Амма горхурам ки, јохсул ушаглар,
 Бу сөзләрә көрә мәни атсынлар.
 Нәркизин, Салманын јорғун көзләри
 Мән белә данышам, јаса батсынлар.
 Ушаглар горхмајын, јадымдасыз сиз,
 Һеч заман сизләри унутмамышам.
 Кәләчәјәм јенә сизин јаныза,
 Далғын кинәләрдә ганад јуммушам
 Сизә белә јава данышмарам мән.
 Кәсилән бармағы һәр күн көрүсүз
 Сорушмаг истәмир каркаһ далында
 Бармаг кәсиләндә, ганын сорурсуз.
 Сизә белә сөзләр Һеч лазым дејил,
 Кәсмәли әлләрдән данышачағам.
 Ојнатмалы топдан нә ганырсыз сиз,
 Данышсам үрәкдән алышачағам.
 Ким сизә топ алыб ојнатмаг үчүн,
 Ким гөјуб кедәсиз топ ојнамаға?
 Әрбаблар аллаһы јарадыб сизә,
 Зүлм газанларында гајнамаға.
 Анчат топдан кәрәк данышам сизә.
 Ојнатмалы топлар ишизә кәлмәз
 Бөјүкдүр, поладдыр мән данышан топ,
 Онун чаныны Һеч дәфә дә дәлмәз.
 Јахчы ишә салсаг топлары,
 Әл кәсән дәфәләр мин парча олар,
 Бармагларыз, әлләриз тохтар.
 Әрбаблар, газаллар, кәркаһлар галар,
 Полад топ јахшыча ишини көрсә.
 Белиз дә гоз олмаз, рәнкиз дә солмаз,

Гаранлыглар кедәр, јохсуллуг кедәр,
Һәјатыз күл ачар, солғунлуг галмаз,
Ушаглар, көзләјин мәни, көзләјин,
Јолдајам, кәлирәм мән сизә сары.
Һәјатыма мә'на сиз бағышладыз,
Јахчы доғрулдајдым ону мән бары.
Бир күн чатачағам, көзләјин мәни,
Ајағым чатмаса, фикрим чатар ки,
Һеч заман дүшмәнә сатмарам сизи.
Дәрин, бөјүк ешгин кимсә атар ки,
Көзләјин, кәләрәм бир күн јаныза,
Һамымыз бирләшиб јола дүшәрик.
Мәһәббәти вә ешги бүтүн елләрә
Пәјларыг һамымыз, көзәл јашарыг.

16 Азәр 1951

ӨЛМӘЗ ЧЕРИК

Мән кәлирәм Хәличи-Фарсын*,
Гызғын сулу саһилиндән.
Мән кәлирәм Систанын,
Исти гумлу кәвириндән
Мән кәлирәм Лористандан*, Күрдүстандан*.
Мән Загрос* дағларындан чох ашмышам,
Мән бурада ифтихарын зирвәсинә учалмышам.
Мән кечмишәм Хорасанда*,
Үфүг боју сәрәләнмиш,
Кен чөлләрдән.
Мән кечмишәм Арәш* јурду,
Дәмавәндин* ағ өртүклү,
Зирвәсиндән.
Мән кечмишәм өз анамын, вәтәнимин,
Гыжылтылы чајларынын,
Саһилиндән.
Мән кечмишәм Хәзәримин,
Ганла долмуш
Арасындан.
Мән кечмишәм Сијәһкели* јада салан,
Шималдакы јаса батмыш,
Мешәләрин.
Гаршысындан.

Мән кимәм ки?
Орда дуран каркәрин,
Чәркә долан
Габар чалан
Мәрд әлијәм.
Мән Хәзәрдән балыг тутан
Дәрди дәрја тәк гыжланан
Киләк адлы балыгчыјам.
Мән белучам,
Истирәм ки, вәтәнимдә,
Ганым рәнждә бир килидлә
Азадлыға јоллар ачам.
Мән һаманам,
Зүлмү өз әлилә боған,
Истиганлы, түркмәнәм.
Истәјирсән дејим кимәм?
Мән ојам ки,
Өз халгымын гызыл ганлы һарајыны,
Түфәнкимин боғазыјла,
Вәтәнимин зүлм әлиндән аловлашан
Көјләринә һај салырам.

Фарсчадан тәрҗүмә едәки Ә. М. Гартал

Поетик әсәрләрини Охтај (Оха тај) тәхәллүсү илә гә-
ләмә алан Әлирза Набдил 1943-чү илдә Чәнуби Азәр-
бајчанда анадан олмушдур. Онун ушаглыг вә кәнчлик
илләри Тәбриздә кечмишдир. Сонра Тегран универси-
тетинин һүгүг факүлтәсини битирмиш, лакин ихтисасы
үзрә чалышмаг имканы верилмәдијиндән, Хој шәһәрин-
дә мүәллимлик етмишдир. О, халгын азадлыг вә истиг-
лалијјәти уғрунда мүбаризләрдән биридир. Әлирза Наб-
дил достлары илә бирликдә Тәбриздәки Иран «Халг
Фәдан Черикләри» тәшкилагыны јаратмышдыр. 1970-чи
илдә Иранда шаһлыг режиминә гаршы силаһлы үсјан
заманы һәмин тәшкилат «Сијәһкәл силаһлы үсјаны» ады
илә мәшһур һәрәкаты тәшкил етмишдир. Лакин бу халг
һәрәкаты јатырылдыгдан сонра тәшкилат үзвләри киз-
ли фәалијјәтә кечмишләр. Буна бахмајараг, шаһ хәфиј-
јәләри 1971-чи илин јазында Охтајы Теграны Паминар
рајонунда тәғиб едиб ағыр јаралајыр вә һушсуз һалда
әлә кечирилләр. Ағыр ишкәнчәләр версәләр дә ондан
һеч бир сөз ала билмәмишләр. 1971-чи ил мартын әв-
вәлләриндә ону бир груп мәсләкдашлары илә бирликдә
күлләләмишләр.

Шаир Охтај һәм кәзәл шаир, һәм дә аловлу публи-
сист олмушдур. Онун кәскин публисистикасы кими, ше'р-
ләри дә шаһлыг режиминә гаршы «одлу күллә, топ мәр-
миси» иди. һеч тәсадүфи дејилдир ки, онун ше'р топлусу-
на достлары «Ишыг» ады верибләр, чүнки о һәјатыны
халгын азадлығы уғрунда одлу мәш'әлә дөндәрмишиди.

Әлирза Набдил Охтајын ғыса, анчаг мә'налы өмрү
гаранлыглар ичәрисиндән нурлу мајаг кими кәләчәјә јол
ачырды. Бу күн дә онун әдәби ирси интилабчы шаири
милјонларын гәлбиндә јашадыр.

* Мә'лум олдуғу кими бу ад Азәрбајчан дилиндә Огтај јазы-
лып. Мүәллиф тәхәллүсүнүн мә'насыны «Оха тај» кими изаһ етди-
јинә иерә биз дә ону һәмин шәкилдә јазырыг.

КҮРДУСТАН

Бу дағлар учабаш!
Учабаш дағлара ганлы чәкмәләр јол ача билмәз,
Бу дағын чејраны өзкә овчунун охуна кәлмәз,
Голлары бағланан әсир бир инсан
Тутгун ахшамларда ағламаз, күлмәз.
Дәрәләр дәрин,
Елә дәрин ки,
Һәжар дәринликдә инсанлар бәсләјиб*.
Дәрәләрдә ахан Гызыл Өзәнин*
Сују һәм сәрин, һәм атәшин!
Елә бир су ки...
Бизим јурдумуза чатанда белә,
Һәдијјә кәтирир кечдији әлләрин үрәк атәшин.
Дашлар мешәлик.
Палыд мешәләри...
Ахшамлар һәр гуш гошур мин дастан...
Бу лајлај сәсилә астаҭа-астаҭа
Јухуја кедир көзәл Күрдүстан.
Дөшләрдән јенсәк,
Чәкилиб, јајылыб көм-көј занбаг тәк
Дүзләрдә түтүн.
Дүзләрдә чалышыр оғланлар, гызлар күндүзү бүтүн.
Јајлагда оба
Обада чобан,
Чобанын ағзында инчә бир түтәк.
Сөјләјир икидләр чәкән гәмләри,
Елә бир гәм ки...
Бисүтун дағында икид Фәрһады
Булајыр гана.
Елә бир гәм ки...
Јурдунун чичәји, әсринин көзәли,
Алакөз Ширини кәтирир чана.
Бу дағлар учабаш!
Учабаш дағлара ганлы чәкмәләр јол ача билмәз!
Бу дағын чејраны өзкә овчунун охуна кәлмәз!
Күнәш соларкән
Ғајалар ахшамын нәғмәсин охујур, сөјләмәз-динмәз.
Дағларда кәзәрләр ирикөз оғулар,
Үрәкләриндә, дәрин бир севки.
О севжидән ки,
Сәләһәддинин дә көнлүн дағлады*.
Әфсанәләрдәки инсанлар тәкин

Ана јурдуну горумаг үчүн
 Белин баглады.
 Бу даглар гочабаш, елләри учабаш,
 Намыја бир дост, бизләре гардаш.
 Јанар одлара бирликдә јанан вәфалы јолдаш.
 Дәрәләр дәрин, сулар атәшин.
 Дөшләр мешәлик, дүзләр түтүнлүк.
 Јајлагда оба, обада чобан.
 Ахшамлар һәр гуш гошур мин дастан.
 Бура Күрдүстан, бура Күрдүстан!
 Хан Гызыл Өзән ахан күнәдәк
 Улдузлар јерә бахан күнәдәк
 Бол олсун хәлгин әкдији бостан,
 Вар олсун бизим гардаш Күрдүстан!

Тәбриз

ДӘМИРЧИ

Нәм торпаға тәр дамыр килдир-килдир.
 Көздән исти ишкә дәмир чинкилдир.
 Чәкиш галхыр јенә күпсәнир күрзә
 Оддан сивај, көздән сивај
 Неч бир шеј чатмыр көзә,
 Јолдан кечән сөјләјир ки, «хош көрдүк,
 Јорулмасын дәмирчи гардашымыз».
 Күрәдәки аловлајан од дејир:
 «Көр ким јанды, улдуз кимә доланды?
 Чәкиш ениб-галханда сәсләнир ки:
 «Бу наллары ким атлара чалачаг?
 Ат минәнләр һансы кәнди чапачаг?»

1344

ДАН ЈЕРИ

Сәһәрәдәк ајыг галан,
 Мәнә лајлај дејән анам.
 Кефсизликдә ағлајаркән,
 Көз јашымы силән анам
 Мәнә өјрәдибдир
 Кечәләри ајыг галам.
 Ајыг галдыг бу гаранлыг вә улдузсуз кечәдә биз,

Жорулмадан дикилибдир
Дан јеринә көзләримиз:
Ајыг галыб көзләјирик:
—Јурдумузда көрән һачан дан сөкүлү?
Гој сувараг ганымызла бу сәадәт ниһалыны,
Гөнчәләниб гој ачылсын
Уча дағлар зирвәсиндә
Дан јеринин гызыл күлү!
Даһа онда ишығын јох,
Гаранлығын көзләриндән
Ачы-ачы јаш төкүлү.

ТОЗЛУ ПИАНО

Өртүкләр сөкүлсүн, булут чәкилсин,
Гајалар үзүлсүн көј јамачлардан,
Гој апарсын ағ јел гаранлыглары.

Сазаглы бир сәһәр ачылачаглар
Матәмсиз өлүмдән бәри бағланан
Чәвиз тахтасындан әски гапылар.

Сазаглы бир сәһәр парчалыјачаг
Гара сәссизлији тозлу пиано.
Гызғын бармаглардан ахачаг о күн
Сәһәндин бузланмыш ағча күлләри.
Горхулу бир рәгсә башлајырлар, бах,
Дағларын ачмамыш солан күлләри!
Чанланыр дәнизләр, гыврылыр чөлләр,
Гачырлар улдузлар ганлы көјләрдән,
Улдузлар—кечәнин баһадырлары...

Ушаглар, әлизи мәним гәлбимин
Истилији илә гыздырын, кедин,
Јохса сојут әлләр нә едә биләр?!

Сазаг
Дан јериндә
Бизи көзләјир.
Сојуг әлләр илә ача билмәрик
Кәләчәк күнләрин гызыл гапысын.
Сојуг әлләр илә чала билмәрик
Күнләрин сазында зәфәр маһнысын!

ИШЫҒ

Аман, аман, гара телли кибритчи!
Дамчы-дамчы гаранлыгда тәр төкән,
Од журдунун гызылча дағларындан
Милјонлар тон күкүрд чәкиб, сәккилән.
Қарханадан елә кибрит төккилән
Ки, зүлмәтин көкүн јандырыб-јахсын,
Бүтүн әләм бизләрә һејран бахсын!..

Аман, аман, сары телли зәнчанлы!
Аман, көзәл пычаглар јонан оғлан,
Ағ поладдан, поладтәкин сүмүкдән
Елә кәскин пычаглар јонкилән ки,
Јырта билсин зүлмүн чиркин үрәкин!
Гырсын өлүм гушунун да ганадын,
Бәлкә, чобан азад чалсын түтәкин...

Аман, аман, узаг кәндә, обада
Уча бојлу, хурма телли мүәллим!
Ишыглыг ач гаранлыг класларал
Ишыглыг ач класларда топланан
Ај-улдузсуз о кичик дүнјалара.
Қорлуг чәкмиш балача инсанларын
Оддан исти, гардан ајдын гәлбиндә,
«Бәшәријјәт» сөзүн тәкчә јазкилән!
Инсанларын гол-ганадын бағлыјан
Көјләрдәки горху фикрин позкилән!
Аман, аман, күн көрмәјән тохучу,—
Илмә салан, дәфә дөјән, аһ чәкән,
Чыраг тәкин јанап, ганын јандыран,
Қиприкләри пилтә кими көзләнән!
О нәдир һеј дүкүнлүрсән, кәсирсән,
Үрәк сәсин боғазында боғурсан?
Бирчә јол да халчанда бир шәкил сал,
Баханларын дизләрини гурутсун,
Бир шәкил сал әрбаблары горхутсун!
Залымларын бармагларын дүкүнлә,
Сүлејмантәк галх, әжләри зәнчирлә.
Гој халчаны сатан алан билсин ки,
Сәнин дилсиз әлләриндә нәләр вар.
Халча үстә башмаглы јеријәнләр
Билсинләр ки, дилсиз динсә, нә һопар!

Аман, аман, Румдан көјчөк Урмуда,
Күмүш телли, гочаман чахыр чөкөн!
Кечмишләрин ијин тутан күплөрдө
Ешгин дадын верән чахыр чөкжилән!
Гој һәјатын ағыр јолун кечәнләр
Динчәлсинләр үзүм булагларында...
Елә чахыр чөккилән ки, јандырсын.
Үрәки дә, үрәкдәки дәрди дә.
Гој чахырын бир чох сөзләр андырсын
Хәлгимә ки, күл әкди, хар дәрди дә...

ГОШМАЧА

Мән мәнәббәт јолларында
Чан гојмаға јаранмышам

«Галадан-галаја үч гызыл күмбәз,
Һәр бирин диндирсән һеч бири динмәз,
Бачысы көјчәјин һеч үзү күлмәз,
Ај кедән јолдашлар, дајанын кәлим...!

Галадан-галаја јыхылдым јатдым,
Ајналы түфәнки долдурдум, атдым.
Анама дејинән атымы сатсын,
Севкилим көјчөкдир гардашым алсын,
Гардашым алмазса, гој евдә галсын
Ај кедән јолдашлар, дајанын кәлим...!»

*Азәрбајҹан фолклорунда
Зәнһанда ешидилмиш гошмача*

СЕВКИЛИМ ОЛАРСАНМЫ?..

Көнүлдән сорушардым,
Кимә үрәк бағлајым.
Бу севән үрәјими,
Һанки одла дағлајым?

Үз гојмушдум дағ-даша.
Бағда арх ғырағында,
Бир кол гызыл күл тапдым.
— Көзәл күл дејнә көрүм,
Севкилим оларсанмы?

Атлас додаглар деди:
— Бүлбүлдүр мәним жарым,
Онун тэк охурсанмы?
Јетишдим даг башына,
Сорушдум уча дагдан:
— Ај јурдумун дик башы!
Узун-узун јоллардан,
Јоргун-аргын калмишәм,
Көрүм севдијим сәнсэн?
Даг бир кәрнәшиб деди:
— Күнәшдир мәни севән,
Сағымдан сәһәр чыхар,
Солумдан ахшам батар.
Одланаркән үрәји,
Күләр, гојнумда јатар.

Дагдан үмидсиз јендим,
Чатдым чај гырағына,
Нарајладым ки:—Еј чај!
Севкилим оларсанмы?
Чырпынаркән дашлара,
Сүрүнәркән һәвәслә,
Сөјләди һәзин сәслә:
— Севдијим дәниздир еј,
Тәләсирәм тез чатам,
Өзүмү она гатам.
Сән мәним тәк бир чаја
Гојнунда јер верәрсән?
Һалсыз, чансыз, үрәксиз,
Чөлләрдә иткин дүшдүм.
Тиканлы бир күл тапдым,
Сәсләдим:—Тиканлы күл!
Һачандан һај һачана,
Сәнә тәрәф јол тапдым,
Гој бары севим сәни.
Күл чөкдү, чаваб верди,
— Севкилим јағышдыр еј...
Бу гуру боғазымы,
О мирвары дамчылар
Тәкчә ислада биләр.
Мән тәк атәш бир күлү
Суvara биләчәксән?
О нәм дамчылар тәкин,
Тозуму силәчәксән?

Улдузлара јалвардым,
Ајы севкилим сәјдым.
Чағырдым ағ гушлары,
Булудлара сәс салдым.
Ағладым батлағларда,
Јандыран дузлағларда.
Далғалы зәмиләрдә,
Гаранлыг дәрәләрдә,
Ох кечмәз мешәләрдә...

Сәсимә бир сәс верән,
Көнлүмә һәвәс верән,
Олмады, тапылмады.
Мәним севән көнлүмү,
Һеч кимсә јар гылмады.

Уаун илләр бојунда,
Даға-даша үз гојдум,
Йтиким тапылмады.
Дағдан-дашдан да дојдум.
Тапмадым бирин севәм,
Гајытдым кәлдим јурда.
О далынча кәздијим,
Көрәсән тары, бурда?...

Дурнадан ганад алдым,
Ганадландым ушмаға,
Һагг гапысын ашмаға.
Һагг гапысы килидли,
Килид дәвә бојнунда,
Дәвә Милан јолунда.
Миланда бир гыз көрдүм,
Нардан гырмызы көрдүм.
Һагг гапысын о ашды,
Көзләрим долду-дашды.
Гашы, көзү гапгара,
О гызын ады: Сара...

63—5—45, Тәбриз

СӘТТАРХАН АТЛЫЛАРЫ

Јәһәри казырлајын,
Кәтирин түфәнқими.

Балалар, сағ галасыз
Кедирәм мән, кедирәм,
Jurдуму, торпағымы
Һәләлик тәрк едирәм.

Сүбһ азаны олмамыш,
Күмүш улдуз солмамыш,
«Шибли»нин сол тајында,
Сәттархан атлылары,
Jүрүш едир дүшмәнә.

Гаранлыг чәкилмәмиш,
Дан јери сөкүлмәмиш,
Азадлыг гошунундан,
Гызыл ат да сәсләнир.
Jәһәрин һазырлајын!
Гачмаға һәвәсләнир.

Сүбһ азаны олмамыш,
Күмүш улдуз солмамыш,
Түфәнжим күрәјимдә,
Гатарлар белимдәјкән,
Гызыл атым јел кими,
Көтүрүләр дағлара.
Ону бир гашовлајын,
Jәһәрин һазырлајын.
Истибад гошунуна.
Кедирик гырғын салаг!
Кедирик өлкәмизи,
Јадлар әлиндән алаг!
Кедирик кәдикләрин,
Гурдларын тутуб боғаг.
Бәлкә кәләчәкдә сиз,
Балалар динчәләсиз.
Гызыл атын белиндә,
Дағлара јүксәләсиз.

42—5—31, Тәбриз.

ЈУРД

Кечәләр.

Јорғун шәһәр кедиркән ағыр јухуја,
Мәним көнүл гушум

Узаг-узаг үфүтлэрэ сары,
Булуд дашыжан јеллэрлэ ганадлашар.

Ај,
Палтарларын сојунуб дүшүб,
Урму көлүнүн* суларында јујунаркән,
Мәним көнүл гушум
Сәрин-сәрин ләпәләрлэ пычылдашар.
Сонра, о,
Түстүлүјән параходларын фырланар башына.
Бу түстү
Дәрјачанын тарих очағында одланан үрәјиндән галхыр,
Бу түстү параходдан галхыр.
Сонра,
Бағмешәдә*, дэзкаһ далында, фәрш тохујан бир гызын
Дахмасына учубдур о.
Вар гүввәсилә чалышыр гыз.
Чан гојдуғу бу әсәрдә,
Инсан һәјатынын һәмәсәсин тохујубдур.
Әбәди јашајачаг бу инсан әлијлә јаранмыш чичәкләр.

Даһа сонра,
Мәним көнүл гушум
Гара дағ елләринин,
Гышлаг дүшәркәләриндә кәзир.
Вә Марағанын бағ чардағларында,
Бағванларын фәнус ишығында сөјләдикләринә,
Гулаг јаттиһдир.
Нәһәјәт, о
Јенә дә үрәк долусу гәмлә,
Гонубдур гочаман Әркин дамына.
Көнүл гушунун үрәји сыхылыр:
— Ах, нијә өлкәмиздә исти бир очаг јохдур?!..
Ах, нијә халгымын әлләри сојутдур?..
Көнүл гушунун үрәји сыхылыр.
Дағларын, чајларын о тајындан да,
Һеч бир исти очаг,
Һеч бир исти гучаг,
Чағырмады мәним көнүл гушуму.

О, үрәк илә дәрдләшир...
Үрәк тарихин сөзүдүр,
Үрәк тарихин өзүдүр.
Тәкчә о, үмидсиз көнүл гушуна сөјләјир ки:

— Иисан мәнкум олмајачаг,
Инсан ијјет солмајачаг!

46—8—30, Тәбриз

СЫНЫГ

Дири көз көрпүмүз көзләрин јумду,
Көј суја чумдулар кәсилмә дашлар.
Саһилин көнлүнә нискил јумулду,
Бары сиз кетмәјин, ај гарангушлар.

Көрпүнүн башында ағладым кетдим,
Суларын көнлүнү дағладым кетдим,
Гәлбими дашлара бағладым кетдим,
Көрпүнү горујан, а назлы гушлар.

Јонулма сүмүкләр онун дашлары,
Сементи көзләрин ганлы јашлары,
Ишләјәнләр гара күн јолдашлары,
Голлары ким гырды, а сөзлү дашлар.

Нә үчүн ағ күнә бу јол јетмәди?
Нә үчүн хош күнләр баша кетмәди?
Әкилән чичәкләр нијә битмәди?
Вәфалы јолдашлар, ај сары гушлар.

Сөзүм вардыр сизә, бәри бир кәлин,
Сөзүмү аләмә кедиб јетирин,
Ганлы мачәраны һекајәт един,
Дејин ки, әјилмәз аловлу башлар.

Саһилә ајрылыг көлкә саларкән,
Көзәлләр саралыб, ашиг соларкән,
Саралмаз көзәллик! Ешгимиз варкән,
Күл-чичәк бүрүнәр бүтүн дағ-дашлар.

Биз јенә елләри бура сәсләрик,
Бүкүлмәз биләкләр, голлар бәсләрик,
Бу чајы биз јенә көрпүләјәрик,
Өмрүмүз јенә дә әзәлдән башлар!

СЭМЭД КӨНЛҮМДЭДИР*

Охуду гарангуш ајрылыг сөзүн,
Мүрвэт әплинин көзү јолдакән.
Чумду туфанлара, унутду өзүн,
Улдуза нә чаваб всрәчәјәм мән.

Гышда гарлы дағлар сораглашсалар,
Тәбризин күл оғлун, мейрибан оғлун,
Бир һарај чәкәрәм, еј уча дағлар,
Ахтарын Аразын чанлы белиндән.

Дүшмән тә'нә версә, Сәмәд һардадыр?
Әлими синәмә чалыб дејәрәм:
— Сәмәд көнлүмдәди, үрәјимдәди,
Дөјүшүр, өлсә дә дөнмәз елиндән.

Онун сәдагәти чан верир бизә,
Аловлу ешгиндән илһам алырыг.
Һәр дәгигә баш чәкир үрәјимизә,
Мүгајатлыг едир өз әкдијиндән.

Сөјләјин:—Кедәчәк, сөзү галачаг!
Әдаләт нағылын ел доғрулдачаг.
Зүлм еви әдлилән бәрбад олачаг,
Сәмәди гаршыда көрәчәк дүшмән.

Бу бир нағылдыр ки, елләр сөјләјир,
Бири сәсдән дүшсә, о бириси дејәр.
Нағылчы дајанар, сөз давам едәр,
Ел үчүн јашајар бурда бәсләнән.

Никаран галмасын, Улдуза дејин,
Көнлүмә алмышам Сәмәдин ешгин.
Сәмәд көнлүмдәди, үрәјимдәди,
Вурғунун адашы чикәримдәди,
Интигам алачаг ел дүшмәниндән!

ҺҮСЕЈН ДҮЗКҮН

Һүсејн Сәдиг Дүзкүн 1945-чи илдә Тәбриздә анадан олмушдур. Илк вә орта тәһсилини бу шәһәрдә битириб педтехникума дахил олур. Һүсејн Дүзкүн 18 јашында Азәрбајчан кәндләринә мұәллимлијә кәндәрилир вә ејни заманда Тәбриз университетинин әдәбијјат факултәсинә кирир. Бу илләрдә о, Тәбриздә фарсча вә азәрбајчанча «Азадлыг бешији вә ичтимаи сәнәтин хусусијјәти» адлы журнал бурахыр. Журналын 8-чи нөмрәси чапдан чыхдығы вахт савак мә'мурлары Һүсејн Дүзкүнүн евиндә ахтарыш апарыр вә ики ил мүддәтинә ону университетдән харич едирләр. Шаһын тачгојма мәрасиминдә о һәбс едилир вә алты ај һәбсханада јатыр. Буларла јанашы мұәллимликдән дә мәһрум едилир. Сонра Теһрана кәлир вә телевизија идарәсиндә ишә кирир. Доғгуз ај савакдан зәманәт кәлмәдијиндән бу ишдән чыхарылыр, алты ил ишсиз кәзир. Јалныз ингилаб әрәфәсиндә јенә мұәллимлијә гајыдыр. Ингилабдан сонра «Азадлыг», «Јолдаш», «Ингилаб јолунда» журналларыны нәшр етдирмәјә башлајыр. Әсас ихтисасы Азәрбајчан дили вә әдәбијјатыдыр.

Һүсејн Дүзкүнүн ингилабдан сонра «Күнәшли вәтән јаддашлары» (1360), «Учгун дахма», «Бакы лөвһәләри» (1360), «Сәмәд Бейрәнки» (1357), «Кичик ше'рләр» (1357), «Мәчмүә» (дөрд диқәр шаир илә бирлиқдә, 1357) вә с. китаблары чапдан чыхмышдыр. Һазырда да фәалијјәт кәстәрмәкдәдир.

АЧЫГ МӘКТУБ

Хәјалымын гушу ганад ачараг,
Јенә учмаг истир сәрһәддән гыраг.
Кедә доғма гардаш кәркүк елинә,
Халг шаирләриндән ала бир сораг.

Диләјирәм сәрин бир нәсим әсә,
Саламымы сәрпә Салаһ Нөврәсә,

Мәһәммәд Иззәтә, Осман Мәзлума,
Шанлы бајатлар да көрсә һәр кәсә.

Әлимдә гәләмим вар, оврағым вар,
Көркүкү кәзмәјә иштијағым вар.
Мән ки, гардашымы унутмамышам,
Күнүн тынчыгдыран бир фәрағым вар.

Вәтәнимә мәним бағлыдыр көкүм,
Билирәм јамандыр, ағырдыр јүкүм.
Кудәталар ичрә, нечә боғулур,
Азадлыг һәсрәтли мәним кәркүкүм.

Вәтәндән вәтәнә кәлә билмирәм,
Бир ләһзә олса да күлә билмирәм.
Пашалар халгымы зәли тәк сорур,
Аналар көзүнү силә билмирәм.

Ган ахыб бурада дағдан, дәрәдән,
Шәһидләр мазары ашыбдыр һәддән.
Бәс мәним һалыма ким јансын, гардаш,
Вәтәнимдәјәм мән, вәтәнсизәм мән.

Тутармы бир гардаш, гардаш сорағын,
Гуртармазмы гурдлар әлиндән чанын,
Неч билирсән нәләр кәлиб башына,
Бу мүбариз икид Азәрбајчанын?

Сизә бәсләмишәм дәрин мәнәббәт,
Бу да бир веркидир вериб тәбиәт.
Үч зада бағлыдыр әсил сәнәткар,
Халг, вәтән севкиси, бир дә сәдагәт.

Гардашым, көнлүнә халгын кәл ахаг,
Кәләчәјә дәрин инамла бахаг.
Полад биләкләрлә гығылчымлардан,
Хырман, хырман атәш төрәсин, чахаг.

Үмидин горујаг ач-јалавачын,
Арзу диләјинә галат мөһтачын.
Гардашым, кәл мәним тут голларымдан,
Бәдәнимдә вардыр изи гырбачын.

Мәним үрәјимдә гыздыр әлини,
Әјләнчә ејләмә көзәл дилини.
Демирәм сән башга елләри севмә,
Анчаг ки, пәрәстиш ет өз елини.

Үрәјимдә мәним одлар сөнмәмиш,
Халгдан башгасына һеч дөјүнмәмиш.
Шаир гардашларым билирләр буну,
Әсил бир сәнәткар халгдан дөнмәмиш.

Гартал тәк көјләрдә сүзә билмирәм,
Ше'р инчиләрин дүзә билмирәм.
Билмирсәнсә, гардаш, акаһ олкилән,
Өз ана дилимдә јаза билмирәм.

Гәфәсә салыблар мәнимтәк шири,
Мән гыра билмирәм тәкчә зәнчири.
Горхурам о заман һајлајасан ки,
Гардашын олмаја даһа дај дири.

Гулағыны шахла мәнә, а чумәрд,
Бурасындадыр ки, бир дә бөјүк дәрд.
Полад голларыма одлу зәнчири,
Салмамышдыр анчаг јалныз бу намәрд.

Мән өзүм чеврәмә гәфәс салмышам,
Әски хулјалара еј ваһ далмышам.
Јадларын вердији кичик голчагла,
Әчаба, көр һечә мәшғул олмушам.

Ганмамышам әсрин вагеијјәтин,
Анмамышам сиррин мән тәбиәтин.
Јени әсрә ујғун мәфкурәләрдән,
Гачмышыг, гачырдыб ел мәһәббәтин.

Сарпылыб вүчудлар хулја ичиндә,
Ағлымыз кедибдир бир-бир бичиндә.
Билмишик сәнәткар өзүмүзү, лејк,
Ше'ри кәзмишик бир гызын сачында.

Хәјал ејләмишик һәр нә вар биздә,
Билмәмишик нәләр кечир Тәбриздә.
Гардаш биз әсирик, бир сөз јох, анчаг,
Әсарәт сирримиз өз ичимиздә.

Арадан галдыраг кэл бу нөгсаны,
Дујубан анлајаг јени заманы.
Мүбаризлик илэ өзүмүз неч кы,
Гуртараг бәндләрден бүтүн дүнјаны.

Халгымыз гарны ач, әјни чылпагдыр,
Мәнлији сатылмыш, јалын ајагдыр.
Әчәба гәләми сәнәткарларын,
Нијә бәс атәшдән, гандан ирагдыр.

Әзиз гардашларым гапы бағлыдыр,
Мәни гынамајын синәм дағлыдыр.
Дедијим бу кәлмә әфсанә дејил,
Кәләчәк күнләрин ширин нағлыдыр.

Халгы раһат нечә икид јашадар,
Јалан олмалы ки, өјүд јашадар.
Дүнјада бир керчәк варса будур ки,
Инсаны бир иш, бир үмид јашадар.

Мән унутмамышам әсарәтими,
Дәјишмәмишәм өз тәбиәтими.
Көрдүјүн о чошғун, дилли асланам,
Бурахмајачағам һәгигәтими.

Инди дә биз даим чәмә кәлирик,
Анчаг гуртулуша нәгшә чәкирик.
Көк ағачы гардаш империализмин,
Билирсәнми пучдур, чохта ки, чүрүк.

Әзәлдән олмушдун сән мәнимлә јар,
Дадыма јетиш ки, олдум кирифтар.
Өзүн ки, билирсән, еј доғма кәркүк,
Мәним дә јүксәлмиш бир тарихим вар.

Јабанчы бахмајыр шаныма мәним,
Гара изләр салыр ганыма мәним.
Билирсән, а гардаш, гәфәсдә нечә,
Иланлар бурахыр чаныма мәним.

Бурада бојланмыш оғузлар боју,
Дәдә Горгуд бурда сујламыш сују.
Билирсән өзүн ки, гоча Тәбризин,
Нә кәлмиш башына тарихләр боју.

Бурда буланыг су ахан дејилдир,
Кимсэ бир чумәрди јыхан дејилдир.
Билмирсэн өзүн ки, азербайчанлы
Кәрпиц арасындан чыхан дејилдир.

Инсанлар бир-бирэ эзэлдән јардыр,
Мәнэ дә, сәнэ дә бу дүнја дардыр.
Билмирсэн ки, мәним Вурғунум, Рзам,
Мүшфигим, Раһимим, Саибим вардыр.

Һеч билирсэн дә ки, инди бу заман,
Мәним әһвалым чох јамандыр, јаман?
Һәбиб Саһирләрим, Чошғунларым чин,
Јалғызлыг әлкәси олмушдур мөкан?

Вәтәними мәним гурдлар алыблар,
Гызылча күлләрим бир-бир солублар.
Азәроғлуларым, Мәдинәләрим,
Ајрылыг дүшкүнү инди олублар.

Дүзкүнәм, а достлар, дүшмүшәм үзәг,
Јохдур сиздән башга мәнэ бир дајаг.
Истиғбал нәғмәсин галдыр көјләрә,
Кәркүкләр көркүкә кәләчәк гонаг.

22 мурдад 1347, Тәбриз

АНА ВӘТӘН, АНА ВӘТӘН!

Гәһрәманлар дирилчәк,
Өнүндә јад әјилчәк,
Оғулларын севилчәк,
Шән кәләчәк, тез кәләчәк,
Ана вәтән, ана вәтән!

Әтирлидир гојнун сәнин,
Күлләнәчәк дәрәләрин,
Кедәчәкдир дәрдин-гәмин,
Диләкләрим ачар чичәк,
Ана вәтән, ана вәтән!

Јад бағырыр јалан-јалан,
Мәнә дејир: бизә инан!
Етмир буну әсла күман,
Сәндән олмаз һеч әл чәкмәк
Ана вәтән, ана вәтән!

Булағларын сәрин сәнин,
Чешмәләрин дәрин сәнин,
Уча зирвә јерин сәнин
Ән көзәлсән, буну биләк,
Ана вәтән, ана вәтән!

Сән мәнимсән, мәнимкисән,
Сән бир идин, бәс икисән?
Үрәјимдә сән, тәки сән,
Јер тутубсан, белә кәрәк!
Ана вәтән, ана вәтән!

Көзәлликдә бир дәнәсән,
Мәнчә дүнја тәки сәнсән,
Анчаг сәнә бағлыјам мән,
Сәрф етмишәм бурда әмәк,
Ана вәтән, ана вәтән!

Дағларында күл ачачаг,
Гызыл күнәш нур сачачаг,
Ишығындан гурд гачачаг,
О күнә кәл көнүл верәк,
Ана вәтән, ана вәтән!

Ган рәнкинәдә бајрағын вар,
Чәкишли бир орағын вар,
Јаз нәфәсли мин дағын вар,
Мән гојмушам бурда үрәк,
Ана вәтән, ана вәтән.

«УШАГЛЫГ ХАТИРӘСИ»

Арзусунда варам, о ахшамларын,
Ки анам суларды абпашла јери.
Сонра сүпүрәндә нәғмә дејәрди,
Анамын ешгинә бүлбүлүн бири.

Ајын гурсу јерин мүлкүн аланда,
Анам чағырарды: јерләри кәтир.
Вә биз дә севинчәк ачыб јүк јерин.
Пәнчәрә ичинә гојардыг бир-бир.

Палазлары анам сәрәрди јерә,
Үстүндән саларды јерләримизи.
Јајын ахшамында дығырладардыг,
Јерләрин үстүндә бир-биримизи.

Үстүмүзә анам чығырарды чох:
«Чәкилин балалар, јерләри салым,
Сонра һәр ојундан чыхырсыз чыхын,
Бала гурбан олум, дәрдизи алым».

Јерләри саландан сонра анамыз,
Бир јорған ичиндә топларды бизи.
Нағыла башларды мин мәһәббәтлә,
Анамын кәләндә көксүнә сөзү.

Биз дә сејр едәрдик нағыл бағында,
Көјләрдә тикәрдик мәрмәр гәсрләр.
Анам ағзы сулу, әфсанәләрдән,
Верәрди бизләрә мин ширин хәбәр.

Вахт оларды бачы-гардашларымла,
Анамын гојнунда јуху алардыг.
Һәјәтә кәләрди кечә гушлары,
Үстүмүзә ај да сәрпәрди ишыг.

СҮЛЕЈМАН САЛИС

Сүлејман Салис ЧУДИ 1951-чи илдә Тәбризин јахынлыгындакы Арпа дәрәси кәндиндә анадан олмушдур. Ибтидаи вә орта тәһсилини Тәбриздә алмыш вә орада сәһијјә идарәсиндә ишләмишдир.

Феврал ингилабындан сонра Салис Тәбриз Јазычылар Чәмијјәтинин органы «Үлкәр» вә «Әлван чичәкләр» мәчмуәләринин чапында иштирак етмишдир. Онун илк ше'рләри дә һәмин мәчмуәләрдә чап олунмушдур.

Һазырда Сүлејман Салис Тәбриздә јашајыр вә орада чыхан әдәби мәчмуәләрдә фәал иштирак едир.

МӘНИМ АРЗУМ

Полад олам јохсул евә салынам,
Гисас олам залымлардан алынам.
Бир саз олам мәчлисләрдә чалынам,
Онда ширин олар бу һәјат мәнә.

Баһар олам гыш гәһрини чәкәнә,
Гүввәт олам хәлгә рузи әкәнә.
Мәсләк олам сыныт көнүл тикәнә,
Онда ширин олар бу һәјат мәнә.

Јолдаш оллам истәклиси итәнә
Чешмә оллам сусуз јердә битәнә.
Чыраг оллам ишыг салан вәтәнә,
Онда ширин олар бу һәјат мәнә.

Бир гор олам чәһаләти јандырам,
Ганмајаны дүшүндүрәм, гандырам,
Јол һансыдыр, әркан нәдир андырам
Онда ширин олар бу һәјат мәнә.

Күнәш олам һәр нә буз вар әридәм.
Бүлбүл олам бајгушлары киридәм

Ријакарын өмүр-күнүн чүрүдөм,
Онда ширин олар бу һәјат мәнә.

Чаван олам јетим гыза, кәлинә,
Әса олам гочаларын әлинә.
Дараг олам бачыларын телинә,
Онда ширин олар бу һәјат мәнә.

Фәрһад кими чапам уча дағлары
Баһар кими күлләндирәм бағлары.
Бирләшдирәм гаралары, ағлары,
Онда ширин олар бу һәјат мәнә.

Шимшәк олам булудлары ағладам,
Бајрам олам елин кефин чағладам.
Залымсифәт мөһтәкири дығладам
Онда ширин олар бу һәјат мәнә.

Ганадлы гуш олам көјләрә учам,
Кечәләр ај олам јерә нур сачам.
Бир нәфәр демәјә: чылпағам, ачам,
Онда ширин олар бу һәјат мәнә.

Гонаг кедәм узаг елә, обаја,
Елләр мәни бәркдә, бошда сынаја
Јахшы олсам, пис дә олсам таныја
Онда ширин олар бу һәјат мәнә.

Гојам хошбәхтлијин тәмәл дашыны
Ағлајан көзләрин силим јашыны.
Буз, думан алмасын дағлар башыны
Онда ширин олар бу һәјат мәнә.

ПӘҢЛӘВИ*

Сәндән инчијибди бүтүн
Хавәри-мијанә, Пәһләви.
Бојады мүлки-Ираны
Фәрманын гана, Пәһләви.

Ағлар гојдун аналары,
Јаратдын ганлы баһары.
Дөрдәлли тут рузикары,
Поз вер чәһана, Пәһләви.

Минләрчә ана јолду сачын,
Гырмызы рәнкләнди тачын.
Сәндән бетәр Әшрәф бачын,
Гәсд едир чана, Пәһләви.

Дүшмән олдун әдаләтә
Рөвнәг вердин чәһаләтә.
Күндә кетдин зијарәтә
Һој, Хорасана, Пәһләви.

Јадлары бағрына басдын,
Икидләри дардан асдын,
Данышанын дилин кәсдин,
Салдын зиндана, Пәһләви.

Нә әфсанәди, нә јуху,
Һәбсдә милләтин чоху.
Шикар үчүн гојдун оху,
Күндә кәманә, Пәһләви.

Һеч јердә јох бу һөкумәт,
Низами-гануну гәләт,
Һамы охур күндә лә'нәт,
Сәни—дүшмәнә, Пәһләви.

Тарих зүлмүнү унутмаз
Адолф Һитлер сәнә чатмаз.
Даим дуран белә кетмәз
Дөнәр зәманә, Пәһләви.

Гулаг асан јох сөзүнә
Милләт ојанмыр сазына.
Амәдә ол, боғазына
Кәндир долана, Пәһләви.

ДАҒЛАР

Булагларын ахар сајмаз,
Елләр она бахар дојмаз.
Мәһәббәт вар, мәни гојмаз
Сиздән узаг кәзим, дағлар.

Јашыл чәмән этәкиндә,
Ары ојнар пәтәкиндә.
Чобанларын түтәкиндә
Некајәт вар, әзим дағлар.

Гајасындан кәклик учар.
Синә-синә чејран гачар.
Баһар фәсли көнүл ачар
Күл-чичәк бизим дағлар.

Дәрдлиләрин дәрдин алан,
Илгарында сабит галан.
Бабәкләрә сәнкәр олан
Сизә гурбан өзүм, дағлар.

Салис гонаг кәлир сизә,
Јашыл дон кејин әјнинизә.
Гојнуздан ахан кәһризә
Чохдан дүшүб көзүм, дағлар.

КҮЛӘ-КҮЛӘ

Ашыг, көјнәкиндән чыхарт сазыны
Бир мисри һавасы чал күлә-күлә!
Гојма хәзан олсун ел бағча-бағы
Даим кәзиб долан, чал күлә-күлә!

Елин шәрәфини бил өз шәрәфин
Мәрамын сүлһүдүр, пакдыр һәдәфин.
Чал, оху саз елә елләрин кефин
Икидләрдән ән'ам ал күлә-күлә!

Бизә хәбәр сөјлә, ашыг, гошмадан
Һачан гуртулачаг о дәрд-гәмдән
Һәр вах дифа олса әһли-гәләмдән
Салиси дә јада сал күлә-күлә.

Инди фәләк бизә бахыр гијгачы
Елләрим дәрдлиди, дәрман мөһтачы
Бир күн о синәси дағланан бачы
Башына салачаг шал күлә-күлә.

ГАРДАШ ОЛАГ

Кæлин гардаш олаг, верæк æл-æлæ,
Мөһкәм олаг, дүшмән бата билмәсин
Күрәжин сөжкәжиб империализмә,
Бир дә гул тæк бизи сата билмәсин.

Кечæ-күндүз даим дүшмән чалышыр
Гардашы салсынлар гардаш чанына.
Мүгæддæс пејманы ел арасында,
Та ки, бөләсинләр инсан ганына.

Гара нөкәрлæри империализмин
Истæмир Вætæнин абадлығыны.
Ел дүшмәнлæринин будур хæјалы
Алсын инсанларын азадлығыны.

Бирлик баис олду, æзиз гардашлар
Дөјүш мејданында зæфәр газандыг!
Јыхылды зинданлар, сынды гæфæсләр,
Топлар габағында дағ тæк дајандыг.

Һәркүнкү дүнјада мæһрум инсанлар
Анлајыр јашајыш вәзифәсини.
Һаггын алмаг үчүн елæ бағырыр
Сәси титрәдирди јер күрәсини.

Һәр јердә учалыр көјләрә бу сәс,
Јыхыр истибадын јурд-јувасыны.
Туллајыр тарихин тул анбарына
Каһ Мәммәд Ризасын, каһ Сумузасын.

ЧЕЈРАНЫМ

Һәр јана бахырам залым овчуду
Сән јалгыз кедирсән һара чејраным?
Түфәнки әлиндә кәсиб дәрәни
Вурар үрәјинә јара, чејраным.

Боран бүрүјүбдү араны, дағы,
Тикилибди бүлбүлләрин додағы.

Јурдум олуб эчнэбилэр јатағы,
Јаныб јахылырам нара, чејраным.

Кәрәк галхаг дүшмән илә үз-үзә,
Дарыхма, дәрди-гәм үз версә бизә,
Овчулар элиндә ганлы сәрнизә
Бир күн кәлмәјәчәк кара, чејраным.

Һәр күн матәм олур кәнддә-шәһәрдә
Саф синә галмајыб һеч бир нәфәрдә.
Үсјан јаранмаса әкәр чөлләрдә,
Тапылмаз дәрдләрә чарә, чејраным.

Дөз! Овчудан алаг ов гисасыны
Гыраг зәнчирләри, төкәк пасыны.
Залым овчуларын тутаг јасыны,
Бәлкә дүшмәјәсән тора, чејраным.

ДУНЈА ҺЕЈРАН ГАЛСЫН ИРАДӘМИЗӘ

Бир-бириндән ајрылмајын, еј елләр
Ајрылсаз дүшмәнләр јол тапар сизә.
Бирлијимиз көтүрүләр арадан
Јурдумуза һаким олар сәрнизә.

Фикриниз бир олса, әмәјиниз бир
Залыма, нақәсә олмарыг әсир.
Голуз полад олсун, сәнкәриз дәмир
Јарамаз дүшмәни чөкүрәк дизә.

Дүшмән дәрәмизә чәкиб һасары,
Күнбәкүн артырыр зури-фишары.
Бағлајыб азугә кәлән јоллары,
Бизим елләр илә дуруб үз-үзә.

Қартерин* һијләси олду ашикар,
Фәрманы илә кәлди горрешә топлар
Инкилис нөкәри Садати-гәддар*
Гәлбиндә оланы верди бүрузә.

Чәбһәләрдә су јеринә ахыр ган,
Танклар алтында әзилир инсан.
Кәндләр, гәсәбәләр олур бөмбаран
Дүшмән гүдрәтини пиш чәкир бизә.

Горујун Вәтәни көз киләси тәк
Дағда аслан олун, дәрјада нәһәнк!
Әрсәни ејләјин дүшмәнләрә тәнк
Дүнја һејран галсын ирадәмизә!

Дөјүш мејданында көстәрин һүнәр
Кејин ирәлијә, газанын зәфәр!
Вәтән дүшмәнләри олсун мүкәддәр,
Ифтихар ејләсин бу елләр сизә!

ШӘҺРИЈАРА ИТҺАФ

Ел бүлбүлү, вар-јохумуз таланды
Һичран оду синәм үстә галанды.
Гүссә, кәдәр өлкәмизә чаланды
Намәрдләри бу дүнјада галмасын.
Аллаһ сәни әлимиздән алмасын.

Чәллад олуб көзүмүзү овдулар,
Һагт јолунда карванлары сојдулар.
Гардашы гардаша һәсрәт гојдулар
Шахта, боран бу дүнјадан чәкмәз әл
Көзүм үстә јерин вардыр, гајыт кәл.

Дилләрдә әзбәрди Шәһријар сөзү,
Тамам бу елләрин сәндәдир көзү.
Чох арзу едирләр кечә-күндүзү
Гәриб јердән вәтәнинә кәләсән,
Үрәкләрдән гәм, кәдәри силәсән.

Узаг јердә нијә мәскән салыбсан?
Бүлбүл кими дар гәфәсдә галыбсан.
Көнүлләрин гәрарыны алыбсан,
Үрәкләрдә дөзүм јохду фиргәтә
Гајыт кәл, сон гојаг дәрдү мөһнәтә.

Шуразлар јер гызыл күлләр битирмәз,
Тәмиз виңдан гара ләкә кетүрмәз.
Азәр ели әмәјини итирмәз
Һара кетсән далынчады көзләри
Чүнки сәнин синәндәдир сөзләри.

Јазыб јаратмагды бизләрә пешә,
Елләр күвәнибдир сәнә һәмишә.
Сүлејман Салисәм, јурдум бағ, мешә
Бу дә'вәти ел дилиндән јазмышам.
Азәрбајчанымдан илһам алмышам.

АЛ КҮНЭШ

Гара булудларын бағрыны жарыр,
Ал күнэш талашда, чыха-чыхдады.

Гызыл күлүнкүнү алыб элинэ
Зүлмүн бинасыны јыха-јыхдады.

Алэм онун ишығына танышды,
О, олмајан јердә һәмишә гышды.

Гој чыхыб јайылсын дәрәјә-дүзә
Гаранлыг кечәләр дәнсүн күндүзә.

Дағларын үстүндән чәкилсин күләк,
Үрәкдән шад олуб, биз дә бир күләк.

Ал-әлван кејинсин Вәтән чөлләри
Хәзан солдурмасын гызыл күлләри.

Ашыг зил көкләсин сәдәфли сазын,
Тә'рифләсин зәманәнин Ејвазын*.

ТАРИХ ОХУ

Јашајышын олду чәтин,
Мәндән сорушма һаләтин.

Думан јатыбды дағлара
Хәзан көчүбдү бағлара.

Әлә алыб әчәл ораг
Өлүмләрдән верир сораг.

Дур дәрдинә ејлә чарә
Нә јатыбсан, еј бичарә.

Јатсан олачагсан зәлил
Бу сөзүмә чохдур дәлил.

Ојан, бир аз тарих оху
Көзүнү тутмасын јуху.

Көр күн дүшдү һаралара
Нәјат верди гаралара.

Сәбәб нәдир, галдын дала
Неј чануву сорур зәли.

Ахтар, тап бунун иллэтин
Ришэлэрин сөк зиллэтин.

ЈАЗ «ДӘДӘ ГОРГУД»*

Јаз, јенә јаз, «Дәдә Горгуд»
нәфәсиндән пүскүрсүн од.
Гој ачылсын үрәјимиз
чичәкләнсин диләјимиз.
Дајансын Аразын суји,
тутулсун Ејвазын тоји.
Гонаг кәлсин «Сүлөјман»ым*
Вүсала дөнсүн һичраным,
Кәлиб көрсүн о Тәбризи,
Дарыхмышам сөзүн дүзү.
Кәзәк бағы, кәзәк дағы
Көрәндә чатмасын јағы
Булаг кими чошуб дашаг.
Ел-обаја маһны гошаг.
О севинчин, мән кәдәрин
Јазаг бу доғма елләрин
Ким дағ чәкиб синә-синә
Ким сәс вериб һәтг сәсинә,
Кимләр чанын едиб фәда
Ким гул олубду чәллада.
Ким севири гарангушу
Кимләрин ганлыды диши
Ким севири шән баһары
Кимләр гачыр гыша сары
Ким мөһтачди рузусуна
Кимләр чатыб арзусуна.

АДСЫЗ (ЭЛИ ШӘРИФ ДИЛЧУЈИ)

Әсл јарадычылыға ингилаб илләриндә башлајан Әли Шәриф Дилчуји 1334-чү илдә (1955) Урмијада анадан олмушдур.

«Адсыз» тәхәллүсү илә шәһрәт тапмыш шаир илк вә орта тәһсилини Урмијада алдыгдан сонра Тегһран уни-верситетинә дахил олмушдур. Бир нечә ил орада оху-дугдан сонра јенидән вәтәнә гајытмышдыр. Һазырда о, Урмијада азад пешә саһибидир.

Әли Шәриф Дилчуји (Адсыз) 14 јашындан шаирли-јә башламышдыр. Шаир Јәһја Шейданын вердији мә'лу-мата көрә, онун ана дилиндә јаздығы 6 дәфтәр ше'ри вардыр вә кәләчәкдә қитабча шәклиндә чап етдирмәк нијјәтиндәдир.

Адсыз ингилабдан сонра чап олуан «Варлыг», «Дә-дә Горгуд», «Үлкәр», «Күнәш» журналларында тез-тез чап олунар. Онун ше'рләри форма көзәллији, сәнәткар-лыг хүсусијјәтләри, идеја истигамәти чәһәтдән чох ма-рағлыдыр.

Адсыз ше'рләриндә сатира вә јумора кениш јер ве-рир. Шаирә көрә сатирик ше'рләр бүтүн нөвләрдән үс-түн вә кәрәклидир. О, сатирик ше'рләрини «Бағчадан бахан» вә «Мизраг» тәхәллүсү илә јазыр. Онун садә, рәван вә ахычы бир диллә јазылмыш ше'рләри өз мә'на зәңжинлији вә күчлү тә'сири е'тибарилә мүәллифини севимли, истә'дадлы шаирләр чәркәсинә чыхара бил-мишдир.

БАҒЛЫДЫР

Гуру будағыма гон, ај бүлбүлүм,
Демә: сона бүлбүл көлә бағлыдыр.
Бу кичик дамладан кен кәзмә, сонам,
Демә: көзәл сона көлә бағлыдыр.

Сөз бир дәрин габдыр, мә'налар дәрин,
Дәринә кет даим, варса һүнәрин.

Кәл ки гоша кәзәк фикир чөлләрин,
Бу Мәчнун үрәжим чөлә бағлыдыр.

Милләтин фикрини сән бир зәми сан,
Бу зәмијә дили сән бел кими ган.
Бел бир вәсиләдир мән сәнә гурбан,
Зәминин мәһсулу белә бағлыдыр.

Јахшы сахламасан бу вәсиләни,
Верәчәксән әлдән зәмини, дәни,
Тарих сабит едиб һәгир дејәни,
Демә: һава сөздүр, јелә бағлыдыр.

Бах! Јер барлы олмаз, әкәр сүрмәсән,
Торпағы бошласан, даш олар гат-гат.
Тәзә фикирләри сән чүтә бәнзәт,
Бу чүт дил адлы бир кәлә бағлыдыр.

Елимин, халгымын мин нискили вар,
«Јахшы һәјат» адлы бир севкили вар.
Илләр тапдаланмыш зәнкин дили вар,
Севкијә чатмасы дилә бағлыдыр.

Ана дилдә јазәг өз хәлтимизә,
Милјонлуг күтләләр көз дикиб бизә.
Чәһаләт дағлары чөкәчәк дизә,
Анчаг күчлү ахан селә бағлыдыр.

Һәр халгын өз дили өзүнә хошдур
Һәр ким буну данса бејни нахошдур.
Амма бир бина ки, сарсылыб бошдур,
Јыхылмасы аја, илә бағлыдыр.

Азәрбајҗан дили јаман һалдадыр,
Инан, дејә билләм ғалматалдадыр.
Илләрдир залымла чалһачалдадыр,
Һәјаты бир назик телә бағлыдыр.

Кәлин түрки, фарси аз күләшдирәк,
Аз ғыч-голумуза бәнд илишдирәк.
Кәлин дилимизи елмиләшдирәк,
Бу иш чырмаланмыш гола бағлыдыр.

Горхун о күндән ки, ел дилсиз гала,
Савадсызлыг онда мин бир көк сала.
Чалышын ки, «Адсыз» мәтләбин ала,
Чүн о да сиз кими елә бағлыдыр.

СӘРМАЈӘ САҢИБИ

Мәндә Мәчнундан фүзун ашиглик исте'дады вар,
Ашиги-садиг мәнәм, Мәчнунун анчаг ады вар.

(Фүзули)

Мәндә Чинкиздән фүзун залимлик исте'дады вар,
Залими-садиг мәнәм, Чинкизин анчаг ады вар.
Милләтин кәсдим дилин, гојдум ачылмыш овчуна,
Ол сәбәбдән ағлајар, биздән дили-нашади вар.
Чүмлә достлар саһибү тәкрүми шөкәт олдулар,
Һәр бирин шәксиз дејим, дөрд-беш дәнә арвады вар.
Биз дә ашит олмушуг пулә, вурулдуг шөһрәтә,
«Лејлинин Мәчнуну, Ширинин әкәр Фәрһади вар».
Күфрә ујмушлар дејирләр далымызча чохлу сөз,
Санмајын ол сөзләрин бир зәррәчә бүнјады вар.
Ад гојурлар, мүфтәхор, ја бизләрә ишчинүма.
Ишчи чүр'әт ејләмәз, та биз тәкин сәјјады вар.
Нола ган төкмәкдә маһир олса тиғи-һөкмүмүз,
Ган төкәр, әлбәттә, Америка кими устады вар.

ЈАР ДАШЛАРЫ

Чал күлүнкүнү, чал... јар дашлары,
Көзүмүн өнүндәдир,
Ач баланын ган јашлары.
Гара зүлмәтләри сән сөкәчәксән,
Ган ичәнләр таныңы сән төкәчәксән,
Күчлү голундан күчләнир мәним сөзләрим,
Сәни көрчәк аловланыр сөнмүш көзләрим.
Чал күлүнкүнү, чал... јар дашлары,
Инсан әмәкдән инсанлыға чатыб,
Сәмајә, улдуза, аја әл тапыб.
Амма сән ишлирсән, өзкәси јашыр,
Ган-тәрин пул олуб, өзкә чибдән дашыр,
Чал күлүнкүнү, чал... јар дашлары,
Сөјләмә: мәним дә кәсбиб будур.

Дај бу сөzlәри атмаг кәрәк,
Бу дүнјаны дағыдыб гатмаг кәрәк.
Чал күлүнкүнү, чал... јар дашлары.

ӘЛСАЛВАДОР ХАЛГЫНА...

Јанкиләрә ләрзә салан,
Халгын күчүнә архалан!
Алгыш сәнә, алгыш сәнә,
Һәг сөјләјән, һәггин алан,
Әлсалвадор.

Гызгын дөјүшләр чағыдыр,
Зүлмүн евини дағыдыр,
Американы хиртәкләјән,
Гарталларың чајнағыдыр
Әлсалвадор.

Алды габар әлләр түфәнк,
Башланды бир инсани чәнк.
Бил ки, зора дәрманды зор,
Дүнја дәнизиндә нәһәнк
Әлсалвадор.

ДИЛИМ

Күл-чичәкләр бәсләјән солмаз, көзәл бағдыр дилим!
Гарлы гышлардан чыхан јаз тәк үзү ағдыр дилим!

Һәр нечә бир һисс ола сөјләр бу гүдрәтли кәлам,
Далғалы, чошғун дәниз, шимшәк тәк ојнагдыр дилим.

Һәм Короғлу нә'рәси, һәм Әслинин фәрјадыны
Әкс едир бир күзкү тәк, бах көр нә парлагдыр дилим.

Каһ учалдыр бизләри, каһ күлдүрүр, каһ ағладыр,
Дәрддә, һәм шәнликдә өз хәлгилә ортагдыр дилим.

Һәр сөзүндә бир тәрәвәт, һәр сәсиндә бир әтир,
Бир күлүн үстүндә санки инчә јарпагдыр дилим.

Гәһрәманлар ганы илә бој атыб, баш сахлајыб,
Вар јери, мән сөјләсәм бир ганлы бајрагдыр дилим.

Алмыш о, гүдрәт Фүзулимдән, Нәсимимдән мәним!
Бурғунун тәб'индә инди жүксәлән дағдыр дилим.

Чох ситәмләр көрсә дә, чыхды сынагдан сынмады!
Сабит олду әләмә һәр бир заман һағдыр дилим.

Чох чалыр дүшмән ки, бу дил әрсәдән чыхсын даһа,
Јаз ки, Адсыз, көрсүн о хәлгим кими сағдыр дилим!

ЈАР ҺАНЫ?

Низами Кәнәвидән тәрчүмәләр

Ешг әһлинин јази кәлиб, мә'шуги-күлрүхсар һаны?
Бағлар јашылланды јенә, достлар, дејин дилдар һаны?
Дағлар салыб ағ өрпәјин, јер-көј дәјишмиш һәр нәјин
Еј көјләр, еј јер, сөјләјин, күлүзлү назлы јар һаны?
Мави олубдурса дәниз, чөлләр олубдур ал бәниз,
Аләмдә бир сиз көрсәниз, ондан сорун ки, хар һаны?
Бүлбүл едир бағда фәған, наләләри битмәз һаман,
Бирчә сорун јардан ки, һан еј бивәфа, илгар һаны?
Көз ғырпымында ил кечәр, галмаз бу күнләрдән әсәр,
Јохдур кечән илдән хәбәр, билдирки јолдашлар һаны?
Нә чох солан назлы чичәк, нә корланан барлы диләк
Бош јердә мәст олду үрәк, гајғылы көнлүм нар һаны?
Сабаһ баһар чәксә нәфәс, чыхмаз Низамидән дә сәс,
Һамы дејәрләр нолду бәс: ол тәб'и гајнар јар һаны?

ЧАНАНЫМ ОЛ

Кәл бу кечә ај парчасы, миннәт гојуб мейманым ол,
Ешгинлә мән бир евдәјәм, сән дә кәлиб һәмханәм ол.
Рәнким чөнүб сарыкөкә, чаным асылы бир түкә,
Дәрдим дөнүб ағыр жүкә, јох тағәтим, дәрманым ол.
Јандымса јалвардым сана, кәл бисәбәб батма гана,
Гөнчә додаг, кәлдим чана, ал чанымы, чананым ол.
Сәнсиз һәјатдан дојмушам, ган ағлајыб көз олмушам,
Ешгиндә јар, чан гојмушам: чансыз вүчудам, чаным ол.
Сејрә чыханда, еј мәләк, дар синәдә дурмаз үрәк.
Күлсән өзүн, дәрмә чичәк, кәл бәзмимә рејһаным ол.
Исланды ештимлә јолун, солмаз тәрәвәтли күлүм,
Еј, мән голубағлы гулун, рәһмәт ғылыб султаным ол.
Еј сәрв бој, еј күл бәдән, әлван чичәк, јашыл чәмән,
Өлдү Низами гүссәдән, кәл бағым ол, бостаным ол.

И Ы С С Э

Н Э С Р

ОВЧУ*

О сөзүнә белә башлады:

— Бу нә эфсанәдир, нә дә нағыл. Мәним өз башыма кәлән бир некајәтдир. Овчулугла сонсуз бир әлагәм вар иди. Һәлә 15—16 јашларындан әлнмдә түфәнким Гарадағын дағларында—бағларында, галын мешәләриндә ов далынча гачардым. Һәр күн гырговул, турач, ја кәклик овлајыб евимизә гајыдардым, һеч јадымдан чыхмаз. бағымызда бир харгут ағачы вар иди. Бу туту мән чох сеvirдим. Өз адыма чыхмышдым, һеч кәсдә она әл вурмаға чүр'әт олмазды. Һәр күн она баш вурардым. Тутун јетишмәсини сәбирсизликлә көзләјирдим. Тут гызарыб харланан вахты иди. Бир күн сәһәр баға кирәндә бир дәстә сығырчынын будағларында чи-чи вүра-вүра тутдан једикләрини көрдүм. Елә бил башыма бир гаја салдылар. Өзүмү сахлаја билмәдим. Һирсимдән евә гајытдым. Гыјырма ов түфәнkini көтүрүб баға гајытдым. Түфәнк ачыланда сығырчынлар ағачын дибинә елә төкүлдү ки, санки дәјмиш әрик ағачыны силкәләдин. Онларын һамысынын башыны үздүм, отуза гәдәр оларды. Евә кәтирдим. Нәнәм бунлары мәним әлимдә көрүнчә, өзүндән чыхды:

—Ит баласы!—деди—Мәкәр бунлары сән јаратмысан ки, сән дә гырырсан? Валлаһ, бу һејванларын аһы бир күн сәни тутачаг,—дејә мәним үстүмә гышгырды.

Нәнәм учабој, гәд-гамәтли көзәл бир гадын иди. Јашы алтмыша чатса да, үзүндә, көзләриндә һәлә дә чаванлыг тәрәвәти вар иди. О, ат белинә минәндә, атын бағрыны јарарды. Ачығы тутанда илдирым кими шахарды. Ади һалларында исә бир парча меһр-мәһәббәт иди. О. Гарачорлу тајфасынын ағбирчәји иди. Һамы она бир ана кими еһтираам гојар, «хан гызы»,—дејә, чағырарды. Һеч кәсдә сөзүнүн габағында сөз гајтармаға чүр'әт олмазды. Мән онун һирсини сојутмаг үчүн, гучаглајыб о үзүндән, бу үзүндән өпдүм, үзр истәдим.

Бунун үстүндән үч-дөрд күн кечмишди. Сәһәр јемә-

* Тәрчүмеји-һалы һаггында ба х: III чилд.

жими јејиб, чај ичэндән сонра, түфәнки көтүрүб ов мэгсәди илэ евдән чыхдым. О заман ат миниб, сәфалы јерләри кәзмәкдән, түфәнк көтүрүб ова чыхмагдан башга ажры бир әјләнчә јох иди. Чајгырағы илэ бүлбүлләрин чых-чыхына, ахан суларын үрәјәјатан шырылтысына гулаг аса-аса, һәрдәнбир өзүм дә онларын сәсинә сәс вериб, ағачларын арасы илэ кедирдим. Бирдән габагдакы алма ағачынын лап алчаг будағына гонмуш көзәл бир гуш көрдүм. Түфәнки ашырыб нишан алмаг истәдим. Онун көзәллији мәни валеһ етди. Әлими сахладым. Көјәрчин бојда, башында кәкили, түкләри әлван рәнкләрдә, гујруғу тавус гујруғу кими көзәл, анчаг көдәк иди. Она күллә атмаға әлим кәлмәди. Аста аддымларла она јахынлашдым, о әслән јериндән тәрпәнмәди. Дири тутмаг истәдим. Әјрәнмиш әл гушу кими иди, һеч горхмурду. Ағачын дилинә чатдым. Әмрүмдә белә көзәл гуша раст кәлмәмишдим. Севинчимдән нәфәсими синәмдә һәбс етмишдим ки, гуш һүркмәсин. Әлими узатдым, тутмаг истәјәндә ганад чалыб әлимдән чыхды. Елә бил үрәјимин сапы ғырылды. Ону тутмаг үмидим јаса дөндү. Бир нечә аддым о тәрәфдә башга бир ағачын будағына гонду. Нә ахар чајын ана лајласына охшар, үрәјәјатан сәси, нә һавада учушан гушларын оумағы, нә дә сәрчәләрин будагдан-будаға сычрајыб һарај дад салмалары мәни өзүнә чәлб едә билмирди. Сонсуз бир һәјәчан ичәрисиндә, мән јенә она јахынлашдым. Бу дөфә даһа артыг еһтијатла она јахынлашдым. Јүзә-јүз тутачағыма инанырдым, анчаг о јенә әлимдән чыхды. О чај кәнарыннан төпәнин әтрафындакы ағачлара доғру јөнәлди. Будагдан-будаға сычрамагла мәни өз архасынча чәкир, елә бил мәни әлә салыб, ләззәт алырды. Нәһајәт, јенә бир ағачын лап алчаг бир будағына гонду. Она јанашдым. Тутмаг истәјәндә һәмин ағачын икинчи будағына гонду. Һәм дә чох сажмазјана. Әлим чатмадығындан ағача дырмандым. Мән она јахынлашдыгча о јухары будаға сычрајырды. Ағачын лап кәлләсиндә, ахырынчы будағында гәрар тутду. Күнүм мејвә ағачларынын башында кечдијиндән, мејмун кими будагдан-будаға сычрамаг әлимдә су ичим кими асан иди. Өзүмү сон будаға јетирдим. Әлими она јахынлашдырдыгча о будағын уч тәрәфинә чәкилирди. Санки мәнә ачыг верир, «горхмурсан кәл!»—дејирди. Сағ әлими будағын тутарлы јериндә бәркидиб, сол әлими она узатдыгда, будағын шагғылтысы вә өзүмүн будагла бәрәбәр ашағы дүшдүјүм јадымдадыр.

Көзүмү ачанда өзүмү жорған-дөшөкдө, гоһум-гәбиләни башымын үстүндө көрдүм. Илк гулағымда далғаланан нәнәмнн сәси иди.

— Сән ағачын башында нә гәләт едирдин ки, јыхылајдын,—дејә мәни суала тутду. Өзүмү доғрулдуб башыма кәләни олдуғу кими онлара сөјләдим.

— Мән демәдим ки, о гушларын гарғышы сәни тутачаг. Сән көрдүјүн һәгг гушу* имиш. Гушларын интигамыны сәндән алмаға кәлмиш имиш. Аллаһ анана рәһм едиб,—деди.

Анам башымын үстүндә иди. Долмуш көзләрини сыхды, һалғаланан дамлалар јанағына ахды. Бунунла нә гәдәр үрәк чырпынтысы чәкдијини мәнә аңлатды. Гычым јараланмыш, бәдәним дә бир аз әзилмишди. 15 күн евдән ешијә чыха билмәдим. Мән сөзүнүн арасына кирдим.

— Демәк, овчулуғу да о күн јерә гојдун, еләми?—дејә суал вердикдә, о күлүмсәди.

— Јох. Деди—о күндән гуш овуну јерә гојдум. Овчулуғу јерә гојмадым. Мән сөзүнүн илкиндә дедим, овчулугдан тәмиз вә јахшы әјләнчә тапа билмәздим. Һәм дә мәним үчүн гијмәтли бир вердиш иди.

Достумун јашы јетмиши ашса да, сач-сағгалы тәзәчә чалланмышды. Төкмә, сағлам бәдәни, алычы бахышларыны көрән она әллидән артыг јаш верә билмәз иди. Онун белә сағлам галмағына мәним гыдығым кәлирди. Ахы мән ондан чавантәр олдуғум һалда, башымда бир дәнә дә гара түк тапылмазды. Гочалыг нишанәләри бүтүн вүчудуму гапламышды. Она көрә дә бир күн зарафата салыб:

— Һамы јашыны кизләдәндә, сән јашынын үстүнә артырысан, көрүнүр ки, сарымысан—дедикдә, о күлдү.

— Дејәсән, мәним чаван галмағымын рәмзини билмәк истәјирсән. Чох көзәл, дејәрәм: «Арсызлыг»,—дејиб, үзүмә бахды. Санки бу сөзүн мәндә нечә тә'сир бурадығыны көзләримдән охумаг истәјирди. Мән дајана билмәдим.

— Бурда өзүнә бөһтан дејирсән. Сән һеч вахт арсыз олмамысан!—дедим.

— Арсыз олмасам да гејрәтим дә олмајыб. Фарслар демишкән «һәр че пиш әјәд, хош әјәд»*,—демишәм, һәр рәзаләтә бојун әјмишәм...,—дејиб дајанды. Чибиндән бир сигар чыхардыб алышдырды. Ики додағлары арасында

мөһкәм сүмүрдү. Чидди бир һал алмышды. Фикри һараларда кәздијини анламаг чәтин иди. Јенә сөзә башлады:

— Арсызлыг чаванлыгын биринчи рәмзидир. Буну гәбул етмәлисән. Анчаг мәни сахлајан, јашымы кизләдән о гарталлар ојағы уча дағлар, пәләнк сејрәнкахы олан галын мешәләр, дағларын этәјиндән гајнајыб-галхан дуру, буз кими сәрин сулар, бир дә вәрзини олубдур,—деди. Бу сөзләри о гәдәр гүрурла сөјләди ки, елә бил кечмиш чаванлыг күнләринә гајыдыб. Она көрә дә мән вәтәнимә, доғма јурдума, Гарадаға миннәтдарам,—дејиб сусду.

Далгын бахышлары узагларда бир нөгтәјә зилләнмишди. Мән ону чуммуш олдуғу фикир дәнизиндән ајырдым.

— Овчулугдан нијә әл чәкдијини демәдин,—дедикдә, алнында јығышмыш гырышыглар ачылды. Гәддини дүзәлтди.

— Бу сөһбәтләр мәни өмрүмүн гајғысыз о, азад күнләринә, һәјатымын илк баһарына, чаванлыгымын чошғун күнләринә гајтарды,—дејиб јенә сусду. Анчаг бу сүкут чох чәкмәди:

— Дедијим кими о күндән мәним гушларла ишим олмады. Дағ кечиси, чејран, марал овуна киришдим. Дағларда, сылдырым гајалыгларда, чөлләрдә гүрд кими бусуја дуруб ов күдүрдүм. Саатларла, гачырдығым овун далынча бә'зән күнләрлә сүрүнүрдүм,—дејиб дәрин бир аһ чәкди:

— Көзәл күнләр! Еј чаванлыг, һардасан? Гајадан-гајаја атылар, дағдан-даға ов далынча гачардым, јорулмаг билмәздим. Габанларла гаршылашар, чанымы хәтәрә салардым. Анчаг евә әлибош гајытмаздым, буну демәдим, һәмишә мәнән габаг кедән вәфалы бир јол-јолдашым да вар иди. Ов итим Гаплан иди. О өз ишиндә о гәдәр ајыг вә маһир иди ки, чох вахт өз көрдүјү ишләри илә мәни һејрәтә саларды. Һәтта бир нечә дөфә мәни өлүмдән дә гуртармышды.

Бирини гојуб о биринә кечсәм сөз узанар. Бир күн һаһара јахын иди. Көјдә учушан булудлар санки күнәшлә баш-баша гојмушдулар. Гара парчаларла онун үзүнү өртмәјә чалышыр, күнәш исә ону дағыдарак өз шүаларыны чаһана јаймаға чан атырды. Һәзин-Һәзин әсән күләк дағларын дөшүндә ачылмыш күлләри, јашыл отлары, ахан сулары, һәтта мәним телләrimi белә охшајырды. Бир дәстә гарға гарылдаша-гарылдаша башымын

үзәриндән кечди. Елә бу анда Гапланын һүрмәк сәси дә-
рәләре җаылды. Мән түфәнки синәмә басдым. Бармағы-
мы атәш јериндә һазыр сахладым. һүрүш сәсиндән ан-
ладым ки, кирә салдығыны мәнә доғру кәтирир. Гаршы-
ма чыхан ири бир марал иди. Мән онун дөшүнү нишан
алдым. Күллә ачыланда елә бил һејваны көјә көтүрүб,
јерә вурдулар. О чапаладығы јердә бүтүн гүввәсини топ-
лајыб, дағын јүксәкләринә доғру јөнәлди. Јаралы инсан
кими налә етмәјә башлады. Ајдын һисс етмәк олурду
ки, өз чанынын һајында дејил, мән она јахынлашдыгда
ана олдуғуну анладым. Заваллы ананын дөшләри долу
иди. Чаны ағзындан чыхана гәдәр никаран вә дәрдли
бахышларыны дағлардан ајырмады. Бу анда о башсыз
галмыш баласыны дүшүнүрдү. Онун һалына чох ачы-
дым. Балалы олдуғуну билсәм, әсла, она атәш ачмаздым.
Үрәјим көврәлди, көзләрим долду. Онун өлүсү илә әһд-
пејман бағладым ки, баласыны тапыб, өзүм бәсләјиб
бөјүдүм. Она аналыг едим. Елә дә етдим.

Кәндин овчуларыны топлајыб, чәрәјаны олдуғу кими
онlara сөјләдим. Ахы онларын тәчрүбәси мәнән чох
иди. Чох көтүр-гојдан сонра дағларын чанына дүшдүк.
Јенә дә Гаплан мәнимләјди. О кәшфијатчылар кими
һәмишә габагда кедир, бә’зән дајаныб дөрд тәрәфи ум-
сулајырды, һәрдән дә бир мәним јаныма баш вуруб, јенә
көтүрүлүрдү. Биз ахтармагда олаг.

Буну да демәлијәм ки, һәммин күнләрдә бизим кәнд,
еләчә дә әтраф кәндләрдә бир пәләнк тапылмышды.
Мал, һејванлары јыртыб дағытмагла халг арасында сон-
суз бир вәһшәт доғурмушду, һәр јердә сөһбәт онун хәтә-
риндән кедирди. Неч кәсдә чүр’әт јох иди ки, бир јыр-
тычынын шәрини ел-обадан совдурсун. Кәндин ағсаг-
галлары бу пәләнкин өлүмүнә чаизә дә тә’јин етмишди-
ләр. Амма неч кәсдә өз чаныны бу гумара гојмаға чүр’әт
јох иди.

Гаплан илә мәним јолумда дағ вә сејрәк мешәлик
олмагла, сылдырым гајалыглар да вар иди. Диггәтлә әт-
рафымыза баха-баха дағын бу кәсикләринә доғру һәрә-
кәтдә идик. Бу анда мәним үрәјимдән кечән анчаг ма-
ралын баласыны тапыб, она ничат вермәк иди. О өләр-
кән һәјәчан вә һәсрәтлә баласыны ахтаран көзләрин-
дәки һаләт һәлә дә көзүмүн өнүндә иди. Мән беләчә
далғын (дәф фекре фору рәфте*) фикирдә икән Гаплан
габагдакы дикдән чыхыб өзүнү мәним архама верди.

Горхат һүрүшләрлә кәлдији тәрәфә һүрмәжә башлады. Гапланда горху көрүнмәмиш бир иш иди. Хәтәр гаршысында олдуғуну јәгин етдим. Түфәнк әлимдә дикә чыхдым. Ири бир гајанын дибиндә узанмыш һејвәрә бир пәләнк көрдүм. О габармыш бир һалда, хуруша кәлиб јериндән галхды. Горхудаң бәдәнимдә түкләрим биз-биз олду. Чох горхмушдум. Башыны әјри тутуб, көзләрини чәп-чәп мәнә зилләмишди. Ағыр аддымларла мәнә доғру ирәлиләјирди. Вәһшәт бүтүн бәдәними бүрүмүшдү. Өлүм-дирим ајағында идим. Ата-анам, гоча нәнәм, еләчә дә бүтүн гоһумлар, бир анда көзүмүн өнүндән кечди. Һеч кәсдән мәнә һарај олмадығыны хатырладым. Елә бил мәнә һај вурдулар. «Киши ол! Вахты фөвтә вермә! Өзүмү јығышдырыб, пәләнки нишан алдым. Күллә ачыланда о һәрәкәт етдији јердәчә фырланыб јерә дәјди. Гыврылыб бирдән илан кими ачылды. Дәһшәтли бир нәрилти илә мәнә доғру һүчума кечди. О јығышыб өзүнү дүзәлдәнә кими мән икинчи атәши ачмаға амадә идим. Өлүмлә лап үз-үзә дурмушдум. О өз ганлы көзү, кәскин дишләри илә үстүмә атыларкән икинчи күлләм ачылды.

Даһа нә олдуғуну билмәдим. Мән өзүмдән кетмишдим. Көзләrimi ачанда үч-дөрд аддымлығымда пәләнкин нәһәнкә охшар ири көвдәсини көрдүм.

Күнортадан үч-дөрд саат кечмишди. Гапланла кәндә гајытдым. Мән пәләнки вурдуғуму нәгл етдикдә, һамы күлдү. Һеч кәс инанмаг истәмирди. Мән леш дүшдүјү јери онлара нишан вердим. Күнбатана јахын онун өлүсүнү мәсчидин габағында јерә гојдулар. Һамы тамашасына јығышмышды.

О сәһбәтини гуртармышды. Мән јенә сүкуту поздум.

— Бәс маралын баласы нә олду?—дејә суал вердикдә о:

— Овчулар ону тапыб кәтирмишдиләр,—деди. Ағсаггаллар пәләнк үчүн тәјин етдикләри чаизә бир ов түфәнки, бир дә бир гоч иди. Түфәнки маралын баласыны тапыб кәтирәнә вердим. Гочу да хәтәрдән гуртардығым үчүн нәнәм гурбанлыг кәсдириб, әтини пайладылар. Мән исә о күндән овчулуғу јерә гојдум. Мәһәббәтими маралын баласына салдым. Ону бөјүтдүм. О дағлар јарашығыны дағлара өтүрдүм, өзүм исә бош вахтларымы дағларда, дағларын зирвәләриндә, вәрзишдә кечиртдим,—дејиб сөзүнү тамамлады.

Тегран, 1971

Нәр тәрәфи айнабәнд, мәрмәр дөшәмәли мүчәлләл вә бөжүк салонда нәр шејдән әввәл маһир рәссамларын ғырчасындан чыхмыш романтик сәһнәләр, шәһвәт дуғуларыны ғыдыглајыб ојадан үрјан гадын таблолары нәзәрләри өзүнә чәлб едирди. Пәнчәрәләри рәнкбәрәнк әлван күлләр, фәвварәләр, мүчәссәмләр илә бәзәдилмиш күлзарлыға ачылмыш бу бөжүк салонун јухары башында ғызыл-күмүш даш-гашларла бәзәнмиш габларда үзәри чүрбәчүр ички вә мејвәләрлә өртүлмүш дәјирми мизин дөврәсиндә ики нәфәр ғызғын сөһбәтә мәшғул идиләр. Онлардан бири ортабојлу, 33—34 јашларында дахили хулјаларын тә’сириндән нараһатлығыны кизләдә билмәјән, мәғрур көрүнүшлү бир адам иди. Икинчиси исә сачлары ағармыш, үзү ғырхыг, дазбаш, јанағларынын алты вә бухағындан чаванлығын көклүјүндән бәһс едән гат бағламыш бош ғырышыглар салланан, көзләриндә ејнәк гара бир сијасәтмәдар иди. Әввәлинчи данышараг:

— Өлкәмиздә күндән-күнә шиддәтләнән бу тәлатүмү фәгәт сиз јатырда биләрсиниз. Сизин тәдбир вә ләјагәтинизә мән инанырам. Һендерсон* вә Миделун чәнабларынын да итминанлары сизәдир,—деди.

Гоча сијасәтмәдар нәзакәтлә:

— Шаһәншаһ һәзрәтләринин бәндәјә олан мәрһәмәтләриндән сон дәрәчәдә мәмнунам. Күман едирәм ки, бәндә ханәдани сәлтәнәтә олан сәдагәт вә фәдакарлығымы әмәлдә нишан вермишәм. Бәнд јенә дә шаһәншаһ һәзрәтләрин истәдији кими Иран меһвәрини бармағымла дөр етдирә биләчәјимә инана биләрсиниз.

— Чәнаб Әшрәфин мәһарәт вә ләјагәти бизә мә лумдур. Анчаг халгын әфкарында ојанан нифрәт вә үсјанкарлыг бизи бир аз нараһат едир, дедикдә гоча сијасәтмәдарын көзләринин дөврәсиндә сәф бағламыш ғырышыглар јығылды. Додағларында хәфиф бир тәбәссүм ојнады. Санки бунунла о чаван шаһын сәдәлијинә күлмәк истәјирди.

— Халгыз өз арзу вә истәкләринин далынча азад бурахсан кәрәк сиз шаһлыгдан, биз дә ағалығымыздан әл чәкәк. Бөжүк империјалара архаланан бир дөвләт ајајјалын, мүдафиәсиз бирјығын гојун сүрүсүндән горхачаг? ...Азәрбајчан неһзәтини хатырлајын. Одлу әсләһәләр, дар ағачлары нәр иши дүзәлдәр. Онлары сүсдурмаг, Пәһләви диктаторлуғуну дирилтмәк мәним өһдәмә!

— Афэрин, чэнаб Эшрэф! Халгын бу һәјәчан вә еһ-сасатыны фәгәт өз ганы илә боғмаг олар!—дејиб дурду. Сол әлиндә имзаламыш фәрман сағ әли илә онун әлини сыхды.

— Чэнаб Эшрэфин мүвәффәғијјәтләри бизим арзу-муздур,—дејиб фәрманы она узатды. Гоча сijasәтмәдар икиәлли фәрманы алараг, көзүнүн үстүнә гојду. Јағлы гујруг кириңә дүшмүш ач түлкү кими севинчәк шаһын һүзурундан мүрәххәс олду. Ону јола саландан сонра шаһ күлзарлыға тәрәф ачылан пәнчәрәнин габағында дајаныб, киприк чалмадан көзләрини су зәррәләрини һавада ојнадан фәвварәләрә дикмишди Санки фәвварә-ләрдән галхан су дамлаларынын чискин јағмур тәк күл-чичәкләрин үзәринә сәпәләндијини сејр едир, ләззәт алыр-ды. Анчаг јох! Бу дәғигәләрдә онун нәзәрини нә ал-ја-шыл күлләр-чичәкләр, нә инсаны тамашаја чағыран мү-чәссәмәләр, нә дә бир-бирини јарыша чағыран фәвварә-ләрин һеч бири өзүнә чәлб едә билмәз иди. Онун хәјалы гәбиристанлыг сүкутуна чеврилмиш бир аләмдә иди. Онун гәлбиндә артыг нә вәтән, нә дә халг мәнәббәти вар иди. О, харичи әрбабларына вердији вә'дәләрә садиг галмаг, Ираны ганлы бир мұһарибә мејданына чевир-мәк үчүн асыр-кәсир, азадлыг!—дејә чошан халгын си-нәсиндә кәклик тәк гаггылдајан күлләләрин ачдығы ган фәвварәләриндән һәзз алырды.

* * *

Шаһ, башында көзгамашдыран алмаз вә јағутла бә-зәнмиш тач, чијиндә ләббадә, дөшүндә кечәнин гаран-лығында сајсыз улдузлар кими парлајан нишанлар, бөјүк вә мүчәлләл салонун гапысындан ичәри кирәркән вәзир вә вәкилләр әлләри дөшләриндә сәчдәјә кетмиш, орду сәркәрдәләри әлләри кичкаһларында һејкәл тәк донуб галмышдылар.

О, сиз көрдүјүнүз «демократик» бир өлкәнин шаһы дејилди. О там ихтијар әлдә етмиш бир һаками-мүтләг иди. О, тәмтәраглы бөјүк салонун башында гојулмуш Чәмшид* тахтына доғру һәрәкәт едәркән: «Бах, белә, ким мәним һөкмүмнән бојун гачыра биләр? Ким мәнә е'тина-сызлыға чүр'әт едә биләр?»—дејә өз-өзүнә шиширди. Ири мәғрур аддымларла ирәлијә јериди. О өз арзу етдији мүс-тәбәр бир шаһ олмүшдү. Онун ирадәсинә гаршы һеч кәс чыха билмәз иди. Онун һәр сөзү бир ганун иди. Өзү

асыб-кәсир, истәдијинин бојнуну вурурду. Дар ағачына тапшырыр, режимә вә диктаторлуға гаршы чыханлара жүзләр, минләрлә мүсәлсәлә бағладырды.

Тахтын јанына чатаркән һүчума кечән бир чанавар чевиклијилә бирдән кери дөндү. Гашларыны чатды, көзләрини гыјды, ағзыны бурнуну туршудуб бәдһејбәт бир көрүнүш алды.

— Мүгәсирләр кәлсин!—дејә әмр верди. Чох чәкмәди ки, голларында зәнчир, ајагларында гандал сәсләнән үч нәфәр мәһбус һүзура кәтирилди. Бунлардан бири чаван, көзләри чыраг кимү бәрг сачан һејкәлли бир ишчи иди. Икиси дә әјни-башы төкүлмүш, күн истисиндән јанмыш, үзләриндә, көзләриндә интигам арзулары гәјнајан кәндлиләр иди. Вәзир тәзим едәрәк:

— Гиблеји-аләм!—дејә ишчини нишан вериб—бу, сәлтәнәтә вә истисмар-естемар әлејһинә, кәндлиләри кәс-тәриб—

— Бунлар да феодал дөбдәбәләринә гаршы халық үсјана чағыранлардыр. Һәр үчү үсјанчыдыр—дедикдә шаһ кинајә илә бир гәһгәһә чәкәрәк:

— Һа һа һа! ..Үсјанкарлыг, сәлтәнәтә гаршы?—дејиб кинлә онларын үзүнә бахдыгда һәр үчү бирдән:

— Бәли, сәлтәнәтә, зүлм сарајларына, фасад јува-сына, гулдурлуға гаршы!...—дејә онун сөзүнү кәсдиләр. Шаһ үсјанчыларын чәсарәтиндән һиддәтләнди, әсәбиликдән көзләри ган чанағына дөндү, ган бејнинә вурду. Гылынчы чәкәрәк һәр үчүнүн бојнуну вурду. Сонра тәк-бирлә ганлы гылынчы јерә сөјкәјиб, онларын бојун дамарларындан фәвварә тәк ахан гызыл гана тамаша ет-мәјә башлады. Фәгәт, бахдыгча өзүндә ләпәләнән гүрүр сөнүр, көзләриндә вәһшәт гығылчымлары парылдамаға, горху бүтүн вүчудуну сарсытмаға башлады. Чүнки бу чәсәдләрдән ахан ганлар гәјнајыб артыр, јаваш-јаваш бирләшиб бир күлә, бу күл исә кетдикчә бир ган дәни-зинә чеврилир, ону ағушуна алырды.

Шаһ сонсуз бир һәјәчанла ган дәнизиндә гол-ганад чалараг өзүнү саһилә јахынлашдырмаға чан атырды. Амма мөвч вүран ган ләпәләри ону даһа да дәнизин дәринликләринә атырды. О лап әлдән дүшмүшдү. Бирдән гүдрәтли бир әл заһир олду. Ону ган дәнизиндән алыб Ках харабалары үзәриндә јерә гојду.

Артыг шәһрәт вә шәһвәт еһтирасы илә чошуб-дашан сарај, нә дә әлләрдә ојнајыб чылғын гәһ-гәһә вә фәрәһ доғуран гызыл гәдәһләрдән нишан јоһ иди.

О өзүнү доғрултду, көзүнүн габағында дүзүлмүш дар ағачларыны көрдү. Пәрпәр чалан көзүнү овхалайыб диггәтлә дар ағачларына бахдыгда вәзир, вәкил, орду башчысыны асылмыш көрдү. О һамысыны таныйырды, лап башда бир дар ағачы бош иди.

— Еј..., ирәли кәл!—дејә ешидилән сәсдән бүтүн вүчуду титрәди. Сәс кәлән тәрәфә дөндү. Габагда бир миз гојулмуш, габағында «әдаләт мәһкәмәси» јазылмыш, да-лында мәһкәмә һеј'әти әјләшмишди. Шаһ дәһшәт ичә-рисиндә:

— Мәндән нә истәјирсиниз?!—дејә бағырдыгда, арха-сындан: «Интигам, интигам, интигам!»—дејә бир курул-ту гопду. О кери дөндүкдә әлләрдә чәкич, балта, бел, кәрәнти, ораг јүз минләрлә халгын гәзәблә аловланан көзләриндән шашырды. Горху илә долу күлүш чизкилә-ри үзүндә ојнамаға башлады.

— Мән, мән ки, вәтәнә, милләтә хидмәт етмишәм—дејә, дили топуг вурмаға башлады. Кинајә андыран шиддәтли ачы күлүшләрлә «хидмәт, хидмәт, хидмәт!...» сәсләри әкс-сәда кими һавада далғаланды. Бу анда бир-дән һава гаралды. Инди шаһ верилән бир синима гар-шысында иди.

Учсуз-бучагсыз бир мешә көрүндү. Бу мешәјә јахын-лашдыгча мешә дејил, нефт буруглары олдуғу ајдынла-шырды. Бурада гара мазута буланмыш ишчиләр гарыш-га кими гајнашырды. Анчаг бу садә бир гајнашма дејилди. Бу гајнашмада бир үсјан сәси дујулурду. Һәр тәрәфдән: «Инкилисләрин әли торпағымыздан кәсилмә-лидир»! «Биз азадлыг истәјирик»!—дејә сәсләр кетдикчә далғаланыб горхунч бир курултуја чеврилирди. Бу һал-да мүдһиш бир гәһгәһә гопду. Мүсәлләһ дәстәләр көрүн-мәјә, автоматлар сәсләнмәјә, гара гызылын үзәри иш-чиләрин ал-ганы илә бојанмаға башлады. Јерә сәрилмиш чәсәдләр баш галдырараг «Бу шаһымызын бизә хидмә-тидир»! дедикләри заман шаһ дарылды. Бу мәнзәрәлә-ри көрмәмәк үчүн көзләрини бәрк-бәрк јумду. Анчаг јени бир сәһнә онун габағында чанланмышды: Бурада азад, шән бир һәјат гајнајырды. Азадлыг маһнылары неј кими һәр тәрәфә сәс салмыш, ханәндәләр бүлбүл тәк чәһ-чәһ вурур, кәнчилијин үзү күлүрдү. Бурада нә мәз-лум вар иди, нә дә зүлүмдән нишан. Узагларда ики һеј-вәлә шаһын сағ-солуну алыб, һәсәд илә бу азад һәјата тамаша едирдиләр. Онлар әлләриндә олан бомбу шаһа вериб, халгын ичәрисинә атмаға тәһрик етдиләр. Шаһ

бу бомбу атды. Бу заман дәһшәтлi бир курулту гопду. Дунја зүлмәтә дөндү. Анчаг бу узун сүрмәди. Јенә һава ачылды. О шән һәјат јериндә дар ағачлары, ганлы чәсәдләр, галаг-галаг инсан кәлләләри көрүнмәјә башлады. Бу кәлләләрин үзәриндә һәмин һејвәләләр шит күлүшләрлә шаһын әлини сыхыр, хидмәти үчүн ону тәбрик едирдиләр. Шаһ өз әмәлләринин күзкүсүндән дарылды. Анчаг инди дә јени мәнзәрәләр кеңирди:

Дәстә-дәстә әли гојнунда галмыш ишсизләр, солғун чөһрәли әлачан гадын, киши, ушаглар, харабазарлыға дөнмүш кәндләр көрүнүрдү. Бунлар көзүнүн өнүндән кечдикчә, «чаван шаһымызын милләт дәрди чәкмәкдән сачлары ағарыб», «бу хош һәјат шаһымызын хидмәтләринин нәтичәсидир»—дејиб, өтүрдүләр. Бу кинајәләр ијнә кими онун үрәјинә санчылырды. Вичдан әзабы ону сыхырды. Бу нәвар гуртардыгдан сонра о өз тимсалынын рәсми либасда дурдугуну, дәстә-дәстә азадлыг вә сүлһ маһнылары охуја-охуја һәрәкәтдә олан кәнчләри автомата бағлајыб, нфтихарла тамаша етдијини көрүрдү. Беләликлә, синима тамам олду.

Мәһкәмә сәдри ајаг үстә дурараг:

— Сәнин шаһлығын бизә өлүм, ачлыг вә фәлакәти әрмәган кәтирди. Сән өлмәлисән!—дедикдә ону чәкә-чәкә башда бош галмыш дар ағачынын дибинә сүрүдүләр. Кәндири бојнуна саланда шаһ јухудан ојанды. О гәнтәр ичиндә, гәлби гуш үрәји кими чырпынырды.

Јериндән сычрајыб шашгын аддымларла отагда гәдәм вурмаға башлады. Көрдүкләринин јуху олдуғуна севинди. Анчаг јухуда ешитдији «Интигам!» сөзләри инди дә гулагларында сәсләнир, дар ағачлары көзүнүн өнүндән чәкилмирди. Гәдәм вурдугча нараһатлығы артыр, ағыр-ағыр нәфәс алыр, санки отағын һавасы она азлыг едирди. Бу һалдан өзүнү гуртармаг үчүн габағы кениш бағ вә күлзарлыға ачылан балкона чыхды. Гушларын будагдан-будаға атылараг, өз чәһ-чәһләри илә сарај мүһитини шәнләндирмәләри, шәһәрин гојнунда арабир ачылан түфәнк сәсләри һәрдәнбир учадан курултулу шүарлар ичәрисиндә боғулмагда иди. Шаһ диггәтлә гулаг асдыгда «Хайн! Өлүм!» «Рәдд олсун хунхар Гәвам!» сөзләринин далғалана-далғалана һәр тәрәфә јайылдығыны ешитди. Бу һал онун изтирабыны даһа да артырды. Тез јатаг отағына гајыдыб палтарларыны кејди. Шашгын аддымларла гәбул отағына кәлди. Дәрбар вәзири вә башга дәрбар адамлар топланмышды. Шаһ кирәркән

һамы ајағ үстә иди. Онларын үзүндә чырпынан һәҗәчаны көрдүкдә вәзирә мұрачиәтлә:

— Нә хәбәрдир,—дејә суал вердикдә о:

— «Шәһәрин вәзијјәти ади дејил, гурбан! Үч күндән бәри Гәвам дөвләтин әлејһинә даван едән е'тиразлар бу күн шиддәтләниб бир үсјан шәкли алыб. Һәр тәрәфдән халг сел кими ахыб үсјанчы дәстәләрә гарышыр»—дедикдә шаһын гашлары чатылды. Кечән күн өз никаранчылығыны гоһа сијасәтмәдара сөјләркән о архајынчылыгһа «Шәһәншаһ әләһәзрәтләринин хатир мұбарикләри асудә олсун. Һәр тәсадүф гаршы тәдбир көрүлмүшдүр»,—дејә вердији вәдәләрини хатырлады. Онун бу сөзләри шаһы архајын етмәјә билмәзди. Халгын е'тираз вә истәкләринә гаршы дөвләтин бүтүн мүсәлләһ гүввәләри сәфәрбәрлијә алынмыш иди. «Бәс бизим чәнаб Әшрәф нә фикирдәдир?»—дејиб телефону әлиһә алды.

— Ало! Бәли. өзүдүр. Бәли? Вәзијјәт хош дејил? Нә үчүн? Чиһеји-ваһид*? Бүтүн демократик чәмијјәтләр? Һезби-тудәнин рәһбәрлији алтында? Аһа! Нә? Хејр! Мүмкүн дејил! Сән исте'фа верә билмәзсән? Атәшә тутмалы? Гырмалы, дағытмалыдыр!... Бәли-бәли!—дејиб әлиндәки дәстәји јерә атды. Әлләрини далында чарпазлајараг шах аддымларла о тәрәф бу тәрәфә гәдәм вурмага башлады. Јадына бир шеј дүшмүш кими бирдән вәзири јанына чағырыб бир кәнарда онунла хосунлашдылар. Вәзир һарајаса тәләсик јола дүшдү.

Бу дәһигәләрдә шаһ өзүнү мұһарибдә һисс едир, бир фәрманда кими орду башчыларына, еләчә дә Әлирзаја мә'муријјәт вериб тәләсик шәһәрә кәндәрди. Бир тәк шаһ изтирабда дејил, бүтүн сарајы һәмһәмә вә һәҗәчан бүрүмүшдү. Шаһзадә ханымлар, шаһзадәләрин вә бүтүн дәрбар адамларынын үзүндә учгунлуг, һәрәкәтләриндә чашгынлыг вар иди. Онлары әл-ајаға салыб горхудан, автомат күлләләри гаршысында синә кәрән чошғун халгын «Хаин шаһа өлүм!», «Фәсад јувасы дағылмалыдыр!»—дејә шәһәрдә ләпәләнән үсјан сәси, дәрбәрин диварларына, һәтта дарвазаларына белә сәлтәнәтин вә гоһа сијасәтмәдарын әлејһинә јазылмыш шүарлар иди.

Артыг әләһәзрәтин вәтән вә милләтхахлыг пәрдәси парчалаһнышды. Инди онун ады мәһбуб дејил, хаин!...—дејә дилләрдә нифрәтлә јад едилирди. Бу анда сарај туфана тутулмуш бир јелкәнә бәнзәјирди. Санки тәләтүм ләпәләри өзүнү шиддәтлә онун диварларына чырпа-раг, бу фәсад јувасыны царчалајыб дағытмаг истәјирди.

Шаһ анасынын вә шаһзадә ханымларынын аловланан изтирабыны јатыртмаг үчүн өз вугарыны позмамаға, һадисәнин садәликлә совушачағына инандырмаға чалышырды. Анчаг симсиз телефон хәбәрләри (дүшмән гүввәсилә һесаблашмајыб) гәфләтән «мүһасирәјә дүшмүш бир фәрмандә кими ону мат гојмушду». О кәлән хәбәрләрә бахдыгча кәзләри бөјүјүр, аз галырды ағлыны шашырсын. «Халг ахынынын гаршысыалынмаз бир селә дөнүб», «һәр јердә атәш әмри верилди», «топхана мејданында филан нөмрәли танк үсјанчы дәстәләр тәрәфиндән ишғал олунду», «Шаһабатда Әлирза мүһасирәјә алынмышды». «Шиддәтли атәш вә низами дәстәләрин һүчуму нәтичәсиндә Әлирза мүһасирәдән чыхарылды». «Бәзи низами дәстәләри халгын үзәринә атәш ачмагдан бојун гачырырлар».

Бу хәбәрләр шаһын нәзәриндән кечдикчә башынын түкләри биз-биз олурду. Гејри-иради олараг көрдүјү јухуну бир дә хатырлады. Горхудан онун рәнки кағыз тәк ағармышды. Кәзләри хәстә адам кими чухура дүшмүшдү. Телефону әлиңә алараг:

— Ало! Ало! Бәли, бәли мәнәм, тәјјарәм һәрәкәтә амадә олсун! Бәли, бәли!—дејиб телефону јерә гојду. Онун бу тапшырығы дәрбар өһли үчүн хәтар ишарәси иди. Чамаданлары јығышдырмаға башладылар.

Шәһәрин һәр тәрәфиндән «хайн шаһа өлүм!» сәсләри кетдикчә учалыр «рәдд олсун Гәвам» сөзләри даһа да јахындан ешидилмәјә башлајырды. Бу һалда вәзиричәнк рәнки гачмыш, һәјәчан вә изтираб ичәрисиндә өзүнү ичәри салды.

— Шаһәншаһ һәзрәтләри, нә дурмусунуз?! Халгын кин вә гәзәби дәрбара гаршыдыр!

-- Дәрбара?! .

— Бәли, дәрбара! Шәхсән шаһәншаһ һәзрәтләринә гаршыдыр.

Индијә гәдәр әлләрдә кәзән әксиниз халгын ајаглары алтында тапдаланмагдадыр. Мүчәссәмәләринизи дармадағын едибләр.

— Мүчәссәмәләримиз?! .

— Бәли, гурбан.

— Бәс мүсәлләх гүввәләр нә едир?

— Мүсәлләх гүввәләр ахынын гаршысында таб кәтирә билмирләр. Автоматлар бичдикчә онлар гызмыш нәр кими сәрбазлары чығнајыб кечирләр—дедикдә шаһ һөвлүндән јенә телефону әлиңә алды.

— Ало! Ало! Бәли! Тәјјарә һазырды? Чох көзәл!— дејиб телефону јерә гојду. Бу һалда дәрбар вәзири ичәри кирди. Онун кәлиши шаһа бејниндә чапан ат дырнағларынын зәрбәсиндән јаха гуртармаға бир аз фүрсәт верди. Јенә һәр икиси бир аз хосунлашдылар. Онларын мәјјус бахышлары вә чөһрәләриндә гымылданан үмидсизлик әрбабларынын мәнфи нәзәриндән һекајәт едирди.

Саат үчә аз галмышды. Гоча сијасәтмәдарын кәлдијини хәбәр вердиләр. О һөвләк ичәри кирди. Јыхылмамағ үчүн гапыја сөјкәнди. Рәнки саралмыш, көзләри чүхура дүшмүш, чаны чыхмагда олан адам кими, ахмагда иди. Чәлд онун голтуғуна кириб јумшағ сәндәлинин үзәринә јыхдылар. Кими үзүнә су сәпир, кими бурнуна нашатыр тутур, кими дә јахасыны ачырды. О, јаваш-јаваш өзүнә кәлди. Тез бир стәкан шәрбәт ичиртдиләр. Үрәји бир аз тохтады, титрәјә-титрәјә әлләрини чибинә узатды. Вердији кағыза шаһ көз доландырыб тәләсик:—Јох, бу вәзијјәдә исте'фа верә билмәзсән—дедикдә о, додағлары әсә-әсә:

— Әләһәзрәт! Мәним исте'фамы гәбул едін. Кабинәнин сүгутуну тез халға јетирин! Бу үсјан әкәр бир аз да давам едәрсә нәинки тәхти-тач, һәтта һәјатымыз белә хәтәрдәдир—дејиб, јенидән:—Бу үсјан дејил, ингилабдыр,—дејә мырылданды. Бу дөгигәләрдә һәр тәрәфдән «хаин шаһа әлүм!» «мәһв олсун Гәваны!» шүарлары кетдикчә шиддәтләнән тәләтүм ләпәләри кими сарајын диварларыны ашарағ өзүнү ичәри вуруб, шөһрәт вә шәһиш бир сүкут һаким олду, һәрә өз фикриндә «нә етмәли?», «мән нечә олачағам?»—дејә, дүшүнүрдү, анчағ артыг дүшүнмәјә вахт јох иди. Гоча сијасәтмәдарын пишнәһады соғ әлач иди. Бу исә шаһа чох ағыр кәлирди. О өз түпүрдүјүнү јаламалы, чанлы бүтә ситајиш едәнләр јанында олан һиссијатыны әлдән вермәлијди. Бу онун үчүн ағыр бир зәрбә иди. Анчағ нә едә биләрди? Габагда халгын гәзәби, интигам, бәлкә дә өлүм дуруду. Бүтүн бу төкүлән ганлара о өзү сәбәбдир. Буну хатырлајарағ гоча сијасәтмәдарын исте'фасыны гәбул етди.

Бир аз соңра Тегһран радиосу Гәвам дөвләтинин сүгутуну һава далғалары илә бүтүн дүнјаја јетирди. Бу сәс Иран халгынын диктаторлуға гаршы гәләбә сәси иди.

ГӘҺРЭМАН ГӘҺРЭМАНЗАДӘ

Гәһрәман Гәһрәманзадә отузунчу илләрин әввәлләриндә јарадычылыға бир насир кими башламышдыр. Оун әсәрләриндә Чәнуби Азәрбајчан зәһмәткешләринин һәјаты, мүбаризәси вә империализмин ифшасы башлыча јер тутур. Г. Гәһрәманзадәнин бу вахтадәк нәшр етдирдији китабларда орада («Мүһачирләр дастаны», «Ифтира», «Тозлу палто», «Ајрылыг», «Гырмызы башмаг», «Бајрагсыз адам») јашајан һәмвәтәнләринин һәјаты вә мүбаризәсинин ибрәтамиз ләвһәләри тәсвир олунмушдур. Јазычынын «Мүһачирләр дастаны» адлы илк һекајәләр мәчмуәси 1945-чи илдә Тәбриздә нәшр олунмушдур.

Гәһрәман Гәһрәманзадә 1913-чү илин март ајында Иранын Гарадаг маһалында Вәрдин кәндиндә јохсул бир аиләдә дүнјаја кәз ачмышдыр.

1920-чи илдә аиләси Кәнчәјә көчдүјүндән Гәһрәман орта тәһсилини бурада баша вурушдур. 1928-чи илдә Бақы Педагожи техникумуна дахил олмушдур. Бураны битирдикдән сонра бир мүддәт кәнд мүәллими ишләмиш, тәһсилини артырмаг мәгсәди илә 1933-чү илдә В. И. Ленин адына АПИ-нин дил вә әдәбијат факүлтәсинә дахил олмушдур. 1935-чи илдә Чәнуби Азәрбајчана көчмүш, Тәбриздә јашамышдыр.

Г. Гәһрәманзадә 1941-чи илдә «Вәтән јолунда», «Гызыл Әскәр» гәзети редаксиясында ишләмишдир. 1942-чи илдә Иран демократ партијасы үзвү олмуш, 1945-чи илдә Тәбриз шәһәр партија комитәсинин бүрө үзвү олмушдур. Ејни заманда «Азәрбајчан» журналынын редактор мүавини вәзифәсиндә чалышмыш, фәал бәдии јарадычылыға башламышдыр.

1946—1958-чи илләрдә сијаси фәалијјәти үстүндә дәфәләрлә сүркүн едилмишдир. Нәһајәт, 1958-чи илин октябрында аиләси илә бирликдә Советләр Иттифагына

пәнаһ кәтирмишдир. Г. Гәһрәманзадә бәдии јарадычылыгла мүнтәзәм мәшғул олур, бир немә нәср китабларыны күтләви тиражла нәшр етдирмишдир.

ТЕҢРАН РАДИОСУ

Билирсинизми, Иран һөкүмәти ишсиз фәһләләри, ач чылпаг кәндлиләри ғышдан хилас етмәк үчүн нечә тәдбир көрүр?

Гәзетләрдә јазырлар, радиоларда бар-бар бағырырлар, дејирләр:

— Әзиз ишсиз иранлылар, өзүнүзү залым ғышдан мүдафиә един, өлмәјин! Бајрама чыхын, исти дүшән кими Америка мүһәндисләри сизин үчүн о гәдәр иш ачацаглар ки, кечә вә күндүз динчәлмәдән ишләјәчәксиниз.

Нә билим, һәлә иш јерләрини дә тәјјин едиб кәстәрирләр ки, Кәрәчдә металәридәй завод ишә салацаглар, Теһранын әтрафындакы дағлары сичан кими дешик-дешик едиб мә'дән чыхарацаглар. Бир сөzlә, Иранда иш ајаг тутуб јеријәчәкдир.

Радио о гәдәр јағлы дил вә бојалы тәшбехләрлә ланышырды ки, иш һәвәси илә ғышдан чыхмаға тәләсирдим. Күнләри сајырдым. «Бајрама он беш күн галды. Аллаһ гојса, јазда иш олацагдыр». Амма елә билирдим ки, дәвләт дә әсл сөзүнү пычылты илә гулағымыза дејир: «Арзу, үмидлә јаша, онунла да кора кет».

Ҷанлары ағызларындан чыхана гәдәр «бол чөрәк. бол иш» дејән ата-бабаларымыз да арзуларыны, үмидләрини өzlәри илә бәрабәр гара торпаг алтына апармышлар.

Һәр ил Теһран радиосуна алданыб иш тапмаг үчүн шәһәрә кедәрдим. Лакин исти күнләрдә Теһранын күчәләриндә ач-ачына долашыб әлибош, үзүгара кәндә гајыдардым. Арвад мәни данларды. Мәнсә,—аллаһын алтында бир саатлыға киши олајдын, кедиб көрәјдин ки, о бинамус радио бизләри нечә алдадыр,—дејиб дејинәрдим.

Бу ил дә бизим јерләрдә јаз олду, чөлләрдә новруз-күлү баш галдырды, гар тәрәси ағ күл ачды, гушәппәји-газајағы, јемлик дә чыхды. Кәндиң ғызлары ајағјалын, башачыг, дурна кими дәстә-дәстә тәрә јығмаға кедирдиләр. Милчәкләр дә дирилиб исти күн алтында вызылда-

маға башлады, һоп-һоп вә сығырчын да учуб кәлди. Кәндлиләрин ағзы пәнчәрә јетишди.

— Аллаһа шүкүр, ғышда өлмәдик јаза чыхдыг,—дејиб кәндин бөјүкләри, кичикләри севинчлә бир-биринә хәзәјдынлығы верирдиләр. Һаваларын истиләшмәсинә бахмајараг кәндлиләрин чаны һеч дә ғызмырды. Кечи кими титрәјирдиләр. Ахы, јазыг кәндлиләр ғышда ғарык долусу чөрәк јемәдикләриндән чох арыгламышдылар. Бурунларыны тутсан, чанлары чыхарды.

Билирсинизми, бунун бир сәбәби дә вар. Аллаһ кәкләрини кәсмиш әрбаблар зумармызы әлимиздән зорла дартыб алырлар, бизи ач-јалавач ғојурлар.

Кәндимизин кишиләри мәсчидин диварынын дибинә топлашыб өзләрини күнә верирдиләр. Бирдән кимсә дилләнди:

— Аа... Бир сөз ешитмишәм, аллаһ еләјә иди дүз чы-хәјды. Дејирләр, дүнән Теһран радиосу јенә дә фәган еләјиб.

— Нә барәдә?

О, севинчлә отуранларын үзүнә бахыб деди:

— Нә барәдә олачаг, иш барәсиндә. Дүнән әрбаблан беш батмана гәдәр арпа борч еләмишдим, ону далымда апардым дәјирмана. Гоншу кәнддән Сәфәрәли дә орада иди. Дејирди ки, Теһранда иш ачылыб, фәһлә ахтарырлар. Һәлә деди ки, бизим кәнддә башыпапаглы бир нәфәр киши галмајыб, һамы Теһрана ишләмәјә кедиб.

— Бошла. Фырылдагдыр, билдир дә дедиләр ки, бағ белә, шафталы шәлә-шәлә, кетдик кабаб ијисинә, көрдүк ешшәк дағлајырлар. Чохлу борча дүшүб кери дөндүк.— дејиб бир нәфәр башыны ғашыды. Ағсаггал һејдәр әми сөзә ғарышыб деди:

— Ај бала, кәнддә ғычларымызы узадыб отурмагдан нә чыхар?

Чох көтүр-ғојдан сонра белә ғәрара кәлдиләр ки, бичин дүшәнә гәдәр һамы Теһрана ишләмәјә кетсин. Мән дә севинчлә евә дөндүм.

— Арвад, мәнә чөрәк тап, бу ахшам Теһрана ишләмәјә кедәчәјәм,—дедим. О, аз ғалды ғанад ачыб учсун. Аһ әкиб ғәмли-ғәмли деди:

— А киши, бирчә сәнин ишләмәјини көрсәјдим һеч өлмәздим.

Арвад, гоншумуздан үч-дөрд арпа чөрәји борч алды. Һараданса бир гәдәр дә шор тапды. Мәни кәтириб кәндин кәнарындан Теһрана јола салды. Бир гәдәр аралан-

мышдым ки, бир дэ көрдүм далымча бир даш туллады.
— Јаваш, ај арвад; мәни даша нијэ басырсан, аз галмышды ки, даш башымы јарсын.

О, күлүб деди:

— Ај киши, башына хејир, даш атырам ки, шөһөрдө ишсиз галыб, тез үстүмө гајытмајасан, даш кими јериндө ағыр олуб ишлөјөсөн.

— Аллаһ атана рәһмәт еләсин, ај арвад, лап јахшы фикирди.

Иш һәвәси илә каһ охүјүр, каһ да ҫышгырыг чалыб дағлара сәс салырдым. Һәрдән дө Аја бахырдым, о да утанчаг гыз кими каһ ағ булуду үзүнә јашмаг тутурду, каһ да үзүнү ачыб мәнә көстәрирди. Һара кедирдим мәнимлә кедирди, елә бил мәнә сөзү варды. Сөһәрә јахын бир булаг башына чатдым вә сүфрәни ачыб чөрәкдән әл бојда кәсиб ашырдым, үстүндән дө о гәдәр сојуг су ичдим ки, гарным тулуға дөндү. Биз кәндлиләр һәмишә сују чөрәјә јаванлыг едәрдик, чөрәји аз, сују чох ичәрдик ки, кеч ачаг. Палазы үстүмә салыб јатдым, анчаг гарным гурулдајырды.

— * —

Бу итә охшар ажанлар јазыг фәһләләри тојуг кими бу тәрәфдән о тәрәфә, о тәрәфдән бу тәрәфә говурдулар. Бизә сөјүр, әлләринә кечәнин пејсәринә силлә чәкирдиләр. Зор дејил ки, иш јохдур да. Јазыг арвад хәјал едир ки, Теһранда иш тапыб ишләјирәм, даһа демир ки, үстүмә чәкдијим палазы да сатыб јемишәм. Кәндлимиз баггал Мәшәди Аббасдан да нә гәдәр борч алыб јемишәм. Бу күн Һәсәнабад фәһлә мејданында һаһыдан сонраја галдым, наһардан да хејли кечмишди. Һараданса јенә бир ажан тапылды. О мәнә:

— Көпәк оғлу кәндли, көрүрсән иш јохдур, чых кет чәһәннәмә дө,—деди.

— Чәһәннәмә өзүн кедиб кәлмәјәсән, сәнин әл-ајәҫына долашырам? О гәдәр јоғунлајыбсан ки, хијабан сәни тутмур?—дедим вә ганы гаралмыш јеримдән галхдым:—Ит илә ағыз-ағыз вермәјә дәјмәз—дејиб топханаја сары јолландым. Јолда дишимин дибиндән чыханы һөкүмәтин үнванына дедим. Ај филан шүдә, милләти доландыра билмирсән чыхыб һансы чәһәннәмә кедирсән кет. Гој милләт өз-өзүнү идарә еләсин дө. Һәр ил кәнд

чамаатыны биләјинә сарыјыб дејирсән. бу ил бикарлара чох иш верәчәјәм: ханы, бигејрәт, иш! Кәнд чамаатыны јериндән ојнадыб төкүрсән Теһрана. Теһран фәһләләри дә бизим кими бикардырлар. Өзләринә чәрәк газана билмирләр.

Шәһәрин күчәләрини доланырдым. Бир тәрәфдән ачлыг һејими кәсир, диқәр тәрәфдән дә асфалтын истиси ајағыма көз кими јапышырды. Дүқанларын габағындан өтүб кечдикчә радионун «Әзиз фәһләләр, сизә мүждә олсун, иш ачылыбдыр. Фәһлә тапылмыр»,—дејә бар-бар бағырмасы гулағымы партладырды. Өзүм-өзүмдән со-рушурдум. «Көрәсән радио бу јаланы нечә дејир? Бәлкә, иш вар, мән тапа билмирәм. Елә дә ола билмәз. Әкәр иш олса фәһләләр Теһран мејданларында сәһәрдән ахшама гәдәр ағзы күнә јатарлар? А киши, адам бу радионун башыны бирдәфәлик әзә, бир дә белә-белә јалан-лары јаймаја».

Чаван бир оғлан дүқанын габағында дајаныб көзәл либаслара һәсрәтлә тамаша едирди. Она јанашыб со-рушдум:

— Бачыоғлу, о радио нә дејир?

— Јалан-палан.

— Јә'ни, нечә јалан-палан? О дејир ки, өлкәдә иш ајаг тутуб јеријир, еләди, ја мәним гулағым елә ешидир?

— Еләдир, әми, анчаг ханы иш? Нечә ајдыр иш үчүн авара кәзирәм, јерин нишан верән дә јохдур,—деди,—бир дәфә о данышаны тутуб үзүнә түпүрәсән ки, ај би-намус, ханы иш, бизи нијә алдадырсан?—сонра сөзүнә әлавә едиб деди:

— О кәләни көрүрсәнми, нә гәдәр бу шарлатанлар бизим өлкәдәдир, гара күндән гуртармајачағыг.

Дөнүб бахдым. Учабој, назик шивәохшар бир ада-мын прәлиләдијини көрдүм. О, јолу илан тәки әјри-үјрү кәлирди.

— Бу кимдир?

— Америкалылар да. Иранын ағасы, танымырсан?

Кәнддә америкалылардан сөһбәт едирдиләр, амма үзләрини көрмәмишдим. Дејәрдим, көрәсән, америкалы нечә олур? Һансы јуванын гушудур? Мән учадан со-рушдум:

— Бачыоғлу, америкалы, америкалы дејәндә будур?

— Бәли, будур. Көрүрсән нечә чанавардыр. Пејсәри дә хоруз пипији кими гыпгырмызыдыр. Ганымызы ичир-ләр, амма биз өз өлкәмиздә ачындан өлүрүк.

Диггәтлә кәләнә бахырдым. О, һәр кәси көрчәк габагыны кәсиб дејирди:

— Мисјө, иран хуб (аға, Иран јахшыдыр).

О јанымыздан өтүб кечди. Дишим бағырсағымы кәсирди. Аз галырдым ки, ону тутуб боғам, өлдүрәм.

Чавандан ажрылыб јолума давам еләдим. Кабабчы дүканынын гаршысында ачлығым бирә-ики артды. Јенә радионун иш һаггында бағыртысыны ешитдим. Гулагла-рымы тутдум.

— А киши, бу нә јашајышдыр? Адам бир тикә чөрәк тапа билмир. Бу чүр јашамагданса, зиндан һамысындан јахшыдыр. Гарадан артыг бојаг јохдур ки,—дејиб васкычы дүканына қирдим. Һәмин америкалы да бура-да отуруб чәкмәсини силдирди. Мизин үстүндә дә радио данышырды. Дүканчылар әввәл хәјал еләдиләр ки, мән дә ајаггабымы силдирмәјә кәлмишәм:

— Бујур, аға!—ајагјалын олдуғуму көрүб дедиләр:

— Аллаһ версин!

— Мән аллаһ пајы истәмирәм. Иш истәјирәм.

Онлар башларыны ашағы салдылар. Бу заман радио јенә дә иш һаггында учадан данышмаға башлады. Мән ирәли кедиб гулағымы лап она јахынландырдым. Јум-руғуму дүјүнләдим. Елә ки, сәсләниб учадан:

— Иш... сөзүнү деди, вар күчүмлә јумруғу сндирдим.

— Һаны иш?! Сән мәни лап чана кәтирдин ахы, утан-маз...

Инди радио гурбаға кими гурулдады. Дүканчы ра-диосунун сындығыны көрүб башына дөјдү:

— Евим јыхылды. Мәним радиомун тәгсири нәдир ки, ону сындырырсан?

Америкалы јериндән сычрајыб јахамдан тутду.

— Радиону нә үчүн сусдуурсан, о бизим сијасәт-мизи Шәрг әләминә јайыр,—дејиб вурмаға башлады:

— Јалан сијасәтиниз бизи тәнкә кәтириб,—онун үзү-нә бир јумруг илишдирдим, көзүнүн алты гара чыраг кими һисләнди. Давам кәтирмәјиб јыхылды.

— Баксјор?..

— Бәли, боксјорам. Чых чәһәннәм ол. Елә бағырдым ки, бир дә көрдүм америкалы сичан кими дүкандан си-вишли.

Көзүмү зинданда ачдым. Күнлөр кечди, ајлар доланды, бир күн зиндан рәиси мәни чағырыб деди:

— Көрүшүнә кәлән вар.

Кетдим, көрдүм јазыг арвад... Мәни көрчәк көзүнүн јашыны горға кими төкдү.

— Ај киши, һаны иш, сәнә иш вермәјәнин аллаһ евини јыхсын. Сәни көндәрмишдим ки, кәлиб зиндана көк саласан? Нә јемәјә бир тикә чөрәјим вар, нә дә кејмәјә палтарым. Дәрдими кимә сөјләјим?—деди вә сонра:

«Дәрдими даға десәм дағ әријәр,

Пилтә јанар, шө'лә чәкәр, јағ әријәр»
охшајыб ағлады. Зиндан ажаны онун үстүнә чығырды.

— Даһа бәсдир, өз дәрди аз дејил, сән дә бир тәрәфдән дәрд јүкләмә!

Арвад сусуб үзүмә бахды вә мәнән сорушду:

— А киши, нә вахт чыхачагсан?

— Ону о радиодан хәбәр ал.

— Бирчә сағ-саламат зиндандан чыхајдын, бир дә сәни шәһәрә гојмаздым.

— Јох, арвад о радиону данышдыранлары тапмајынча, бүрахсалар да шәһәрдән кәлмәјәчәјәм. Онларла мәним һагг-һесабым вар. Тәк мәним јох, Теһранын күчәләриндә галан минләрлә мәним кимисинин!

— Вахт гуртарды, һәр кәс өз јеринә—дејә зиндан ажаны бизи ајырды. Арвад ағлаја-ағлаја узаглашды.

АЖАН ГУЛАМ

Ажан Гуламдыр, постда дурандыр,

Чадраја дәјмир, јахшы оғландыр!!.

Бир дәстә күчә ушағы сәс-сәсә вериб бу сөзләри охуја-охуја кедирди. Јол илә кечән наһијә рәиси бу маһныны ешитчәк ајаг сахлады. Ушаглара гулаг асды: «Чадраја дәјмир, јахшы оғландыр»—дејә өз-өзүнә донгулданмаға башлады:—Демәк, о бизим вә һөкумәтин әмрини јеринә јетирмир. Ејби јохдур!!.

Рәис јолуна давам еләди. О, наһијәнин гапысына чатаркән гапынын ағзында нөвбәдә дајанмыш ажан, рәисин кәлдијини көрүб тез јолдашларына хәбәрдарлыи етди:

— Рәис! Рәис!..

Истирахәтдә олан ажанлар бу сәси ешитчәк, кими көйнәкчәк, кими дә шалварынын балагыны дарта-дарта гачыб коридорда сыраја дүзүлдүләр. Рәис кәрпич пилләкәнләри јухары галхыб, тәкәббүрлү аддымла онларын гаршысындан өтүб кечди. Сонра јадына бир шеј дүшмүш кими керижә дөнүб онлары бир-бир нәзәрдән кечиртиди вә үзүнү ажанлара тутуб ачыгла сорушду:

— Ажан Гулам көзүмә дәјмир! Һаны ажан Гулам?

— Чәнаби рәис, ахшамдан нөвбәтчидир, һәлә кәлиб чыхмајыбдыр. Јәгин ки, инди бир аздан кәләр,—дејә ажанлардан бири еһтијатла чаваб верди.

— «Јәгин ки, кәләр!»—дејә рәис онун ағзыны әјди. Сонра сифәтини туршүдүб әлавә етди:

— Белә дә иш олар? Ажанлар саһибсиз мал кими өз башларына олублар. Истәдикләри вахт наһижә кәлирләр, истәдикләри заман да чәһәннәм олуб кедирләр. Нә бөјүк сајырлар, нә дә рәис! Биз чамааты низам-пнтизама дә'вәт едирик. Лакин өзүмүз ишимиздә һәрч-мәрчлик төрәдирик. Үч чүт, бир тәк готур ажанла өлкәни идарә елә... Онларын да чоху нә'шәхор, гумарбаз, итојнадан...

Ажанлар јетим ушаг кими башларыны ашағы салыб динмәзчә көзләрини дөјүрдүләр. Рәис үзүнү дуранларын биринә тутуб деди:

— Һәсәнәли, кет бу саат о бишәрәфи һарада олса гулағындан тут сүрүјә-сүрүјә кәтир јаныма. Ешитдин?

О өз отағына кирди. Рәис кедәндән сонра ажанлар дәриндән нәфәс алыб пычылдашдылар:

— Көрәсән нә олуб?

— Јәгин рәисә бир шеј вермәјиб.

— Јох, дејәсән, бурада башга мәсәлә вар.

— Тәгсир өзүндәдир. Залым оғлу залым рәиси көрәндә кәлин тәки гачыб кизләнир. Елә бил рәис ону һоп еләјиб удачагдыр...

* * *

Мејданда дөврә вуруб отурмуш адамлар орталыгда хоруз тәк сәссиз-сәмирсиз бир-биринин үстүнә сычрајыб дөјүшәнләрә тамаша едирдиләр. Бахыб күлүшүрдүләр. Дөјүшәнләри һеч кәс араламырды. Нәһајәт, онлар јорулдулар. Һәр икиси ганады сынмыш хоруз кими голларыны јанларына салыб төвшүмәјә башлады. Чохдан бәри

бир күнчдә кизләниб далашанлары изләјән ажан Гулам бөјүрдән чыхараг. фышдырыг чала-чала онлара тәрәф . јүјүрдү вә издиһамы јарараг габаға јериди. О, далашанлары јахалајыб вурмаға башлады:—Көпәк ушаглары, гудурубсунуз, јалыныз артыг дүшүб? Бу саат сизи годуглуға саларам, әглиниз башыныза кәләр!

Тамашачылар ону лаға гојуб күлмәјә башладылар:

— Оһоһо... Ажан тапылды. Сән өләсән, итән гардаш кәлиб чыхды.

— Еј ажан, даһа сәнә еһтијач јохдур!

— Учадан данышмајын, нәш'әси дағылар!

Ажан Гулам далашанларын биләјиндән бәрк-бәрк тутуб:—Кедәк,—дејә әмр еләди. Кетдиләр.

Ажан Гулам онлары јолун ортасында сахлады:

— Һә, нечәсиниз, ушаглар? Сизи һаһијәә апарсам нечә олар? Јахшы олар ки, һагг-һесабы елә бурада кәсәк. Аталар јахшы дејиб ки, сују бәндиндән бағламаг лазымдыр. Һә, көр нә дејирәм... Истәјирәм сизә јахшылыг еләјим. Ахы ажан оlanda нә олар? Мәним дә әлимдән елә бу кәлир дә. Көр нә дејирәм... Сиз өләсиниз индијә гәдәр мәнән һеч тојуг да инчимәјибдир. Ахы нијә дә инчисин? Көр нә дејирәм. әл әли јујар, әл дә гајыдыб үзү. Әкәр шәһәр ушағы олмаса идиниз о башга мәсәләјди. Сәһәр биз күчәдә үз-үзә кәләчәјик. Онда мәнә дә дејәрсән? Кәрәк јер аралана, мән дә јерә кирәм. Белә дејилми, һә?.. Инди әлинизи салын чибинизә көрәк нә чыхар? Һаһијәә апарсам ишләр фырыг олачаг...

О, сөзүнү гуртарыб далашанларын үзүнә бахды. Далашанлар чанларыны гуртармаг үчүн ажаны тәрифләмәјә башладылар:

— Киши лап гызыл кими адамдыр!

— Әсл мүсәлмандыр. Ажанбашы, бир бу чајчыханаја дөнәк, сонра көрәк нә олур? Аға дурур, ағачан да јанында...

Онлар ажан Гуламы чајханаја салдылар. Ажан Гулам да тәрәддүд етмәдән чајханаја кирди. Чајхананын хәлвәт күнчүндә отурдулар. Ажан Гулам отура-отура үзүнү чајчыја тутуб учадан әмр етди:

— Мәнә гәлјан кәтир, тәнбәкисин дә чох елә!

Далашанлардан бири деди:

— Ажанбашы, бир гәләт иди еләмишик, кәрәк далашмајајдыг. Анчаг шејтан арамыза кирди. Валлаһ, тәгсир шејтанда олду.

О бири әввәлкинин сөзләрини тәсдиг еләди:

— Сән өлөсөн, ажанбашы, биз бунунла гардаш кимијик. Достуг. Дост далашар да, барышар да. Биз бир-биримиздөн шикајетчи дејилик.

Гулам габагындакы чајдан бир гуртум ичиб деди:

— Дүзү, инсафым гəбул етмир ки, сизи наһијəе апарам. Өзүнүз јахшы билирсиниз ки, орада ким отурубдур. Бурада беш-он түмөнлө гуртаран иш, јəгин ки, наһијəдө ијirmi-ијirmi беш түмөнлө гуртармаз. Көр нө дејирəм... Инди сизи барышдырарам чыхыб кедəрсиниз.

— Аллаһ сəнин көлкəни үстүмүздөн əскик елəмəсін.— дејə онларын һәр икиси бирдөн чаваб верди.

— Гəрарым бундан ибарəтдир ки, көзүмүн габагында өпүшүб барышасыңыз...

Буну ешидэр-ешитмəз далашанлар голларыны сармашыг кими бир-биринин бојнуна долајыб марча-марч өпүшмəјə башладылар. Ажан Гулам онлары зорла бир-бириндөн аралајыб күлө-күлө деди:

— Ə, сиз лап ашиг-мəшугсузмуш ки! Бах, һелə һа. Əгли олан адам дава елəмəз. Көр нө дејирəм...

Далашанлар ажан Гуламын овчуна пул басыб:

— Аздырса, чох һесаб елə, елоглу,—дејə ајаға галхдылар.

Ажан Гулам:

— А киши, истəмəз, нө хəчалəтликдир?—дејə пулу алыб тəлəсик чибинə басды. Əлини далашанларын чийинə вуруб:—Кəдин, бир дə далашмајын,—деди.—Көр нө дејирəм... Бир дə далашмајын...

Онлар чыхыб кетдикдөн сонра ажан Гулам папагыны чыхарыб габагына гојду, сулу гəлјаны нəш'ə илə сүмүрүб, «Ажанлыг јахшы шејдир»—деди.—Анчаг гурдалајан олмаса!!!

Бу заман ажан Һəsənəли тəлəсик өзүнү чајханаја салды:

— А Гулам хан, һарадасан, а киши, белə дə иш олар? Һеч олмаса кəл о харабаја бир баш чəк дə! О бишəрəф рəисин көзүнə көрүн дə! Сəһəрдөн сəни ахтармагдан итə дөнүбдүр. Сən пир олмуш да гачыб кирибсən чајханаја.

— Мən өлүм зарафаты бошла!—дејə ажан Гулам горха-горха јолдашынын үзүнə бахды. Һəsənəли əлини үзүнə вуруб андичмəјə башлады:

— Бу сən өлəсən, рəис сəни чағырыр. Мənə деди ки, кет ажан Гуламы һарада тапсан гулагла, јаныма кəтир.

Ажан Гуламын чанына горху дүшдү, о түпүрчəјини зорла удуб:

— Көрәсән чәнаби рәис мәни нә едәчәкдир,—дејә со-
рушду.

— Туршуја басачагдыр! Ај залым, она да бир шеј
версәнә. Елә әлине дүшәни ичәри өтүрүрсән: .

Ажан Гулам тәшвишә дүшдү:

— Бу нә сөздүр? Сән өләсән, гардаш чаны, әлимә ке-
чәни онун богазына дүртүрәм!..

Онлар бир мүддәт динмәзчә бир-биринин үзүнә бах-
дылар. Дуруб кедәркән ажан Гулам әлини көјә галды-
рыб:

— Аллаһ, чанымы сәнә тапшырырам,—деди.—Өзүн
мәнә көмәк ол!...

* * *

Ажан Гулам кәлиб рәисин гапысы ағзында дајанды
вә оғру пишик кими гапыны еһмалча аралајыб башыны
ичәри сохду. Рәисин гәзәбли олдуғуну көрүб бәдәнинә
вәлвәлә дүшдү. Башыны гапынын арасындан чәкиб:

— Јахшысы будур кедим, рәисин һирси сојујандан
сонра кәләрәм—дејә пычылдады вә дала дөнмәк исгәр-
кән ажан һәсәнәли өзүнү јетириб ону итәләди. Отаға
салыб гапыны өртдү. Гуламын таппылтысына рәис ди-
синди. Бир нечә аддым ирәли кәлиб:

— Көпәк оғлу!—дејә бағырды.—Мадәри сәк*: индијә
гәдәр һарадасан?

— Гурбан сәнә, ағаји рәис, әрзин нәдир? Бу саат је-
ринә јетирим.

Рәис бир аддым да ирәли кәлиб Гуламын лап габа-
ғында дајанды:

— Бура һарадыр?

— Бура? Нечә јә'ни һарадыр? Мәкәр чәнаби рәис
билмир ки, бура һарадыр?

— Пәдәри сәк! Түлкү көпәк оғлу! Мән јахшы били-
рәм. Сәндән сорушурам.

— Бура наһијәдир.

— Нә үчүн кәлиб кетмирсән. Бу јекәликдә шәһәрдә
көрдүкләриндән, ешитдикләриндән нијә хәбәр вермир-
сән? Јохса сән дә «тудәји» олубсан, һә?.. Шаһын әлеј-
һинә кедирсән!

— Бу нә фәрмајишдир, чәнаби рәис? Атам сәнә гур-
бан, шаһдан башга мәним кимим вар? Көјдә аллаһ, јер-
дә о киши!..

— Гуру сөздән шеј чыхмаз. Тегһран шаһын әлејһинә

кедэнлэрлэ долудур. Сэн онлардан индијэ гэдэр бирини тутуб јаныма кәтирмәјибсән. Көрүнүр тутанда да бура-хырсан, Бу, хәјанәтдир! Нәм шаһа, нәм дә мәмләкәтә хәјанәтдир, ағажи Гулам хан! Чамаат сәнә маһны гошуб охујур. Сәни ишдән харич едәчәм. Вәссалам!

— Мәни балаларынын башына доландыр, ағажи рәис! Валлаһ, биллаһ чалышарам шаһын дүшмәнләриндән тутуб кәтирәрәм. Белә, дәдәм сәнә гурбан чәнаби рәис. мәнә рәһмин кәлсин.

Ажан Гулам көзүнүн јашыны сел кими ахыдараг, рәисин ајагларына дүшдү...

* * *

Бу күндән ажан Гулам күчәбәкүчә кәзиб шаһын әлеј-һинә иш апаран адам ахтарды... Вә, нәһажәт, ахтардығыны тапды.

Күнләрин бир күнүндә ажан Гулам үмидсиз һалда наһијә кетдији вахт күчәдә бир пинәчијә раст кәлди. Ажанын чәкмәјә бир шеји јох иди. О јахынлашыб пинәчинин јанында отурду. Тәнбәки истәди. Гоча кисәсини чыхарыб ажанын габағына гојду. Ажан Гулам тәнбәкини кағыза бүкүб иштаһа илә сомурмаға башлады. Буну көрән гоча пинәчинин Гулама јазығы кәлди. Дәрдли-дәрдли башыны тәрпәдиб:

— Еһ, зәманә, зәманә!—деди.—Нә ажанында галыб, нә пинәчисиндә. Нәр шеј күнү-күндән баһаланыр. Бир кирвәнкә тәнбәкинин пүлүнү газанмаг олмвр. Аллаһ өзү көмәк олсун!..

...Гулам өз ахтардығыны белә тапды.

О, гоча пинәчини дарта-дарта наһијә кәтирди... Вә дејирләр ки, бу күндән ажан Гуламын маһнысы кәсилди...

РӘҺИМ ЧАДНИКУ

Рәһим Чаднику (Дәгиг) 1919-чу илдә Бақыда анан олмушдур. Онун атасы минләрчә башга иранлылар кими 1900-чү илдә иш далынча Урмија јахынлыгындакы кәндләрин бириндән Бақыја кәлмишди.

Чаднику Бақыда ибтидаи мәктәби битирәндән сонра, нефт сәнаје техникумуна дахил олур. 1937-чи илдә «Бу да белә» адлы пјес јазыр. Абдулла Шаиг вә Сүлејман Рүстәмин көмәји илә әсәр сәһнәјә кәтирилир.

1939-чу илдә атасы Ирана гајытмаға мәчбур олур. Бир мүддәт чәтинликлә јашајырлар. 1321-чи илдән башлајараг о, Иранда ичтимаи ишләрдә фәалијјәт көстәрир. 1322—23-чү илләрдә «Шура-еи зәһмәткешан-и иран» чәмијјәтинә дахил олур вә орадакы драм дәрнәјини идарә едир. Јаздығы «Мүбаризә давам едир» 3 пәрдәли: пјес һәвәскарларын көмәји илә тамашаја гојулур.

1324-чү илдә Тәбризә кәлир. Мәркәзи Комитә тәрәфиндән Тәбриз мәһәлли комитәсинә көндәрилир вә орада әсас фәалијјәт көстәрир, һәм дә «Азәрбајчан» рузнамәсиндә чалышыр.

ГӘЛБИН СӘСИ

...Гәлбин сәси, онун симфонијасы, мусигиси мәнә узаглара кетмәјә әмр едир! Нә едә биләрәм, онун әмриндән чыхмаг олармы? Јох, индијә гәдәр һеч бир гүдрәтли сәрдарлар, бөјүк даһи рәһбәрләр онун әмриндән бојун гачыра билмәјиб... лакин мән мүгајисә едилмәјә кәлмәјән заваллы бир инсан... артыг онун ирадәси илә ирәли һәрәкәт едирәм...

Гаршымда зүлмәт вә гаранлыгдан башга һеч бир шәј көрүнмәјир. Онун сәси горхулу вә дәһшәтлидир. Јаратдығы мусиги туфанлар гопачағыны чанлы сурәтдә көстәрир. Бурада мән анчаг ирадәли инсан бармагларынын

сазын назик теллэри үзәриндә илдырым кими һәрәкәт етдијини вә сәнәт уstadларынын рәһбәрлијини ајдын көрүрәм... Мусиги чох дәншәтли вә горхунч һаллары чанландырыр. Бәдәним електрик собасы кими јаныр, көзләрим гаралыр, һәрәкәт етмәјә чүр'әт едә билмирәм... Лакин бунларын һамысындан артыг ешидилән «гәлбин сәси» мәни ирәли кетмәјә мәчбур едир...

«Ирәли кәл, горхма!» Нә едә биләрәм, артыг сәмаларда учурам. Мусиги шиддәтлә ичра олунур. Бөјүк сәнәткарларын мәһарәтлә һәрәкәтләриндән доған бу симфонија артыг мәни һәјәчанландырыр... гаршымда бөјүк анам вүгарлы гијафәсилә чанланыр...

«Ирәли кәл!»—дејә әлимдән тутуб өз јанына апарыр... бир ушаг кими она сыхылырам, әмринә итаәт едәчәјими билдирирәм... О әлиндәки әдаләт шәмширилә гаранлыглары јарараг ики дүнја мәнә көстәрир. Көстәрилән тәрәфә бахырам. Чох горхулудур. Бүтүн пәрдәләр орталыгдан көтүрүлүбдүр. Инсанларын әмәлләри чылпаг сурәтдә тәрәннүм олунур...

Һәр шејдән артыг мәним севдијим анамдыр... Бу пак инсанын руһи-вичданы әзаб ичәрисиндә гәрг олмушдур.

О туфанлы дәрјада тәхтә парә үзәриндә отуруб һәр тәрәфдән она вурулан төһмәтләрин гаршысында мүғавимәт едир... О гәлби гара иңсан адыны дашымағы оғурлајан истисмарчыларын ачы истеһзасына, јалан бөһтанларына гаршы көксүнү сепәр етмишдир...

Бурада бүтүн халглар зәһәрли гамчыларла дөјүлүр... Пак ана вичданлы мүбариз оғуллары илә ләкәләниб төһмәт дашлары арасында мәһв олмаға гәдәр әзилдир... Лакин буна бахмајараг кәмијјәт чәһәтинчә аз олмуш олса да, бу фыртыналар ичәрисиндә күнәшин шүасы кими парлајан ирадәли инсанлар дахи нәзәрә чатыр. Бунлар халглары доғрулуға (сәдагәт), паклыға гаршы мөһкәм аддымларла ирәли апарырлар... Онларын әлиндә олан силаһ чох кәскиндир. Бу инсанлар дүнјаны олдуғу кими гурурлар. Халглары бирликдә гәти азаллыг әлдә етмәк үчүн сәфәрбәрлијә алараг мәгсәдә гаршы ирәли һәрәкәт едирләр... Бу чанлы мүбаризә мәни севиндирир... Севинчимдән көзләрим јашарыр... өзүмү анамын көксүнә артыг сыхырам. Үмидлә долу олан гәлбим јенә дә сәсләнир... инди артыг севинчлә (сәадәт) симфониясы һәзин тәрәннүм олунур... бир ан сүкут һәр тәрәфи бүрүмүшдүр... анамын гәлбинин дөјүнтү сәсләрини ешидирәм. Аја, бу дөјүнтү севинчдән доған бир илһам мән-

бәји дежилдир? Элбәттә, беләдир. Иштибаһ етмәјирәм. Онун парлаг гиҗафәсинә диггәтлә бахырам. Севимли анам нур арасында бир чичәк кими чанланыр... Узагдан кәлән бүлбүлләрин шән нәғмәси сәманы бүрүмүшдү. Артыг рәзаләтдән бир хәбәр јохдур... дүнјаны тутмүш гара булудлар, фыртына күнәшин гаршысында мугавимәт едә билмәјиб, ордан узаглашмышдыр, мави сәма өз кезәллијилә тәбиәти һәјәчана кәтирмишдир. Баһарын достлуг мә'насыны тәрәннүм едән гар рәнкли гушлар дәстә-дәстә шөвг илә учурлар... бу һадисәдән илһам алан чәмән бәзәкли кәлин кими өз чамалыны көстәрир. Лаләнин гәдәһини шәбнәм илә долдуран јасәмән вә занбаг онун сағлығына дәнә-дәнә ичирләр...

Чәмән мәчлиси әтирли чичәкләрлә бәзәнмишдир. Нәркизин хумар көзләри она бахмагдан гамашыр... Бүлбүл бу һәјатда мүбаризләрә «хош кәлдин» дејә димдијиндә апардығы күл јарпағларыны һәдијјә едир.

Азадлыг нә гәдәр севимли вә бөјүк мә'налыдыр. Бу инсанлар нә гәдәр хошбәхтдирләр... артыг гәлбим ади дөјүнтүләринә давам едир. Мусиги дә тамамилә әвәз олуномушдур. Азадлыг симфонијасында бир-бириндән илһам алан мүбариз чаванларын гәләбә нәғмәләри тәрәннүм олуноу.

Бу јени дүнјада бу бөјүк ананын, бу пак гадынын һөрмәти һәр кәсдән артыгдыр. Она гаршы бүтүн инсанлар еһтирамла баш әјирләр...

Бурада инсанлыг һүгуу бүтүн халғлар үчүн бирдир. Бир-бирләриндән фәрғи олмајан инсанлар дүнјанын танынмајан нөгтәләрини фәтһ едик өзләринә табе едирләр. Јени гурулушун гануну әсас инсанын ганунудур... зәһмәт олан еһтирам өз һәгиги формасыны алмышдыр. Зәһмәт сәмәриндән симфонијасы мөһарәтли мусиги уstadлары тәрәфиндән тәрәннүм олуноу, азад инсанлара һәдијјә олараг тәгдим едирләр...

Бу јени дүнјада түкәнмәз ешгилә дүнја халғларыны азад етмәјә һәрәкәт башланмышдыр... бу һәрәкәт гаршысында, еј күнәш, һәтта сәјсәз улдузлар ачиз галмышдыр. Бүтүн сималар бу һәрәката гаршы һејрандырлар. Бурада һәр инсан бачардығына көрә ишләјир, һәр инсан олдуғуна көрә әлдә олан сәмәрәдән истифадә едир... будур инсанлыг гануну!

Аја, гәлбимин сәси мәни бу дүнјада ајырмаға чалышыр? Лакин мән сәбирсизликлә севкими ахтарырам... инсанлары бир-бириндән ајырмағ имканы чох чәтиндир.

Үрәимин дәүһәтүсү һәддиндән артыг дәрәчәјә чатмышдыр... һәрәхәт давам едир, онларын архасында тунч голлу фәһләләр, кәндлиләр вә бунларла шәрәфли мүтәрәгги зијалылар, зәһмәт нишанларыјла һәрәкәтләринә едамә верирләр... көзләрим сәбирсизликлә севкилим ахтарыр... бир анда одлар јурдунун тарихи нишанәси азадлыг бајраглары арасында бир нур кими әтрафы ишыгландырыр... Бир сәс мәнә пычылдашараг дејир «кодур севкилин гәһрәман Азәрбајчан халгы» дајанма, о сәни көзләјир! Әтрафы нәзәрдән кечирирәм, Азадлыг гәләбә симфонијасына гарышан бу сәс јенә дә гәлбимин сәсидир.

УНУДУЛМАЗ ТАРИХИ КҮНЛӘР...

(Хатирәләрдән парчалар)

1324-чү ил шәһривәрин он икиси иди*.

Сәраб мәсчидинин габағындан кечән кәндчиләр диварда ајры хәтт илә јазылмыш кағызы көрүб дајандылар. Гоча бир киши чаван бир оғлана: «Әдә, һәсән, јахын кәл, көрәк бурда нә јазыблар»,—деди.

Һәсән дивардакы е'лана нәзәр салды вә бирдән гурујуб галды... Көзләри јашарды:

— Чамаат!—деди.—Гардашлар! Бачылар! Бу бизим өз дилимиздә јазылыб. Азәрбајчан дилиндә!

Чамаат бир-биринә дәјди. Гоча киши јанындакына «Мәшәди Сәмәд,—деди,—өлмәдим, арзума чатдым. Ал лаһа чох шүкүр!.. Јә'ни лап өз дилимиздә?»—Көзләри јашарды.

...Азәрбајчан халгынын арзусуну тәчәссүм етдирән е'ланын һәр маддәси чамаатын гәлбини охшајырды... О, охујурду: «...Халисә кәндчиләр арасында бөлүнмәлидир...», «Мәктәбләрдә ушаглар ана дилиндә охумалыдыр», «Гадынлар кишиләрлә бир һүгуга малик олмалыдыр» —вә с....

Һәсән киши охудугча, гәлбиндә халгын кәләчәк парлаг күнләри барәдә үмидләр ојанырды.

Бу заман бир гадын ирәли чыхыб гышгырды: «Јашасын демократ фиргәси!»

Орада оланлар чаван гызы алгышладылар.

Бу тарихи, унудулмаз күнләр нәинки Сәрабда, бәлкә

Азәрбајчанын бүтүн шәһәрләриндә вә кәндләриндә бө-
јүк һәјәчанла гаршыланды. Гәһрәман Азәрбајчан халгы
күндән-күнә фиргәнин әтрафына топланырды...

...Чох чәкмәди Тәбриздә јазычылар чәмијјәти вүчуда
кәлди.

Азәрбајчан дили тәдрис дили вә дәвләт дили е'лан
олунду. Јетим вә саһибсиз ушагларын тәрбијәси дәвләт
өһдәсинә гојулду. Тә'тил едән карханалар ишә салынды.
«Зәфәр»ин тохучу карханасы вүчуда кәлди. Маариф
нәшри саһәсиндә аз бир мүддәтдә бөјүк ишләр көрүлдү.
«Азәрбајчан» рузнамәси јазычы вә шаирләрин әсәрлә-
рини кениш сурәтдә чап едиб, онларын јарадычылығына
бөјүк инкишаф јолу ачды...

...Америка империализминә архаланан шаһ гошуну
јенә фитнә төрәтди. Зәнчаң ган дәрјасына тутулду. Сә-
раб тәшкилат мүдирини чамаатын көзү гаршысында ти-
кә-тикә етдиләр... Тутулан фәдаиләри орта әсрдә олдуғу
кими, вәһшичәсинә арабаја бағлајыб шәһәри доландыр-
дылар. Әрдәбилдә шәһид оланларын сајы-һесабы јох
иди.

Тәбризин беш миндән артыг Дәвәчи мәһәлләсинин
мүбариз фәһлә тәшкилатынын башчысы Аллаһвердини
өлүм чәзасына мәһкум етдиләр. Бу гәһрәман мејдана
топланмыш минләрлә кәдәр долу үзләри бир-бир көздән
кечириб деди:

—Тәбриз әһалиси! Сиз шанлы фиргәмизин бир илдә
көрдүјү ишләри һәр кәсдән артыг билирсиниз. Биз јени
дүнја муһарибәсинин габағыны алмаг үчүн бөјүк тарихи
фәдакарлыг етдик: гардаш ганы төкүлмәмәк үчүн си-
лаһы ишә салмадыг. Бу бир даһа халгымызын бөјүк
инсанпәрвәр тәбиәтини чанлы олараг көстәрди. Импе-
риалист нөкәрләри фикир едирләр ки, бизим чаванла-
рымызы вә мүбаризләримизи дара чәкмәклә вүчуда кәлән
азадлыг вулканларыны сакит едәчәкләр... Јох! Јох! Аз
мүддәтдән сонра азадхаһларын ваһид бирлији нәтичә-
синдә бу кими гурулушлар орталыгдан кедәчәк... Халг-
ларымыз јенә дә азад олачаг вә Шәргдә габагчыл олду-
ғуну сүбүт едәчәкдир!..

Бәли, бу фикирләр һәгигәт тапды... 2500 иллик шаһ-
лыг мәһв олуб кетди. Тарихи күнләр кәлиб чатды. Јенә
дә Азәрбајчанын гәһрәман халгы габагда олмагла Иран
халглары сәадәт, хошбәхтлик үчүн мүбаризәсини давам
етдирир...

Сəмəd Беһрəнки 1939-чу илдə Тəбризин Чəрəндаб мəһəллəсиндə јохсул азərbайҗанлы аилəсиндə анадан олмушдур. Онуј атасы Йззэт беш овладындан икисини, о чүмлэдэн Сəмəди охутдурмаға мұвəффəг олмушду. Бу, ағыр мəһрумијјэтлэр баһасына баша кəлмишди. Сəмəдин гардашы Əсəd Беһрəнкинин «Кејһан» гəзетиндə дəрч етдирдији јазы бу чəһэтдэн мараглыдыр. Јазынын бир јериндə охујуруг: «Һәр күн сəһэр тездэн мəһəллə сакинлəri башмагларыны голтуғуна вуруб сүр'əтлə гачан бир оғлан ушағыны көрүр вə бир-бириндэн онун ким олдуғуну сорушурдулар:

— Нə үчүн о һəмишə гачыр? Башмагларыны нијə голтуғуна вурур?

Сонралар мə'лум олду ки, һəмин ушаг онларын мəһəллəсиндə јашајан фəһлə Йззəтин оғлудур. Охудуғу мəkтəб узагда олдуғундан гачыр ки, кечикмəсин. Башмагларыны да голтуғуна она көрə вуруб ки, јыртыгдыр, гачмағына мане олмур... Ушағын ады Сəмəдди».

Сəмəd ибтидан мəkтəби охујуб гуртарды. Сонра Тəбриз педагожи мəkтəбини битириб, бир мүддət Иран Азərbайҗанынын учгар кəндлəриндə мұəллимликлə мəшғул олду. Зəһмəткеш кəндлилəрин һəјаты илə јахындан танышлыг Сəмəддə јазыб-јаратмаг, јохсулларын мəһрумијјэтлəрини гəлəмə алмаг һəвəси ојатмышды. О, Тəбриз университетини битириб, хејли дəјэрли əсэрлəri илə вəтəндаш јазычы кими танынмаға башлады.

Сəмəd Беһрəнки мұасир фарс вə Иран Азərbайҗанынын мұтəрəгги нəсринин, хұсусилə ушаг əдəбијјатынын көркəмли нұмəјəндəси кими тəkчə Иранда дејил, һəм дə дунјанын бир чох өлкəсиндə таныныр. Јазычынын əсэрлəri бир нечə ил бундан əввəl Инкилтəрдə кечирилэн ушаг əдəбијјаты сəрқисиндə нұмəјиш етдирилмишдир. Италијанын Болони шəһəриндə Бејнəлхалг ушаг əдəбијјаты мұсабигəсиндə онун «Балача Гара Балыг» һекəјəsi мұкафата лəјиг көрүлмүшдү.

Бейрэнки чәми 29 ил өмүр сүрмүшдүр. Лакин бу аз мүддәт эрзиндә о, зәнкин бәдии ирс гојуб кетмишдир. Онун јазылары гәзет вә журналларда дәрч олунмуш, дә-фәләрлә китаб һалында чапдан чыхмышдыр. Јазычынын «Балача Гара Балыг», «Бир һулу, мин һулу», «Улдуз вә гарғалар», «24 саат јухуда вә ајыглыгда», «Чүгүндүр-сатан оғлан», «Гар дәнәсинин сәркүзәшти» вә с. әсәрләри јүксәк гијмәтләндирилир. Онун јарадычылығында ушаг һекајәләри вә ушаглара анд башга јазылар кениш јер тутур. Капиталист дүнјасынын әмәкчи балаларынын јох-сул вә фәрәһсиз доланышығы, онларын әзаб-әзијјәти, мү-баризәси Сәмәд Бейрәнки гәләми илә кениш тәсвир олунур.

ГАР ДӘНӘСИНИН СӘРКҮЗӘШТИ

Гарлы гыш күнләриндән бириндә пәнчәрәнин арха-сында дајаныб тамаша едирдим. Гар дәнәләри рөгс едә-едә диварларын, колларын, ағачларын будагларына, бир сөзлә, һәр шејин үзәринә дүшүрдү. Елә бу ан ири бир гар дәнәси пәнчәрәјә тәрәф кәлди. Әлими бајыра узадыб гар дәнәсинин алтына тутдум, астача кәлиб овчумун ичинә дүшдү. Нечә дә ағ вә шәффаф иди! Елә бил үзә-риндә сәнәткар әли ишләмишди. Өз-өзүмә:

— Қаш,—дедим,—гар дәнәсинин дили олајды, өз сәр-күзәштини мәнә данышајды.

Буна бәнд имиш кими гар дәнәси дилә кәлди:

— Мәним сәркүзәштимн ешитмәк истәјирсәнсә, гулаг ас, данышым: мән бир нечә ај әввәл су гәтрәси идим; Хәзәр дәнизиндә милјард-милјард су гәтрәләри о јан-бу јана кетмәклә күнләримн кечирирдим. Јај күнләриндән бириндә дәниздә кәзиширдим. Күнәш бәрк исти сачырды. Истинин тә'сириндән гызышыб минләр, он минләрлә гәтрә илә бирликдә бухара чеврилдим.

Биз јүнкүллүкдән ганад тахыб јухарылара учурдуг. Күләк дә архамызча дүшүб бизи истәдији тәрәфә говур-ду. О гәдәр јухары галхдыг ки, ахырда адамлар көзү-мүздән итди. Һәр тәрәфдән бухар күтләләри кәлиб бизә говушурду. Бә'зән дә биз кедиб даһа бөјүк бухар күтлә-ләринә говушурдуг; бир-биримизә говушуб јол кедир-дик, кетдикчә сыхлашыр, чоһалыр, чоһалдыгча да јуха-рылара, әнкинликләрә учуруг. Бә'зән күнәшин үзүнү

өртүрдүк, бә'зән дә ај вә улдузларын гаршысыны кәсир-дик. Кечәни даһа да гаранлыглашдырырдыг. Бухар зәр-рәләринин бир чоһу дејирди:

— Артыг биз булуд олмушуг!...

Күләк бизи чүрбәчүр шәкилләрә салырды. Һәлә мән өзүм дәниздә јашајанда булудлары мүхтәлиф шәкилләр-дә: инсан, дәвә, һәтта узунгулаг шәклиндә көрмүшдүм.

Көјдә нечә ај сәркәрдән галдығымызы билмирәм. Чох һүндүрдә идик, һава сојумушду. Бир-биримизә о гәдәр сыхлашмышдыг ки, әтрафы көрмүр, һараја кетдијимизи билмирдик. Күнәш көрүнмүрдү. Елә бил күнәшин габа-ғыны кәсмишдик.

Булудун ени-узуну бир нечә јүз километр оларды. Јағыш олуб Јерә гајытмаг истәјирдик. Јерин һәсрәтијлә үрәјим бир тикә олмушду. Бир мүддәтдән сонра јарысу вә јарыбухар һалына дүшдүк. Аз галырды јағыша чев-риләк. Бирдән һава елә сојуду ки, мән дә, јолдашларым да титрәдик. Әтрафыма нәзәр салыб јолдашларымын би-риндән сорушдум:

— Нә олүб?

Белә чаваб верди:

— Инди башга јерләрдә һавалар исти олса да, бизим олдуғумуз јерләрдә ғышдыр. Бу көзләнилмәз сојуг бизи јағыш олмаға гојмајачаг... Бирчә мәнә бах! Мән гара дөнүрәм, елә сән өзүн дә...

Јолдашым сөзләрини гүртара билмәди. Гара дөнүб јерә енмәјә башлады. Онун ардынча мән дә, минләрлә мәним кими зәррәләр дә бир-биринин ардынча гара дө-нүб јерә јағмаға башладыг.

Дәниздә оlanda ағыр идим. Анчаг инди чоһ јүнкүл-ләшмишдим. Гов кими учурдум. Она көрә ки, сојуг илик-ләримә ишләмишди. Рәгс едә-едә јерә кәлирдим. Елә ки, јерә јахынлашдым, көрдүм Тәбриз шәһәринә дүшүрәм. Хәзәр дәнизиндән нә гәдәр узаглашмышдым. Јухарыда оларкән бир ушағын јазыг бир ити дөјдүјүнү көрдүм. Ит алдығы зәрбәләрдән јазыг-јазыг зинкилдәјирди. Көрдүм ки, јерә бу вәзијәтдә јахынлашсам, дүз һәмин залым ушағын башына дүшәчәјәм. Күләкдән хаһиш еләдим ки, мәни башга јерә апарсын, ушағын башына дүшмәкдән хилас олдүм. Күләк хаһишими гәбүл едиб мәни бұраја кәтирди. Әлини алтыма тутдуғун үчүн сәндән хошум кәлди...

Нәһајәт, Гар дәнәсинин сәси кәсилди. Бахыб көрдүм ки, суја дөнүб...

Нечә ил бундан эввэл бир кәнддә мүүллимлик едирдим. Мәктәб бир гапысы, бир пәнчәрәси олан кичик отагдан ибарәт иди вә өзү дә кәнддән олсун ки, жүз метр аралыда јерләширди. Отуз ики шакирдим вар иди. Он беши биринчи, сәккизи икинчи, алтысы үчүнчү, үчү исә дөрдүнчү синифдә охујурду. Мәни ора пајызын ахырларында көндәрмишдиләр. Ушаглар ики-үч ај мүүллимсиз галдыгларындан мәни көрән кими севиндиләр. Дәрсләр дөрд-беш күн ләнк кечди. Нәһајәт, ушаглары чөлдән, фәрш е'малатханаларындан, ордан-бурдан бир тәһәр ки, јыға билдим. Ушагларын чохусу дәрс олмадығындан халчачы һачыгулунун карханасында ишләмәјә кетмишдиләр. Зирәкләри күндә он-он беш гран әмәк һаггы алырды. һачыгулу бураја шәһәрдән кәлмишди. Чүнки кәнддә кархана ачмаг она даһа сәрфәли иди: шәһәр фәһләләри даһа чох әмәк һаггы тәләб едир вә күндә гырх грандан аз алмырдылар. Амма кәнддә јүксәк әмәк һаггы ијирми грандан отуз грана гәдәрди.

Кәндә қәлишимдән он күн өтмәмишди ки, бәрк гар јағды, јер бүз бағлады. Сојуғун габағыны алмаг үчүн гапы-пәнчәрәнин дәлмә-дешијинә кағыз јапышдырдыг. Бир күн үчүнчү вә дөрдүнчү синифләрин шакирдләринә имла јаздыырдым. Биринчи вә икинчи синиф ушаглары исә бајырда идиләр. Гапынын архасындан назик бир сәс ешидилди:

— Ләбу! кәтирмишәм, ләбу кәтирмишәм, ушаглар! Исти, шин ләбу!

Синиф нүмәјәндәсиндән сорушдум:

— Бу кимдир?

О деди:

— Өзкә адам дејил, аға... Тарвердидир. Гышда ләбу сатыр. Истәјирсән, дејим ичәри кәлсин.

Гапыны ачдым. Тарверди чуғундур-газаны илә ичәри кирди. Баш-көзүнү көһнә јун шалла сарымышды. Ајағынын биринә көһнә галош тајы, о бирисинә исә ади киши ајаггабысы кејмишди. Көһнә, узун пенчәји дизләринә чатырды, әлләрини пенчәјинин голунда кизләтмишди. Бурнунун вә бармагларынын учу шахтадан гызармышды. Он-он ики јашы оларды.

О, салам верди. Чуғундур газаныны јерә гојуб:—Аға,— деди,—ичазә верин әлләримиз гыздырым?

Ушаглар о саат Тарвердини печин гырағына чәкди-

ләр. Отурмаг үчүн өз сәндәлими она тәклиф етдим. Отурмады вә дәрһал деди:

— Јох, аға, елә бурадача отурам.

О бири ушаглар да Тарвердинин сәсини ешидиб отаға долушмушдулар. Бир гәдәр гызышдыгдан сонра Тарверди дилләнди:

— Аға, чуғундур јемәјә мејлиниз вармы?

Чаваб көзләмәдән галхыб чуғундур газанына тәрәф кетди. Нечә рәнк парчадан јаманмыш нәм дәсмалы галдырды. Бу заман газандан бухар галхды. Чуғундурун үстүндә дәстәли бычаг вар иди. О, сечиб көтүрдүјү чуғундулардан бирини мәнә узадыб деди:

— Јахшы олар ки, өзүнүз сојасыныз, бәлкә мәним әләримдән ... Биз кәндлијик, шәһәр көрмәмишик. Адәт-әнәләрини дә билмирик.

О, дүнјакөрмүш гочалар кими данышды. Чуғундуру овчума гојду. Үзүнү сојдум, түнд гырмызы вә хошрәнкли чуғундур олду. Бир дишләм вурдум. Чох ширин иди. Бу ан синфин лап ахырында отуран Новруз дилләнди:

— Неч кәсин чуғундуру Тарвердининки кими ширин дејил.

Синиф нүмајәндәси дә онун сәсинә сәс верди:

— Аға, бу чуғундулары бачысы биширир, Тарверди дә сатыр. Анасы узун мүддәтдир хәстәдир.

Тарвердинин үзүнә бахдым. Үз-көзүндән ширин тәбәссүм вә мәрдлик јағырды. Бојун шалыны ачмышды. Башынын түкләри гулагларыны өртмүшдү. О, үзүмә бахды:

— Нәрәнин бир иши вар, аға,—деди,—бизим ишимиз дә будур.

— Тарверди, анана нә олуб?—сорушдум.

— Ајаглары тутулуб. Нә олдуғуну, доғрусу, мән өзүм дә јахшы билмирәм. Кәндхуда дејир ки, ифлич олуб.

Атасыны сорушмаг истәјәндә сөзүмү ағзымда гојду.

— Өлүб!..

Ушаглардан бири араја чөкмүш сүкуту позду.

— Она гача Әскәр дејәрдиләр.

— Јахшы ат сүрүрдү. Бир күн дағларын башында әминјәләрин атдығы күлләдән һәлак олду, өзү дә атын белләндә,—дејә Тарверди сәсләнди.

О јан-бу јандан бир хејли сөһбәт етдик. Үч-дөрд гранлыг да чуғундур сатыб кетди. Нә гәдәр еләдимсә, мән дән пүл алмады:

— Бу дәфә мәним гонағымсан,—деди.—Кәлән дәфә

пул верэрсэн. Елэ билмэ кэндлијик. Биз дә бир шеј ан-
лајырыг...

Тарверди гарын үстү илэ кәндә тәрәф кедә-кедә уча-
дан дејирди.

— Ај ләбу, исти ширин ләбу! Кәлин ај чамаат, кәлин
ләбу алын!

Ушаглар мәнә Тарвердидән чох шеј данышдылар:
«Солмаз адлы бир бачысы вар. Өзүндән ики-үч јаш бө-
јүкдүр. Атасы сағ икән пис доланмырдылар. Сонра фә-
лакәтә дүшдүләр. Әввәл бачысы, сонра өзү халчачы һа-
чыгулунун карханасына ишләмәјә кетдиләр. Бир мүддәт-
дән сонра һачыгулу илэ сөзләри дүшдү, карханадан чых-
дылар...»

Рзагулу да, Әбүлфәз дә Тарверди барәдә билдиклә-
рини данышдылар:

— Аға, бишәрәф һачыгулу бачысына пис нәзәрлә ба-
хырды.

Тарверди һачыгулуну дәфә илэ вүрүб өлдүрмәк ис-
тәјирди.

Тарверди һәр күн бир-ици дәфә мәктәбә баш вурурду.
Чуғундурларыны сатандан сонра һәрдән кәлиб синифдә
отурур, дәрсләрә гулаг асырды... Бир күн ондан соруш-
дум:

— Тарверди, ешитдијимә көрә һачыгулу илэ дава
еләмисән? Бунун нә үстә олдуғуну мәнә дејә биләрсән?

Тарверди:

— Кечмишин сөһбәтидир, аға,—деди,—башынызы ағ-
рытмаға дәјмәз.

— Әһвалаты бүтүн тәфсилаты илэ бирәр-бирәр даныш-
сан, мәмнунијјәтлә гулаг асарам,—дедим.

Тарверди сөһбәтә башлады:

— Мән бачымла лап ушаглыгдан һачыгулунун ја-
нында ишләјирдим. Бачым ишә мәнән габаг дүзәлмиш-
ди. Мән онун әлинин алтында ишләјирдим. О ики түмән
алырды, мән дә ондан бир гәдәр аз. Ики-үч ил әввәл анам
јенә дә хәстә иди, ишләмирди. Карханада биздән башга
отуз-гырх ушаг ишләјирди. Елэ инди дә ишләјирләр.
Сүһдән бачымла ишә кедиб, күнорта гајыдырдыг. Кү-
нортадан сонра кедиб ахшам евә дөнүрдүк. Бачым кар-
ханада башына чадра өртсә дә, үзүнү кизләтмирди. Чүн-
ки усталарымыз атамыз јериндә идиләр. Бурада өзкә
сајылан ушагларды, бир дә әрбабымыз һачыгулу. Сәнә
нә дејим, ај аға, ахыр заманлар бишәрәф һачыгулу кә-
либ бизим башымызын үстүндә дајаныр, көзләрини ба-

чымын үзүндөн чөкмүрдү. Һәрдәнбир дө элини бачымын, мәним башыма чөкир, өз-өзүнә күлө-күлө узаглашырды. Үрәжимә һеч нә кәтирмирдим. Фикирләширдим ки, эрбабымыздыр, бизә мәһәббәт көстәрир. Бир мүддәт өтдү. Бир дөфә, пәнчшәнбә күнү һәфтәлик муздумузу алаңда бачыма бир түмән эләвә пул верди:—Ананыз хәстәдир, бу бир түмәни она хәрчләјәрсиниз,—деди вә бачымын үзүнә гымышды. Онун бу һәрәкәтиндән хошум кәлмәди. Һеч нә олмамыш кими бачым бир сөз демәди. Һәр икимиз евә—анамызын јанына дөндүк. Һачыгулунун бачыма эләвә пул вердијини билән кими анам фикрә кетди,—бундан сонра сизә эләвә пул версә көтүрмәзсиниз,—деди.

Ертәси күн усталарымыз вә бөјүк ушаглар арасында пыч-пыч башлады. Онлар бир-биринин гулағына нәсә дејирдиләр, анчаг чалышырдылар ки, биз ешитмәјәк. Аға, нә башыны ағрыдым, о бири пәнчшәнбә күнү һамыдан сонра музд алмаға кетдик. Һачы өзү тапшырмышды ки, онун јанына ара хәлвәтләшәндән сонра кәләк. Нә исә, әмәк һаггымызы алмаға кәлдик. Һачы јенә эләвә пул тәклиф етди:

—Сабаһ сизә кәләчәјәм,—деди,—ананызә сөзүм вар.—Бачымын үзүнә бахыб шит-шит гымышды. Гызын рәнки гачды, башыны ашағы дикди.

—Аға, сән аллаһ, мәни бағышлајын. Бир дә, өзүнүз бујурдунуз ки, нә олуб һамысыны бирәр-бирәр данышым. Бәли, һачынын пулуну өзүнә тәрәф итәләдим:

—Һачы аға,—дедим,—бизә эләвә пул лазым дејил. Анамын ачығы кәлир.—Һачы јенә өзүнү о јерә гојмајыб гымышды вә деди:

—Ҷаным, ахмаг олма, сәнинлә, ананла дејил ки, хошунуза кәлә, ја кәлмәјә.

Һачы пулу көтүрүб бачымын овчуна басмаг истәди. Бачым дала чөкилиб бајыра гачды. Һирсләнмишдим, аз гала ағлајачагдым. Көзүм мизин үстүндәки дөфәјә саташды. Көтүрүб Һачыја тәрәф тулазладым. Дөфә үзүнү парчалады, ган ахмаға башлады. Һачы һарај чөкиб көмәкчи чағырды. Мән бајыра гачдым. Евимизә кәлдим. Сонра нә олдуғуну билмәдим. Бачым анамын бөјрүнә гысылыб хысын-хысын ағлајырды.

Ахшам кәндхуда бизә кәлди. Һачыгулу мәним әлимдән шикајәтләниб сифариш кәндәрмишди ки, мән онларла гоһум олмаг истәмәсәјдим, Тарвердини әмнијјәләрин

элинэ верәрдим, дэдэсини јандыرارдылар. Сонра кәнд-худа үзүнү анама тутуб деди:

— Һачы мәни елчилијә кәндәриб, ја «һә» де, ја «јох»!

Һачынын шәһәрдә бир бөлүк арвад-ушағы вар. Бундан элаво һәлә бир нечә сифә дә сахлајыр. Мәни бағышла, лап кафтар итә охшајыр. Ағармыш саггалындан, төкүлмүш дишләриндән утаңмыр, кафтарын бири, кафтар!

— Јүз дәнә гызым олса бирини дә бу гоча кафтара вермәрәм, өз дәрдимиз өзүмүзә бәсдир. Ај кәндхуда, сән јахшы билирсән ки, белә адамлар биз кәндлиләрлә доғрудан-доғруја һеч вахт гоһум ола билмәзләр,—дејә анам дилләнди.

Кәндхуда:

— Бәли,—деди,—сән дүз бујуурсан, һачыгулу гызы сифә еләмәк фикриндәдир. Амма гәбул етмәсән ушагла-ры карханадан чыхарачаг. Сонра да әмнијјәләрин дәр-сәри башлајачаг. Ёну јадындан чыхарма.

Бачым анамын бөјрүнә гысылыб һычгыра-һычгыра:

— Даһа карханаја кетмәјәчәјәм,—дејирди,—ондан горхурам... Мәни өлдүрәр...

Сәһәри күндән бачым карханаја кетмәди. Мән тәк кетдим. Үзүнү дәсмалла бағламыш һачыгулу гапынын ағзында дајаныб тәсбәһ чевирирди. Горхудан јахынына кетмәдим. О исә мәни көрән кими деди:

— Оғлан, кәл кеч ичәри, сәнинлә ишим јохдур.

Мән горха-горха она јахынлашдым вә гапыдан кеч-мәк истәдикдә бојнумун ардындан тутуб кархананын һә-јәтинә итәләди. Сонра да јумругла, тәпиклә башлады мәни әзишдирмәјә. О гәдәр вурду ки... лаваш кими ачыл-дым. Нәһәјәт, әлиндән гуртарыб дүнәнки дәфәни көтүр-дүм. Кәнара чәкилиб чығырдым:

— Бишәрәф! Мәнә дә гачаг Әскәрин оғлу дејәрләр!—Тарверди нәфәсини дәриб сөзүнә давам етди:—Ону да дејим ки, елә орадача өлдүрмәк истәјирдим. Анчаг фәһ-ләләр төкүлүб мәни тутдулар, евимизә апардылар. Һир-симдән аглајыр, өзүмү јерә чырпыр, һачыны сөјүрдүм. Сифәтимдән ган сызырды. Нәһәјәт, сакитләшдим. Бир кечимиз вар иди. Бачымла биркә газандығымыз ијирми түмәнә алмышдыг. Ону да сатдыг. Топладығымыз гәпик-гурушла бир-ики ај доландыг. Нәһәјәт, бачым чөрәкја-пан бир арвадын јанында ишә дүзәлди. Өзүм исә... рас-тыма-гисмәтимә дүшән һәр һансы ишин гулпундан јапыш-дым. Биртәһәр ки, нечә дејәрләр чулумузу судан чыхар-дырыг...

— Тарверди, бачын нэ үчүн эрә кетмир?—сорушдум.

О, утана-утана үзүмә бахыб астадан гымылданды:

— Чөрәкҗапан арвадын оғлуна нишанланыб. Инди бирликдә чалышыб чөһиз һазырлајырыг ки, тојларыны еләсинләр.

Бу илин јајында кечмишдә мүәллим олдуғум һәмин кәндә кәзмәјә кетмишдим. Чөлдә гырк-әлли гојун-кечи габағында Тарвердијә раст кәлдим. Сорушдум:

— Де көрүм, бачынын чөһизини дүзәлдә билдинизми?

— Бәли!—деди,—һәлә тојуну да еләдик Инди өз тојум үчүн пул јығмаға башламышам...

24 СААТ ЛУХУДА ВӘ АЈЫГЛЫГДА

«Әзиз охучу!

«24 саат јухуда вә ајыглыгда» һекајәсини мәшғулијәт үчүн јазмамышам. Она көрә јазмышам ки, сән дүнјанын һәр јериндә јашајан өз балача достларыны јахшы таныјасан вә онлардан дәрдләринин чәрәси һаггында фикирләшәсән...»

Теһранда башыма кәләнләрин һамысыны јазсам бир нечә китаб олар вә охучуну јора биләр. Она көрә дә анчаг 24 саат әрзиндә көрдүкләримдән бәһс едәчәјәм. Сөзүмә башламаздан әввәл демәлијәм ки, ахы, нечә олду ки, атамла Теһрана кәлдик?

Бир нечә ај иди ки, атам ишсиз иди. Анамы, бачымы вә гардашларымы шөһәримиздә гојуб Теһрана кәлдик. Шөһәрлиләримиздән, танышларымыздан бир нечәси Теһрана биздән габаг кәлиб, өзләринә иш тапмышдылар. Мәсәлән, бирисинин бузсатан дүканы варды. Бир башгасы көһнә пал-палтар алыб-сатырды. О бириси портағал алвери илә мәшғул иди... Атам да киринә бир әл арабасы кечириб, ајагүстү алвер еләмәјә башлады: көјәрти, јералмасы, хијар вә бу кими шејләр алыб-сатмагла башымызы доландырырдыг. Атамын газанчынын чүзи һиссәсини өзүмүз јејир, галаныны анама көндәрирдик. Мән һәрдәнбир атамла бә'зи алғы-сатгы шејләрини тапмаг үчүн о јан-бу јана ајаг дөјүр, һәрдәнбир дә хијабанларда авараланыб ахшам атамын јанына гајыдырдым. Бә'зән дә адамс бәстә вә ја һафизин китабыны сатырдым.

Инди әсл мәтләбә кечәк:

Бир ахшам мән Гасым, билетсатан Зивәрин оғлу вә Әһмәдһүсејн—дөрд нәфәр банкын пилләкәниндә отуруб

гумар ојнамаг үчүн јер тапмаг һаггында фикирләширдик. Бу заман азачыг әввәл елә һәмин пилләкәндәчә растлашдығымыз ики нәфәр кәлиб јанымызда отурду. Онларын икиси дә биздән бөјүк иди. Бири тајкөз иди, о биринин шалварынын чырыгындан чиркли дизи көрүнүрдү. Үст-башы бизимкиндән дә пис иди. Амма ајагына тәптәзә ајаггабы кејмишди. Әввәл дөрдүмүз дә онун ајаггабыларына, сонра псә дөнүб бир-биримизә бахдыг. Бу бахышла бир-биримизә чатдырмаг истәјирдик ки, ушаглар, ајыг олун, дејәсән ајаггабы оғрусуна раст кәлмишик. О, фикримиздән кечәнләри дәрһал охуду:

— Нә олуб?—деди,—ајаггабы көрмәмисиниз?—јолдашы ону мазәммәт еләди:

— Баш гошма, Маһмуд. Көрмүрсән нә күндәдирләр? Јазыглар өмүрләриндә белә ајаггабы көрүбләр?

Маһмуд:

— Сән бир мәнә бах!—деди,—јазыгларын јалын ајагларыны көрә-көрә, һәлә бир сорушурам да ки, ајаггабы көрмәмисиниз?

Тајкөз јолдашына ејһамла деди:

—Һамынын атасы сәнин кими «варлы» дејил ки, ушагына тәптәзә ајаггабы алсын...

Һәр икиси бир-биринә бахыб һырылдады.

Дөрдүмүз дә дурухмушдуг. Әһмәдһүсејн билетсәтан Зивәрин оғлуна, Гасым онлара, сонра да һәр үчү дөнүб мәнә бахды. Бу, о демәкдир ки: «Нејләјәк?» Дава салаг, јохса елә гојаг һыр-гыр күлүб бизи әлә салсынлар?»

Мән учадан Маһмуда дедим:

— Сән оғрусан! Сән бу ајаггабылары оғурламысан!

Буну ешидән кими һәр икиси пыггылдады. Тајкөз әлини Маһмудун күрәјинә вурду:

—Сәнә демәдим, Маһмуд?.. һа-һа-һа! Сәнә демәдим?.. Һи-һи-һи!..

Хијабанын јанында дүзүлмүш рәнкбәрәнк хүсуси миник машынлары елә бил гаршымыза дәмир дивар чәкмишди. Мәнимлә дүз үзбәүздә дүрмүш гырмызы машып кетдикдән сонра хијабаны көрмәјә јер ачылды. Таксиләр, хүсуси машынлар вә автобүслар хијабаны тутмүшдү. Мәнә елә кәлирди ки, Теһран дүнјанын ән гајнар шәһәри, бу хијабан исә онун ән гајнар нөгтәсидир. Күлмәкдән гәшш едән тајкөз вә онун јолдашы Маһмуд мәни лап һөвсәләдән чыхармышды. Аллаһымдан иди ки, давамыз дүшсүн. Јери дүшдү, ја дүшмәди, јеничә өјрәндијим сөјүшү ишләтдим. Өз-өзүмә дејирдим ки, каш Маһмуд мә-

ним гулағымын дибиндән вурајды, мән дә әсәбләшиб она дејәјдим: «Мәнә әл галдырысан? Бу саат кәлиб бычағы гарнына јортарам!».

Бу мәгсәдлә јанымда отурмуш Маһмудун јахасындан тутуб сорушдум:

— Әкәр оғру дејилсәнсә, де көрүм, ајаггабылары сәнә ким алыб?

Јалныз бундан сонра күлүш сәсләри кәсилди. Маһмуд әлими итәләјиб деди:

— Өз јериндә отур, бала! Нә данышдығыны билирсән?!

Тәјкөз тез аралыға кириб далашмағымыза манс олду.

— Маһмуд,—деди,—баш гошма. Кечәнин бу вахтында далашмағын мәнасы јохдур. Гој күлмәјин ләззәти дамағымыздан кетмәсин.

Дөрдүмүз дә далашмаг фикриндә идик. Амма Маһмудла тәјкөз доғрудан да, зарафат едиб күлмәк истәјирдиләр.

Маһмуд барышдырычы бир әһвали-руһијјә илә сөһбәтинә јекун вурду:

— Дааш, бизим бу күн далашмаға һөвсәләмиз јохдур. Әкәр далашмаг истәјирсинизсә, гојаг галсын сабаһ ахшама.

Тәјкөз онун сөзүнә гүввәт верди:

— Бу кечә биз дејиб-күлмәк истәјирик.

Мән дә:

— Гојун сиз дејән олсун!—дедим.

Бу заман бир сәрнишин машины кәлиб јахынлығымызда дајанды. Машындан бир киши, чаван бир гадын, оғлан ушағы вә бир тула дүшдү. Бизим Әһмәдһүсејн бојда олан оғлан гыса шалвар кејмишди. Ајағында икирәнкли, үстүачыг јај ајаггабысы варды. Башынын түкләрини јағламышды. Бир әлиндә ағ чешмәк тутмушду. О бири әли илә дә атасынын голундан јапышмышды. Туланын зәнчириндән тутмуш ханым кәлиб јанымыздан кечәндә әтир ији бизи мәст еләди. Гасым јердән көтүрдүјү чынғылы оғланын пејсәринә вурду. Оғлан керијә дөндү, би-зә бахыб деди:

— Аваралар!...

Әһмәдһүсејн онун сөзүнү чавабсыз гојмајыб ачыглы-ачыглы деди:

— Рәдд ол, анасынын оғлу!..

Мән фүрсәт тапыб:

— Кәлиб сәни вурарам,—дедим.

Ҡамымыз күлүшдүк. Атасы оғлунун элиндән дартыб биздән бир аз аралыдакы мейманханаға дахил олду. Је-нә бүтүн нәээрләр Маһмудун тәзә ајаггабыларына зил-ләнди.

Маһмуд достчасына деди:

— Ајаггабы мәнә о гәдәр дә лазым дејил, истәјирси-низ верим сизә?—О, үзүнү Әһмәдһүсејнә тутду:—Балача кәл ајаггабылары чыхарт вә өз ајағына кејин.

Маһмудун ајагларына шүбһәли-шүбһәли бахан Әһ-мәдһүсејн јериндән тәрпәнмәди.

Маһмуд:

— Нә дуруб бахырсан?—деди,—тәзә ајаггабы истә-мирсән? Кәл көтүр дә!

Бу сөзләрдән үрәкләнән Әһмәдһүсејн јериндән галх-ды, ајаггабылары чыхармағ үчүн Маһмудун габағында јерә чөкдү. Үчүмүз дә бир сөз демәјиб она бахырдығ. Әһмәдһүсејн Маһмудун ајағындан јапшыб бәрк дарт-ды. Әлләри сүрүшүб архасы үстә сәкијә јыхылды. Маһ-мудла тајкөз елә күлдүләр ки, дедим, гарынлары бу саат парглајачағ. Әһмәдһүсејнин әлләри гапгара олмуш-ду. Тајкөз әлини Маһмудун күрәјинә вурарағ һеј де-јирди:

— Маһмуд, сәнә демәдим? Һа, һа, һа!.. Сәнә демәдим? Һи, һи, һи!...

Маһмудун ајагларында Әһмәдһүсејнин бармағлары-нын јери көрүнүрдү. Алдандығымызы инди баша дүш-дүк. Амма һоггабазларын күлүшләри бизә дә сирајәт еләди. Биз дә башладығ күлмәјә. Сәкијә сәрилмиш Әһ-мәдһүсејн дә јериндән галхыб бир гәдәр бизә бахды. О да күлмәјә башлады. Әјилиб диггәтлә Маһмудун ајаг-ларына бахдым. Ајаггабы һарадајды. Ајағлар мәһарәтлә елә рәнкләнмишди ки, елә бил ајағына тәзә, гара ајагга-бы кејинмишди...

Маһмуд ојун ојнамағы тәклиф етди. Мәним дөрдчә граным варды. Гасым пулунун гәдәрини демәди. О ики нәфәр досту да беш граным варды. Әһмәдһүсејнинсә бир-динары да јохдур. Биздән бир аз ашағыда бағланмыш мағазанын габағында отурдуг. Ојуна илк дәфә Зивәрин оғлу башлады. Сонра нөвбә Гасымын иди. О, Зивәрин оғ-лундан бир гран галды. Маһмуд исә Гасымдан ики гран үддугда севинди:

— Бәрәкәт! Дејәсән, бәхтимиз кәтириб!

Ојуну беләчә давам етдирдик. Бу ара јанымыздан

сәлигә илә кејинмиш ики чаван өтдү. Әһмәдһүсејн онларын габағына гачыб јалвармаға башлады:

— Бирчә гран!.. Аға, хаһиш едирәм бирчә гран вер! Чаванлардан бири ону кәнара итәләди. Анчаг Әһмәдһүсејн јенә дә гачыб габагларыны кәсди вә јалварды:
— Аға, бирчә гран ки бир шеј дсјил. Илтмас едирәм, бирчә гран. Сән аллаһ, бир гран вер!

Бу заман чаванлардан бири ону көтүрүб гарны үстә туллады. О, сәкини хијабандан ајыран дәмир һасардан асылы галды. Чырпыныб архын ғырағына дүшдү. Она тәрәф кәлән бир оғланла ики ғызы көрчәк галхыб ғызларын биринин габағына гачды вә јалвармаға башлады:

— Ханым, сәни анд верирәм аллаһа, бир гран вер! Ачам! Бир гран ки бир шеј дејил! Ханым, сән аллаһ әсиркәмә! Ғыз әввәл мәһәл гојмады. Сонра Әһмәдһүсејнин әл чәкмәдијини көрүб сумкасындан пул чыхарды вә онун овчуна гојду. Әһмәдһүсејн севинә-севинә јанымыза ґајытды:

— Мән дә ојнајырам,—деди.

Ғасым сорушду:

— Пулун вар?

О овчуну ачыб ики гранлығы көстәрди.

Ғасым сорушду:—Јенә дә јолчулуг еләдин?—Ғалхыб ону дөјмәк истәди. Маһмуд онун әлини тутуб галхмаға гојмады. Әһмәдһүсејн сакитчә өзүнә јер еләјиб отурду.

Мән ајаға галхдым:

— Јолчуларла ојнамаг истәмирәм,—дедим.

Бу заман Маһмуд да:

— Ашыг атдыг бәсдир,—деди,—кәлин диваравурду ојнајаг.

Ғасым мәнә:

— Ләтиф,—деди,—ојуна пәл вурма.—Сонра дөнүб һамымыздан сорушду:—Ким ашыг ојнајыр?

Тајкөз дилләнди:

— Өзүн-өзүнлә ојна, биз диваравурду ојнајырыг.

Зивәрин оғлу Ғасымы көстәрәрәк:

— Бунунла ашыг атмағын хејри јохдур,—деди,—елә шеш-бешдир ки, атыр. Кәлин пулатды ојнајаг.

— Ојнајаг?

Маһмуд деди:

— Јох, диваравурду ојнајаг...

Хијабан хәлвәтләшмишди. Үзбәүзүмүздәки дүканлардан чоху бағланмышды. Ојуна башламаг үчүн архын

гырағында дуруб, һәрәмиз дивара сары бир гранлыг атдыг. Биз гаранлыглары диварын дибиндән һәлә жығышдырмамышдыг, бирдән Әһмәдһүсејн ғышгырды:

— Ажан!

Ажан лап үч аддымлыгымызда иди. Мән, Әһмәдһүсејн вә тајкөз гачыб арадан чыхдыг. Маһмудла Зивәрин оғлу да бизим далымызча гачдылар. Гасым диварын дибиндәки пуллары жығышдырмаг истәјәндә ажан өзүнү јетирди. Гасыма бир зәрбә ендирди. О да алдығы зәрбәдән фәрјад чәкиб гачмаға үз гојду. Ажан онун архасынча чығырды:

— Гүмарбаз аваралар!... Мәкәр ев-ешијиниз, ата-анализ јохдур?—вә пуллары жығышдырыб кетди.

Мејданы өтүб кечәндән сонра көрдүм ки, тәк галмышам. Хијабанын о тајындакы чилов-кабаб дүканы да бағланмышды. Демәли, атамын јанына гајытмаг вахты кечмишди. Күчә вә хијабанлардан кечәркән өз-өзүмә дејирдим: «Инди артыг атам јатмыш олар. Каш јатмајыб мәни көзләјәјди. Бәс, ојунчаг дүканы нечә? Јәгин о да бағланыб. Кечәнин бу вахтында кимин һөвсәләси чатар ки, ојунчаг алсын? Јәгин мәним дәвәми о витриндән көтүрүб ичәри апарыблар. Каш онунла даныша биләјдим. Јәгин дүнәнки гәрарымызы да унутмајыб. Чүнки өзү сөз вермишди ки, мәни белинә миндириб Теһраны кәздирәчәкдир. Һәлә әләвә етмишди ки, дәвә илә сәјаһәт етмәјин башга ләззәти вар». Мән хәјал әләминдә икән гулағымын дибиндә түкүрпәдичи сәс учалды. Әввәл зәнн етдим ки, ишим битди. Өзүмә кәләндә көрдүм ки, хијабанын ортасында бир миник машины дајаныб. Мәнә һеч нә олмамышды, анчаг овчумун ичи ағрыјырды. Овушдурмаға башладым. Елә бу заман бир нәфәр машындан башыны чыхарыб учадан бағырды:

— Һејкәл кими нә дајанмысан? Рәдд ол машынын габағындан!

Өзүмә кәләндә көрдүм сүканын архасында бәзәк-дүзәкли гоча бир гадын отуруб. Јанындакы јекә ит башыны чыхарыб әтрафы сүзүр. Фикирләшдим ки, бир даш көтүрүб машынын шүшәсини сындырмасам һирсим сојумајачаг. Лакин фикримдән дашындым. Гоча гадын бир нечә дәфә сигнал вериб ғышгырды:

— Карсан? Машынын габағындан рәдд ол!

Јанымыздан бир нечә машын өтүб кечди. Гоча гадын бир дә башыны чыхарыб ғышгырмаг истәјәндә, үзүнә тү-

пүрүб көтүрүлдүм. Баглы бир дуканын сакисиндө отур-
дум. Үрәјим дөјүнүрдү.

Дуканын ичәрисиндә ишыг јанырды, дәмир гапынын
дешикләриндән ичәри көрүнүрдү. Чүрбәчүр ајаггабылар
сәлигә илә дүзүлмүшдү. Атам бир дәфә демишди ки, он-
күнлүк газанчымыза да бу ајаггабылардан бир чүт ала
билмәрик. Күрәјими гапыја сөјкәјиб ајагларымы узат-
дым. Овчумун ичи јенә дә ағрыјырды, үрәјим үзүлүрдү.
Ладыма дүшдү ки, чөрәк јемәмишәм. Өз-өзүмә дедим:

— Бу кечә дә ач јатмалыјам. Каш, атам мәним үчүн
бир шеј сахламыш олајды....

Бирдән дөвәнин мәни кәздирмәјә чыхарачагы јадыма
дүшдү. Јеримдән дик галхыб јола дүшдүм. Ојунчаг шеј-
ләри сатылан дүкан бағланмышды. Лакин гапынын да-
лындан сәс ешидилирди. Гәфәсләрдәки ағ дөвә балала-
ры сәс салыб дејирдиләр:

— Хијабана чыхсан, биз дә сәнинлә кәләрик, јахшымы?

Дөвәм илә бир-ики кәлмә данышмаг үчүн нә гәдәр
чығырдымса ешитмәди. Әлачсыз галыб гапыја бир-ики
тәпик илишдирдим ки, бәлкә башгалары сакитләшә, дө-
вәм мәни ешидә. Бу заман кимсә гулағымдан тутуб деди:

— Ај ушаг, дәли олубсан? Кечәнин бу вахты бурада
нә кәзирсән? Кедиб јатсана?

Дајанмаг вахты дејилди. Ажанын әлиндән гуртарыб
арадан чыхдым. ...Атамын јанына чатанда хијабанлар та-
мам хәлвәтләшмишди. Нәрдән такси машынлары кәлиб
кечирди. Атам әл арабасынын үстүндә јатмышды. Мән
дә орада јатмалы олсајдым, атамы ојатмалы, ајаглары-
ны бир јана чәкмәсини хаһиш еләмәли идим. Үстүндә бир
нечә адам јатмыш арабалар да варды. Гуру торпаг үзә-
риндә јатанлар да аз дејилди. Мән өз әл арабамызын ја-
нында узаныб јухуја кетдим...

Чирик! Чирик! Чирик!

— Еј, Ләтиф, һарадасан? Ләтиф, нијә чагаб вермир-
сән? Нијә кәлмирсән кедәк кәзәк?

Чирик! Чирик! Чирик!

Ләтифчан, сәсими ешитмирсән? Мән дөвәјәм, сәни
кәзмәјә апармаға кәлмишәм. Кәл белимә мин, кедәк.

Дөвә ејванын алтына чатан кими јатагдан дуруб атыл-
дым вә дүз онун белинә дүшдүм. Күлә-күлә дөвәјә дедим:

— Нијә һај салырсан, мән ки, сәнин белиндәјәм?

Дөвә севинди. Саггыздан бир тикә мәнә верди, бир
тикә дә өз ағзына гојуб јола дүзәлди. Азачыг кетмишдик
ки, деди:

—Ағыз, гармонуну да кәтирмишәм. Ал чал, гулаг асаг.

—Мән гармону алыб чалмаға башладым. Дәвә дә бә'-
зән ири вә кичик зынгыровларыны мәним гармонумла
һәмәһәнкләшдирди.

Бирдән башыны мәнә тәрәф чевириб сорушду:

—Ләтиф, ахшам җемәји җемисән?

—Пулум олмадығындан җемәмишәм.

—Елә исә әввәлчә кедәк җемәк җејәк.

Бу заман ағ довшан јахынлашыб:

—Дәвәчан, — деди, — ахшам җемәјини јајлагда җејә-
чәјик; сиз кедин, мән дә кедиб о бириләринә хәбәр ве-
рим ки, ораја кәлсинләр.

Довшан чәјнәдији сары көкү арха атыб, һоппана-һоп-
пана биздән узаглашды. Дәвә мәндән сорушду.

—Билирсән маликанә нә демәкдир?

—Мәнчә, јајлаг демәкдир.

—Јох, чаным, маликанә милјонерләрин аһ-һавасы
көзәл јерләрдә гүрдүглары имарәтдир, чаһ-чәләлдыр ки,
кефләри истәјәндә кедиб орада истираһәт еләсинләр, кеф
чәксинләр. Маликанәләрдә евләрдән фәргли олараг, бө-
јүк һовузлар, фонтанлар, күллү-чичәкли бағ-бағчалар да
олур. Маликанә саһибләри хидмәт үчүн бир дәстә аш-
баз, бағбан вә нөкәр дә сахлајырлар. Бә'зи милјонерлә-
рин башга хариҗи өлкәләрдә—Франсада, Исвечрәдә ма-
ликанәләри вар. Инди биз сәринләмәк үчүн Теһранын
шималындакы маликанәләрдән биринә кедирик.

Дәвә бу сөзләри дејиб, елә бил гуш иди, ганадланды,
һаваја галхды... Биздән ашағыда тәмиз, гәшәнк евләр
көрүнүрдү. Мәнә елә кәлирди ки, киноја бахырам. Нә
һајәт, дәвәдән сорушдум:

—Биз шәһәрдән ушаглашмышыг?

—Јох, сән нијә бу фикрә дүшдүн?

—Чүнки, бу тәрәфләрин һавасы чох тәмиздир. Евлә-
рин һамысы бөјүкдүр, эзәмәтлидир.

—Сән һаглысан.—Дәвә күлдү:—Теһран бир-бирин-
дән фәргли ики һиссәдән ибарәтдир; чәнуб вә шималдан
ибарәт ики һиссәдән. Чәнуб һиссәси—түстүлү, тозлу-тор-
паглы, зибиллидир, шимал һиссәси—тәр-тәмиздир, кө-
зәлдир. Көһнә автобусларын һамысы чәнубда ишләјир,
кәрпич күрәләр дә орада јерләшир. Күчә вә хијабанла-
рынын чохуна асфалт дөшәнмәјиб. Шималдан кәлән чирк-
ли вә ијләнмиш су архлары бураја ахыр. Бир сөзлә, чә-
нуб јохсул вә ач инсанларын, шимал исә ә'чанларын,
варлыларын јашадыглары рајондур. Сән һеч һәсирабад-

да, Назибадда вә һачы Әбдүлһәмид хијабанындакы онмәртәбәли мәрмәр биналары көрмүсән? Бу һүндүр биналарын ашағы мәртәбәләриндәки мағаза саһибләринин мүштәриләри елә адамлардырлар ки онларын лүкс сәрнишин машинлары нечә мин түмән гијмәти олан итләри вар.

Мән дедим:

— Чәнуб тәрәфдә белә шејләрә раст кәлмәк мүмкүн дејил. Орада һеч кәсин миник машины жохдур. Амма чохлау әл арабалары вардыр. Адамлар јералты дахмаларда јашајырлар.

Ачыннан аз гала үрәјим кедирди. Биздән ашағыда әлван чыраглы сәрин, тәрәвәтли күл-чичәјә бүрүнмүш бөјүк бир бағ көрүнүрдү. Бағын ортасында гәшәнк бир имарәт, онун јанында көмкөј сују олан һовуз јерләширди. Һовузда гырмызы балыглар үзүрдү, гырағында гојулмуш мизләрин үзәринә чүрбәчүр јемәкләр дүзүлмүшдү. Әтри адамы мәст едирди.

Дәвә деди:

— Ахшам јемәји һазырдыр. Ашағыја енмәк олар.

— Бәс бағын саһиб һарададыр?— сорушдум.

Дәвә:

— Онун фикрини чәкмә. Зирзәмидә әл голу бағлы узыныб галыб,— деди.

Дәвә һовузун гырағында астача јерә енди. Мән атылыб јерә дүшән кими ағ довшан әлимдән тутду, мизләрин биринин архасында отурдуг. Бир аздан гонагларын башы ачылды, кәлһакәл башланды. Кәлинчикләрин бир дәстәси миник машинларында, бир дәстәси дә тәјјарә вә вертолјотларда кәлди. Узунгулаг шыллаг ата-ата, тымбағалар дәвә балаларынын гујруғунда саллана-саллана, мејмунлар мајаллаг аша-аша, довшанлар гача-гача кәлиб чыхдылар. Гәрибә гонаглыг иди...

Чүрбәчүр јемәкләр вар иди. Гызардылмыш һиндүш-калара, чүчәләрә, гузу кабабына, плов вә хурушлара, һеч вахт көрмәдијим башга јемәкләрә баханда ағзымын сүјү ахырды. Мејвә дә ки, нә гәдәр десән вар иди. Дәвә һовузун о башында дајанараг һамыны сакитләшдириб деди:

— Кичикдән бөјүјә гәдәр һамымыз хош кәлиб сәфа кәтирибсиниз. Амма билирсиниз бир белә хәрч чәкилмиш гонаглығы кимин хатиринә еләмишик?

Узунгулаг сәсләнди:

— Ләтифин хатиринә. Истәдик ки, о да өмрүндә һеч олмаса бир дэфә јахшы чөрәк јесин вә арзусу үрәјиндә галмасын!

Пулемјотатан хоруз:

— Ләтиф кәлиб бизә о гәдәр тамаша едиб ки, һамымыз ону севирик,—деди.

Пәләнк сөһбәтә гарышды:

— Әлбәттә, о истәјир ки, биз онун олаг. Биз дә елә онунку олмаг истәјирик.

Шир:

— Доғрудур,—деди,—варлы ушаглары биздән чох тез дојурлар. Чүнки аталары һәр күн јени ојунчаглар алып. Онлар да бизимлә бир-ики дэфә ојнагдан сонра дојур вә бизи бир ғыраға атырлар.

Мән сөһбәтә гарышдым:

— Сизләрдән һәр һансыныз мәним олсаныз, сөз-верирәм ки, һеч вахт сизинлә ојнамагдан дојмарам. Сизи тәк гојмарам. Һәмишә сизинлә ојнајарам.

Ојунчаглар һамы бир сәслә:

— Билирик. Биз сәни чох јахшы таныјырыг,—дедиләр,—амма тәәссүф ки, биз сәнинки ола билмәрик. Чүнки, бизи чох баһа сатырлар.

Ојунчаглардан бири:

— Мәнчә, сәнин атанын бир ајлыг кәлири белә, бизләрдән бирини алмаға чатмаз—деди.

Дәвә бир даһа һамыны сакитләшдирди:

— Мәтләб үстүнә гајыдаг,—деди,—Сизин дедикләринизин һамысы дүздүр. Анчаг биз букүнкү гонаглығы чох мүһүм бир шејин хатиринә дүзәлтмишик. Сиз исә она тохунмадыныз.

Мән јенә дә сөзә башладым:

— Нә үчүн мәни бураја кәтирдийинизи өзүм билирәм. Сиз мәнә демәк истәјирсиниз ки, бир бах, башгалары сәнлә атан кими ач-јалавач хијабан кәнарларында јатмырлар.

Мизин архасында отурмуш бир нечә киши вә гадын ачкөзлүклә хәрәк јејирдиләр. Мән дә јемәјә башладым. О гәдәр ач идим ки, једикчә дојмурдум. Гарным ач оlanda гурулдадығы кими јенә дә һеј гурулдајырды. Фикирләшдим ки, бәлкә јуху көрүрәм?

Она көрә дә дојмурам. Әлләримиз көзләримә чәкиб јохладым. Һәр икиси ачыг иди. Өз-өзүмә дедим: «Мән јухудајам! Јох, ајығам. Јухуја кедән адамын көзү ачыг

олмаз, неч јаны көрмәз. Бәс нә үчүн дојмурам? Нијә үрәјим үзүлүр?»

...Имарәтин әтрафына доланыр, онун гијмәтли дашларыны әлимлә сығаллајырдым, һараданса кәлән тоз-торпаг дүз үзүмә тохунду. Зирзәмијә јахын олдуғумдан елә билдим орадан кәлир. Биринчи пилләсинә ајаг гојанда, ағыз-бурнума о гәдәр тоз-торпаг долду ки, асгырыг мәни тутду; бәркдән асгырдым вә өз-өзүмдән сорушдум: «Нә олуб? Мән һарадајам?».

Бу ан сүпүркәчинин сүпүркәси көзүмүн габағындан өтүб сәкинин тоз-торпағыны үз-көзүмә чырпды: «Нә олуб? Мән һарадајам? Дејәсән, јуху көрүрәм?...» Јох, јуху дејилди. Атамын әл арабасыны көрдүм. Таксиләрин сәс-күјүнү ешитдим. Көзләрим сүбһүн алагаранлығында сечилә билән биналара саташды. Демәли, јуху көрмүрдүм. Сүпүркә мәним габағымдан узаглашса да сәкини тәмизләјә-тәмизләјә ирәлиләјирди. Өз-өзүмә дедим: «Демәли, көрдүкләримин һамысы јуху имиш? Јох! Амма, дејәсән јуху имиш. Јох! Јох! Јох!...» Сүпүркәчи дөнүб мәнә бахды. Атам јатдығы әл арабасынын үстүндән әјилиб сорушду:

— Ләтиф, јуху көрүрсән?

— Јох! Јох!—дедим.

Атам:

— Бәс јуху көрмүрсәнсә, нијә чығырырсан? Кәл јухары, јанымда узан,—деди.

Јухары галхдым. Атам голуну башымын алтына гојду. Амма мәни јуху апармады. Үрәјим үзүлүрдү. Гарным тахта кими белимә јапышмышды. Атам јата билмәдијими көрүб:

— Јорғун олдуғум үчүн тез јатдым,—деди,—сән дә ки, чох кеч кәлмисән.

Дедим:

— Тоггушан машынлара тамаша етдијим үчүн кечикдим.

Араја сүкут чөкдү. Мән бир аз сонра атамдан сорушдум:

— Дәвә дашымағы, учмағы бачарар?

— Јох, бачармаз. /

Мән:

— Доғрудан да еләдир,—дедим,—дәвәнин ганады јохдур, о нечә уча биләр?!.

Атам тәәччүблә сорушду:

— Оғул, сәнә нә олуб? Һәр сәһәр јухудан дуранда дэвэдән сөз салырсан?

— Атачан, пуллу олмаг јахшы шејдир. Адам үрәји истәдијини јејә билир, үрәји истәдијини ала билир. Белә дејил, ата?

Атам һәмишә дедикләрини јенә тәкрар етди:

— Нашүкүр олма. Аллаһ кими пуллу, кими пулсуз еләмәји өзү һамыдан јахшы билир.

Сәһәр ачылан кими атам чувсларыны башынын ал-тыннан көтүрүб кејинди, арабанын үстүндән јерә дүшдү.

— Дүнән картофу сата билмәдим. Јарысындан чоху галыб,—деди, ики долу кисәни көтүрүб арабаја бошалт-ды. Мән тәрәзини, чәки дашларыны көтүрүб јербәјер елә-дим. Јола дүшдүк.

Атам үзүнү мәнә тутуб деди:

— Кедирик, фирни јемәјә.

Һәмишә сәһәр вахты атам «кедирик фирни јемәјә» де-јәндә билирдим ки, ахшам ач јатыб.

Биз сүпүркәчинин тәмизләдији хијабанла шәһәр пар-кына сары кедирдик. Фирнисатан гоча һәмишә олдуғу кими бу дэфә дә архын гырағында архасы хијабана отур-мушду. Газан пыггылдајырды. Үч киши вә бир арваддан ибарәт мүштәриси алүминиум габлара төкүлмүш фирни јејирдиләр. Атам гоча фирнисатанла саламлашды. Отур-дуг. Ики габ хәрәји јејиб дурдуг. Атам мәнә ики гран верди:

— Наһара бураја кәләрсән,—деди,—бирликдә наһар едәрик.

Атамдан ајрыландан сонра растлашдығым илк адам билетсатан Зивәрин оғлу олду. О, бир кишинин габағыны кәсиб:

— Аға, хаһиш едирәм билет аласыз, иншаллаһ уда-чагсыныз, Сиз аллаһ, алын!—дејирди.

Киши билетсатан Зивәрин оғлунун әлиндән биртәһәр гуртара билдй. Зивәрин оғлу додағынын алтында ону сөјүб узаглашмаг истәјирди ки, мән архадан ону сәслә-дим:

— Сырыја билмәдин?

— Овгаты тәлх иди. Дејәсән, евдә арвады илә дала-шыб,—дејә узаглашан кишијә ишарә етди.

Икиликдә јола дүшдүк. О әлиндәки билетләри һеј чамаата көстәјирди:

— Аға, билет! Ханым, билет!.....

Зивәрин оғлу сатдығы һәр билет үчүн анасындан бир

гран алырды, хәрчини чыхарандан сонра билет сатмырды, кәзмәҗә, оҗнамаҗа, киноҗа кедирди. О, бизним һамымыздан пуллу иди. Күнорталар көрпү алтында узаныб бир-ики саат җатмаҗы адәт еләмишди. Күнәш доғмамыш дуруб анасындан алдыгы 20 билети күнортаҗа гәдәр сатарды ки, күнортадан сонра бош олсун. «Надир хиҗабаны»на гәдәр 3 билет сатды.

— Даһа мән бурадан о җана кетмәҗәчәҗәм,— деди.

Ондан аҗрыланда мағазаларын бир нечәси ачылмышды. Ушаг оҗунчаглары сатан мағаза исә һәлә бағлы иди. Витринә җахынлашдым. Дәвәм көрүнмүрдү. Опун јухусуна һарам гатмамаг хатиринә гапыны дөјмәдим. Кечиб орадан узаглашдым. Хиҗабанлар дәрсә кедән мәктәблиләрлә долу иди. Бәзиләри ата-аналары илә хүсуси маҗашынарда мәктәбә кедирдиләр. Күнүн бу вахтында анчаг Әһмәдһүсәјни тапа биләрдим. Она көрә дә јолума давам етдим. Бир нечә хиҗабан кечәндән сонра елә хиҗабанлара чатдым ки, орада бир зәррә дә олсун түстүҗә вә натәмизлиҗә раст кәлмәзсән. Ушагдан бөјүҗә, һамы тәртәмиз кејинмишди. Сир-сифәти бәрг вурурдү. Гызлар, гадынлар ал-әлван күлләр қими пар-пар парылдајырдылар. Мағазалар, имарәтләр күнәшин шүалары алтында ајнаҗа охшајырды. Бу мәһәлләдән кечәндә елә билдим кинода отуруб филмә бахырам. Амма һеч чүр тәсәввүр едә билмирдим ки, бу һүндүр вә тәмиз евләрин ичәринсиндә нечә хәрәк јејирләр, нечә җатырлар, нечә данышырлар, нечә кејиниб-кечинирләр, һарадан да биләјдим?!

Әличанталы үч мәктәбли мағазанын витрининдәки шејләрә тамаша едирди. Мән дә кәлиб онларын архасында дајандым. Сәлигә илә даранмыш сачлары хош әтир сачырды. Ихтијарсыз олараг бирисинин бөјнуну ијләдим. Онлар кериҗә дөнүб мәни икраһ вә нифрәтлә сүздүләр.

Бири деди:

— Нә пис иј верир!

Мағазанын шүшәсиндә өзүмү көрдүм. Сачларым о гәдәр узун вә пәришан, пыртлашыг иди ки, гулагларым онларын арасында итмишди. Көһнә көјнәжим кир бағламышды, чырыгларындан синәм көрүнүрдү. Лүт вә чиркли аҗагларымдакы башмагларым јыртылмышды. Һирсимдән бу ағазадәләрин бејини вүрүб дағытмаг истәјирдим. Бу заман мағаза саһиби бајыра чыхды. Әлинин ишарәси илә мәни говду:

— Јери кет! Сәһәр бир шеј газанмамышыг ки, сәнә дә бир шеј верәк.

Неч нэ демэдим. Јеримдэн дә тәрпәнмэдим. О, јенэ дә ишарэ етди:

— Итил, кет көрэк. Нэ үзлү адамсан!

Јеримдэн тәрпәнмэдим:

— Мән диләнчи дејиләм!—дедим.

— Бағышла, бәс нәчисән?

— Неч нәчи, елә-белә дуруб тамаша едирәм. Бирдән көзүмә ағ бир кашы тикәси саташды. Әјилиб көтүрдүм вә күчүмү топлајыб мағазанын ири шүшәсинә чырпдым. Шүшә гирылыб тикә-тикә олду. Елә бил үстүмдән ағыр бир јүк көтүрүлдү. Ики гыч да борч көтүрүб јел кими тәрпәндим. Гач ки, гачасан. Нечә хијабаны архада гој-дуғуму билмирәм. Әһмәдһүсејнлә растлашдым. Билдим ки, артыг шүшәсини сындырдығым мағазадан узаглашмышам.

Әһмәдһүсејн адәти үзрә гыз мәктәбинин габағында вар-кәл едәр, машындан дүшәнләрин габағыны кәсиб диләнәрди. Сәһәрләр онун иши-пешәси бу иди. Кимин јанында јашадығыны һәлә дә билмирәм. Амма, Гасымын дедијинә көрә вар-јох бирчә нәнәси вар, о да диләнчидир.

Зәнк чалынды, ушаглар синифләрә долушдулар. Биз дә јола дүзәлиб узаглашды. Әһмәдһүсејн тәәссүфләнди:

— Бу күн јахшы газанардым. Бәхтимдән неч кәсдә хырда пул олмады.

Мән сорушдум:

— Биз һара кедирик?

Әһмәдһүсејн деди:

— Елә-белә кедирик дә.

— Елә-белә нијә? Кедәк Гасымын јанына, адама бир стәкан ајран ичәк.

Гасым «Симетри хијабаны»нын гуртараचाғында ајран сатырды. Јанына кедәндә һәмишә адама бир стәкан пулсуз ајран верәрди. Гасымын атасы да «Әбдүлмаһмуд хијабаны»нда көһнә пал-палтар сатырды. Онун балача дүканы үч нәфәрлик әиләнин јашадығы јер иди. Гасымын анасы әринин ондан-бундан алдығы чырыг, чиркли палтарлары ја дүканда, ја да хијабандакы архда јујуб сәлигәјә салар, әри дә сатарды.

Бир-ики саат јол кетдикдән сонра Гасымын олдуғу јерә чатдыг. Орада јох иди. «Әбдүлмаһмуд хијабаны»на дөнүб атасына баш чәкдик. Деди ки, Гасым анасыны (анасынын һәмишә ја ајаглары, ја да мәдәси ағрыјырды) хәстәханаја апарыб.

Наһара јахын иди. Мән, Әһмәдһүсејн вә Зивәрин оғ-

лу «Надири хијабаны»нда архын ғырағында отурдуг. Тум чыртлаја-чыртлаја дэвэ һаггында сөһбэтэ башладыг. Нәһајэт, гәрара алдыг ки, мағазаја кириб дэвәнин гијмәтини сорушаг. Дахил олмаг истәјәндә сатычы бизи диләнчи һесаб едиб чымхырды:

— Бајыра чыхын, хырда пулумуз јохдур!

— Аға, биз пул истәмирәк... Дэвәни нечәјә сатырсыныз?

Мағаза саһиби тәәччүблә сорушду:

— Дэвә?

Әһмәдһүсејнлә Гасым архадан дилләндиләр:

— Бәли, дэвә! Гијмәти нечәдир?

— Дедим ки, сатдыг дејил, чыхын бајыра!

Кор-пешман бајыра чыхдыг. Сатмалы олсајдылар да ону алмаға биздә о гәдәр пул һардајды. Дэвә јериндә мөһкәм дајанмышды. Әһмәдһүсејнин әли онун гарнына зорла чатарды. Зивәрин оғлу да әлини узадыб дэвәни сығалламаг истәди. Сатычы онун гулағындан јапышыб дартды:

— Ај ешшәк, көрмүрсән, јазылыб: «Әл вурмаг олмаз?». О, дэвәнин синәсинә санчагланмыш кағызы көстәрди. Неч-биримизин кағыз үзәриндәки јазыдан башымыз чымхырды. Мағазадан чыхыб тум чыртлаја-чыртлаја узаглашдыг. Зивәрин оғлу:—Јухум кәлир,—дејиб јахынлыгдакы көрпүләрин биринин алтына кечди.

Әһмәдһүсејнлә шәһәр паркына кетмәк гәрарына кәлдик. Һава исти вә бүркү олдуғундан јаман тәрләмишдик. Неч биримиз данышмырдыг. Гәрибсәмишдим. Анамын јанында олмаг үчүн үрәјим әсирди.

Шәһәр паркындакы архда јујунмаг үчүн суја кирдик. Биздән јухарыда ики ушаг чимирди. Паркын көзәтчисинин чығыр-бағырла кәлдијини көрүб гачдыг. Торпағын үстүндә отуруб өзүмүзү күнә вердик. Әһмәдһүсејнлә торпаг үзәриндә дэвәнин шәклини чәкирдик ки, атамын сәсини ешитдим. Әһмәдһүсејн чыхыб кетди. Атамла чызбызханаја кедиб наһар еләдик.

Атам фикирли вә динмәз дајандығымы көрүб сорушду:

— Ләтиф, сәнә нә олуб? Кефсизләмисән?

— Неч нә олмајыб!—дедим.

Паркдакы ағачларыя алтына кәлиб узандыг. Атам ја-та билмәдијими көрүб сорушду:

— Ләтиф, бир де көрүм ахы, сәнә нә олуб? Далашмамысан ки, бәлкә бир сөз дејән олуб?

Динмэз дајанмаг, диниб-данышмајыб кэдэрләнмэк арзусундајдым. Белә анларда анамын сәсини ешитмэк, ону гучаглајыб өпмэк, этрини дујмаг истәјирдим. Башымы атамын синәсинә дајајыб һөнкүрмәјә башладым. О, галхыб отурду. Мәни бағрына басды. Јенә дә она һеч бир сөз демәдим. Бирчә ону дедим ки, үрәјим истәјир анамын јанында олум. Јуху мәни апарды... Ајыланда көрдүм атам дизләрини гучаглајыб отуруб, адамлара бахыр. Ајағларыны гучагладым.

— Ата!—дедим.

О мәнә бахды. Әлләрини сачларымда кәздирди:

— Оғлум, ојандын?

— Бәли!

— Сабаһ өз шәһәримизә, ананын јанына гајыдырыг. Иш олса, орада бир парча чөрәк тапыб јејәрик, олмаса да... Көрәк нејләјәрик... Бизим бурада, онларын орада башсыз галмағындан белә јахшыдыр.

Паркдан гаража гәдәр олан јол боју билмирдим севиним, јохса севинмәјим. Јары чаным дөвәнин јанында галмышды. Ондан һеч чүрә ајрылмаг истәмирдим. Дәвәми дә өзүмлә апара билсәјим, һеч бир гәмим олмазды... Билет алдыг. Јенә дә хијабанлары долашмаға башладыг. Атам ахшама гәдәр нечә олурса-олсун әл арабасыны сатмаг истәјирди. Мән исә бир дөфә дә олса дөвәни дојунча көрмәк арзусундајдым. Атам әввәлчә мәни тәк бурахмаг истәмирди. Дедим ки, үрәјим ачылсын дејә кәзмәк истәјирәм. Атам разылашды, сонра гәрара кәлдик ки, кечә шәһәримизә јолланачағымыз гаражын јахынлығында јатаг. Ахшама аз галырды. Нечә саат дајаныб дөвәјә тамаша етдијими билмирәм. Бир дә көрдүм јахынлығымызда үстүачыг бир миник машины дајанды. Машында сәлигә илә кејинмиш бир киши вә бир гыз ушағы әјләшмишди. Севинч ичәрисиндә олан гызын нәәрләри дөвәјә зилләнмишди. Үрәјимә дамды ки, дөвәни алмаға кәлибләр.

Гыз атасыны дартараг деди:

— Тез ол, ата. Инди бир башгасы кәлиб алар!

Онлар мағазая кирмәк истәјәндә көрдүләр ки, мәп габағларында дуруб јолу кәсмишәм. Ағламағым кәлирди, нәјинсә гүссәсини едирдим. Горхурдум. Нә етдијими өзүм дә билмирдим. Бирчә ону билирдим ки, ата илә гызын гаршысыны кәсмишәм вә дејирәм: «Аға, дөвә сатдыг дејил! Сәһәр өзү мәнә дејиб. Инанын ки, сатдыг дејил».

— Јолу нијә кәсибсән? Чәкил кәнара!—дејә киши мәни мөһкәм итәләди вә икиликдә мағазәјә дахил олдулар. Киши мағазә саһибни илә сөһбәт едәндә гыз һеј керијә дөнүб дөвәјә бахырды. Елә шад вә хүррәм көрүнүрдү ки, елә бил һәјатында һәлә бир дәфә дә олсун кәдәрләнмәјиб. Бу ан мән һәрәкәтсиз вә динмәз һалда гапынын кәнарында дајаныб мағазанын ичәрисини сүзүрдүм. Мејмунлар, дөвә балалары, хорузлар, довшанлар да мәним һалыма ачыјырдылар.

Ата илә гыз мағазадан чыханда киши мәнә ики гран пул узатды. Мән әлләрим и архамда чарпазлајыб онун үзүнә елә бахдым ки, киши тез пулу чибинә гојду. Мағазә саһибни мәни итәләјиб гапыдан узаглашдырды. Бу заман мағазәдә ишләјән ики киши дөвәјә сары кетди. Гыз артыг кечиб машында отурмушду. Марагла дөвәјә бахырды. Онлар дөвәни јердән галдырыб апармаг истәдиләр. Ихтијарсыз олараг гачыб дөвәнин ајагларыны гучагладым. Чығырмаға башладым:

— Мәним дөвәми һараја апарырсыныз? О мәнимкидир! Гојмарам апарасыныз!

Кишиләрдән бири:

— Ај ушаг,—деди,—дәли олмусан? Чәкил кәнара!

Гызын атасы мағазә саһибиндән сорушду:

— Диләнчидир?

Сәс-күјә хејли адам јығылмышды. Дөвәнин ајагларыны бурахмырдым. Кишиләр ону јерә гојмаға вә мәни зорла кәнара чәкмәјә мәчбур олдулар. Машында отурмуш гыз атасыны сәсләди:

— Ата, гојма бир дә әлини она вурсун!

Гызын атасы сүканын архасына кечди. Дөвәни дә кәтириб машына гојдулар. Машын јериндән тәрпәнәндә јенә гачыб ондан јапышдым:

— Мәним дөвәми һараја апарырсыныз? Мән дөвәми истәјирәм!

Фәрјадыма әһәмијјәт верән олмады. Машын һәрәкәт едәркән архадан кимсә мәни дартыб сахлады. Әлләрим үзүлдү. Үзүүстә јерә јыхылдым. Башымы галдырыб сон дәфә дөвәмә бахдым. Мәнә елә кәлир ки, о да бојнундакы зәнки гәзәблә сәсләндириб ағлајыр. Бурнумдан ачылан ган асфалты бојамышды. Ајагларымы јерә дөјәчләјиб һөнкүрдүм. Үрәјимдә өз-өзүмә дедим:

«Каш витриндәки силаһ әлимдә олајды!»

БАЛАЧА ГАРА БАЛЫГ

Чиллэ ахшамы иди. Гоча Балыг дэрјанын дибиндэ нэвэ-нэтичэлэрини этрафына топлајыб онлара нағыл данышырды:

— Бири вар иди, бири јох иди, бир балача Гара Балыг вар иди. О анасы илэ бирликдэ кичик бир архда јашајырды. Арх дэрэјэ ахырды. Балача Гара Балыгла анасынын бир гара дашын далында, јосунларын арасында свлэри варды. Ана вэ бала сәһәрдән ахшама гэдәр бир-биринин далына дүшүб үзүр, һәрдән башга балыглара гошулуб сүр'әтлэ балача бир јердә кәзишир вэ кери гајыдырдылар. Гара Балыг анасынын бирчәси иди.

Бир нечә күн иди ки, о, фикрә кетмишди вэ аз данышырды. Көнүлсүз вэ тәнбәл-тәнбәл о тәрәф-бу тәрәфә кедир, кери гајыдырды. Чох вахт анасындан хејли кери галырды. Анасы әввәлчә елә билирди ки, садәчә оларга баласынын кефи јохдур, бу кефсизлик тәзликлә кечиб кедәчәкдир. Лакин... Демә, Балача Балығын дәрди вармыш.

Бир күн сәһәр тездән күнәш доғмамыш Балача Балыг анасыны јухудан ојадыб:

— Аначан,—деди,—сәнә бир нечә кәлмә сөзүм вар.

— Еһ, сән нә вахт тапдын! Данышмағы сонраја сахла. Јахшы олар ки, кәзмәјә чыхаг,—дејә Ана Балыг көзләрини овушдурду вэ әснәди.

— Јох, аначан, мән даһа белә кәзмәји истәмирәм. Кәрәк бурадан кедәм,—дејә Балача Балыг етираз етди.

Анасы һејрәтлә она бахыб сорушду:

— Доғрудан кетмәк истәјирсән?

— Бәли, аначан, һөкмән кетмәлијәм!

— Ахы, алагаранлыгыда һара кетмәк истәјирсән?

— Истәјирәм кедим көрүм арх һарада гуртарыр. Билирсәнми, аначан, үзүн мүддәтдир ки, фикирләширәм, көрәсән, арх һарада гуртарыр? Амма индијә гәдәр бир нәтичәјә кәлә билмәмишәм. Дүнән кечәдән көзүмү јуммајыб һәр шеји көтүр-гој етмишәм. Белә гәрара кәлмишәм ки, өзүм кедим архын гуртарачағыны тапым. Билмәк истәјирәм, башга јерләрдә нә вар, нә јох...

— Мән дә ушаг оlanda белә фикирләрә дүшмүшәм, балачан! Архын нә әввәли вар, нә ахыры. Елә көрдүјүн нә варса одур. Арх һәмишә ахыр вә гуртармыр.

— Јох, аначан, елә дејил. Һәр шејин ахыры вар. Мә-

сэлэн, кечэ сона чатыр, күндүз сона чатыр, һәфтә, ај ил... Мәкәр бунларын сону олмур?

Балача Гара Балығын гызышдығыны вә дил-ағыза гојмајыб данышдығыны көрән Ана Балыг деди:

— Бош-бош сөзләри бир кәнара гој, дур кәзмәјә чы-хаг. Инди данышмаг јох, кәзиб-долашмаг вахтыдыр.

— Јох, ана, мән белә кәзинтиләрдән јорулмушам. Бу-радан узаглашмаг вә башга јерләрдә нәләр олдуғуну билмәк истәјирәм. Бирдән зәнн едәрсән ки, бунлары мәнә кимсә өјрәдиб, јох, ана, чохдан бу фикрә дүшмүшәм. Әлбәттә, ондан-бундан чох шејләр өјрәнмишәм. Мәсәлән, буну баша дүшмүшәм ки, балыгларын чоху һәјатларыны бош-бошуна кечирдикләриндән килејләнирләр. Даим аһ-налә едир, һәр шејдән шикајәтләнирләр. Билмәк истәји-рәм көрүм, һәјат елә бир гарыш јердә о јан-бу јана кедиб гајытмагданмы, гочалыб һеч нә көрмәмәкдәнми ибарәт-дир, јохса башга дүнја да мөвчуддур?!

— Балачан, дәли олубсан? Дүнја! Дүнја! О башга дүнја нә демәкдир? Дүнја елә һәммин дүнјадыр ки, биз јашајырыг, һәјат да ки, елә көрдүјүн јашајышдан иба-рәтдир!

Бу заман ири бир балыг онларын евинә јахынлашды:

— Гоншу,—деди,—ушагла нәјин үстүндә белә бәйсә кирмисән? Дејәсән, бу күн кәзмәк фикриниз јохдур?

Ана Балыг гоншунун сәсини ешидиб чаваб верди:

— Көр зәманә нә дәјишиб? Ушаглар өз аналарына чиб-чиб өјрәтмәјә башлајыблар.

— Нечә мәкәр?—дејә гоншу ири Балыг сорушду.

— Көр, бу чыртдан һаралара кетмәк истәјир? Неч де-јир ки, истәјирәм кедим көрүм дүнјада нәләр олур? Нә билим, ахмаг-ахмаг сөзләр!

Гоншу ири Балыг:

— Балача,—деди,—де көрүм, сән нә вахтдан белә фи-лософ вә алим олубсан ки, бизим хәбәримиз јохдур?!

Балача Балыг деди:

—Ханым, мән билмирәм сиз алим, философ нәјә дејир-синиз? Һәр күн тәкрар олунан чансыхычы кәзинтиләрдән чана дојмушам. Белә јоручу һәјаты даһа давам етдирмәк истәмирәм. Истәмирәм ки, бир дә көзүмү ачанда көрүм сизин кими гочалмышам, өзү дә көз-гулаглары бағлы балыглар кими галмышам.

Гоншу Балыг:

— Вај,—деди,—көр бу, нәләр данышыр?!

Ана Балыг дилләнди:

— Неч фикирлэшмэздим ки, бир дәнә ушағым ола, о да белә чыха! Билмирәм, баламын гулағыны һансы бәд-чинс долдуруб...

Балача Балыг деди:

— Неч кәс мәним гулағымы долдурмајыб. Анламағ үчүн мәним өзүмүн ағлым, һушум, көрмәк үчүн дә көзүм вар!

Гоншу Балыг Балача Балығын анасына деди:

— Бачы, о пыч-пыч данышан Илбиз јадындадырмы?

— Јахшы јадыма салдын, јадымдадыр! Тез-тез ушағымын јанына кәләрди. Көрүм ону корбакор олсун!

Балача Балыг деди:

— Бәсдир, ана! О, мәним достум иди!

— Балыгла Илбизин достлуғуну ешитмәмишдик, буну да ешитдик!

Балача Балыг:

— Мән дә балыгларла Илбизин дүшмәнчилијини ешитмәмишдим! Амма сиз о бичарәнин башыны једни-низ,—деди.

Гоншу дилләнди:

— Бу, кечмишин сөһбәтидир.

— Кечмиши сиз өзүнүз јада салдыныз!

Анасы деди:

— Елә өлмәли иди! Мәкәр отуруб-дуруб нәләр данышдыглары јадындан чыхыб?!

— Онда мәни дә өлдүрүн! Чүнки мән дә онун дедикләрини дејирәм,—дејә Балача Балыг килејләнди.

Ахыр ки, нә башынызы ағрыдым, сәс-күјүн сәдасы башга балыглары да ораја чәкиб кәтирди. Балача Балығын сөзләри һамыны әсәбиләшдирмишди. Гоҗа балыглар бир-бир сөһбәтә гарышыб Балача Балыға ачыгландылар:

— Елә дүшүнүрсән ки, сәнә рәһм едәрик?!

— Бир гулагбурмасы бәсдир!

Балача Гара Балығын анасы онлара мүғавимәт көстәрди:

— Кәнара чәкилин! Ушағыма әл вурмајын!

Бу заман балыглардан бир башғасы Балача Балығын анасына деди:

— Ханым, ушағыны лазымынча тәрбијәләндирмәдијин үчүн әзаб чәкмәлисән!

Гоншу Балыг сөзә башлады:

— Сизинлә гоншу олдуғума хәчаләт чәкирәм!

Башга бир Балыг дилләнди:

— Нә гәдәр ки, бу мәл'унун иши... Көндәрәк гоҗа Илбизин јанына.

Балыглар Балача Балыгы тутмаг истәдиләр. Достлары ону тәһлүкәдән узаглашдырдылар. Анасы баш-көзүнә дәжүр, аглајыр вә дејирди:

— Аллаһ, сән сахла! Ушағым әлимдән кедир. Нә едим? Башыма һаранын дашыны төкүм?

Балача Балыг деди:

— Аначан, мәним үчүн аглама, керидә галмыш бәгичә балыгларын һалына агла.

Балыглар јербәјердән чығырдылар:

— Тәһгир еләмә!

— Кет! Сонра пешман олсан, даһа биздән инчимә!

— Бунлар чаванлыг әләмәтидир. Кетмә!

— Бураларын нәји писдир?!

— Башга дүнја јохдур! Дүнја елә көрдүјүн бу дүнјадан ибарәтдир. Гајыт!

— Ағлыны башына јығыб кетмәкдән имтина етсән, онда биләрик ки, доғрудан да баша дүшән Балыгсан!

— Биз сәнә адәт етмишик. Кетмә!

Ана Балыг долухсунараг дилләнди:

— Мәнә рәһмин кәлсин, бала! Кетмә! Кетмә!..

Балача Балыг онларын дедикләринә етина етмәдән узаглашды. һәмјашыдларындан бир нечәси ону архын кәлмәчәјә төкүлән јеринә гәдәр өтүрүб кери дөндүләр. Балача Балыг достларындан ајрыларкән деди:

— Көрүшәнә гәдәр, достлар! Мәни унутмајын!

Достлары:

— Неч унударыгмы? Сән бизи гәфләт јухусундан ојатдын. Бизә елә шејләр өјрәтдин ки, һәтта неч јухумуза да кәлмәзди. Көрүшәнә гәдәр, ағыллы вә чәсүр дост!— дедиләр.

Балача Балыг шәләләвари јердән ашағы сүрүшүб, архы нисбәтән хејли чох сују олан кәлмәчәјә дүшдү. Әввәлчә өзүнү итирди. Сонра үзмәјә вә кәлмәчәдә доланмаһа башлады. Балача Балыг бу вахта гәдәр бу гәдәр сујун бир јерә јығышдығыны көрмәмишди. Суда минләрлә чөмчәгүјруг кәзиширди. Балача Балыгы көрән кими ону мәсхәрәјә гојдулар:

— Бир бунун тәһәр-төврүнә бах! Сән нә чүр мәхлуғсан?!

Балача Балыг ани олараг фикирләшиб:

— Хаһиш едирәм тәһгир етмәјин,— деди,— мәним адым Балача Гара Балыгдыр. Сиз дә адынызы дејин, таныш олағ!

Чөмчәгүјруглардан бири деди:

— Биз бир-биримизи Чөмчөгүжруг чагырырыг.

О бириләри јербәјердән дедиләр:

— Әслимиз, нәчабәтимиз вар.

— Дүнјада биздән көзәли тапылмаз!

— Сәнин кими јөндәмсиз дејилик!

Балача Балыг онлара белә чаваб верди:

— Сизин бу гәдәр худпәсәнд олдуғунузу билмирдим.

Амма наданлыг үзүндән белә данышдығыңыз үчүн сизи бағышлајырам.

Чөмчөгүжруглар сәсләндиляр:

— Демәли, биз наданыг?

— Надан олмасајдыңыз, баша дүшәрдиниз ки, һәр кәс үчүн өз тәһәр-төврү хошдур. Аллаһа шүкүр, сизин һеч адыңыз да өзүнүзүнкү дејил.

Чөмчөгүжруглар әввәл әсәбиләшдиляр. Сонра Балача Балығын һағлы олдуғуну көрүб сөзләрини дәјишдиляр.

— Сән өзүнү һаһаг јерә јорурсан,—дедилр,—биз сәһәрдән ахшама гәдәр дүнјаны кәзирик, амма өзүмүздән, ата вә анамыздан, сонрасы да ки, сајсыз-һесабыз балача гурдлардан, бөчәкләрдән башга һеч кәси көрмүрүк.

Балача Балыг сорушду:

— Сиз ки, көлмәчәдән ғыраға чыха билмирсиниз, дүнјаны кәзиб доланмагдан һечә дәм вура биләрсиниз?!

Чөмчөгүжруглар тәәччүбләндиляр:

— Мәкәр көлмәчәдән башга да өзкә дүнја вар?

— Бәс һечә? Өзүнүз фикирләшин, көрүн јашадығыңыз су һарадан ахыб кәлир вә судан кәнарда нәләр вар?

— Судан ғырагда да јер олар? Биз индијә гәдәр судан башга һеч јери көрмәмишик. Һа, һа, һа! Сән дәли олубсан, нәдир?!

Балача Гара Балығы да күлмәк тутду. Фикирләшди ки, чөмчөгүжруглары баша салмадан чыхыб кетсин. Сонра белә гәрара кәлди ки, онларын-аналары илә дә бир-ики кәлмә данышсын:

— Ананыз һарададыр?

Бу заман Гурбағанын кур сәси ону диксиндирди. Гурбаға көлмәчәнин ғырағындакы ири дашын үстүндә отурмушду. Суја баш вурду, кәлиб Балығын гаршысында дајанды:

— Мән бурадајам,—деди—гуллуг?!

— Мөһтәрәм ханым, салам!

— Еј әсил-нәчабәтсиз вүчүд! Нә әлламәлик едирсән? Буңлары ушаг көрүб ахмаг-ахмаг данышырсан?! Бир белә өмүр еләмишәм вә баша дүшмүшәм ки, дүнја елә бу

көлмәчәдән ибарәтди. Јахшы олар ки, ишинин далысынча кедәсән, мәним ушагларымы јолдан чыхармајасан.

— Јүз ил дә өмүр еләсән, јенә керн галмыш, надан Гурбаға кими галачагсан!

Гурбаға һирсләнди вә Балача Гара Балығын үстүнә чумду. Бу заман көлмәчәнин диби бир-биринә гарышды. Балача Балыг алдығы тәкандан дығырланды, өзүнү дәрәдән ахан енли архда көрдү. Дәрә әјри-үјрү иди. Дағын башындан баханда дәрәнин сујуну енли, ағ сапа охшатмаг оларды. Дәрәнин бир јериндә дағдан голуб арха дүшмүш ири бир даш сују ики јерә бөлүрдү. Ири бир Кәртәнкәлә дә гарныны даша сөјкәмишди. Күнәшин һәрәтиндән ләззәт алып, сујун тәкиндә овладығы Гурбағаны јејән ири, јумру Хәрчәнкә тамаша едирди. Елә бу ан орадан үзүб кечмәк истәјән Балача Гара Балығын көзләри Хәрчәнкә саташды. О, бәрк горхду вә узагдан Хәрчәнкә салам верди. Хәрчәнк Балача Балығы көрүнчә:

— Нә әдәбли Балыгсан,—деди,—кәл габаға. Балача, габаға кәл!

Балача Балыг:

— Мән дүнјаны кәзмәјә кедирәм,—дејә Хәрчәнкә чаваб верди,—чапабынызын јеминә чеврилмәк истәмирәм!

— Нијә белә бәдбинсән, горхагсан, Балача Балыг?

— Нә бәдбинәм, нә дә горхаг. Көрдүкләrimi дејирәм.

— Чох јахшы, инди де көрүм көзләрин нә көрдү вә әглин нә кәсди ки, сәни овлајачағымы хәјалына кәтирдин?

— Өзүнү билмәмәзлијә вурма!

— Билирәм, Гурбағанын һәрәкәтләринә ишарә едирсән. Лап ушагсанмыш ки, бала! Гурбағаларла арам олмадығы үчүн онлары овлајырам. Онлар елә хәјал едирләр ки, дүнјанын јеканә мәхлуғларыдырлар вә һамыдан хошбәхтдирләр. Истәјирәм онлары баша салым ки, дүнја кимин әлиндәдир. Сән исә горхма, гадасы! Кәл габаға. Горхма, кәл!

Хәрчәнк бу сөзләри дејиб јанларыны баса-баса Балача Балыға тәрәф јериди.

Хәрчәнк елә күлмәли јеријирди ки, Балығы ихтијарсыз олараг күлмәк тутду:

— Ај јазыг,—деди,—сән һеч јеримәји дә бачармырсан. Һарадан билирсән дүнја кимин әлиндәдир?!

Балача Балыг хәрчәнкдән араланды. Бу заман сујун үзәринә көлкә дүшдү. Көзләнилмәз зәрбәдән Хәрчәнк сәндәләјә-сәндәләјә сујун дибинә батды. Хәрчәнкин бу һалымы көрән Кәртәнкәләни күлмәк елә тутду ки, аз гал-

ды сүрүшүб суја дүшсүн. Хәрчәнк исә артыг сујун үзүнә чыха билмәди.

Балача Балыг көрдү ки, сујун кәнарында балача бир чобан дајаныб она вә хәрчәнкә тамаша едир. Гојун-кечи сүрүсү дә суја јахынлашды. «Мә-мә! Бә-бә!» сәсләри дәрәни башына көтүрдү.

Балача Балыг сүрүнү су ичиб гуртарана гәдәр көзләди. Сүрү кедәндән сонра Кәртәнкәләни сәсләјиб:

— Кәртәнкәләчән,—деди,—мән архын гуртарачагыны ахтармаға кедән Балача Гара Балығам. Сән биликли, зәкалы һејвансан. Буна көрә дә сәндән бә'зи шејләр сорушмаг истәјирәм.

— Хатирин һәр нә истәјир, соруш.

— Јолда мәни Нәрә балыгла, Сагга гушу илә, Балыгудан гушла чох горхудублар. Бунлар һаггында бир шеј билирсәнсә мәнә де!

Кәртәнкәлә деди:

— Нәрә балыглар вә Балыгуданлар бу тәрәфләрдә тапылмазлар. Хүсусилә Нәрә балыглар. Чүнки онлар дәннздә јашајырлар. Амма Сагга гушуна елә бу һәндәвәрдә раст кәлмәк олар. Мәбада алданыб кисәсинин ичәрисинә кирәсән.

— Кисә нәдир?—Балача Балыг онун сөзүнү кәсиб сорушду:

— Сагга гушунун боғазынын алтында хејли сутутан кисә вар. Бә'зән тәчрүбәсиз, хам балыглар суда үзән гушун кисәсинә кириб бирбаша гарнына кедирләр. Сагга гушу тох оlanda балыглары кисәсиндә еһтијат сахлајыр.

— Демәли, онун гарнына кедәндән сонра хилас олмаг үчүн чарә јолу јохдур?

— Јохдур. Кисәни парчаламагдан башга һеч бир јол јохдур. Сәнә бир хәнчәр верәрәм. Сагга гушунун чәнкинә дүшсән дедијим кими едәрсән.

Кәртәнкәлә гајадакы јарыға сүрүнүб хәнчәрлә гајытды. Балача Балыг хәнчәри алыб деди:

— Кәртәнкәлә, сән чох мһрибансан, билмирәм сәнә нечә тәшәккүр едим?!

— Чаным, тәшәккүр нәјә лазымдыр, мәним белә хәнчәрим чохдур, сәнин кими ағыллы балыглара бағышлајрам.

— Мәкәр мөндән габаг да бурадан кечән олуб?

— Чохлары кечиб. Инди онлар өзләри үчүн бөјүк дәстә дүзәлдибләр...

Кэртэнкэлэ бунлары дежиб гулагыны дашдакы жары-
ға дајады:

— Ди, сағ ол,—деди,—балаларым јухудан ајылдығы
үчүн кетмэлијэм.

Кэртэнкэлэ јарыға кирди. Балача Балыг исэ чарэсиз
галыб жола дүшдү. Heј өз-өзүнэ суал верирди: «Доғру-
данмы арх дэнизэ төкүлүр? Сагга гушунун күчү елэ мэ-
нэ чатсын?! Балыгудан гушун бизимлэ нэ дүшмэнчилији
вар?»

Балача Балыг үзэ-үзэ кедир вэ фикирлэширди. Јол-
боју тэзэ шејлэр көрүр, өјрэнирди. Шэлалэнин башы
үстэ ахмасындан һэзз алып, јенидэн үзүрдү. Күрэјиндэ
күнэшин һэрарэтини һисс едир вэ мөһкэмлэнирди.

О, сонра елэ бир јерэ чатды ки, бурада дэрэ енлэнир,
су исэ коллугларын арасындан ахыб кедирди. Балача
Балыг сујун чоһалмасындан лэззэт алырды. Хејли ке-
дэндэн сонра о, чоһлу Балыға раст кэлди. Анасындан ај-
рыландан бэри Балыг көрмэмишди. Бир нечэ Ризэ балыг
ону дөврөјэ алды вэ сорушду:

— Елэ бил гэрибсиниз?

— Бэли, гэрибэм. Узаг јердэн кэлирэм.

Ризэ балыглар дедилэр:

— Һара кетмэк фикриндэсэн?

— Архын гуртардығы јери тапмаға кедирэм.

— Һансы архын?

— Ичиндэ үздүјүмүз архын.

— Биз бұна арх јох, чај дејирик.

Гара Балыг һеч нэ демэди. Ризэ балыглардан бири
диллэнди:

— Хэбэрин вар ки, Сагга гушу јолу кэсиб?

— Хэбэрим вар. Билирэм...

Башга бир Ризэ балыг сорушду:

— Ону да билирсэнми ки, Сагга гушунун нэ кениш
кисэси вар?

— Ону да билирэм.

— Бунлары билэ-билэ јенэ кетмэк фикриндэсэн?

— Бэли, бүтүн бунлары билирэм вэ кетмэлијэм.

Балыглар арасында сэс јайылды ки, узаг јоллардан
кэлмиш Балача Гара Балыг чајын гуртарачагыны тап-
маг истэјир вэ Сагга гушундан да горхмур.

Ризэ балыглардан бир нечэси Балача Гара Балыгла
кетмэк истэди, лакин бөјүклэрин горхусундан сэслэрини
чыхармадылар. Һэтта онларын бир нечэси Балача Гара
Балыға јанашыб гымылданды.

— Сагга гушу олмасајды, биз дә сәнинлә кедәрдик...

Чајын ғырағында бир кәнд вар иди. Кәндиң гадынлары вә ғызлары чајын ичиндә ғаб-ғача вә палтар јујурдулар. Балача Балыг онларын сәс-күјүнә бир хејли ғылаг асды вә ушағларын исланмыш бәдәнләринә тамаша етди, сонра јола дүзәлди. О гәдәр кетди ки, ахшам олду. Балача бир дашын алтына кириб јатды. Кечәјары ајылды вә көрдү ки, Ај суја дүшүб, һәр јери ишығландырыр.

Балача Балыг Ајы чох истәјирди. Кечәләр Ај суја дүшәндә јувадан чыхыб онунла бир нечә кәлмә данышмағ һәсрәтиндәјди. Амма һәр дәфә анасы ајылыб ону јувасына дартар вә јенидән јатырдарды. Бу дәфә Балача Балыг Ајын ғаршысына чыхды.

— Салам, еј мәним көјчәк Ајым!

Ај да Балача Гара Балығы мөһрибанлығла ғаршылады:

— Салам, мәним Балача Гара Балығым! Сән һара, бура һара?

— Дүнјаны сәјаһәтә чыхмышам.

— Дүнја чох бөјүкдүр, сән һәр јери кәзә билмәзсән.

— Ејби јохдур, бачардығым јерә гәдәр кедәчәјәм.

— Үрәјим чох истәјирди ки, сәһәрә гәдәр јанында ғалам, амма, бөјүк бир гара булуд мәнә тәрәф кәлир. Горхурам ишығымын ғабағыны кәссин.

— Еј ғәшәнк Ај, сәнин ишығыны чох севирәм. Үрәјим истәјир ки, сәнин нурун һәмишә јолума ишығ сачсын.

— Мәним Балығым, дүзүнү ахтарсан мәним ишығым јохдур. Ишығы мәнә Күнәш верир, мән дә ону јерә сачырам. Һеч ешидибсәнми ки, адамлар јахын кәләчәкдә үчмағ, кәлиб мәним үзәримә дүшмәк арзусундадырлар?

— Бу, мүмкүн дејил!

— Дүздүр, бу чох чәтин ишдир, анчағ инсан өз истәјинә...

Ај сөзүнү гуртара билмәди. Гара булуд кәлиб онун үзүнү өртдү, јерә гаранлығ чөкдү. Гара Балыг јенә дә тәктәнһа ғалды. Бир нечә дәгигә һејрәт ичәрисиндә гаранлыға бахды, сонра дашын алтына чәкилиб јатды... Сүбһ тездән ајыланда башынын үстүндә пыч-пычла данышан бир нечә Ризә балығ көрдү. Онлар Гара Балығын јухудан ајылдығыны көрүб дедиләр;

— Сабаһын хејир!

Гара Балығ онлары таныды:

— Сабаһыңыз хејир олсун!—деди.—Нәһајәт, ардымча кәлиб, мәним дедијим јола дүшдүнүз?

Ризэ балыглардан бири:

— Бәли,—деди,—анчаг һәлә дэ горху чанымыздан чыхмайыб.

Бир башга балыг:

— Сагга гушунун фикри бизи раһат бурахмыр,—дејә дилләнди. Балача Гара Балыг:

— Сиз чох фикирләширсиниз. Һәр шеји фикирләшмәк, өзү дэ бир дәфәјә фикирләшмәк дүз дејил. Јола дүшән кими горху бизи тәрк едәчәкдир,—дејә чаваб верди.

Бирликдә јола дүзәлмәк истәдиләр. Көрдүләр ки, дөв-рәләриндәки су јухары галхды, башлары үзәринә өртүк чәкилди. Һәр јер гаранлыглашды, гачмаға имкан галмады. Балача Гара Балыг о саат баша дүшдү ки, Сагга гушунун кисәсинә дүшүбдүр.

Балача Гара Балыг деди:

— Достлар, биз Сагга гушунун кисәсинә дүшмүшүк, лакин хилас олмаг үчүн јол вар.

Ризэ балыглар аглајыб аһ-зар етмәјә башладылар.

— Артыг бизим гачмаға јолумуз јохдур! Тәгсир сән-дәдир. Бизи јолдан чыхартды!

— Инди бизим һамымызы «гурт» еләјиб удачаг. Ишимиз битди.

Горхунч бир гәһгәһә сәси ешидилди. Бу, Сагга гушу иди, күлүрдү вә күлә-күлә дејирди:

— Ризэ балыглар нечә дэ кримә кечиб! һа! һа! һа! һа! һа! Сизин һалыныза јанырам, неч үрәјимдән кәл-мир, сизи «гурт» еләјиб удум. һа! һа! һа! һа!..

Ризэ балыглар јалвармаға башладылар.

— Һәзрәти-ағаји Сагга гушу, сәнин тәрифини чохдан ешитмишик, лүтф едиб мүбарәк димдијинизи бир гәдәр араласадьныз бурадан хилас олуб мүбарәк вүчудунуза дуачы олардыг.

Сагга гушу деди:

— Мән һәлә бу саат сизи «гур» еләјиб удмаг фикриндә дејиләм. Кисәмдә еһтијат балыглар вар, бир гарнымын алтына бахын.

Кисәнин ашағы һиссәсиндә ијләнмиш бир нечә Риза балыг вар иди.

Ризэ балыглар горхуја дүшүб дедиләр:

— Һәзрәти-ағаји Сагга гушу, бизим күнаһымыз јох-дур, бу Балача Гара Балыг бизи јолдан чыхарыб...

Балача Балыг:

— Горхаглар!—деди.—Сиз елэ хэјал едирсиниз ки, јалвармагла бу һијләкэр рәһмдиллик едиб сизи бағышлајачаг?

Ризэ балыглар бир сәслэ дедилэр:

— Неч нэ данышдығыны да билмирсән. Инди көрәрсән ки, һәзрәти-ағаји Сагга гушу бизи нечэ бағышлајачаг вэ сәни нечэ «гурт» еләјәчәк!

Сагга гушу дилләнди:

— Доғрудур, сизи бағышлајырам, анчаг бир шәртлә!

— Шәртинизи бујурун, гурбан!

— Азадлығынызы бу фүзул (чохбилмиш) балығы өлдүрмәклэ әлдэ едә биләрсиниз.

Балача Гара Балыг бир гәдэр кәнара чәкилиб Ризэ балыглара:

— Гәбул еләмәјин,—деди,—бу һијләкэр бизи бир-биримизин чанына салмаг истәјир, мәним башга планым вар...

Ризэ балыглар азадлыға чыхмаг һәвәси илә Балача Гара Балығын дедикләринә гулаг асмадылар, галхыб онун үстүнә дүшдүләр. Балача Балыг јаваш-јаваш архаја чәкилди:

— Горхаглар!—деди,—һәр һалда кирә дүшмүсүнүз, гачмаға да јолунуз јохдур. Мәнә дә ки, күчүнүз чатмаз!

— Биз азадлыға чыхмаг истәјирик, онун үчүн дә сәни өлдүрмәлијик!

— Ағлынызы башыныза јығын! Мәни өлдүрсәниз дә гачмаг үчүн јол тапа билмәјәчәксиниз. Һијләкэр гуша инанмајын!

— Сән әсла бизим фикримизи чәкмирсән, бу сөзләри өз чаныны гуртармаг үчүн дејирсән!

— Елә исә, гулаг асын, сизә ничат јолу кәстәрим. Мән өзүмү өлүмчүллүјә вуруб өлү балыгларын ичәрисиндә кизләнәчәјәм. Көрәк Сагга гушу сизи азад едәчәкми?! Әкәр сөзүмә гулаг асмасаныз бу хәнчәрлә һамынызы

гырарам, гушун да кисәсини парчалайыб чыхарам. Сиз исә...

Ризә балыглардан бири онун сөзүнү кәсиб:

— Даһа бәсдир!—деди,—мән бу сөзләрә инанмаг истәмирәм.—О, бу сөзләри дејә-дејә ағламаға башлады.

Балача Гара Балыг онун ағладығыны көрүб деди:

— Бу анасынын наз-наз баласыны нијә јаныныза салыб кәтирибсиниз?—О, хәнчәрини чыхарыб балыгларын үстүнә чүмдү. Ризә балыглар чарәсиз галыб Балача Балығын тәклифини гәбул етдиләр. Јаландан бир-бирләри илә далашмаға башладылар. Балача Гара Балыг өзүнү өлүмчүллүјә вуруб узандыгда онлар јухары галхдылар:

— Нәзрәти-ағаји Сагга гушу,—дедиләр,—чохбилмиш Гара Балығы өлдүрдүк.

Гуш күлдү:

— Чох јахшы иш көрдүнүз,—деди,—бунун әвәзиндә сизин һамынызы дири-дири удачағам, гарнымда истәди-јиниз гәдәр кәзәрсиниз.

Ризә балыглар мачал тапмамыш бир андача Сагга гушу онлары уддү. Гара Балыг исә чәлд хәнчәрини чәкиб мөһкәм зәрбә илә гушун кисәсини јыртды вә дешикдән чыхыб гачды.

Сагга гушу алдығы зәрбәнин ағрысындан фәрјад гопарды, башыны суја салыб Балача Гара Балығы јенидән тутмаг истәди. Лакин күчү чатмады...

Күнорта иди. Артыг нә дағ көрүнүрдү, нә дәрә, чај ахыб кениш дүзәнликдән кечирди. Чајын сағ-солундан төкүлән кичик чајлар онун сујуну гат-гат артырырды. Балача Гара Балыг сујун чохлауғундан ләззәт алырды. Бирдән ајылыб көрдү ки, сујун диби көрүнмүр. О јанбу јама баш вурду, һеч јана чыха билмәди. Аз гала гәрг олмушду. Үрәји истәдији гәдәр үзәндән сонра да әли бир јана чатмады. Бирдән көрдү ки, ағзынын габаг һиссә-сийдә мишарвары дишләри олан узун бир һејван илдырым сүрәти илә она һүчум едир. Балача Гара Балыг һисс етди ки, һејван бу саат ону парча-парча едәчәкдир.

Чапалайыб тез сујун үзәринә галхды. Бир мүддәтдән сонра сујун алтына енди. Јолун јарысында минләрла Балыг дәстәсинә раст кәлди. Онлардан бирини сахлајыб сорушду:

— Гардаш, гәрибәм, узаг-узаг јерләрдән кәлирәм. Дејин көрүм бура һарадыр?

О дөнүб Балача Гара Балыға деди:—Гардаш, бизим дәнизә хош кәлибсән!

Балыглардан бири деди:

— Бүтүн чајлар вә архлар бура төкүлүр.

Балыглардан бири исә:

— Инди кет бир аз кәз. Сујун үзүнә чыхмаг истәсән балыгудандан еhtiјатлы ол. Бу күнләр о һеч кәсдән горхмур. Һәр күн дөрд-беш балыг овламаса јахамыздан әл чәкмир,—деди.

Балача Гара Балыг дәниз балыгларынын дәстәсиндән араланыб тәкликдә үзмәјә башлады. Аз сонра дәнизин үзүнә чыхды. Инди о, гызмар күнәшин јандырычы һәрарәтини өз күрәјиндә һисс едир, бундан ләззәт алырды. Арамла үзүр, өз-өзүнә дејирди. «Бу саат өлүм чох асанлыгла мәним сорағыма дүшә биләр. Јашамаға гадир олдуғум һалда ону өзүмә јахын бурахмамалыјам».

Балача Гара Балыг фикир вә дүшүнчәләрини сона чатдыра билмәди. Балыгудан кәлди, ону көтүрүб апарды. Балача Балыг Балыгуданын үзүн димдикләри арасында чапаласа да өзүнү хилас едә билмирди. Балыгудан димдији илә онун белини елә бәрк сыхырды ки, аз гала чаны чыхачагды. Дикәр тәрәфдән дә Балача Гара Балыг судан ғырагда нә гәдәр сағ гала биләрди? Өлүмүн габағыны алмаг үчүн лап Балыгуданын гарнына кетмәјинә разы иди, ахы, орадакы нәмишликдән истифадә едә биләрди. Буна көрә Балыгудана деди:

— Нә үчүн мәни сағ-сағ үдмүрсән? Мән о балыгларданам ки, өләндән сонра бүтүн бәдәним зәһәрә дөнүр.

Балыгудан һеч нә демәјиб фикрә кетди:

— Ај һоггабаз,—деди,—истәјирсән мәни дилләндириб арадан чыхасан?

Саһил кетдикчә јахынлашырды. Балача Гара Балыг «гуруја чатсаг даһа иш битди»—дејә өз-өзүнә дүшүндү вә нәһајәт, Балыгудана деди:

— Билірәм, мәни балаларын үчүн апарырсан. Амма саһилә чатана гәдәр өләчәјәм, бәдәним зәһәр кисәсинә дөнәчәк, балаларына нијә рәһмин кәлмир?!

Балыгудан бир анлыг фикрә кетди: «Еһтијат јахшы шејдир. Һәр еһтимала гаршы ону өзүм јејим, балаларым үчүн исә башга балыг-тутум... Бирдән бу, бир кәләк ишләдә биләр... Јох, чаным һеч бир кәләк ишләдә билмәз». Сонра көрдү ки, Гара Балыг сусалыб чандан дүшүр. Өз-өзүнә деди:

«Дејәсән өлдү, артыг ону өзүм дә јејә билмәрәм». Зәриф вә јумшаг балыгы јемәкдән еһтијат еләди. Анчаг јенә Гара Балыгы сәсләјиб өлүб-өлмәдијини мүәјјән етмәк истәди. Дүшүндү ки, јарымчандырса јесин, өлүбсә... Дим-дикләрини аралајан кими Гара Балыг онун ағзындан хилас олду. Балыгудан алдандыгыны көрүб, Балача Гара Балыгы тәғиб етди. Балача Гара Балыг һавада илдырым кими шығыјыб ашағы дүшүр, ағзыны ачыб дәннзин рүтубәтли һавасыны удурду. Нәһајәт, суја дүшдү. Көксүнә јени нәфәс долду. Балыгудан да илдырым сүрәти илә шығыјыб онун архасынча суја баш вурду, аман вермәјиб јенә дә Балыгы удду. Балача Гара Балыг бир хејли башына нә кәлдијини һисс етмәди. Бирчә ону һисс етди ки, һәр јер гаранлыг вә рүтубәтлидир, чыхыш јолу исә јохдур. Елә ки, көзләри гаранлыға алышды, ағлајыб анасыны истәјән бир Ризә балыг көрдү. Јахынлашыб она нәсиһәт верди:

— Галх ајаға, ај балача! Башына чарә гылмаг һаггында фикирләш, ағламагдан, ананы чағырмагдан бир шеј чыхмаз.

Ризә балыг сорушду:

— Сән кимсән? Мәкәр көрмүрсән кет-кедә мәһв олурам? Ана... Ај ана, һарадасан, имдадыма чат! Даһа мән сәни көрә билмәјәчәјәм, ана!

Балача Гара Балыг:

— Даһа бәсдир, чаным,— деди,— сән бүтүн балыглары рүсвај еләдин...

Ризә балыг ағламағына ара верән кими Балача Гара Балыг деди:

— Мән балыгуданы өлдүрүб бүтүн балыглары азад өләмәк фикриндәјәм. Сәни онун гарнындан хилас едән-дән сонра буну һәјата кечирмәк истәјирәм.

— Сән өзүн өлүмлә әлбәјахасан, Балыгуданы нечә өлдүрә биләрсән?

Балача Гара Балыг хәнчәри көстәриб деди:

— Бунунла онун гарныны чырачағам. Һәләлик мәнә гулаг ас, көр нә дејирәм. Мән Балыгуданын гарнында о тәрәф-бу тәрәфә кедиб, онун әсәбләри илә ојнајачағам. Бу заман о мәни мәсхәрәјә гојуб башлајачағ гәһгәһә чәкиб күлмәјә, елә ки, димдикләрини ачыб күлмәјә башлады, чәлд өзүнү бајыра ат.

— Бәс сән?

Мәним фикрими чәкмә. Бу бәдчинси өлдүрмәмиш бајыра чыхасы дејиләм.

Балача Гара Балыг бу сөzlәри дејиб Балыгуданын гарнында о тәрәф-бу тәрәфә вар-кәл етмәјә башлады. Ризә балыг исә Балыгуданын мә'дәсинин ағзында һазыр дајанды. Балыгудан ағзыны ачыб гәһгәһә илә күлмәјә башлајанда, Ризә балыг онун ағзындан бајыра атылды вә суја дүшдү. Чох көзләди, хиласкарындан хәбәр чыхмады. Бирдән көрдү ки, Балыгудан һавада мајаллаг вуруб фәрјад гопарыр... Нәһајәт, о мүвазинәтини итириб шап-пылты илә суја дүшдү. Лакин Балача Гара Балыгдан јенә дә хәбәр чыхмады вә индијә гәдәр дә бир сәс-сораг јохдур.

Бурада Гоча Балыг нағылыны битирди. Үзүнү он бир мин доггуз јүз дохсан доггуз нәвә вә кәтичәсинә тутуб деди:

— Даһа јатмаг вахтыдыр, балаларым, кедин јатын! Нәвә-нәтичәләри ондан сорушдулар:

— Нәнәчан, ахы, сән Ризә балығын башына сонра нэләр кәлдијини демәдин?

Гоча Балыг деди:

— О да сабаһкы кечәјә галсын, балаларым. Артыг јатмаг вахтыдыр. Кечәниз хејрә галсын!

Он бир мин доггуз јүз дохсан доггуз бала Балыг бир ағыздан:—Кечәниз хејри галсын!—деди вә јатмаға кетди. Нәнәни дә јуху апарды. Балача Гызыл Балыг исә нә гәдәр чалышдыса јата билмәди. Сүбһәдәк дәннз барәдә факирләширди...

МƏРЗИЈƏ ҮСКҮЛҮ (Далға)

ИЛК ӨЛҮМ ТЭЧРҮБƏСИ

(Һекајә)

Нобар јетим бир гыз иди, гардашы илэ јашајырды. Ата-анасы онун јанына кəлмəзди. Дəвлəтлилəр касыб-лары чох рəһат əлə салар, онлара «кич» дəјəр вə елə адлар гəјарлар ки, онлары һəмишə тəһгир етмəкдəн өт-рү чох зəһмəт чəкмəсинлəр.

Нобарын гардашынын дили бир аз пəлтəк иди. Јə'ни дили ширинди. Буна кəрə дə ону «əнкəл» сəслəрдилəр. О, лап əввəлдəн зəһмəткеш оғлан иди вə ахыра гəдəр дə зəһмəткеш галды. Доғма гəсəбəмдə олдуғум сон иллəрдə о, јүк дашымагла јашајырды вə ики ушағы варды. Мəн гəлбимдə она гаршы мүтəккəббир рəислəримдəн чох еһ-тирам һисс едəрдим. О, өзү дə бу еһтирамы дујарды. Сон иллəрдə онун кичик оғлу өз јашыды олан бир мүһəн-дис оғлуна демишди ки, арзу едир бəјүк оландə мүəллим олсун. Мүһəндис баласы демишди:

—Јерсиз белə фикирлəр єлəмə, атан һəмбалды, сəн дə һəмбал олачагсан.

Бу ики ушаг беш јашларындајды. Лакин ичтимай вəзијјəт кичик буржуа баласына тəбəгати ихтилафын нə олдуғуну кəзəлчə өјрəтмишди.

Мачəрадан јайындым. Лакин елə бил бир зəрурəт вар иди ки, сəз бура чəкди. Мəн дə гəлəмин чиловуну бошладым. Нобардан данышырдым. Нобар, Таһирə—сјбəчəр Таһирə вə бирјашлы Чəлалын Мəрзијјəsi Мəним достларым идилəр ки, евлəri бабамын евинин јанын-дајды. Гоншулуғумузда олан јолдашларымла күсүшəн-дə јə евдə вєјиллənəр вə јə онларын јанына кедəрдим. Ојнајан јеримиз «Молла Кəнчи» мејданчасында иди. Нобарын да еви һəмин мејданчада иди. Билмирəм ора-нын ады нијə «Молла Кəнчи» иди. Лакин ушаглар үчүн оранын үч һəгиги бучағы варыјды. Биринчи, мејданча-нын о кушəсијди ки, халг зибиллəрини ора тəkəрди вə биз о зибиллəрин ичиндəн мых, шиш, чарх вə с. чохлу дəрдə дəјən шejлəр тапардыг.

Икинчиси, бөјүк тут ағачы иди ки, кечмиш вахтлардан ирс галырды вэ инди дэ вар.

Үчүнчүсү, нар ағачы иди ки, баһарда күлләрини дәрдик.

Нобарын әлләри мәним әлләримдән дэ партлаг иди вэ соратлары чирк бағламышды, сачлары һеч вахт дарағ үзү көрмәзди, көјнәји вэ шалвары бир әндазәдә чырығ вэ йыртығ иди. Сачлары бит вэ сиркә илә долу иди. Онун анасы јох иди, буна көрә дэ һамымыздан чирк оларды. Мән арзу едәрдим ки, Нобарын евини јахындан көрәм. Бир күн бу хошбәхтлик мәнә үз верди. Гапыдан кечдик, бөјүк бир хараба мәтбәхә јетишдик ки, диварлары вэ дирәкләрини һис басмышды. Таванын бир бучағы јыхылмышды. Мәтбәхин јыхылмыш диварларындан да отаға јол вар иди. Отағын дөшәмәсиндә һеч нә јох иди вэ бир кушәсиндә күрсү гојулмушду. Лакин нә мүтәккәдән хәбәр вар иди, нә дөшәкдән. Күрсүнү бир чындыр јорған өртмүшдү ки, о јан-бу јанындан гарын-бағырсағы ешијә төкүлмүшдү. Јорғанын алтында чында парчасы кими јамағлы бир чаршаб да салынмышды.

Белә бир күрсүнү биринчи дэфә көрүрдүм (бизим күрсүмүз тәмиз вэ көзәл иди). Отағын бир бучағында зибил габындан тапдығымыз шејләр көрүнүрдү ки, үст-үстә галанмышды. Белә дэ олмалыјды. Нобар һәмишә зибилләрин ичиндә гурдаланарды вэ бу иш үчүн биздән чох вахт тапарды. Чүнки һеч вахт ана, ағабачы вэ ја ајры бир адам тапылмазды ки, јерсиз ону сәсләјиб мане олсун. Сөзүн дүзү, биз һамымыз бу чәһәтдән она һәсрәт едәрдик.

Һәр шејдән әввәл бунларла гурдаланмаға башладығ. Онун ојунчағлары ичиндән мән кичик бир чарх бәјәндим вэ кизләтмәдим ки, ондан хошум кәлир. Нобара дедим:—Муну мәнә верисән?

О дурухмадан деди.

—Сәнин олсун. Көтүр.

Мән чох тәәччүб еләдим. Чүнки фикримдә мүгајисә еләјиб көрдүм ки, әкәр о мәним ојунчағларымын бирини бәјәнә иди, бу раһәтликлә она вермәздим. О күн бу мәним үчүн бөјүк бир мәсәлә олду. Өзүмү мызы, пахыл вэ ачкөз һисс едирдим. Она көрә ки, бу һасијјәтимин илләтини тапа билмирдим. Сонралар баша дүшдүм ки, бу һасијјәтимин сәбәби дедикләримин һеч бириси дејилмиш. Мән кичик буржуа аиләсиндә бөјүмүшдүм. Ноба-

рын ата-анасы јох иди ки, о, онлара «атам-анам» десинг вэ ја онлар она «гызым» дејэ хитаб еләсинлэр. Анасы неч вахт она демәмишди ки, гызым, бах, јолдашларың голчагларыны оғурламасынлар. Лакин мәним анам бу сөзләрдән чох демишди. Әввәлдән инсанын фикриниң булашдыран «шејләрүвү башгаларына вермә» кими бош сөзләри Нобара дејән олмамышды.

Нобарын гывыр-зывырыны әлләшдирдијимиз һалда, бирдән о, ағзыны бәрк бағлајыб бир әлини дә додагларына гојараг о бири әли илә бағлы ағзындан чыхан боғунуг сәслә мәнә анлатды ки, ағзымы бағлајым. Мән бу ишин мәнасыны јахшы баша дүшмүрдүм. Лакин онун һәрәкәтләри о гәдәр чидди иди ки, мәни мәчбур етди, онун сөзләрини гәбул едим. Сонра Нобар әли илә диварын кәнарына ишарә етди. Орада узун бир гырхајаг јеријирди. Мән дик дашландым. Ијрәндим. Һәтта горхдум вэ дивардан узаглашдым вэ истәдим Нобара дејим ки, о да кәнара чәкилсин. О, бағлы ағзы илә «ум-ум» едәрәк мәнә анлатды ки, ағзымы ачмајым. Бир мүддәт белә галдым. Гырхајаг етинасыз чыхыб кетди вэ ајры бир дешикдә көздән итди. Нобар додагларыны ачыб деди:

— Бәјәм сән билмүсән?

— Нәји?

— Билмүсән ки, әкәр гырхајаг адамын дишләриниң сајса, адам өләр?

— Јох, а!

— Һә, бәјәм көрмәдин, мән ағзымы тез бағладым?

Мәни горху көтүрдү. Көрәсән, о нечә ләһзәдә ки, гырхајағы көрмәмишдим, о мәним дишләрим сајмамышды ки?

— Нобар, дејирсән ки, әкәр гырхајаг адамын дишләрини сајса, адам тез өләр?

— Һә, бәлкә дә кечә өлә...

Горху бүтүн бәдәними бүрүдү, өз-өзүмә дүшүнүрдүм, каш, Нобарын евинә кәлмијәјдим. Ихтијарсыз дедим:

— Мән даһа кедирәм.

— Һара кедирсән? Кәл, отураг күрсү алтда.

— Әкәр кенә гырхајаг кәлсә...

— Јох, даһа кәлмәз. Кетди.

— Һардан билүсән?

— Билүрәм дә. Һәр күн кәләр. Сонра о, әлими тутуб күрсүјә тәрәф чәкди. Һәр икимиз сојугдан көјәрмишдик вэ тир-тир титрәјирдик.

Һәр һалда күрсү алтына кирдик. Лакин күрсүнүн истиси чох аз иди. Билирдим ки, гоншулар, о чүмлэдән халам јемәк, од вә саирә барәдә Нобаркилә јетиширләр. «Әкәл» бир митгалтохујана чәһрә әјирәрди. Буна көрә дә анчаг кечәләр јатмаг үчүн евә кәләрди. Нобардан со-рушдум:

— Нобар, күрсүнүн јухары башында ким отурар? (Күрсүнүн јухары башынын сәргыфыллысы вар иди вә һәмишә айләнин бөјүјүнә мәхсус иди. Буна көрә ушаг-ларын арзуладығы јер иди.)

— Һеч ким, һәр кәс истәсә отура биләр. Бизим күр-сүмүзүн јухары башы јохду. Әкәр дивар тәрәфини деји-сән, орада «әкәл» отурар. О олмајанда, мән.—

— Нә бәхтәвәрсән?

— Нијә, нә бәхтәвәрәм?

— Бизим евимиздә јухары башда дадашым отурар— (атама дадаш дејәрдим).

— Бир тәрәф дә абачымынкыды— (анама абачы де-јәрдим).

Олар далларына мүтәккә гојарлар. О бири ики тә-рәфин мүтәккәси јохдур. Ики бачым отурарлар. Мән күрсү үстә отурам, ја да бачымын јанында. Лакин олар һәр вахт көнүлләри истәсә мәни чындыглајыб го-валлар вә дејәрләр ки, бура бизимди.

Нобар һорут-һорут үзүмә бахыр вә елә бил сөзләри-ми гаммырды. Һаггы да варыјды. Чүнки дедијим кими, о, евләриндә «мәним» вә «сәнин» сөзләринә камилән би-жанә иди. О бу сөзләрдән күчәдә чох ешидәрди. Лакин елә бил хусуси мүлкијјәтлә долу олан аилә мүһити ин-санын фикрини алчалдыб даралдыр. Јахшы јадымда-дыр ки, нечә, Нобарын чындыр күрсүсүнә тамаһ салла-мышдым. Шәксиз, күрсүнүн бош јанында о дәмир һәлгә кимини апармаг мүмкүн олсајды, дајанмадан далыма алыб евимизә апарардым. Елә бил көзләрим Нобарда олмајан шејләри чәтин көрүр, лакин онда оланлары ра-һат сечир вә онлара јијәләнмәк һәвәси үрәјими долду-рурду. Сонралар бу еһсасатымы јадыма саланда ута-нырдым вә инди дә хәчәләт чәкирәм. Сонралар бу сәһ-нәләрдән чох көрдүм ки, нечә дөвләтлиләр јохсулларын аз малына јијәләнмәк үчүн диш гычырдырлар. Даһа да шүүрландыгда баша дүшдүм ки, тәбәгати дүнјанын бүнөврәси беләдир.

— Күрсү чох сојугду.

— Јох, о гэдэр дэ сојуг дејил. Ешиктән јахшыдыр. Дүнән гоншүмүздә чөрәк јајырдылар, тәндирләриндән од кәтириб күрсүмүзә төкдүк. Даһа бир адам од кәтирмәмишди.

Мән Нобарын сөзүнә инанмаг истәдим. Лакин бәдәним бәрк титрәди вә инана билмирдим ки, ешиктән чох јахшы ола. Гырхајағын горхусу да чанымда иди. Даһа сәбр еләмәдим ки, Нобар данышсын. Евимизә гајытдым.. Гырхајаг фикри мәни бир ан да арам бурахмырды.

Кечә бәрк гар јағды. Ешик чох сојуг иди. Лакин кечәярысы ојандым, көрдүм ки, күрсүнүн истилијиндән бәрк тәрләмишәм. Ихтијарсыз Нобар јадыма дүшдү. Әкәр ки, Нобар инанырды ешиктән чох истидир. Лакин онларын күрсүсү чох сојуг иди.

Дамлардан күчәјә төкүлмүш гар о гэдәр чох иди вә сојуг елә бидад едирди ки, ики күн «Молла Кәнчијә» кедә билмәдим. Үчүнчү күн ора кедәндә халам гоншүлары Диларамла сөһбәт едәндә сојугганлылыгла дејирди:

— Бачы, евдә тәк галмагдан чаны гуртарды. Өзү дә ки, гыз иди. Сабан бөјүсә иди, башына мин бәла кәләрди. «Әкәл» дә раһәт олду. Оғланды. Һәр нечә олса: күркүнү судан чыхардар. Мән һисс етдим ки, Нобара пис һадисә баш вериб. Әввәлләр чох көрмүшдүм, бири өләндә, әјан вә һәтта гоча да олсајды, анам вә ја башга арвадлар дөшләринә дөјүб дејәрдиләр: «Аһ, бичарә! Нијә өлдү... Аллаһ она рәһмәт еләсин...!

Лакин јохсул, һәтта чаван да олсајды, сојугганлылыг-ла дејәрдиләр: чаны гуртарды.

Инди дә «Әкәлин» раһат олмасы вә гызын гуртармасы Нобардан башгасы ола билмәзди.

Диларам деди:

— Гоншүларын умудуна галмыш, һәр кәс о бирисинә умуд олмуш вә бу ики күндә һеч ким онлара баш вурмамыш, јорғанын алтында бүзүшүб гүрүмүшдү.

— Дүнән «Әкәл» деди ки, сојуг вуруб. Мән истәдим икинди башы кедим, гонаг кәлди, даһа кедә билмәдим. Аллаһа гурбан олум. Дејирәм ки, мәсләһәтинә гурбан олум, бу мәсум ушағы нијә дүнјаја кәтирдин, нијә апардын? Беш бармаг бојујнан һәмишә тәклик вә бәдбәхтлик чәкди. Һәјатда нә көрдү?

— Биз нә булах, бачы, лабүд мәсләһәт белә имиш дә.

— Әлбәттә, бә нечә? Аллаһын һеч бир иши мәсләһәт-сиз дејил. Амма биз бәндәләр корух, көрмүрух.

Мән онларын сөзүнә гарышыб, сорушдум:

— Хала, Нобар өлүб?

— Һә, сәң нијә бурда битибсән? Гаш, кет, күрсүдә көп. Сојуг вурар. Ја аллаһ, елә о да сојуг алмышды.

Мән саллана-саллана күрсүјә тәрәф кетдим. Илк өлүмүн ачығыны дадырдым. Зәһмәти јох иди ки, билим Нобар нијә өлүб. Бәјәм сојуг ики күндә сағлам адамы өлдүрә биләр?

Белә бир шеј адамын әглинә сығмыр. Халам, Дила-рам вә һеч ким билмирди. Анчаг мән Нобарын өлүмүнүн сәбәбини билирдим. Лабүд јуху тутуб вә ағзы ачыг талыб, гырхајаг дишләрини сајыб вә о да өлүб! Буду ки, вар!

Мәннән сувајы һеч ким бу сирри билмирди. Мән дә ону һеч вахт бир адама демәдим вә инди анчаг сәнә дејирәм.

БАҒЫР ИФТИХАРИ

Бағыр Ифтихари Мијанә шәһәриндә јашајыр. Бағыр Ифтихари дил вә әдәбијјата бөјүк мараг кәстәрир, ана дилиндә кичик һекајәләр јазыр.

БИР КЕЧӘНИН ГӘМЛИ ХАТИРӘСИ

Кечәнин шахтасы һамыны гачырараг хијабанда һеч кимсә галмамышды. Сонунчу ит, пишикләр дә шахтадан аманда галмаг үчүн дәлик-дешикләрә пәнаһ апармышдылар. Түпүрдүјүн көјдә донурду. Шәһәр бир парча ағыр сүкутун алтында чох чәтинликлә нәфәс алырды.

Јахшы јадымдадыр ки, 52-чи ил бәһмән ајынын 17-си сүд күнүнүн ахшамы иди, башымын ағырысындан көзләрим дә тутулмушду. Саат 9 заманы кешик дөваханасындан бир башағры горси алмаг гәсдилә евдән чыхдым. О кечә гаранлыг, горхунч кечәләрдән бири иди. Електрик лампалары сөнмүшдү, көз-көзү көрмүрдү, шимал күләји дә гушбашы кәтирирди. Гар, күләк инсанын аманыны кәсирди. Гулагларымын учу көјәриб, сызылдајырды. Әлләрим әјилмишди. Ағзымдан чыхан бухар бығларымын, кирпичләримин үстүндә донуб, көзләримә ағырлыг салырды. Инчә-инчә аддымларымы кәтүрәрәк, јол кетмәјә идамә вериб, јандырычы јел сазаг јанағларыма шәллағ вурараг мәни дәриндән сарсытмышды. Бир ләһзә динчәлмәк фикри илә дајандым. Гаршымда бир арыг түлүк гоча ит көрдүм ки, мәһәббәтлә долу, тәмкинли бахышы илә мәнә әрим-әрим бахырды. Онун нүфузлу бахышы сүмүјүмә-илијимә әсәр гојуб, билмәдим нәдәнсә ихтијарсыз мән дә көзләримә она дикдим. Амма ики мөвчүдүн арасында рәддүбедәл олан бахышлардан нә истәдикләрини ајдынчасына кәстәрилирди. О дилсиз, ағызсыз һејван ачлығындан аз галырды дилә кәлсин. Мән она бир јемәк тапмаг фикри илә һәрәкәт етдим. О да анламышды ки, мән онун ачлығыны, пәнаһсызлығыны дујмушам. Мәним ардымча гујруғуну булаја-булаја кәлирди. Өз-өзүмә фикир едирдим ки, инсанлар нә гәдәр хошбәхтдирләр ки, елә сојуғун, гарын вә күләјин өзүндә бир

тикинтиләри, дахмалары вардыр ки, ораја пәнаһ апарыб, далдалансынлар. Амма бу һејванлар нечә?

Күләк бидад едирди. Јел телеграф симләрини наләјә кәтирмишдир. Онларын наләләри ач гурдларын узәсинә охшајырды. Гар хијабан ғырағында олан балача ағачларын үстүн өртмүшдү. Узагдан әрвах вә әшбаһи нәзәрә кәтирди. Тәбиәт о кечә вар гүввәси илә вәһшәт еви јаратмышды. «Мирзә Мәчид» мөһзәринин габағына бир аз галанда бир инсан наләси гулағыма дәјди. Бир аз прәлиләдим. Көзүм дәли Көһәрин донмуш чисминә дүшдү. Онун наләси, инилтиси үрәјими јандырды. Бәдәнинин ганы чәкилмишди. Белә нәзәрә кәлирди ки, сон нәфәсләрини чәкирди, дишләри килитләшиб, әнки титрәјирди. Бармаглары гүрүмүшдү. Көһәри белә бир ағыр риггәтли-вәзијјәтдә көрчәк башымын ағысы да јадымдан чыхыб, өзүмү дә итирмишдим. Тәләсик һалда зур вердим ону јердән галдырам, имкан олмады.

О һиссијатдә Көһәрин кечмиши кино пәрдәси тәк көзүмүн өнүндә чанланды. Шатыр Гүдрәт ғыш кечәләри она өз сәнкәкханасында јер верәрди. Бир кечә дүканы нәчәстә чәкәндән бәри даһа она дүканда јер вермәди. Она көрә јалныз хәстә, адамсыз, көмәксиз Көһәр минләрчә инсанларын жөзүнүн өнүндә ғышын гаранлыг вә узун кечәләриндә шахтанын габағында харабаларда вә хијабанларда сәһәрәдәк налә вә нифрин едәрди. О бир әлдән вә бир ғычдан чолаг олдуғу һалда бир ағача дајанараг һәрәкәт едәрди. Ачыглананда ағлајыб башына вурарды, бағырарды. О гәдәр башына чалмышды, сонраларда көзүнә мирвари кәлмишди. Дәрд дәрдин үстүндә бичарә Көһәрә һүчум кәтирмишди. Алчаг инсанлар да ону әзиб азар етмәкдән ләзәт апарырдылар.

Бу риггәтли сәһнәни көрәндән бәри инсанлары хош-бәхт гандығына көрә усандым. Чох тезликлә дүшүнчәмин јанлышлығы сүбүтә јетишди.

Минләрчә инсанлар вардыр ки, һејванлардан чох риггәтли шәраитлә, әкәр адын јашамаг гоја билсәк јашајырлар.

Сүр'әтлә сәнкәкханаја тәрәф јолландым, витринин далындан ичәри бахдым. Шатыр Гүдрәт шамы гуртарыб, бир исти чај ичмәјә мәшғулду. Папиросу да күл-габында түстүләјирди. Көһәрин вәзијјәтини она сөјләдијим заман о мәнимлә Көһәр тәрәфә јолланды. Ону ики тәрәфдән галдырыб чох зәһмәтлә дүкана јетириб

күрәнин үстүндә узатдыг. Күрәнин мәтбу һәрарәти илә чанланан Көһәрә бир стәкан чај ичиртдик. Илләр боју севинчи, кәдәри, нифрәти, истәк вә арзусу богазында дүјүн вермиш Көһәрин ики дамла көз јашы о пүрсүмүш тава далы тәк јанмыш үзүнә хәтт салды. Ики килә көз јашы илә, мәнәббәтли бахышлары илә өз тәшәккүрүнү бизә билдирди.

Кечә јары олмушду. Ев әһлинин никаранлығыны јахшы билирдим. Шатыр Гүдрәт вә Көһәрдән рүсхәт алыб, бир аз чөрәк хырдасы кәтүрүб дүкандан харич олдум. Чөрәкләри итин габағына төкүб евә тәрәф јолландым. Јолу кедә-кедә фикрә далырдым. Көһәрин вәзијјәти бир ләһзә бејнимдән чыхмырды. Нә вахт евә јетишдијими билмәдим. Ев әһлинин сорғу-суалына чаваб верәндән сонра јорған-дөшәјә пәнәһ апардым. Јухламагдан өтрү јорғаны башыма чәкдим. Амма көзүмә јуху кәлмәди. Әслән бу Көһәр кимдир? һардан кәлмәдир? Нә чүр олур бу сәрнившәтә дүчар олуб?

Көһәрин Минајәјә кәлмәсинә данр чохлу сөзләр сөјләјибләр. Бир мүддәт јашлы кишиләр онун икинчи бејнәлмиләл мүһарибәсиндән сонра шимали Азәрбајҗандан Ирана кәлмәси, јә'ни мүчаһид олдуғуну билдирләр. Амма бә'зиләринин дедијинә көрә, Көһәр Минајә әтрафында гәрар тутан кәндләриндән Мијанәјә кәлиб.

Мијанәһин шимал-шәрг тәрәфиндә адлы-санлы Бузгуш дағы тарихләр соју јашајыб, бәрәкәт вериб, көјә баш галдырыб, зирвәси гарлы, јамјашыл бојанмыш Бузгуш дағында ахан буздан сәрин, балдан ширин сулар о дағы бир бәрәкәт очағына чевириб. Елә көзәл кәндләр, бағлар, бағатлар, көзәл шәләләләр јараныб ки, рәссам фырчасындан чыхап көзәл бир таблону нәзәрә кәтирир.

О кәндләрин чешидли мејвәләри, тәбии бал, сүд, га-тыг, гуру мејвәси ағызлар әзбәри олубдур. Көһәр дә о дағын бағрында јүхлыјан бир Балакәнддә фағыр бир әкинчи айләсиндә көз ачыб, ајаг тутуб, анасынын ардынча о јан, бу јана кедән замандан јохсуллуғ, фағыллыгла ашна олуб, онун ата-анасы чох чәтинликлә мәишәт едиб, чох ишләјиб аз јејибләр. Амма күнү-күндән Көһәрин көзәл бир гыз олдуғу көзә чарпырды. Көһәр бөјүдүкчә көзәлләшиб, нур-нүмудлу, јарашыглы, бир гарашын, узунсачлы, дузлу гыз олмушду.

Бала-бала бәхт астанасында олдуғуна көрә, оғлу

олан аналар да Көһөрдөн сөз ачыб көз алтында сах-
ламышдылар.

Көһөр дэ гара, узун сачларын һөрүб, учларына ағ
читлэ хэлгэ вуруб, тел санчағы илэ телләрини бәзәјиб,
архалығына әски пулларыны тикиб јарашдырмышды. О,
билирди ки, әрә кетмәк заманы јахынлашыб, көнлүндә
минләрчә, арзу, истәји вар иди. Үрәји истәјирди өз сев-
дији оғлана гисмәт ола. Тој-дүјүн көрә, кәлһин ола. Кә-
линлик палтары кејиниб товлана, ев, ушаг саһиби олуб,
ширин ағзы илэ өмүр сүрүб, ушаглыгда көрдүјү кор-
луғу, бәдбәхтлији јадындан чыхардараг, кәләчәкдә
ишыглы күнә чыхыб хошбәхт олдуғуну истәјирди. Белә-
ликлә, јаман дөвран Көвһәрин рө'јада хош јашамағына
пахыллыг едиб, онун ширин рө'јасын вәһшәтнак кабуса
чевириб, бала-бала гәмли тәраждиси башланаркән, Кө-
һәрин ширин ағзы ачы олуб, ишыглы дүнјасы гаранлыг
аләмә дөнүб.

О заман Көһәрин көзәллији өз кәндләриндән гыра-
ға чыхыб өзкә кәндләрдә јайылмышды. Күн јох иди ки,
һәр кәнддән она елчи кәлмәјә. Бу хошбәхтлији вә сәә-
дәти гаршылајан заман фәләк гурғунун илк пәрдәсини
кәнара чәкиб. Бу драматик ојунун актјору олан Көһөр
өз нәгшини ифа етмәјәт башлајыб.

Гоча киши икигат чөлдән евә кәлир. Өз улағына чаг-
дығы јаначаглары ки, гыш күнләринә јаначаг тәһијә
етмәк гәсди илэ кәтирмишдир, ачыб јаначаг јеринә топ-
лајыр, улағын төләјә салыб, гара түстү басмыш бирда-
банлы гапыны хырылты илэ ачыб, өзүнү чох чәтинликлә
евин бу кушәсинә јетириб узанды. О киши јахшы билир-
ди ки, дүнјадан кетмәлидир. Она көрә арвадына үзү
гиблејә тәрәф јер салмасыны тапшырыг едирди.

Нечә дәгигәдән сонра ағламаг, һарај-дад сәси евдән
говзаныб, гоншулар төкүлүб кәлибләр. Бу ојунун ојун-
чусу олан Көһөр дә атасынын чәназәси үстә јыхылыб
гара узун сачларыны хәзан едирди. Јаныглы һалда ағ-
лајыб көзләринин јашы шиддәтлә ахырды. Беләликлә, Кө-
һәрин атасы илләр боју ағыр, риггәтли јашамағын ал-
тында диз чөкүб, јохсүллүг, гочалыг, хәстәликлә нәфәси-
нин ахырына тәк чалышыб арадан кедиб, Көһәри анасы
илә јалгыз гојуб. Күнләр өтдү, ајлар кечди. Көһәрин кө-
зүнүн јашы атасы үчүн гурумамыш анасы да дүнјадан
кедиб, Көһәри бир гара, һисли-паслы, азугәсиз дамда
јалгыз, адамсыз гојуб, дүнјанын ағыр јүкүнүн алтындан

чыхыб, өзүнү бу дүнјанын һәмү-гәминдән гуртарыб. Ам-ма Көһәр, о кәнч гыз ојнајыб-күлән, атылыб-дүшән заман белә бир ағыр һүзүнлү һадисә онун руһун дәриндән сар-сыдыб. Ата-ана өлүмү, фәрғу фәлакәт јалгыз Көһәрин тәванын әлиндән алыб, чичәкләнән, күл ачан, дан үлдузу тәк нүр сачан заманы күл будағында солуб бүрсүмүшдү. Күнү-күндән саралан, инчәлән Көһәрин бүз тәк әријиб арадан кетмәси ајдынчасына көрсәнилирди.

Бу арды кәсилмәјән риггәтли һадисәләр Көһәри дә хәстәләндириб јорған-дөшәјә салыб, дапасыз, дәрман-сыз, чәһмсиз бир ағыр хәстәлик сүрәндән сонра ајаға галхыб, амма бу Көһәр о Көһәр дејилди.

О, күнләрдән бәри Көһәрин сүркүнлүјү, дидәркинли-ји башланаркән сәркәрдан дијарбедијар кәндләри до-ланыб Мијанәдә сакин олур. Ахыр хәстәлик Көһәрин бир тәрәфин чолаг едиб, дүшүнчәсинә, фикринә дә ләтмә ву-руб, чылгынлыг һалына салыб. Арамсыз, гәрарсыз ке-чә-күндүз Мијанә шәһриндә күчәбәкүчә доланыб ушаг-лара ојунчаг олмушду.

Дүнәнин көзәл, сағлам, ешг јарадан, мәнәббәт төрә-дән кәнч гызы букүнүн дәли-диванәсинә, чүрүмүш бәд-һејбәт гоча гарысына чеврилмишди.

Шәһәримиздә ушагдан бөјүјү, мәмә јејәндән, пәпә јејәнә гәдәр һамы ону таныјырды. Онун ајдуш-ујдуш сөз-ләринә, гаргышларына гулаг асыб, хошһал олардылар. Бә'зән дә ушаглар ону чох безикдириб нараһат едәрди-ләр, о да ағларды, һарај, дад салыб, ғышгырыб бағы-рарды. Әлиндәки дәјәнәклә јолдан кечәнә, ушаглара һү-чум едәрди. Өзүнү тапдарды. Бәрк јаманлар сөјләјиб, јорулуб нәфәсдән дүшәндән сонра бир дүканын астана-сында отуруб, бир дәнә сигар алышдырыб, о сигары чох һөсәлә илә дәриндән сүмүрәрди, түстүсүнү ағзындан һалга-һалга чыхардараг көјә пүфләрди. Хијабандан ке-чән гадынлара бахыб онлары өз әрләри илә бирликдә көрәндә Көһәрин кәнчликдә арзулары, истәкләри көн-лүндә дүјүн вуруб, јара бағладығы јаралара дејишилиб, од түтүб јанарды һәсрәтлә. О хошбәхт гадынларын ар-дынча бахарды, аһ чәкиб ағларды. Өзүнүн јаман күнә дүшмәсинә, өмрүнүн пуч совушмасына, хош күнә һәсрәт галмасына дәриндән кәдәрләнәрди.

Елә ағларды ки, јаз булуду тәк көзүнүн сују о чүрү-мүш үзүндә из гојуб әтәјинә дамчыларды. Гара бәхтли-јинә, адамсызлыгына, дүнјада һеч бир арзуларына је-тишмәдијинә көрә гәмли, һәзәмли охшамалар сөјләрди:

Күлү будағында хар олан чаным
Жары өзкэлэрэ жар олан чаным.

Белә бир һәјатда Көһәрин симасы елә гәмәнкиз вә һүзүнлү оларды ки, јолдан кечәнләрдә дә әсәр гојуб көзләри јашарарды. Бир папирос алышдырыб, Көһәрә вериб саатларла отуруб онла кәп вурурдулар.

Амма буну да демәлијәм ки, Көһәр һәмишә бир һалда галмазды; баһар булуду тәк ағлајыб күләрди. Кефи саз оlanda өзүнә јетиширди, әл-үзүнү јујуб, ағ чарғатыны башына салыб, бирчәкләрин ағ чарғатын алтындан чыхардараг кәнчликдән јадикар сахладығы тел санчаглары илә санчагларды. Чарғатынын учлары боғазынын алтындан хош формада дүјүн вурарды. Тәмиз чарғатыны өртәндә, күллү-күллү донуну кејәндә чох вурхавланарды. Хитәб Мијаниләрә дејәрди:—Әл чәккин јахамдан аз мәнә елчи кәлин, утанын. Белә маһны охујарды:

Дағлары кәздим анчаг,
Дашлары дүздүм анчаг,
Нә гыз олдум, нә кәлин,
Одлара јандым анчаг.

Беләликлә, Көһәр күнү-күндән инчәлиб, арыглајыб, минләрчә инсанын көзүнүн өнүндә шам тәк әријиб арадан кедирди.

Дәрди дәрдин үстүнә галанан Көһәрин көзүнүн ағрысы да бир тәрәфдән о бәдбәхтлик мүчәссәмәсини лап безикдирмишди. Онун истигасәси, инсанлардан јардым истәмәси бир јерә чатмырды. Атифәсиз инсанлар да гојун бахышларла онун гаршысындан тәфәвүтсизликлә бахыб кечирдиләр. Анчаг 61-чи илин јаз фәслиндә инсансәвәрлик дүјғусуна малик олан бир кәнч мүәллим Көһәрин дадына јетишиб, Тәбриз шәһәринин бөјүк хәстәханасында јатырдыб, көзүнә чәрраһлыг әмәли едилмишди. О јазыг арвад мүвәггәти дәррдән, ағрыдан хилас олуб, бир ил өмүр сүрәндән сонра 62-чи илин баһар фәслиндә бир ағыр хәстәлијә дүчар олуб, Мијанә хәстәханасында дүнјадан кедиб, әбәди истираһәт евиндә торпаға тапшырылды.

Мәһәллә әһалинин гүрдүғү тәрхим мәчлисиндә мијанәлиләр иштирак едиб гуран охумагла, фатәһә вермәклә ону јад едирдиләр. Беләликлә, Көһәрин риггәтли јашајыш дөфтәри бағланды,

Ш Ы С С Э

ФОЛКЛОР

БАЈАТЫЛАР

Әзизнјәм ај аға,
Салма мәни ајаға,
Дост бахса баша бахар
Дүшмән бахар ајаға.

Улдуз солтан, ај аға,
Зүлм ејләмә, ај аға,
Дөвләтим јох, малым јох,
Кәлдим дүшәм ајаға.

Кәл кедәк баш булаға,
Сују сәрхош булаға
Бирин сән де, бирин мән
Төкәк ган, јаш булаға.

Тәбриз үстә Мараға,
Зүлфүн кәлмәз дараға,
Ахтарырам јары мән
Кәзиб сораг-сораға.

Сајада бах, сајада,
Торун гуруб гајада
Торүна тәрлан дүшүб
Адамы јох ојада.

Дағлары ен пијада,
Јола кир тән пијада
Кедәрик һаггы тапаг
Сән атлы, мән пијада.

Хәбәр кетсин о јада
О дүшмәнә, о јада
Бивәфаја сирр вермә,
Кедәр ачар о, јада.

Мән ашигәм јаз бағда,
Бүлбүл өтәр јаз бағда.
Јара гонаг олајдым.
Гыш отагда, јаз бағда.

Әзизим бу дамағда
Ел олмаз бу дамағда
Сахласын худам сәни
Һәмишә бу дамағда.

Ала дағын башында,
Сирр вар һәр бир дашында.
Сән өзүнә дост газан
Дүшмән очаг башында.

Дурма гапы далында,
Көзүм галды халында.
Кедим анама дејим
Кәлим галым јанында.

Булуд јох, бах сәмаја,
Улдуз тәк ах сәмаја,
Зәррәчә үзүн көрсәм
Кафәрәм бахсам Аја.

Мән ашигәм нә ваја,
Бир гулаг ас нәваја
Нә намәрдә јолдаш ол
Нә аһа дүш, нә ваја.

Учадыр бизим гала,
Дәрд кетмәз јүз ил гала.
Бәдәсил әсил олмаз
Бојунча гызыл гала.

Ал кәмәри бел бағла,
Сачларыны тел бағла
Нә јада сиррини вер
Нә намәрдә бел бағла.

Ағ алма, гызыл алма,
Нимчәјә дүзүм алма
Чиркин ал нәчиб олсун,
Бәдәсил кезәл алма.

Ағ алма, гызыл алма,
Тахчаја дүзүм алма,
Билсәјдим јар көндәриб
Сахлардым јүз ил алма.

Әзизим нәрдивана,
Бир-бир чых нәрдивана
Зәр гәдрин зәркәр биләр
Нә биләр нәр дивана.

Әзизијәм бир јана,
Бир алыша, бир јана.
Чамалын ашигијәм,
Гојуб кетмә бир јана.

Әзизим нәдән јана,
Пәрванә нәдән јана,
Јахшы дост јаман күндә
Чәкиләр нәдән јана?

Ај замана-замана.
Оху гојдум камана.
Ешшәкләр арпа јејәр
Ат һәсрәтди самана.

Дәсмалын гарасына,
Күл тиким арасына
Көзәлләр чыға вуруб
Јар дүшүб арасына.

Дағларын далдасына,
Күн кедәр далдасына.
Бир дала далдаландым
Горхурам дал да сына.

Көзләрин гарасына,
Хал гојун арасына
Јар бахышы дәрмандыр
Ашигин јарасына.

Күн кетди дағ башына,
Јар өртүб ағ башына
Көнлүм шамама истәр
Долан кәл тағ башына.

Әзизим дағда гара,
Күн дүшүб дағда гара
Лејлиси итән Мәчнун
Чөлләри дағ-дағ ара.

Әзизим чаны јара,
Гыјарам чаны јара,
Тутум гојум гәфәсә
Көндәрим чаны јара.

Әзизијәм јар јара,
Гара бағрым јар јара
Үрәк сынар, ган сызлар
Наз ејләсә јар јара.

Мән ашиг ишыглара,
Зүлфү долашыглара
Әлимә бир саз аллам
Гошуллам ашыглара.

Мән ашиг күлү хара,
Јајлығын күлү хара,
Дедиләр бүлбүл өлүб
Вердиләр күлү хара.

Әзизијәм Салмаса,
Хојдан кедәр Салмаса,
Бәндә бәндәјә нејләр
Тари көздән салмаса.

Тут ағачы бојунча,
Тут јемәдим дојунча,
Јары хәлвәтдә көрдүм
Данышмадым дојунча.

Нәфәс вар чан дурунча,
Үрәкдә ган дурунча,
Јорулуб чана кәлдим
Ганмазы гандырынча.

Әзизим мәзә сиздә,
Меј сиздә, мәзә сиздә,
Мән сәнин сәрхошунам,
Мејсиз дә, мәзәсиз дә.

Дәр күлүн ат икидә,
Малын вар сат икидә,
Бәрк күндә, бәрк ајагда,
Јолдашдыр ат икидә.

Бахча мәндә, бағ мәндә,
Һејва мәндә, нар мәндә
Синәм әттар дүканы,
Һәр нә десән вар мәндә.

Дүшүб чан ара јердә
Галыб авара јердә,
Өлдүрдү чанан мәни
Кетди чан ара јердә.

Әзизим чәмән јердә,
Күл битәр чәмән јердә
Јара көјнәк олајдым
Сојунуб чимән јердә.

Әзизим күнү күнә,
Кәл сатма күнү күнә
Кечән күнә күн чатмаз
Вурасан күнү күнә.

Әзизим синә-синә,
Сәјад кәз синә-синә
Мәчнун көјлүм бәнд олуб
Лејлинин синәсинә.

Бу дәрә узун дәрә,
Кетдикчә узун дәрә,
Бурда бир бағ салдырдым.
Јар кәлә үзүм дәрә.

Бу дәрә нарын дәрә,
Торпағы нарын дәрә,
Көзләјирем јар кәлә,
Гәлбимин нарын дәрә.

Бу дәрә дәрин дәрә,
Сулары сәрин дәрә,
Овчу марал ахтарыр,
Көстәрмә јерин дәрә.

Ашығам чан көзләрә
Гыја бахан көзләрә,
Кенә сүрмә чәкибсән,
Евләр јыхан көзләрә.

Әзизим көзәл ајаз,
Көзәл мей, көзәл ајаз.
Гәләминә мән гурбан
Гәзәли көзәлә јаз.

Әзизијәм белә јаз,
Гәләм көтүр белә јаз,
Накам көјлүм шад олмаз,
Јүз ил кечсә белә јаз.

Мән ашигәм јүз ил јаз,
Јүз ил баһар, јүз ил јаз.
Сәнин кими күл ачмаз,
Дөвран кечсә јүз ил јаз.

Дағларда нашы дурмаз,
Сел кәләр, дашы дурмаз,
Көзләрим көзләринә
Бахмаса, јашы дурмаз.

Чағырдым сәси кәлмәз,
Кими, кимсәси кәлмәз,
Јохса Фәрһад өлүбдү
Күлүнкүн сәси кәлмәз.

Дағда марал мәләди,
Дили јох лал мәләди,
Мән јолу итирмишәм
Мәнә бир јол бәләди.

Папағын габағы дүз,
Далы дүз, габағы дүз,
Дүнја сәндән ким кечди.
Гашы дүз, габағы дүз!

Дағлар башы мешәди,
Гәлбим сыныг шүшәди
Јарын јара төһфәси
Бир дәстә бәнөвшәди.

Еләми дан јериди,
Көрүнән дан јериди.
Ики мәмән арасы
Јатмаға чан јериди.

Еләми шанәсиди,
Бу зүлфүн шанәсиди.
Һәр ишдә камил олмаг
Камал нишанәсиди.

Ашыг гаралар мәни,
Зүлфүн јаралар мәни.
Сәнсиз јерә кирмәрәм,
Дөшәк јаралар мәни.

Елдән аралар мәни,
Вурар јаралар мәни.
Көзләрим јолда галыб,
Басыр гаралар мәни.

Апарды чајлар мәни,
Һәфтәләр, ајлар мәни.
Јүкүм гурғушун јүкү,
Јорду бу тајлар мәни.

Мән ашигәм бу мәни,
Нә кәздирир бу мәни.
Чаргатын кәфән ејлә.
Көз јашынла ју мәни.

Јад кәлди сүздү мәни,
Саплара дүздү мәни,
Ағ күнә һәсрәт чаным
Гара күн үздү мәни.

Әзизим хар ләкәси,
Күл үстә хар ләкәси,
Ајдан дуру шеј олмаз
Онун да вар ләкәси.

Бу дағларын мешәси,
Әтирли бәнөвшәси,
Көјүлсүз кедән гызын
Ағламагды пешәси.

Еләми ај габағы,
Булудду ај габағы.
Јетим үрәји күлмәз,
Ачылмаз ај габағы.

Чох кәздим Гарабағы,
Ширваны, Гарабағы.
Бир чүт тәрлан итирдим
Бојнунда гара бағы.

Кәл кедәк долан бағы,
Күлләри солан бағы.
Пәрванәдән өјрәндим,
Башына доланмағы.

Бүлбүлләр сүзәр бағы,
Долашар, кәзәр бағы.
Чамалын күл гөнчәси,
Ачылса бәзәр бағы.

Бу дағда марал азды,
Овчу чох, марал азды.
Гәм чәкмә дәли көјлүм.
Өлмәрәм јарам азды.

Мән ашигәм нә сазды,
Нә сөһбәтди, нә сазды.
Бу чаным сәнә гурбан
Демә кефим насазды.

Әзизим гәм дағыды,
Синәмдә гәм дағыды.
Вәфалы достун олса,
Гәлб ачар, гәм дағыды.

Ағачда бар олајды,
Мејвәси нар олајды.
Икимиз бир көјнәкдә
Көјнәк дә дар олајды.

Ашыг һарада галды.
Тикан јарада галды.
Гоһум узаг, јар ираг
Нә'шим арада галды.

Ағ дәвә дүздә ғалды,
Жүкү Тәбриздә ғалды.
Оғланы дәрәд апарды,
Дәрманы ғызда ғалды.

Кәммә дәрјада ғалды,
Ишим имдада ғалды,
Өлмәжимә жанмырам,
Һејиф јар јада ғалды.

Әзизижәм үз ганды,
Әјри ганды, дүз ганды.
Ев јыхмаг бир гандыса
Көнүл јыхмаг јүз ганды.

Әзизижәм јүз ганды,
Әлли ганды, јүз ганды.
Јохса адахлын өлүб,
Зүлф пәришан, үз ганды.

Әзнзим ола јанды,
Мән кетдим, о дајанды.
Бир аһ чәкдим үрәкдән,
Аһымдан о да јанды.

Әзизим тағда јанды,
Шамама тағда јанды.
Дәрдимә даға дедим,
Алышды дағ да јанды.

Мән ашиг јар дајанды,
Үрәжим һарда јанды.
Бир аһ чәкдим көјүлдән,
Бивәфа јар да јанды.

Дәрјада су дајанды,
Су дурду, су дајанды.
Ешг одуна су сәпдим,
Алышды су да јанды.

Үзүјүн дашы јанды,
Үстүнүн ғашы јанды
Јарым јадыма дүшдү
Үрәжим башы јанды.

Багчада күлүм јанды,
Сүсән-сүнбүлүм јанды.
Хумар көзлүм, су кәтир,
Ағзымда дилим јанды.

Оғлан кетмә аманды,
Сәнсиз һалым јаманды.
Кәлишинә мән гурбан,
Кедишин нә јаманды.

Һарај, мәни гәм басды,
Өлдүрмәјә вар гәсди.
Бүлбүлләр фәған ејләр,
Күл будағын ким кәсди?

Сел кәлди даш ахытды,
Сују чаш-баш ахытды,
Ел көчдү, оба галды,
Даш-дивар јаш ахытды.

Әзизим мәзә ганлы,
Меј ганлы, мәзә ганлы.
Горхурам дүшүб өләм
Јеримдә кәзә ганлы.

Әзизијәм меј ганлы,
Үрәк јара, неј ганлы,
Мән Тәбриздә өлсәм дә,
Тегһран ганлы, Реј ганлы.

Ахча динар юлармы?
Нејвадан нар олармы?
Әјри битән сөјүддән,
Уча чинар олармы?

Әзизим сәрин чамы,
Долдур вер сәрин чамы.
Фәләк вурду дағытды,
Мән верән сәрәнчамы.

Әзизим мән гурбаны,
Көзләрин мән гурбаны,
Елләр гурбан кәсәндә,
Сән дә кәс мән гурбаны.

Ај чыхды јаны-јаны,
Көрүнүр бирчә јаны,
Достунла дүшмәнини
Дара дүшәндә таны.

Намәрди, мәрди таны,
Ел севәр мәрд атаны
Оғул бешур чыхса
Өлдүрәр дәрд атаны.

Бу дағлар гар мəkаны,
Сар кəлсə вар мəkаны,
Алчалын уҗа дағлар,
Көрүнсүн јар мəkаны.

Әзизим оба ханы,
Ел ханы, оба ханы.
Кирпикләрин ох кими,
Кəл вурма о баханы.

Әзизим күлдән көзəл,
Охур бүлбүлдән көзəл
Јар мənə бир күл вериб
Өзү о күлдән көзəл.

Гузум кəл, ај гузум кəл,
Ишыглы улдузум кəл,
Өзкə гурбан кəсмəрəм
Сənə гурбан өзүм кəл.

Дағлар думан олду кəл,
Һалым јаман олду кəл,
Аја вəдə вермишдин
Ил дə тамам олду кəл.

Гардаш кəл, ај гардаш кəл,
Гарлы дағлары аш кəл,
Гүрбəт елдə кимсəм јох,
Тəкəр көзүм ган-јаш кəл.

Әзизижəм мəрдə гул,
Елə мəни мəрдə гул,
Фүрсəти бадə вермəз
Гочаг ијид, мəрд оғул.

Әзизижәм гәмдә күл,
Гәмдә даныш, гәмдә күл,
Ағ күндә күлән көјүл,
Мәрд икидсән гәмдә күл.

Әзизижәм ганлы күл,
Ганлы чичәк, ганлы күл,
Јемиш бүлбүл бағрыны
Чыхмыш ағзы ганлы күл.

Араз дејиләм чошам,
Күр дејиләм гајнашам,
Апар сәрраф јанына,
Көр нә гијмәтли дашам.

Әзизижәм јазы гәм,
Гышы мөһнәт, јазы гәм.
Мән өлсәм сәнә гурбан,
Сән өлмә мән јазығам.

Аразам Күрә бәндәм
Бүлбүләм күлә бәндәм
Мән кедәрки гонағам,
Бир ширин дилә бәндәм.

Сонајам көл үстәјәм
Бүлбүләм күл үстәјәм.
Кәл бир гол-бојун олаг
Кедирәм јол үстәјәм.

Ширин чајын гәндијәм,
Зүлфүнүн кәмәндијәм,
Дүнјаны сел апарса,
Көзләринин бәндијәм.

Рум мәнәм, Ираг мәнәм,
О јанан чыраг мәнәм,
Гул тәк чөлләрә дүшмүш,
Елиндән ираг мәнәм.

Дағларда кәзән мәнәм,
Әһдим вар бәзәнмәнәм,
Үрәјим јаралыды,
Чох дәрдә дөзәммәнәм.

Һәр дәрҙә дөзән мәнәм,
Әлими үзән мәнәм,
Көз җашлы, үрәк дағлы,
Сәркәрдан кәзән мәнәм.

Мән ашиг инчи мәнәм
Дүрр мәнәм, инчи мәнәм,
Баш җоҗуб дизин үстә
Чан версәм инчимәнәм.

Пәнчәрәндә шүшәнәм,
Җарпаг үстә дүшә нәм,
Нә сән көздән салансан,
Нә мән көздән дүшәнәм.

Ачдым, ачдым, күл олдум,
Боҗ атдым сүнбүл олдум,
Бир дил билмәз гуш идим,
Охудум бүлбүл олдум.

Әзизиҗәм һәр аҗлар,
Һәр һәфтәләр, һәр аҗлар,
Дәрҗада бир күл битиб
Сузузундан һараҗлар.

Әзизиҗәм ахшамлар,
Чыраг җанар ахшамлар
Евли евинә кедәр,
Евсиз һарда ахшамлар.

Јорулдум ағламагдан,
Арха су бағламагдан,
Бағда хәзәл галмады,
Јарама бағламагдан.

Әзизиҗәм дост ашы,
Дост чөрәҗи, дост ашы,
Дүшмәнин күлләсиндән,
Јаман олур дост дашы.

Кедәрәм өлкә сәндән,
Горхурам јол кәсәндән,
Әкил өпүм үзүндән,
Аҗрылдым бәлкә сәндән.

Хумарам көзләриндән,
Дојмадым сөзләриндән,
Билсәјдим ајрылыг вар.
Өпәрдим көзләриндән.

Һарај нашы әлиндән,
Атмаз дашы әлиндән,
Јастыг шикајет едир.
Көзүм јашы әлиндән.

Ашыг кәлсин хан дурсун,
Хан әјләнсин, хан дурсун,
Зүлфүнә гадаға вер
Бухағындан јан дурсун.

Әзизим бәхтин олсун,
Гызылдан тахтын олсун,
Нејләрсән гызыл тахты,
Бир ачыг бәхтин олсун.

Данышды, динди зүлфүн,
Кәрдәнә минди зүлфүн,
Дәстәлә, гој гојнуна,
Ган ејләр инди зүлфүн.

Әзизијәм јара вар,
Үрәјимдә јара вар,
Кетдим тәбиб јанына
Деди дурма јара вар.

Әзизим дағда нә вар,
Ед көчүб дағда нә вар,
Мәчнун хәјаллы көјлүм
Лејлисиз дағда нә вар?

Дағда думан јери вар,
Гашда каман јери вар,
Бир чүт нар итирмишәм
Сәндә жүман јери вар.

Авчынын гәмәси вар,
Белиндә гәмәси вар,
Минмишәм гәм атыны
Олмушам гәмә сәвар.

Әзизижәм дәрјалар,
Нә дәриндир дәрјалар
Хош о зүлфун һалына
Ағ бухагдан тәр јалар.

Үрәкдә јара сызлар,
Дәрд сызлар, јара сызлар
Јаралынын дәрдини
Нә биләр јарасызлар?

Аман, аманым кедәр,
Әршә фәғаным кедәр,
Бир јердән јаралыјам,
Мин јердән ганым кедәр.

Араз ахар јан верәр,
Сәси мәнә чән верәр.
Јарамы іахшы бағла
Пис бағласан ган верәр.

Әзизижәм јары тәр,
Јары гонча, јары тәр.
Қирпик чалма, кезләрим,
Көлкә салсан јар итәр.

Бағбан бағдан бар истәр,
Һејва истәр, нар истәр,
Мәним бу хәстә кәјлүм
Әл дәјмәмиш нар истәр.

Дәрд ашар башдан кечәр,
Қирпикдән, гашдан кечәр,
Доғру сөз, доғру кәлам.
Дәмирдән, дашдан кечәр.

Әзизим бир күн дүшәр,
Атланан бир күн дүшәр.
Дүшмәнә дүшгән фүрсәт
Бизә дә бир күн дүшәр.

Јел әсәндә күл инчир,
Бүлбүл инчир, күл инчир,
Јад бағбан баға кирсә
Јарпаг дүшүр, күл инчир.

Әзизим ел јолуду,
Бу кедән ел јолуду
Башым булуд ојнағы
Көзләрим сел јолуду.

Јердән дурса Короғлу,
Торун гурса Короғлу,
Ган сел кими төкүләр
Бир гыј вурса Короғлу.

Өрдәк көлдә бир үздү,
Бир чалханды, бир үздү.
Үзүн гој үзүм үстә
Көрән десин бир үздү.

ГАРЫ НӘНӘНИН ХОРУЗУ

Бири вар иди, бири јох иди, аллаһдан башга һеч кәс јох иди, бир ғары нәнә вар иди. Онун да бир көк, уча-бој, јахшы хорuzu вар иди. Бир күн хорuzu күллүкдә ешәләнәндә бир писти «мангир» тапыб хошһал олду, башлады банламаға вә деди:

— Гуггулугу, бир дәнә писти тапмышам, гуггулугу, бир дәнә писти тапмышам. Дәфәләрлә банлајыб «гуггулугу, бир дәнә писти тапмышам» сөзләрини тәкрар етди.

Мәһәлләнин ханы бу сөзләрдән нараһат олуб, көндәрди пистини хорuzдан алдылар. О вахт хорuz банлајыб деди:

— Гуггулугу, хан мәнә мөһтач имиш.

Бу сөзләри дәфәләрлә тәкрар етди. Хан нараһат олуб, көндәриб пистини хорузга гајтардылар.

Хоруз банлајыб деди:

— Гуггулугу, хан мәнән горхар имиш, гуггулугу, хан мәнән горхар имиш.

Бу сөзләри чохла тәкрар етди.

Хан дәстур верди, хорuzун башыны кәсдиләр. Хоруз јенә банлајыб ғышгырды:

— Гуггулугу, нә ити бычаг имиш.

Сонра апарыб хорuzu салдылар исти су ичинә ки, түкләрини тәмизләсинләр. Орада хоруз банлады:

— Гуггулугу, нә исти һамам имиш.

Хорuzu бишириб гојдулар пловун үстүнә. Хоруз орада банлајыб деди:

— Гуггулугу, нә ағча тәпәјмиш.

Хоруз тикә-тикә едиб једиләр. Боғазларындан кечәндә хоруз банлајыб деди:

— Гуггулугу, нә дарча күчәјмиш.

Хоруз гарын вә бағырсағлардан кечәндә ғышгырды:

— Гуггулугу, нә пис јер имиш.

Бир мүддәтдән сонра хан кедир мәстәраһа. Ханын гарны ишләјәндән сонра хоруз ғышгырыр:

— Гуггулугу, ханын гарны јыртылды, мәним чаным гуртулду, гуггулугу, ханын гарны јыртылды, мәним чаным гуртулду. Бизим дә нағыл бурада гуртарды.

БИДИЛИ БИДАН ДАНАКҮДЭН

Бири вар иди, бири јох иди, аллаһдан башга һеч кәс јох иди. Ики гардаш вар иди. Бөјүкүн ады Бидили бидан, кичикин ады Данакүдән.

Бир күн Бидили бидан су сәкчәсини верди Данакүдәнә ки, кедиб булагдан су кәтирсин.

Данакүдән су кәтирәндә буз үстә јыхылыб сәкчәси сынды, дуруб буза деди:

— Сән нә күчлүјмүшсән ај буз?

Буз деди:

— Күчлү олсајдым, Күн мәни әритмәзди.

Данакүдән үзүнү Күнә тутуб деди:

— Ај Күн, нә күчлүјмүшсән?

Күн деди:

— Күчлү олсајдым, булуд үстүмү тутмазды.

Данакүдән деди:

— Ај булуд, сән нә күчлүјмүшсән?

Булуд деди:

— Күчлү олсајдым, јағыш мәнән јағмазды.

Данакүдән јағыша деди:

— Ај јағыш, нә күчлүјмүшсән?

Јағыш деди:

— Күчлү олсајдым, от мәнән битмәзди.

Данакүдән деди:

— Ај от, нә күчлүјмүшсән?

От деди:

— Күчлү олсајдым, гојун мәни јемәзди.

Данакүдән деди:

— Ај гојун, нә күчлүјмүшсән?

Гојун деди:

— Күчлү олсајдым, гәссаб мәни кәсмәзди.

Данакүдән гәссаба деди:

— Ај гәссаб, нә күчлүјмүшсән?

Гәссаб деди:

— Мән күчлү олсајдым, ханым мәнлә савашмазды.

Данакүдән:

— Ај ханым, сән нә күчлүјмүшсән?

Ханым деди:

— Күчлү олсајдым, сичан јағымы јемәзди.

Данакүдән:

— Ај сичан, сән нә күчлүјмүшсән?

Сичан деди:

— Күчлү олсајдым, пишик мәни тутмазды.

Данакүдән пишијә деди:

— Ај пишик, сән нә күчлүјмүшсән?

Пишик деди:

Күчлүјәм һа һүчлүјәм,
Дәмир дараг дишлијәм.
Јүк үстү јајлағымдыр,
Күрсү алты ғышлағымдыр.
Сары јағы јејәрәм,
Буғларымы бурарам.
Ханым гапыдан кәләндә,
Мән бағчаја гачарам.
Сичанлары тутарам,
Мән шир кими ударам.

ГАРА ӨКҮЗ

Бир күн варды, бир күн јох иди. Бир јердә бир мешәлик варды. Бу мешәликдә бир шир аға, үч дәнә өкүз јашарды. Өкүзләрин бири ағ, бири сары, бириси дә гара иди. Іәр заман бу шир аға ачыјанда өкүзләрин бирисини јемәк онун көнлүндән кечәрди. Амма еләјә билмирди бу ишә әл гојсун.

Сәбәби дә будур ки, өкүзләрин үчү дә әлбир икән бир-бириндән муғажат олурду вә о шир ағанын күчү онлара чата билмирди. Анчаг Шир аға буну анламышды ки, لازمды бир дүз әмәлли фикирләшсин.

Күнләрин бир күнүндә шир аға чох фикирләшәндән сонра ағлына белә бир зад кәлди ки, јахшыды бу өкүзләрин арасына ајрылыг салым, бәлкә елијә билим, бунларын бирин јејим. Мешәликдә доланан һалда сары өкүзү көрүб јаваш-јаваш она јахынлашды деди:

— Истәјирәм сәнин хәтринә бир-ики сөз данышам.

Сары өкүз шир ағаја бахыб деди:

— Бујурун, шир аға, бујурун, ешидирәм.

Шир аға деди:

— Өзүн јахшы билирсән ки, бу мешәликдә мән бир дәнә ширәм, сиз дә үч дәнә өкүз. Бурада мән тапдығым тәк чаныма өзүмүнкү олур. Амма сиз тапдығыңыз үч јерә бөлүнүр. Сәнин нәзәринчә икијә бөлүнсә пајын артыг олар, ја үч јерә.

Сары өкүз бир аз фикрә кетди вә деди:

— Бу нә сөздүр, шир аға? Бәллидир ки, ики јерә белүнсә, мәним пайым артар. Шир аға деди:

— Сағ оласан. Јахшы дүшүнүбсән. Истәјирәм дејәм ки, мән анлајаны бу ағ өкүзүн көзләри белә көстәрир ки, разыдыр сәнин, ја да гара өкүзүн башына бир бәләмәлә кәлә сизи арадан апара. Сән өзүн јахшы билһир сән арадан кедәнин дә пайы галанлара јетишөр. Анчаг истәјирәм дејим ки, сән разы олсан, мән бу ағ өкүзүн гулағындан јапышыб онун ағлыны башына кәтирәрәм, нә башыны ағрыдым, ону тутуб јејәрәм. Һәмишәлик гара өкүзнән сәнин хәјалыңыз раһат олсун. Галды кетди, о һеч бизимлә бир јердә јашамаға јарашмыр.

Сары өкүз шир ағанын сөзләрини ешидәндән сонра чохлу фикрә кетди. Анчаг ағлына батап олуб разылашды ки, шир аға ағ өкүзү тутуб јесин.

Сонра шир аға севинчәк-севинчәк кетди гара өкүзүн јанына. Күлә-күлә она салам вериб, кеф-әһвалын сорашду. Гара өкүз дә чаваб верди:

— Јахшыјам, аға шир, сағ оласан, нә әчәб олуб ки, белә мәһәббәтли олубсан.

Шир аға деди:

— Бу сөзүндән хошум кәлмәди. Мәним елә әввәлдән дә сәнә чохлу мәһәббәтим вар иди, инди дә мәһәббәтимә көрә сары өкүз илә сәнин сөзүнү данышырдым. Гара өкүз тәәччүб илә деди:

— Мәним сөзүмү, шир аға?

Шир аға деди:

— Һә! Елә икинизә дә мәрбут олан бир сөздүр. Она көрә кәлдим сән илә дә данышам. Дүзүн сорушсан, бир нечә күн олар ки, бу ағ өкүзү от јејәндә чох һөјүл-һөјүл көрүрәм. Белә дүшүнмүшәм ки, өз һаггындан артыг истәјир. Анчаг кәлдим дејим ки, бу чүр јемәјин габағында бир-ики күн чәкмәз ки, бир дәнә от-әләф бу мешәликдә көрмәзсән. Ахы инсаф да јахшы шејдир.

Сонра да сөзүнү белә гүртарды: «Билмирәм, мән, сән ачындан елсән, ја да бизим бу сары өкүз ачындан јердә галса, бах бу зәһлә апаран ағ өкүзә нәмәнә јетишәчәк?! Инди мән сәнин хејринә данышырам. Разы олсан, мән бу ағ өкүзүн бир бојнун буруб, ағлыны башына кәтирәрәм. Нә башыны ағрыдым, ону тутуб јејәрәм. Та һәмишәлик сары өкүз илә сәнин хәјалыңыз раһат олсун. Гал-

ды кетди, о неч, бизимлә бир јердә јашамаға лајиг дә дејил.

Гара өкүз шир ағанын сөзләрини ешидиб чохлу фикрә кетди. Хәјалында ағ өкүзү јаманлады ки, әчәб анламаз өкүздү. Иш көр нечә олуб ки, јолдаша да етибар еләмәк олмур. Сонра да өзлүјүндә разылашды ки, шир аға ағ өкүзү тутуб јесин.

Шир аға гара өкүздән ајрылыб тәләсә-тәләсә кедиб ағ өкүзү тапды. Јетишчәк һәмин башлады ағын-ағын она бахмаға. Ағ өкүз шир ағаны көрән кими чанына горху дүшдү. Анлады ки, шир аға истәјир ону јесин. Көзүнүн ғырағыјнан о јан-бу јана бахды, сары өкүз илә гара өкүзү көрүб онлары көмәклијә чағырды. Амма көрдү онлардан көмәклик еләјән јохду. Дај билмәди ки, шир аға онларла сөзүнү данышыбды.

Шир ағанын ки, хәјалы сары өкүзлә, бир дә гара өкүзүн тәрәфиндән раһат иди, дишләрини ғычыјыб бир дөфәдә атылды минди ағ өкүзүн бојнуна вә башлады ону будаламаға. Беләликнән бир нечә күн шир аға ағ өкүзүн этини јемәклә күнүнү кечиртди.

Бир нечә күн кечәндән сонра јенә шир ағаја ачлыг күч кәлди. Кетди бу фикрә ки, нејләсин, о галан өкүзләрин бирини дә јесин. Чох фикирләшәндән сонра кәлди гара өкүзү тапды, салам вериб кеф-әһвалын сорушду, сонра да деди:

— Мән белә хәјал еләдим ки, ағ өкүзүн арадан кетмәси сәбәб олар, бу сары өкүзүн ағлы башына кәләр. Амма инди көрүрәм ки, бу ағлы башына кәлән өкүзә бәнзәмир.

Гара өкүз сорушду:

— Нә олуб, аға шир?

Шир аға деди:

— Белә чох нараһат олмушам ки, неч билмирәм сөзүмү нечә дејим. Дүнән кәлмишди мәним јаныма. Утанмаз-утанмаз дејирди ки, бу мешәлик тәкчә мәнимки олса, онда чох јахшы олар, һәмишәлик јемәјим тапылар. Ағ өкүз јох оландан бу гара өкүз чох јемләјир. Горхурам мәним јемәјимә галмаја.

Гара өкүз шир ағанын сөзләрин ешидәндән сонра чохлу нараһат олуб өз хәјалында деди:

—Әчәб донгуз өкүздүр, мән једијими өз пајымдан јејирәм. Сәнин пајына ки, дәјмирәм. Белә дә көзүдар өкүз олар!

Шир аға деди:

— Нә... Мәним гара өкүзүм, елә бил мән дедикләрим сәнин ачығына кәлди?!

Гара өкүз деди:

— Нә дејим, шир аға, лап һирсимдән гулагларым титрәјир. Инди ки, бу анламаз сары өкүзүн көзү мәним јем јемәјими көтүрмүр, разыјам сән онун ағлыны башына кәтирәсән.

Шир аға күлә-күлә деди:

— Елә мән дә буну истәјирдим ки, сән разы оласан, мән ону ағылландырым.

Бу данышыгдан сонра шир аға гара өкүздән ајрылыб кетди сары өкүзүн јанына вә парылдајан көзләрин зилләди бичарә сары өкүзүн көзләринә.

Сары өкүз шир ағаны көрән кими онун хәјалын оху-ду, сонра да ојан-бујана көз доландырыб, гара өкүзү көрдү ки, дуруб узагдан бахыр. Дили тутар-тутмаз ону көмәклијә чағырды. Амма көрдү гара өкүз өзүнү ешит-мәмәзлијә вуруб. Шир аға да јенә ити дишләрин көс-тәриб, бир дәфә илә һүчум чәкиб, сары өкүзү басды алтына вә ону јаралајандан сонра јемәјә башлады. Гара өкүз дә бир аз тамаша еләјәндән сонра чыхды кетди отламағына.

Бир нечә күн кечди, јенә шир ағаја ачлыг зор кәлди. Бу дәфә дә дүшдү гара өкүзүн јемәјинин фикринә. Амма шир аға көрдү ки, гара өкүз бу күнләрдә ондан ираг кәзир. Мешәлији чох доланандан сонра кәлди гара өкүзү тапды. Гара өкүз башын салмышды ашағы, јемләрин јахшысыны ахтарыб тапырды. Бирдән көзү саташды шир ағаја, деди:

— Салам, шир аға, инди елә сәнин фикриндә идим. Өз-өзүмә дејирдим ки, ај нә олајды, шир ағанын да мәним кими једији јем олајды. Шир аға, көрүрсән бурда нечә көзәл јемләр вар.

Шир аға гара өкүзә ағын-ағын бахыб һеч онун сөзүнә чаваб вермәди. Гара өкүз өз гәлбиндә деди:

— «Аллаһ хејир еләсин, олмаја истәјир бу дәфә дә мәни тутуб јесин».

Шир ағаја деди:

— Нә олуб, шир аға, данышмырсан.

Шир аға деди:

— Нә олачаг, нечә күндү дилимә эт дәјмәјиб. Сән өзүн јахшы билирсән ки, мәним ачлыға һеч давамым јохду. Нә башыны ағрыдым, сөзүмү гој ачыг дејим, кәлмишәм сәни јемәјә.

Гара өкүз бу сөзү ешитчәк һәмин дүшдү титрәмәјә. Көрдү ки, иш лап јашды. Мешәликдә бир шир ағады, бир дә бу. Нә бир ајры мал һејван вар, нә дә ки, бир көмәклијә кәлән. Бу заман хәјалындан белә кечди ки, каш сары өкүз илә ағ өкүз инди сағ олајдылар. О ики дәнә јолдаш сағ галсајдылар, инди шир аға буну тәкчә көрүб јемәјин фикринә дүшмәзди. Чох пешиман олду ки, нијә онларын јејилмәсинә кечән күнләрдә разы олду. Амма буну да дүшүндү ки, даһа пешман олмағын инди һеч фәјдасы јохдур вә шир аға ону јејәчәк. Үзүнү шир ағаја тутуб деди:

— Инди ки, истәјирсән мәни јејәсән бир сөз дејим, сонра је.

Шир аға деди:

— Сөзүнү тез де ки, ачындан үрәјим хараб олур.

Гара өкүз уча бир сәслә деди:

— Ағ өкүз јејилән заман мән јејилмишәм!

Онун сәси мешәлијин һәр јерини бүрүдү вә шир аға да ағзынын сују аха-аха гара өкүзү басмарлајыб јемә-јә башлады.

Дејә биләрәм ки, инди дә о мешәликдән гара өкүзүн сәси кәлир:

— Ағ өкүз јејилән заман мән јејилмишәм!

ЛӘТИФӘЛӘР

ТАМАҢҚАР УШАГ

Бир күн бир киши хијабандан кечәндә көрдү бир ушаг ағлајыр. Сорушду:

— Ај балам, нијә ағлајырсан?

Ушаг чаваб верди:

— Бир шаһы пул итирмишәм.

Киши чыхарыб бир шаһы ушаға верди. Көрдү јенә ушаг ағлајыр. Киши сорушду:

— Инди нијә ағлајырсан?

Ушаг деди:

— Әкәр бир шаһыны итирмәсәјдим, инди ики шаһы пулум оларды.

БАШЫ АШАҒЫ САЛМАҒ

Бир ата өз оғланларына нәсиһәт вериб дејәрди:

— Оғланларым, јол кедәндә башынызы ашағы салын. Бунун үч фәјдасы вар. Биринчи—палтарынызын бојну чирк олмаз. Икинчи—мүмкүндүр јолда: бир шеј тапасыз. Үчүнчү—өзкәләр сизи башыашағы билиб һәрмәт едәрләр.

БУ КҮНҮН ИШИНИ САБАҒА ГОЈМА

Бир күн бир ата оғлуна нәсиһәт едиб дејирди:

— Балам, адам кәрәк бу күнүн ишини сабаға гојмасын.

Ушағ деди:

— Бәс атачан, гој бу ширниләрдән бу күн јејим, сабаға галмасын.

БИЗДӘН СОНРА КӘЛӘНЛӘР ЈЕЈӘР

Молла Нәсрәддин бағында кичик-кичик ағачлар әкирди. Бири молладан сорушур:

— Молла, бунлар нә вахт бөјүјәчәк, нә вахт јемиш верәчәк ки, сән дә јејәчәксән?

Молла:

— Биздән әввәл кәләнләрин әкдијини биз једик. Биз әкдијимизи дә биздән сонра кәләнләр јејәр.

СӘН БӨЛҮКСӘН. БИЗ ҚИЧИК

Молла Әмир Тејмурун јанына кедиб өз шәһәри олан Ағшәһәр әһалиси тәрәфиндән бир чох ағыр тәләбләр едир. Тејмур ачығланыб:

— Сән мәним кими бир падшаһын һүзурунда нә чәсарәтлә ағыр тәләбләр гојурсан?

Молла чавабында дејир:
—Сэн бөјүксэн, биз дә кичик.

ЛУХУМ ГАЧЫБДЫР, АХТАРЫРАМ

Молла кечә јары кәзмәјә чыхмышды. Гаровулчу Молланы тутур:

— Кечә јарысы бурада нә кәзирсэн?

Молла:

— Јухум гачыбдыр, ону ахтарырам.

ОНУ ДАМДАН ЈЫХЫЛАН БИЛӘР

Молла арвады илә дамда јатыр. Нечә олурса кечә-јары молла дамдан јыхылыр. Гоншулар јығылыб кәлирләр.

— Ај молла, нә олду?

Молла:

— Ону дамдан јыхылан биләр.

НОВДАН НӘВӘСИ

Молла Нәсрәддинкилин дамларындан һәјәтләринә узун бир новдан вар иди. Молла һәмишә бу новданы көрәндә һәвәс едирди онун үстүнә минсин.

Бир күн арвады евдә олмајанда Молла деди:

—«Чох јахшы вахтдыр. Кедим миним новдана».

Чыхды дама. Новдана минәндә новдан сыныб молла дүшдү һәјәтә, гол-габырғасы сынды. Башлады аһ-зар етмәјә. Бу мөгамда молланын арвады кәлиб чыхды, башлады молланы данламаға.

Молла деди:

— Неч данышма, гол-гычым сынды, амма новдан һәвәсиндән дүшмүшәм, даһа новдана минмәјәчәјәм.

А

Ағырламаг—ағыр тутмаг, һөрмәт етмәк
 Адамс бәстә—саггыз
 Адырмайыб—бурада е'тина етмәйдә
 Ажан—полис акенти
 Аргалы—дағ гојуну, дағ гочу
 Армыдыр—гошундур (рус сөзү армијадан)
 Арм—символик; рәмз
 Атәши-ниранә—чәһәннәм оду

Б

Бавәр един—инанын
 Базид—1. контрол; 2. мүәјјән етмәк; 3. бахма; 4. зијарәт етмәк
 Балакеш—1. јухары галдыран; 2. өз карт борчуну вермәјән адам
 Балег—јетишмиш, һәдди-бүлүгә чатмыш
 Балүпәр—гол-ганад
 Бар—1. јүк; 2. мејвә; сәмәрә; 3. проб, әјар; 4. очаг, од; 5. лејин, тә-
 зәк; 6. рәсми гәбул
 Баркәһ—1. шаһ сарајы; 2. Дәниз кәнары, саһил
 Бати—күнбатан, гәрб
 Батум—полис ағачы
 Бач—1. верки; 2. рүсум; 3. тәзминат, мәғлуб
 Безикиб—чана кәлиб
 Бејт—1. ев; 2. ики мисрадан ибарәт ше'р
 Бәһудә (биһудә)—әбәс јерә
 Бәга—әбәдијјәт, давам, данми
 Бөдөв—көһлән ат
 Бәзм—мәчлис
 Бәзми-әһли үрфан—хејир әһлинин мәчлиси
 Бәзиркән—тачир
 Бәзми-мүддәә—иддна мәчлиси
 Бәлакеш—дәрд чәкән
 Бәрг—1. илдырым, шимшәк; 2. електрик; 3. парылты, парламаг
 Бәрзкәр—әкинчи
 Бәркәнар—кәнара чәкилмиш
 Бәст—1. Бағлы, мәһбут. 2. көһнә Иранда һөкүмәт вә ја дин тә'ги-
 биндән гачыб, харичи сәфәрәтханаја вә ја зијарәткаһлара пә-
 наһ апаран шәхсләрин отурдуғу јер, пәнаһ јери; 3. дөшәнәчәк
 Бәһмән ајы—Иран тәгвминдә он биринчи ајын ады (19 јанвар—
 19 феврал)
 Бәһрәбәрдарлыг—фајда көтүрмәк
 Бимар—хәстә
 Бимә—сығорта

Бинамүнэнк—һәјасыз, адсыз-абырсыз
Бијаз (бәјаз)—1. дуа китабы; 2. ағ (рәнк)
Бипәдәр—1. атасыз; 2. бич (кәбинсиз доғулмуш ушағ)
Бисим—телеграф; радиоверици апарат
Бичәк—бир малын тәһвил олунмасы һагда сәнәд
Бомби-напал—бомбанын бир нөвү
Бүти-тәнназә (бүт)—1. бүтпәрәстләрин ибадәт етдикләри рәсм вә
 ја һејкәл, сәнәм; 2. чох көзәл. **Тәнназә**—1. зарафатчы; 2. мәскә-
 рәчи, истәһзачы

В

Вагедә—һәгигәтдә
Варә—1. олан, баш верән; 2. вар олан
Варид олмағ—1. кәлмәк, јетишмәк, дахил олмағ; 2. хәбәрдар ол-
 мағ
Вереж—ермәни дилиндә интигам
Вәбал—1. күнаһ, тәгсир, хәта, јарамаз һәрәкәт; 2. чавабдеһлик;
 3. ағырлығ, эзаб
Вәзири-мөһтәрәми-маариф вә овғаф—һөрмәтли маариф вә ичтимаи
 тәминат назир
Вәзири-чәнк—һәрби назир
Вәли—лакин, амма
Вәрзиш—идман
Вәрзишкар—идманчы
Вәртеји-чәһаләт—чәһаләтин учуруму
Вәсл етмәк—бирләшдирмәк
Вәтәнфуруш—вәтәни сатан
Вәһ—бәһ, бәһ-бәһ, әчәб, паһ
Визр—1. јүк, ағырлығ; 2. күнаһ (дини)
Вүсали-әјјам—говушма күнү, вүсал күнү

Г

Газлығ ат—мүһарибә аты, јүрүш аты
Гали—халы (дөшәнәчәк)
Гарачығ—гара чадыр
Гәви—1. гүввәтли, күчлү, зорлу; 2. сағлам; 3. (мәч) варлы, дөв-
 ләтли
Гәзә—инсанын башына кәлән һадисә
Гәзил—кечя түкүндән тохунмуш көјнәк
Гәмкешидә—гәм чәкән
Гәрг—1. суја батырма (батма); 2. боғулма (боғма) суда
Гысдырлар—рүшвәт верирлар
Гов—јанар фитил
Говзанмағ—галхмағ
Тополы—көк, јумру
Гоппуз—саз
Горреш—нәрә, ғышғырығ, курулту
Горс—һәбб (дәрман)
Гран—пул ваһиди
Гуат—ахмағ, садәләвһ
Гулчағ—кукла
Гусалә—дана

Ғ

Ғәзә—гида

Д

Дадхаһ—әдаләт истәјән; фәрјада чағыран
 Дараји—иззү шан—һөрмәти, шаны олан
 Девсепәр—јекә галхан көтүрән адам
 Дәрбәнд—1. дар кечид, боғаз; 2. дағ јолу, дағ кечиди; 3. дәрә;
 4. чәфтә, рәзе; 5. гала; 6. алагапы, дарваза. 7. кениш ғыса күчә
 Дәф'—1. итәләмә; 2. рәдд етмә; 3. ортадан галдырма; 4. вермә,
 хәрчләмә; 5. кери гајтарма
 Дәфә—халчачыларын ишләтдији аләт
 Дәһр—1. заман, дөвр; 2. дүнја, аләм, тәбиәт; 3. тале, фәләк
 Дик дашланыр—тез әсәбиләшир
 Дил ефсүрдә—үмидсиз, гәмкин
 Дифа—мүдафиә
 Дығлы—вәрәм хәстәлији
 Дор-бәримдә (дөврүбәр)—јан-јөрәсиндә, әтрафында
 Дөјүн—дөјүнтү
 Дуд—түстү
 Дуди-аһым—аһу-налә, дәрин кәдәр
 Дүшмәни-хунхар—залым дүшмән, ганичән дүшмән

Е

Е'аз—һөрмәт, фәхр, ифтихар
 Ејди-сәадәт—сәадәт бајрамы
 Әски пуллар—кағыз пуллар
 Е'тигад—инанма, инам
 Е'тисас—тә'тил
 Еһкам—1. һөкм, гәрар, сәрәнчам; 2. гурулуш, режим; 3. һакимнјјәт,
 үсули-идарә; 4. дүшүнчә, ахламаг; 5. мүлаһизә, рә'ј
 Еһрам—1. Мәккәдә һачыларын мүгәддәс торпаға дахил олмасы вә
 тәләб олунаң кејимә бүрүнмәси мәрасими; 2. Мисирдә фир'он-
 ларын сәрдабасы; 3. пирамида
 Еһсас—һисс етмәк, сезмәк

Ә

Әбһам—1. шүбһә; 2. думанлы (мәч)
 Әвһам—вәһм сөзүнүн чәми—1. шүбһә; 2. гарабасма
 Әғфал—диггәтсизлик, хәта, сәһв бурахма
 Әғвам—ғоһумлар
 Әкаар—1. зикрләр, јадлар; 2. јадасалма, хатырлама
 Әсләһә—силаһ
 Әјағ—чам, гәдәһ, пијалә
 Әјал—1. аилә, күлфәт, арвад-ушаг; 2. арвад, зөвчә
 Әјјар—1. һижләкәр, һижләбаз, көләкбаз; 2. авара, иши-пешәси олма-
 јан адам
 Әкхаслыг—фотографлыг
 Әкрипланлар—аероплан, тәјјарә
 Әлһәзәр—сагын, сагынылсын, узаг олсун

Әмнијја—1. горхусузлуг; 2. полис мә'муру
 Әндәлиб—бүлбүл
 Әрбаб—1. жіе, сәһиб; 2. мүлкәдар
 Әрән—икид киши, гәһрәман
 Әрзә—ән рәзил, чох алчаг адам
 Әрус—кәлпн
 Әрсә—бош јер, мејдан, кениш дүзән
 Әсрар—сирләр
 Әртеш—орду
 Әтиббаји-фирәнк—Авропа һәкимләри
 Әфзун олмаг—артмаг
 Әфкар—фикирләр
 Әфлак—фәләкләр
 Әһками дин—динни һөкмү
 Әһһаф—1. зоракылыг; 2. ики гижмәтә сатмаг
 Әш'ари нәгз—инкаредичи ше'рләр
 Әшгал габы—зибил габы
 Әширә—тајфа, гәбилә

Ж

Жигул—һәддән артыг мүасир дәблә кејинән адам

З

Земестан—гыш
 Зәмзәм—Әрәбистанда диндарларын Кә'бәдә сујуну тәбәррүк ы,
 дыглары гујунун ады
 Зәрре—атом, молекула
 Зәхм—јара
 Зәхмәләр—мизраба вүрүлан зәрбә
 Зиндәканлыг—јашајыш
 Зури-Ришар—сыхышдырмағын күчү
 Зүјүлдаг учмаға—буз үстә сүрүшмәк

И

Ибһам—үстүөртүлү
 Ибтикар—тәшәббүс
 Иғмаз—1. бөһтан; 2. гејбәт
 Иддә—1. сәј, әдәд; 2. мигдар; 3. дәстә, груп, һиссә; 4. мөһләт
 Изтираб—сыхынты, әзаб, әзијјәт
 Имсак—хәсислик
 Инајәт—1. гајғы, көмәк; 2. һүсн-рәғбәт, јахшылыг
 Интихаб етмәк—сечмәк
 Инһам—мә'лум олмајан, мүбһәм
 Исте'мар—1. абадлашдырма, отураг һалә кәтирмә; 2. мүстәмләкә
 һалына салмаг, мүстәмләкә
 Истәхр—үзмәк үчүн бөјүк чарһовуз
 Ихван—гардашлар
 Ихлал етмәк—гарышдырмаг, позмаг

Ишвэ—наз, гэмзэ
Ишк—көз јашы
Иштијаг—бөјүк арзу, бөјүк истәш

Ј

Јабаг—өз
Јадеш бе хејр—хатирәси хош олсун, рәһмәт олсун
Јас—ганун
Јасаг—гадаған
Јекмәрам—1. бир арзу, бир истәк; 2. бир нијјәт, бир гәсд, бир мәг-сәд
Јексәрә—1. башдан-баша, бүтүн, тамамилә; 2. бирдән, бир дәфәдә
Јералмасы—картоф

К

Кани-чәһаләт—чәһаләт мәнбәји
Қарқаһ—сех
Қарт—вәсигә
Қарханә—завод, фабрик
Қах—сарај
Қашанә—сарај, имарәт
Келидү-сәнәди-ханәни—евин сәнәдләрини вә ачарыны
Кәбк—хураман—көзәл јеришли кәклик
Кәмали фүгәрајә—бүтүн фағырлара
Кәмин—1. пусгуда дуран, кизләнән адам; 2. пусгү, марыт; 3. ачиз; 4. ән азы, кичик
Кәсби-мәишәт—мәишәт үчүн доланыш
Кәмин—манеә
Кәтман—кизләтмәк, еирр сахламаг
Қилас—синиф
Қилидләшмәк—бағланмаг
Қолаһ (кулаһ)—папаг
Қоти-шалвар—костјум
Қудәта—дөвләт чеврилиши
Қүрд-әчәм—күрд-иранлы

Кәдаји-кујунам—күчә диләнчиси
Кәрдид (кәрдидән)—1. етмәк; 2. фырланмаг; 3. кәзмәк; 4. имтина етмәк; 5. ахтармаг
Кәһварә—бешик
Қиранмајә—баһалы, ағыр
Кичикләнмәк—пахыллыг етмәк
Көвһәри-шәһварына—чох иридәнәли ничи
Қруһбан—старшина (әскәри рүтбә)
Қүл дәмәти—күл дәстәси

Л

Лабуд—чох лазым, вачиб, зәрури, мүтләг, чарәсиз, һәр һалда
Лаиғбазар—базара лајиғ
Лајәзал—һәмишәлик, әбәди

Ламэзһэб—мэзһэбсиз, јолсуз, дини е'тигадлара инанмајан
Ланэ—јува
Лэбу—бишмиш пазы, чуғундур
Лэрзан—титрэјэн, титрэјерэк, титрэјэ-титрэјэ
Либас—палтар
Лисан—дил

М

Маһ—ај
Маһи-дирэхшан—парылтылы ај
Маһү сал—ај вэ ил
Мачарачу—мачэра ахтаран
Мејли-дилим—үрэјимин истэји
Мэгһур—гәһр олмуш, мәһв олмуш, эзилмиш, мәғлуб олмуш
Мэдад—гәләм
Мэзһэкэ—комедија, күлмәли театр әсәри, күлмәли сөз вә ја һәрәкәт
Мә'кулат—1. јејиләчәк шејләр; 2. азуғә
Мәкәс—милчәк
Мәләки-аделү милләт нәваз—милләтсевән вә адил мөлә
Мәл'ун—лә'нәтә кәлмиш, лә'нәтә дүчар олмуш
Мәмну'—гадаған едилмиш
Мә'муријәт—1. бир шәхсә тапшырылан дәвләт иши; 2. е'замијјәт
Мәнбәји-елмү фәсаһат—көзәл данышмағ елминин мәнбәји
Мәндә—боғча, бағлы
Мәнзур—мәгсәд
Мәни бикәс—һеч кәссиз мән, адамсыз мән
Мәрдом—халғ
Мәрә әрләр—еј кишиләр
Мәрк—өлүм
Мәркимиш—зәһәрдир
Мәрмуз—рәмзәли, шүбһәли
Мәрһәм—јараја, јахуд ағрыјан јерә сүртүлмәк үчүн ишләнән јағлы,
гаты дәрман; 2. (мәч). дәрди олан адама сәбр вә тәсәлли олачағ
шеј. Мәстилагәгәл—ағылсыз сәрхош
Мәтбу—1. тәбәәләри олан, табә едән (адам); 2. (мәч.) башчы,
рәис
Мәтрәһ етмәк—1. атылан јер; 2. мүзакирә олуан, мүзакирәјә го-
јулмуш (мәсәлә вә с.)
Мәхмур—1. мәст, сәрхош, кефли; 2. сәрхошлугдан хумарланан;
3. сәрхош көзү кими сүзкүн бахан көз, хумар
Мәһбус—дустағ
Мәһзәр—1. һүзәр јери; һазыролма; ичлас, јығынчағ, мәчлис; 2. чә-
мијјәт; 3. акт, протокол
Мәччани—пулсуз, мүфтә, һавајы
Мәшриғ—шәрг
Минвал—сурәт, тәһәр, гајда, јол, тәрғ
Мәргизар—чәмән
Мөвт—өлүм
Мө'мин—диндар, гаты диндар
Мур—ғарышга
Мушәк—ракет

Мүбһәм—1. мөһкәм, сағлам; 2. мүтлөг ичра едилмәли, һөкмән је-
ринә јетирилмәли (иш)
Мүвәррих—1. тарих јазан адам, тарихчи; 2. салнамәчи
Мүдам—1. даима, һәмишә, арасыкәсилмәдән; 2. (классик шә'рдә)
чахыр, шәраб
Мүждеји-дидари веј—онун көрүшүнүн көзәјдынлығы
Мүсәлсәл—1. силсиләли, силсилә шәклиндә олан, эәнчир кими бир
биринә бағлы олан; 2. пулемјот
Мүсәниф—јазычы
Мүсәффа—сағлашдырылмыш, саз һала кәтирилмиш
Мүтәнәффир—нифрәтләнән; ијрәнән
Мүтәки—1. әсасланмағ, истинад етмәк; дајанмағ; 2. аллаһдан гор-
хан диндар
Мүхәннәт—1. бурнунда данышан, тын-тын; 2. намәрд, е'тибарсыз
Мүһәггиг—тәһгиг едән, тәдгигатчы, тәһгидчи
Мүчазат—чәза
Мүчәһид—чалышан, сә'ј едән; 2. чиһад едән, дин јолунда вурушан;
3. азадлығ уғрунда вурушан
Мүчәлләл—чәлаллы
Мүчәссәмә—һејкәл

Н

Наб—халис, саф, тәмиз
Наһһл—ләјагәтсиз, јарамаз, тәрбијәсиз
Намәдур—гејри-мүмкүн, мүмкүн олмајан
Намә—мәктуб
Нара—од
Нәжад (нижад)—нәсил
Нефти-бухари—печ үчүн нефт
Нешат—сәвинч, шадлығ
Нәвар—лент
Нәгар—дава, дүшмәнчилик
Нәгиб—јер алтындан чәкилмиш кизли јол
Нәлк—ејиб, ар, бәднамлығ
Неһзәт—ичтиман һәрәкат
Нәчәст-нәчасәт—мурдарлығ, натәмизлиқ; пислик
Нижатпәрәст—иргчи
Нок-и мүжкан—кипријин учу
Нөвһә демәк—1. бир шәхсин өлүмүнә һәср едилмиш һүзнлү нәғмә;
2. шивән, налә, ағы
Нөвһәхан—нөвһә дејән
Нүсхә—ресепт

О

Обаш-овбаш—алчағ адамлар, лоту-поту
Оврад (вирд)—вирдләр, әзбәрләр
Осаф-овсаф—1. вәсфләр; 2. сифәт, кејфијјәт
Овһам (вәһм)—шүбһә етмәк, шүбһә алтында олмағ

Ө

Өвзә—вәзијјәт

П

Пабэндэ—1. ајағы бағлы; 2. (мөч.) әсир, дұстағ
 Најдар—даими, һәмишәлик, сүрәкли, узун заман давам едән
 Пак дамән—тәмиз, иффәтли, исмәтли, намуслу
 Пасибан—гаровулчу, көзәтчи
 Пасухтә—1. чолаг; 2. ашиг, севән адам; 3. ајағы гурумуш (гарғыш)
 Пәдидар—ашкар, заһир; әјани
 Пәркар—1. данрә чәкмәк үчүн ишләнән аләт, пәркар; 2. јығынчаг
 Пәршикәстә—ғанады сынмыш
 Пишваз—гаршыја чыхмаг, сәфәрдән кәлән бир адамын габағына чыхмаг
 Пишнәһад—1. гаршыја гојмаг, тәгдим етмәк; 2. тәклиф етмәк
 Поз вермәк—форс етмәк
 Постхана—почт
 Пусидә—чүрүмүш
 Пүр-сәмәр—сәмәрәли
 Пүхтә—бишмиш

Р

Рави—рәвајәт едән, һекајә едән, нағыл сөјләјән
 Раз—сирр
 Разу нијаз—үрәк ачмаг, өз сиррини данышмаг, јалвармаг
 Рәддүбәдәл—1. мубадилә; 2. ғылынч вә ја низә илә вурушан ики адамын нөвбә илә дүшмәнин зәрбәләрини рәдд етмәси вә өзү зәрбә вурмасы
 Рәмәг—күч, енержи
 Рәммал—фалчы
 Рәнчур—1. нахош, хәстә; 2. инчик, инчинмиш; 3. пәрт, пәрт олмуш
 Рисалә—1. мәктүб, намә; 2. кытабча; 3. мәчмуә
 Риски-хәтәрнак—тәһлүкәли риск
 Руспи—әхлагсыз гадын
 Рух (рох)—үз
 Рүхсәт—ичазә

С

Сағәр—шәраб пијаләси, гәдәһ
 Санмаг—фикирләшмәк
 Сариг—оғру
 Сешәнбә—чүмә ахшамы
 Сәғф—таван
 Сәлитә—дејинкән гадын
 Сәмәнса—јасәмән кими әтирли вә көзәл
 Сәнајей-мүстәзрәфә—инчәсәнәт
 Сәрбүләнд—башы учалыг
 Сәнкәххана—дашлар үстүндә биширилән чөрәк мағазасы
 Сәркар—1. башчы, бөјүк чәнаб; 2. Иранда полк командири рүтбә-синәчән олан бүтүн забитләрә мұрачиәт едиләркән ишләдиляр.
 Сәрневешт—1. алми јазысы; 2. мүгәддәрәт, тәле
 Сәрнизә—сүнкү
 Сәррафи-дана—баша дүшән, дәриндән баша дүшән
 Сәтван—о дөврүн шаһ ордусунда лејтенант рүтбәси
 Сәттар—ејләри өртән, күнаһлара көз јуман

Сәхт—1. бәрк, сәрт, гаты; 2. чәтин, мүшкүл; 3. мөһкәм, мөтанәтли
 Сәһл—жүнкүл
 Сәһн—1. һәјәт; 2. орта, аралыг, мејдан; 3. бөјүк каса; 4. сәһнә
 Сијасәтмәдар—сијасәтчи
 Сијаһ—гара
 Силә—1. говушма, әлагә; 2. бағ, рабитә; 3. һәдијјә, мүкафат
 Син—1. әрәб әлифбасында олан «с» һәрфи; 2. «бисмиллаһ» сөзүнүң
 ихтисары
 Синнима—кино
 Сират—1. јол; 2. дини әфсанәјә көрә чәһәннәм үзәриндә гурулмуш
 гыл көрпү
 Сичил—паспорт
 Сој—әсл, ничад
 Сөвдәкәр—тачир
 Сузан—јанан
 Сүд күнү—һәфтәнин 5-чи күнү, чүмә
 Сүрсүр—раһат јол кетмәк
 Сүхән—сөз, нитг

Т

Табло—шәкил
 Тамашанамәневис—драматург
 Тезар—чар
 Телеграф симләри—телеграф телләри
 Тефли-дәбистан—ибтидан мәктәбдә охујан ушаг
 Тәвәттүр—кәрилмә, тарымлашма
 Тәгсимат—һиссәләр, парчалар
 Тәкрим—тә'зим етмә, һөрмәт етмә
 Тәзвир—һијлә
 Тәлх—ачы
 Тәмәддүн—мәдәнијјәт
 Тәмәнни—1. истәк, арзу, умма; 2. арзу олунан шеј, мәтләб; 3. дуа;
 4. рича, хаһиш
 Тәнбиһ—1. ојандырма, ојатма; 2. тәфләтдән ојанма, ағлыны башы-
 на топлама; 3. чәкиндирмә, бир иши етмәји вә ја етмәмәји төв-
 сијә вә ја әмр етмә; 4. чәза, чәзаландырма
 Тә'нә—1. сөјмәк, данламаг, баша гахынч етмәк; 2. вурмаг (бычаг,
 сүңкү вә с.)
 Тәәфи (тәнаби)—кәндир
 Тәрса—христиан
 Тәһәјјүч—һәјәчанланма, әл-әјаға дүшмә
 Тәһрик—һәрәкәт етмәк
 Тијнәтән—хасијјәтчә
 Тир—1. атылан ох; 2. күллә; 3. дирәк
 Тишә—кәсәр, кәсәрти, кәрки; күлүңк
 Төвфиг—1. ујғуналашдырма, мүвафиг етмәк; 2. көмәк, көмәклик;
 3. чатмаг, найл олмаг
 Тоған—шаһин
 Төһин—тәһгир, алчалдылма
 Туәм—1. һәмәһәнк олан, ујғун олан; 2. әкиз ушаглар
 Түмур—шиш
 Түлуи-афитаб—күнәшин доғмасы
 Түмән—пул ваһиди

Ү

Үгәлә—агыллы адамлар

Үлкү—шаблон, өлчү

Үрфан—илаһијјат вә мүчәррәт гүдрәтин маһијјәти илә мәшгул олан елм

Ф

Фамил—анилә

Фаш гылмаг—ачмаг, ајдын етмәк

Фәгирү мүфлис—фағыр вә јохсул

Фәкаһи-интигады ше'р (фокаһи)—јумористик ше'р

Фәна—јохлуг

Фанус—фанар

Фәрагәт—1. ваз кечмәк, әл чәкмәк; 2. истираһәт, бош вахт

Фәрмајиш—бујруг, әмр

Фәрш—дешәнәчәк, халча

Фәсаһәт—көзәл вә ајдын данышмаг габилијјәти

Фесги-фәваһиш—әјјашлыг, позгунлуг

Фишар—тә'зиг

Фириштә—мәлакә

Фори—тә'чили

Фөвт—1. әлдән гачырма, әлдән чыхартма; 2. өлүм

Фут ејләмәк—1. өлмәк; 2. итирмәк; 3. бурахмаг

Х

Хаб—јуху

Хак—торпаг

Хакпаји-сәчдәкаһым—сәчдә јерин астанасы

Ханеваде—1. нәсил, сој; 2. фамилија

Харүзар—тиканлыг, тикан чох олан јер

Хахал—јәһудиләрин руһаниси

Хәзаб—чиркләндирмәк

Хәл'әти-мүмтаз—сечилмиш бир хәләт, ә'ла бир һәдијјә

Хәлфә—молла мәктәбиндә молланын муавини

Хәм—әјри

Хәмпарә (хомпарә)—бомба, ракет, гумбара

Хәннас—шејтан

Хәндә—күлүш

Хәтми—күлхәтми

Хијабан—күчә, проспект

Хирәсәр—башыбош, тәрс адам

Хорзәк—өскүрәк

Хоф—горху, вешәт

Хуб—јахшы, көзәл

Худ (ход)—өзү

Хунхар—ганичән, залым, гәддар

Һ

Һакими-мүтлэг—өлкәни өзбашына вә тәк идәрә едән шәхс, дик-
татор
Һарасан—горхмуш һалда
Һасил—мәһсул
Һезар—мин
Һәвадис—һадисә сөзүнүн чәми
Һәвари—(һәваријун) Исанын 12 шакирдиндән бири
Һәгарәт—1. һөрмәтсизлик, сәјмамазлык; 2. һәгир сәјма, һәгирлик
Һәдәфи-хәнчәри-бүрран—ити хәнчәрин һәдәфи
Һәзјан (һәзәјан)—1. сәјыглама; 2. мә'насыз, һавајы сөзләр
Һәзрәти-әчәл—мүрачиәт формасы
Һәмханә—1. бир евдә јашајанларын һәр бири; 2. гоншу; 3. кирајә-
нишин
Һәрман—1. мәнфи чаваб; 2. гадаған етмәк
Һизб—партија
Һимагәт—ахмаглык; шүүрсүзлүг
Һочрә—отаг, балача сығыначаг
Һөрмә—1. гырмызылык; 2. хәстәлијин ады
Һүбби-вәтән—вәтәнә ешг
Һүвәјда—бәлли, ашикар, заһир
Һүвијјәт—1. маһијјәт, һәгигәт; 2. шәхсијјәт, бир адамын ким олдугу
Һүзүри-шәһә—шаһын һүзуруна

Ч

Чавуш—карван башчысы
Чак—дағылмыш, чырылмыш
Чаки-кирибан—јахасы чырыг
Чакәр—нөкәр, гуллугчу, көлә
Чамлык—чамырлык, палчыглык
Черик—партизан
Чән—думан
Чәсб ејләмәк—јапышдырмаг
Чәмчә—саз

Ч

Чаббар—бөјүк
Чадә—јол
Чанзә—мүкафат
Чари—1. ахар, ахан, рәван; 2. индики, һазыркы; 3. ичра едилән, је-
ринә јетирилән; 4. тәдавүлдә олан, дәбдә олан
Чәбрал—күчлә, зорла
Чәнк—вуруш, дөјүш, дава
Чәнкәл—мешә
Чида—мизраг, сүнкү
Чилазын әр—мәғлуб олмајан гәһрәман
Чомәрд—чаван мәрд, чаван киши
Чүда—ајры

Ш

Шадкам—шад, арзусуна чатмыш адам

Шајан—лајиг, мүнәсиб, јарашан

Шанә—дараг

Шатыр—1. чевик, гуллугда назыр олан; 2. чөрөк биширән; 3. бөјүк адамларын габагында кедиб јол ачан

Шаһи-рә'ијјәтнәваз—тәбәәсин јахшы идарә едән һөкмдар

Шаһиди-мәһфәл—јығынчаг јеринин шаһиди, мәчлисин шаһиди

Шәбеһи-шәвә—кабус, гаранлыг

Шәрмәндә олмаг—үтанмаг

Шәтрәнч—шаһмат

Шәһвәт—еһтирас, чинси әлагә мејли

Шәһпәр—гуш ганадынын ән узун түкләри, ләләк

Шивә—1. тәрз, үслуб; 2. наз, ишвә, әда; ләһчә, тәләффүз

Ширнихор—ширни јејән

Шитаб етмәк—тәләсмәк

Шитабан—тәләсән, ити кедән, јүјүрән

Шөвг—арзу, истәк

Шөвги-дидарилә—көрүшмәк арзусу илә

Шуј—әр, һәјат јолдашы

Шүкран—миннәтдарлыг, тәшәккүр

МҮНДЭРИЧАТ

Институтдан	5
-------------	---

I ниссэ—Ше'рлэр

Эмир Хосров Даран	9
Заман шаири	9
Гышда баһар	10
Вар	10
Назү гэмзэ өjrэнир	11
Өзүм-өзүмэ	11
Дилбэрим	11
Мэммэдэли Мэһзун	13
Арзу	13
Вэтэним Азэрбајчана	14
Азэрбајчанлы гардашларыма	15
Тэбриз	15
Ајрылыг	16
Вэтэндэн, гоһумлардан, елдэн ајрыларкэн	17
Ачыг сүфрэлэрэ	19
«Көј-көл»	19
Тазэ ганун	20
Итһаф	21
Бајатылар	22
Нахэлэф өвладлар барэсиндэ	22
Мэчлиси-милли	23
Олур	24
Көнүл	24
Олса	25
Гэзэли-һичран	26
Чанандыр	26
Мэһзуни-наланам	26
Чаным мэним	26
Истэјир кэһварэсин	27
Мүнасиб-али-Мэһзун	27
Бахмарам	28
Тэбиб	28
Мүнасиби-һал	29
Ағларам	29
Арзу	30
Һичран	31
Көрмэсэ	31
Көрмүшэм садагэтини	31
Кэлэр замани-вүсал	32
Тазэ күлүстана дүшэр	32
Чанана јетишдин	33
Мусиги дэрман кимидир	33
Сэндэн савај пэнаһым јох	33

Һәбиб Саһир	35
Отур евдә!	35
Бата-бат јејән ушаглар	36
Маһны	36
Гар јағыб үстүмә	37
Нә анладыг?	38
Маһны	38
Хәзан	40
Тәрәһһата инанма!	40
Ишчи	41
Јурд маһнысы	42
Нәнә-бала	43
Јурд маһнысы	43
Бағдакүл	45
Јурдумуз	45
Гурбанлыг	45
Күл дәмәти	46
Охума ајеји-јә'с	46
Ојанмыш	47
«Лирик ше'рләр китабы»	47
Далғалар габармыш	47
Ше'рин сәси	48
Јарын әтәкләри	49
Кечән күнләр	49
Јол вер кечим	50
Сон кечә	51
Кимдир?	51
Арзу	52
Сәһәнд дағы	52
Ше'рин дили	53
 Мәммәдһүсәјн Шәһријар	 55
Һејдәрбабаја салам	55
Заман сәси	69
Сүләјман Рүстәмә чаваб	70
Сәһәндә мәктуб	73
Ше'р вә һикмәт	78
Кечә кечди	99
Азадлыг гушу «варлыг»	100
Ики гардаш арасында	100
 Мир Мейди Чавуши	 102
Шәһидләрә	102
Бүлбүлүн арзусу	102
Сүлһ нәғмәси	103
Губада	103
Мәфтун (Јәдулла Әминн)	105
Инсанын ваһиди	105
Халгын һејбәти	105
Јанар дағ	105
Рүбавләр	105
Јели сәсләјирик	107

Эрк	108
Аббас Бариз	109
Устад Шәһријара салам	110
Олмайым нејлим?	111
Ғыш кәлир	112
Јаланчы фалчы вә бахычыларын тәнгиди	113
Шум һәјат	116
Бәшәријјәт дүшмәнидир Америка	118
Елдајағына салам!	120
Кеф чәкмәли күнләр	122
Ғалсын	123
Мәчнун кими	124
Ичбари дуа	124
Әнди-пейманын позан	125
Һашым Тәрлан	126
Шаһ кедәр олду!	126
Көрүрәм	127
Сәһәндиң өлүмүнә	123
«Дәдә Горғуд»	129
Азәрбајҗан әнчүмәнинә	130
Сән дә бир улдузсан	130
Јәһја Шејда	133
Јолу кетмәк кәрәк	133
Күлүш	134
Бөјүк амил	135
Ған бајрағы	136
Шәһидиң Ғаны	137
Мүзәффәр Дирәфши	138
Һөрмәтли Сәһәнд	143
Вәтән ешги	144
Шанлы һәгигәт	144
Сөнмәз	164
Исанын сон шамы	164
Сон сөз	174
Сәһәнд кимдир?	176
«Мән»сизләмишәм	177
Далғаларда көрүм бары!	178
Мән «ана» дејәндә...	179
Анам дили	181
Савалан	182
Бајатылар	184
Елимиздән, дилимиздән	185
Баһар бајрамы	185
Һәдәр олмаз	187
Сәһәнд	188
Ғардашым Әлија Ғүрчајлыја	188
«Сазымын сөзү»	190
Духа Ғоҗа оғлу Дәли Домрул	190

Кәримн (Мирзә Нүсәйн)	211
Гәләмдн гәләм	211
Әлә дүшмәз	212
Рүбайлар	213
Түрки гәзәл	213
Дәвә дә ајагҗалындыр	214
Түрки гәзәл	214
Валех (Маһмуд Дәстпиши)	216
Ел нискили	216
Устад Шәһриҗарын илк көрүшү мүнәсибәтилә	217
Азәрбајҗаным	218
Һејбәт вә Вүгар	219
Һөрмәтли шаир Тәрлана	220
Гәзәл	221
Гафлантн (Мурадәли Гүрејши)	222
Чәкил гара думан	222
Дарыхма—елимә дедим—бу гәдәр	223
Утан халгымыздан,—дедим дүшмәнә	224
«Тәпијян дағы»	225
Кәлин, кәлин шәнлик тутаг!	227
Фиридун Һасарлы	229
Каркәр	229
Тәбризин Урмија гардашына пәјамы	229
Јаз кәлибди	230
Далғаларда көрүш	231
Ел сәни атмаз	232
Мәрзијә Ускүлү (Далға)	234
Далға	234
Мән вә Дәмавәнд	235
Әшрәф Дегһани үчүн	235
Өлмәз Черик	238
Әлирза Набдил Охтај	240
Күрдүстан	241
Дәмирчи	242
Дан јери	242
Тозлу пиано	243
Ишыг	244
Гошмача	245
Севкилим оларсанмы?	245
Сәттархан атлылары	247
Јурд	248
Сыныг	250
Сәмәд көнлүмдәдир	251
Нүсәйн Дүзкүн	252
Ачыг мәктуб	252
Ана вәтән, ана вәтән!	256
«Ушаглыг хатирәси»	257
Сүлејман Салис	259
Мәним арзум	259
Пәһләви	260
Дағлар	261
Күлә-күлә	262
Гардаш олаг	263

Чејраным	263
Дунја нејран галсын ирадәмизә	264
Шәһријара итһаф	265
Ал күнәш	266
Тарих оху	266
Јаз «Дәдә Горгуд»	267
Адсыз (Әли Шәриф Дилчуји)	268
Бағлыдыр	268
Сәрмајә саһиби	270
Јар дашлары	270
Әлсалвадор халгына...	271
Дилим	271
Јар һаны?	272
Чананым ол	272

II һиссә—Нәср

Жәнчәли Сәбаһи	275
Овчу	275
Хаян!	281
Гәһреман Гәһрәманзадә	289
Теһран радиосу	290
Ажан Гулам	294
Рәһим Чаднику	300
Гәлбин сәси	300
Увудулмаз тарихи күнләр...	303
Сәмәд Бейрәнки	305
Гар дәнәсинин сәркүзәшти	306
24 саат јухуда вә ајыглыгда	313
Балача Гара Балыг	330
Мәрзијә Үскүлү (Далға)	346
Илк өлүм тәчрүбәси	346
Бағыр Ифтихари	352
Бир кечәнин гәмли хатирәси	352

III һиссә—Фолкл р

Бајатылар	361
Нағыллар	377
Гары нәнәнин хорuzu	377
Бидили бидан Данакүдән	378
Гара өкүз	379
Ләтифәләр	383
Тамаһкар ушаг	383
Башы ашағы салмаг	384
Бу күнүн ишини сабаһа гојма	384
Биздән сонра кәләнләр јејәр	384
Сән бөјүксән, биз кичик	384
Јухум гачыбдыр, ахтарырам	385
Ону дамдан јыхылан биләр	385
Новдан һәвәси	385
Дугәт	386

**CƏNUBİ AZƏRBAYCAN
ƏDƏBİYYATI ANTOLOGİYASI**

IV cild